

Raport końcowy z badania ewaluacyjnego

Wpływ działań realizowanych w ramach Osi Priorytetowej VI Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu RPO WŁ 2014-2020 na zwiększenie partycypacji w kulturze, rozwój turystyki oraz tworzenie nowych miejsc pracy i ograniczenie ubóstwa

Zamawiający:

Województwo Łódzkie
reprezentowane przez
Zarząd Województwa Łódzkiego
Al. Piłsudskiego 8
90-051 Łódź
www.lodzkie.pl

województwo
łódzkie

Wykonawca:

Badanie realizowane przez konsorcjum firm

Utila Sp. z o.o.

Ul. Targowa 42/20
03-733 Warszawa
www.utila.pl

Polska Agencja Ewaluacji Sektora Publicznego S.A.

Ul. Chłodna 51, 36 piętro
00-867 Warszawa
www.paesp.pl

Zespół badawczy:

Michał Kazem-Bek
Krzysztof Gutta
Małgorzata Patyńska
Katarzyna Gutta
Michał Łukasiewicz
Tomasz Gutta
Marta Popiołek
Lena Skatba
Karolina Niedźwiedź

Warszawa, 2024 r.

SPIS TREŚCI

Wykaz pojęć i skrótów użytych w raporcie	7
1. Streszczenie	9
2. Summary	14
3. Wprowadzenie	19
4. Syntetyczny opis koncepcji badania – w tym wybranej i zastosowanej metodyki oraz źródeł informacji wykorzystywanych w badaniu	24
5. Odtworzenie logiki interwencji w ramach działań OP VI	30
6. Wpływ interwencji (działanie VI.3) na przywrócenie/ nadanie nowych funkcji społeczno-gospodarczych w ramach wyznaczonych obszarów rewitalizacji – uszczegółowienie analizy regionu na bazie studium przypadku 10 wybranych gmin	41
6.1. Postawa samorządów wobec planowania rewitalizacji w gminach – programy rewitalizacji, źródła finansowania projektów, monitoring procesu rewitalizacji	41
6.1.1 Programy rewitalizacji	41
6.1.2 Źródła finansowania projektów rewitalizacyjnych w gminach	45
6.1.3 Monitoring i ocena skuteczności działań	48
6.2. Wpływ realizowanych działań rewitalizacyjnych na przywrócenie/ nadanie nowych funkcji społeczno-gospodarczych – analiza regionu	49
6.2.1 Wpływ działań rewitalizacyjnych (ogółem) na gminy województwa łódzkiego – analiza wskaźników (BDL GUS)	50
6.2.2 Wpływ działań rewitalizacyjnych (ogółem) na gminy województwa łódzkiego – wyniki badań pierwotnych (przedstawiciele OPS, mieszkańcy regionu)	56
6.3. Sytuacja bazowa obszarów poddawanych działaniom rewitalizacyjnym w perspektywie 2014-2020 – studium przypadku	71
6.3.1 Sytuacja bazowa gmin – cechy wspólne	71
6.3.2 Sytuacja bazowa gmin na podstawie programów rewitalizacji	75
6.4. Wpływ prowadzonych działań rewitalizacyjnych (w tym projektów realizowanych w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020) na aktywizację zawodową i rozwój przedsiębiorczości	81
6.5. Określenie poziomu zmian wynikających z projektów realizowanych w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 na wyznaczone obszary rewitalizacji w podziale na wyróżnione sfery – studium przypadku	89
6.5.1. Sfera materialno-przestrzenna oraz środowiskowa	89
6.5.1.1 Określenie zmiany struktury mieszkaniowej	89
6.5.1.2 Określenie zmiany stanu technicznego obiektów budowlanych, w tym budynków użyteczności publicznej	94
6.5.1.3 Określenie zmiany w obszarze dostępu mieszkańców do usług publicznych	99
6.5.1.4 Określenie zmiany w obszarze zagospodarowania przestrzennego terenów publicznych, w tym terenów zielonych	103
6.5.2 Sfera społeczna	105
6.5.2.1 Określenie zmiany poziomu bezpieczeństwa	105
6.5.2.2 Określenie zmiany w zakresie nasilenia negatywnych zjawisk społecznych	108
6.5.2.3 Ocena stopnia wprowadzenia/ przywrócenia funkcji edukacyjnych, kulturalnych i rekreacyjnych – w tym określenie zmiany w zakresie integracji społeczności lokalnej	113

6.5.2.4 Ocena realizowanych działań służących niwelowaniu zjawiska wykluczenia społecznego	118
6.5.3 Sfera gospodarcza	122
6.5.3.1 Określenie zmiany w zakresie przeciwdziałania ubóstwu	122
6.5.3.2 Określenie zmiany w poziomie wykorzystania potencjału endogenicznego regionu	124
6.6. Pozytywne i negatywne (nie)planowane efekty projektów realizowanych w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 na wyznaczonych obszarach rewitalizacji	126
6.7. Identyfikacja obecnych potrzeb rewitalizacyjnych na przykładzie analizowanych gmin oraz postawa samorządów wobec rewitalizacji w kolejnych latach (perspektywa 2024+)	129
7. Wpływ interwencji (działanie VI.1 oraz VI.2) na zwiększenie partycypacji w kulturze, rozwój turystyki oraz tworzenie nowych miejsc pracy i ograniczenie ubóstwa w województwie łódzkim	131
7.1. Poziom wykorzystania potencjału endogenicznego województwa łódzkiego	131
7.1.1. Określenie zmiany w poziomie wykorzystania potencjału endogenicznego (w sektorze turystyki i kultury) województwa łódzkiego	131
7.1.1.1 Określenie zmiany w poziomie frekwencji w obiektach turystycznych.....	136
7.1.1.2 Określenie zmiany w poziomie wykorzystania turystycznych miejsc noclegowych .	140
7.1.1.3 Określenie zmiany w poziomie uczestnictwa w wydarzeniach o charakterze kulturalnym i kulturalno-rozrywkowym	142
7.1.1.4 Określenie zmiany w poziomie frekwencji w obiektach kulturalnych.....	146
7.1.2. Określenie zmian w kontekście rozwoju potencjału endogenicznego regionu w latach 2014-2020	147
7.1.2.1 Określenie zmian w rozwoju instytucji kultury	149
7.1.2.2. Określenie zmian w rozwoju obiektów turystycznych.....	151
7.2. Ocena atrakcyjności turystycznej i gospodarczej województwa łódzkiego (w tym wskazanie zmian w wyniku interwencji prowadzonych w ramach OP VI RPO WŁ 2014-2020)	154
7.2.1. Perspektywa turysty vs perspektywa mieszkańca (w tym utożsamianie z regionem mieszkańców województwa łódzkiego)	158
7.2.1.1 Ocena rozwoju potencjału endogenicznego regionu – perspektywa mieszkańca vs turysty.....	158
7.2.1.2 Oczekiwania wobec oferty kulturalnej i turystycznej – perspektywa mieszkańca vs turysty.....	163
7.2.2. Wskazanie zmian w wyniku interwencji realizowanych w ramach działania VI.1 oraz VI.2 RPO WŁ 2014-2020 na atrakcyjność turystyczną i gospodarczą województwa	166
7.2.3. Określenie zmiany w obszarze zapotrzebowania na produkty tradycyjne w województwie łódzkim w okresie realizacji RPO WŁ 2014-2020.....	168
7.3. Dostępność i jakość oferty turystyczno-kulturalnej województwa łódzkiego	173
7.3.1. Ocena zmiany stopnia uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych i kulturalno-rozrywkowych (ocena partycypacji w kulturze mieszkańców województwa łódzkiego)	173
7.3.2. Poziom wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w zakresie zwiększenia dostępu do kultury oraz stopień digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego i ich udostępnienia.....	176
7.3.3. Dostępność usług turystyczno-kulturalnych dla osób z niepełnosprawnościami	182

7.4. Nowe miejsca pracy w sektorze kultury i turystyki jako wynik inwestycji w ramach RPO WŁ 2014-2020.....	188
7.5. Rentowność instytucji kultury i turystyki w województwie łódzkim na przestrzeni lat 2014-2020	194
8. Ocena realizacji Osi Priorytetowej VI Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa łódzkiego na lata 2014-2020.....	201
8.1. Stopień zapewnienia komplementarności podejmowanych interwencji	201
8.2. Stopień osiągnięcia założonych wskaźników	203
8.2.1. Przedstawienie stopnia, w jakim się udało osiągnąć założone wskaźniki	204
8.2.2. Odzwierciedlenie celów OP VI poprzez wskazane wskaźniki	212
8.3. Analiza efektywności i trwałości podjętej interwencji w ramach działań OP VI.....	216
8.4. Czynniki utrudniające realizację interwencji wraz ze wskazaniem oraz oceną zastosowanych środków zaradczych.....	225
8.5. Nakłady finansowe w ramach poszczególnych działań OP VI (w tym kontraktacja, certyfikacja, alokacja)	228
9. Wnioski.....	234
10.Rekomendacje	295
11.Spis elementów graficznych	304
11.1. Tabele.....	304
11.2. Wykresy	305
11.3. Zdjęcia.....	310
12.Bibliografia.....	299
12.1. Literatura	299
12.2. Dokumenty	299
12.3. Źródła internetowe.....	313
13. Aneks	316
13.1. Tabela wniosków i rekomendacji.....	316
13.2. Szczegółowy opis zastosowanej w badaniu metodyki	316
13.3. Zbiór wypełnionych kart obserwacji wraz z dokumentacją fotograficzną, będący szczegółowym podsumowaniem metody eksperymentalnej (wizyty lokalne)	316
13.4. Narzędzia badawcze zastosowane w ewaluacji (kwestionariusze wywiadów, ankiety)	316
13.5. Listy respondentów, którzy wzięli udział w badaniach realizowanych z zastosowaniem poszczególnych metod lub technik badawczych	316
13.6. Zestawienie danych zebranych w badaniach realizowanych z zastosowaniem poszczególnych metod lub technik badawczych wraz z obliczeniami	316
13.7. Zestawienie tabel użytych na potrzeby Zadania 1	316
13.8. Zestawienie tabel użytych na potrzeby zadania 2.....	316
13.9. Transkrypcje z przeprowadzonych wywiadów pogłębionych oraz fokusów grupowych.....	316
13.10. Prezentacja multimedialna wyników	316
13.11. Broszura informacyjna	316
13.12. Wnioski i sugestie z badania ewaluacyjnego skierowane do podmiotów zewnętrznych	316

WYKAZ POJĘĆ I SKRÓTÓW UŻYTYCH W RAPORCIE

Skrót	Wyjaśnienie
BDL GUS	Bank Danych Lokalnych
CAL	Centrum Aktywności Lokalnej
CAPI	(ang. Computer-assisted personal interviewing) Wywiad personalny wspomagany komputerowo
CATI	(ang. Computer assisted telephone interview) Wywiad telefoniczny wspomagany komputerowo
CAWI	(ang. Computer Assisted Website Interview) Wywiad internetowy wspomagany komputerowo
COSME	Program ramowy na rzecz konkurencyjności przedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw na lata 2014-2020
CT	Cel Tematyczny Umowy Partnerstwa
DPS	Dom Pomocy Społecznej
EBI	Europejski Bank Inwestycyjny
EFFROW	Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich
EFMR	Europejski Fundusz Morski i Rybacki
EFRR	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
EFS	Europejski Fundusz Społeczny
EFSI	Europejskie Fundusze Strukturalne i Inwestycyjne
EOG	Europejski Obszar Gospodarczy
EPC	(z j. ang. Employment Protection Legislation) Przepisy dotyczące zatrudnienia
FGI	(z j. ang. Focus Group Interview) Zogniskowany wywiad grupowy
GPR	Gminny Program Rewitalizacji
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IDI	(z j. ang. Individual In-depth Interview) Indywidualny wywiad pogłębiony
IRMiR	Instytut Rozwoju Miast i Regionów
IZ FEŁ 21-27	Instytucja Zarządzająca Funduszami Europejskimi dla Łódzkiego 2021-2027
JST	Jednostki Samorządu Terytorialnego
KE	Komisja Europejska
KR	Komitet Rewitalizacji
LEADER	(z j. francuskiego. Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale) Połączenie Działań na rzecz Rozwoju Gospodarczego Obszarów Wiejskich
LPR	Lokalny Program Rewitalizacji
ŁOM	Łódzki Obszar Metropolitalny
MGKS	Miejsko-Gminny Klub Sportowy
MOK	Miejski Ośrodek Kultury
MOPS	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej
MPR	Miejski Program Rewitalizacji
MPZP	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
MSK	Miejska Strefa Kultury
MŚP	Sektor małych i średnich przedsiębiorstw

Skrót	Wyjaśnienie
NIK	Najwyższa Izba Kontroli
NPS	(z j. ang. Net Promoter Score) Narzędzie oceny lojalności klientów danej firmy
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
OP	Oś Priorytetowa
OPS	Ośrodek Pomocy Społecznej
OR	Obszar rewitalizacji
OZ	Obszar zdegradowany
PB	Pytanie Badawcze
PGE	Polska Grupa Energetyczna
PGR	Państwowe Gospodarstwo Rolne
PI	Priorytet Inwestycyjny
PKB	Produkt Krajowy Brutto
PKD	Polska Klasyfikacja Działalności
PKP	Polskie Koleje Państwowe S.A.
PO KL	Program Operacyjny Kapitał Ludzki
PO WER	Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój
POIŚ	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko
POT	Polska Organizacja Turystyczna
PR	(z j. ang. Public Relations) Relacje publiczne
PRL	Polska Rzeczpospolita Ludowa
PROW	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich
PUP	Powiatowy Urząd Pracy
REGON	Krajowy Rejestr Urzędowy Podmiotów Gospodarki Narodowej
RPO	Regionalny Program Operacyjny
RPO WŁ 14-20	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020
SGGW	Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
SL2014	Centralny system teleinformatyczny
SOPZ	Szczegółowy opis przedmiotu zamówienia
SP	Szkoła Podstawowa
SRWŁ 2020	Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020
SSR	Specjalna Strefa Rewitalizacji
SZOOP RPO WŁ	Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020
TIK	Technologie Informacyjno-Komunikacyjne
UE	Unia Europejska
UŁ	Uniwersytet Łódzki
UM	Urząd Miasta
VR	(z j. ang. Virtual Reality) Wirtualna rzeczywistość
VS	(z j. ang. Versus) Przeciwno
ZIT	Zintegrowane Inwestycje Terytorialne

1. STRESZCZENIE

Celem ewaluacji ex-post była ocena wpływu działań realizowanych w ramach OP VI Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu RPO WŁ 2014-2020 na zwiększenie partycypacji w kulturze, rozwój turystyki oraz tworzenie nowych miejsc pracy i ograniczenie ubóstwa. Ocenie podlegały:

- Działania prowadzone w celu wprowadzenia lub przywrócenia na obszarach zdegradowanych miejskich i wiejskich funkcji społecznych (edukacyjnych, kulturalnych, rekreacyjnych) i gospodarczych, co miało wpłynąć na niwelowanie zjawisk związanych z problemami społecznymi, w tym ograniczanie ubóstwa oraz tworzenie nowych miejsc pracy (ewaluacja działania VI.3 *Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego*);
- Działania prowadzące do zwiększenia partycypacji w kulturze mieszkańców województwa łódzkiego oraz turystów w oparciu o rozwój obiektów dziedzictwa kulturowego oraz instytucji kultury (ewaluacja działania VI.1 *Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury*);
- Działania prowadzące do zwiększenia wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych województwa łódzkiego dla rozwoju gospodarki turystycznej (ewaluacja działania VI.2 *Rozwój gospodarki turystycznej*).

Prowadzona ewaluacja opierała się na źródłach pierwotnych i wtórnych. Punkt wyjścia stanowiła wnikliwa analiza danych zastanych (aktów prawnych i wytycznych szczebla unijnego i krajowego, dokumentów strategicznych i programowych, raportów ewaluacyjnych i ekspertyz oraz opracowań istotnych z punktu widzenia tematyki badania, danych i dokumentów monitoringowych oraz statystyk publicznych i witryn internetowych). W ramach realizowanych badań uwzględniono wiele różnych perspektyw oceny uchwyconych poprzez włączenie do udziału w ewaluacji następujących grup respondentów:

- przedstawicieli Urzędu Marszałkowskiego,
- przedstawicieli samorządów gminnych,
- reprezentantów instytucji kultury,
- reprezentantów organizacji turystycznych,
- przedsiębiorców prowadzących działalność na OR (obszar rewitalizacji),
- przedstawicieli organizacji pozarządowych realizujących działania statutowe na OR,
- mieszkańców województwa – w tym mieszkańców gmin posiadających program rewitalizacji oraz gmin realizujących projekty w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020,
- klientów obiektów turystycznych i kulturalnych – w podziale na mieszkańców regionu, turystów i osoby przyjezdne w innych celach niż turystyczne,
- właścicieli obiektów turystycznych i kulturalnych regionu,
- beneficjentów wsparcia w ramach osi VI RPO WŁ 2014-2020 w podziale na działania (VI.1, VI.2 i VI.3).

Dzięki zwielokrotnieniu kategorii respondenckich możliwe stało się uchwycenie kompleksowych opinii na temat założeń oraz rezultatów realizacji działań w ramach osi VI RPO WŁ 2014-2020, a także ich rzeczywistego wpływu na potencjał społeczno-gospodarczy regionu. Badania realizowane były zarówno metodami jakościowymi (FGI, IDI, wizyty eksperckie – metoda eklektyczna), jak i ilościowymi (CAPI, CATI, CAWI).

Zgodnie z wymogami zawartymi w SOPZ, dokonano podziału tematycznego interwencji realizowanych w ramach OP VI na dwa główne zadania oraz elementy wspólne:

- Zadanie 1 dotyczyło kwestii związanych z poziomem życia oraz potrzebami mieszkańców obszarów zdegradowanych (przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu poprzez poprawę możliwości bytowych, dostęp do usług publicznych i aktywizację społeczno-zawodową) – analizowano interwencje prowadzone w ramach działania VI.3 *Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego*;
- Zadanie 2 koncentrowało się na walorach kulturalno-turystycznych regionu, w tym na przedsięwzięciach mających na celu wzmocnienie potencjału endogenicznego województwa łódzkiego – analizowano interwencje prowadzone w ramach działań VI.1 *Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury* oraz VI.2. *Rozwój gospodarki turystycznej*.

Projekty realizowane w ramach osi szóstej RPO WŁ 2014-2020 stanowiły jedynie część prowadzonych w regionie przedsięwzięć z obszaru kultury, turystyki oraz rewitalizacji (na podstawie przyjętych przez gminy programów rewitalizacji). Stąd też nieuprawnione jest doszukiwanie się prostej zależności przyczynowo skutkowej pomiędzy obserwowanymi zjawiskami a wpływem interwencji z osi VI. Omawiane w raporcie zmiany w perspektywie całego regionu są zatem sumą wszystkich czynników wewnętrznych (wpływu realizowanych projektów; w tym działań finansowanych ze środków unijnych) oraz zewnętrznych (zachodzących zmian makroekonomicznych, obyczajowych etc.). Brak wyłącznego wpływu zaprojektowanej interwencji na obserwowane efekty nie umniejsza znaczeniu realizowanych działań, ponieważ w przeprowadzonej ocenie mają one jednoznacznie wzmacniający wpływ na oczekiwaną zmianę.

Przedsięwzięcia związane ze wsparciem kultury i turystyki (tu wyróżnione jako zadanie drugie) ocenione zostały w większości korzystnie. Ocena ta opiera się na analizie projektów i zebranych opinii – nie tyle realizatorów wsparcia, co przede wszystkim jego ostatecznych odbiorców. Zarówno mieszkańcy, jak i turyści dostrzegają pozytywne zmiany w województwie związane z remontami dróg i budynków (w tym obiektów użyteczności publicznej oraz zabytkowych kamienic), uporządkowaniem przestrzeni publicznej oraz bogatszą ofertą kulturalną i turystyczną. Wysoki jest również poziom zadowolenia z odwiedzin w analizowanych obiektach – ich oferta jest satysfakcjonująca i zgodna z oczekiwaniami.

Zachodząca dzięki wsparciu w ramach działań VI.1 i VI.2 pozytywna zmiana nie wpłynęła jednakże na obserwowane negatywne tendencje związane ze zmniejszeniem

się poziomemu partycypacji mieszkańców województwa łódzkiego w kulturze raportowane przez Główny Urząd Statystyczny, stąd jej korzystna ocena wiąże się z przyjętym punktem odniesienia, jakim jest w tym przypadku sytuacja bazowa danej gminy.

Okazuje się, że zarówno mieszkańcom regionu, jak i tym bardziej turystom, brakuje pełnej wiedzy na temat dostępnych w województwie atrakcji. Podobna sytuacja dotyczy się produktów tradycyjnych, których świadomość wśród odbiorców jest stosunkowo niska, mimo wyraźnego zainteresowania tego rodzaju kategorią produktową. Wsparcie realizowane w ramach osi szóstej pozostało bez wpływu na rozwój i sprzedaż produktów tradycyjnych w regionie. Podstawową barierą dla producentów żywności tradycyjnej jest brak odpowiedniej promocji oraz niewystarczające sieciowanie z innymi podmiotami prowadzącymi działalność w branży turystycznej celem łączenia usług (pakiety).

Odwiedzający obiekty turystyczne i kulturalne chętnie korzystają z dostępnych technologii informacyjno-komunikacyjnych i nie przejawiają problemów z obsługą urządzeń cyfrowych. Właściciele obiektów zaś deklarują posiadanie podstawowych rozwiązań TIK, którymi jest strona internetowa, strona w mediach społecznościowych, a dopiero w dalszej kolejności system rezerwacji biletów online czy interaktywne wystawy bądź cyfrowe wsparcie dla osób ze szczególnymi potrzebami (czytniki, rzutniki, nagrania lektorskie, etc). Mimo pozytywnej oceny wprowadzonych udogodnień cyfrowych, właściciele nie planują rozwoju w tym obszarze postrzegając wdrożone rozwiązania za w pełni wystarczające.

Województwo wyraźnie zmienia się na korzyść pod kątem wdrażania udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami. Każdy beneficjent osi VI w ramach projektu realizował zadania polegające na implementacji usprawnień adresowanych do osób z niepełnosprawnościami. W pierwszej kolejności niwelowane były bariery architektoniczne, następnie wdrażane rozwiązania stanowiące ułatwienie dla osób z problemami ruchowymi, na końcu zaś uwzględnione zostały osoby z niepełnosprawnościami zmysłów (niedowidzące, niedosłyszące). Korzystną zmianę potwierdzają klienci obiektów.

Wysoko oceniona została również obsługa klienta (dotyczy kultury i turystyki) – niemniej zauważa się brak dostatecznej wiedzy pracowników obiektów turystycznych na temat atrakcji i infrastruktury dostępnej w najbliższej okolicy. Podstawowa różnica w korzystaniu z obiektów kulturalno-turystycznych pomiędzy mieszkańcami regionu a turystami polega na tym, że mieszkańcy – znając obiekt/ miejsce – koncentrują się na ofercie warsztatów, spotkań, zajęć, wydarzeń; podczas gdy turyści poszukują skoncentrowanej w jednym miejscu bogatej oferty atrakcji wspartych odpowiednią infrastrukturą. Stąd też zauważa się potencjał dla rozwoju usług turystycznych łączonych w kompleksowe pakiety profilowane do różnych grup docelowych.

W przypadku wyróżnionego w ramach niniejszej ewaluacji zadania pierwszego (działania wynikające z programów rewitalizacji) należy zwrócić uwagę na wysoki stopień zróżnicowania przedsięwzięć wynikający z różnej sytuacji bazowej gmin (część

gmin prowadziła rewitalizację jeszcze przed rokiem 2014, część realizowała prace remontowe w ramach innych projektów, podczas gdy w innych gminach pogłębiała się degradacja tkanki miejskiej). Wraz z koniecznością opracowania GPR-ów, część gmin dotychczas zainteresowanych rewitalizacją, rezygnuje z dalszych kroków, z uwagi na brak odpowiedniej wiedzy, kadry lub/i finansów pozwalających na opracowanie wymaganego dokumentu i, kolejno, przystąpienia do naborów o dofinansowanie.

Obszarem, w jakim zaszła najbardziej wyraźna zmiana w wyniku prowadzonej rewitalizacji, jest poprawa bezpieczeństwa w gminach. Wynikające z definicji rewitalizacji nadanie/ przywrócenie funkcji społecznych, kulturalnych, gospodarczych zostało zrealizowane częściowo, przy czym główną przyczyną jest tu nie tyle sposób realizacji czy zaprojektowania wsparcia, a sam ogrom potrzeb, których rozwiązanie nie jest możliwe w ciągu kilku lat, nawet przy założeniu korzystania z wielu różnych źródeł finansowania prac. Wprowadzenie bądź przywrócenie funkcji edukacyjnych, kulturalnych i rekreacyjnych na OR w sposób szczególny zakładało przenikanie się interwencji realizowanych w ramach działania VI.3 oraz działania VI.1 (miejscem realizacji projektów dofinansowanych z działania VI.1 niejednokrotnie były obszary rewitalizacji). Modelowa komplementarność ww. interwencji obserwowana jest na przykładzie Łodzi. W ramach prowadzonej rewitalizacji obszarowej oraz rewitalizacji osiedla Księży Młyn, wprowadzonych zostało wiele nowych funkcji z zakresu kultury, rekreacji i edukacji. Warto zwrócić uwagę na powstanie świetlic artystycznych dla dzieci, świetlic środowiskowych, pracowni twórczych, Centrów Aktywności Lokalnej, etc. Ponadto, duże znaczenie dla mieszkańców łódzkiego śródmieścia ma rozwój działalności bibliotek publicznych oferujących zajęcia edukacyjno-kulturalne adresowane do dzieci, młodzieży i dorosłych.

Wadą realizowanych działań społecznych, w tym działań z zakresu przeciwdziałania negatywnym zjawiskom społecznym, była ich krótkotrwałość (wyjątek stanowi tu funkcja Latarników/ Gospodarzy w ramach rewitalizacji obszarowej Łodzi) i punktowość. Działania miękkie, jako uzupełniające, planowo rozpoczynają się mniej więcej w czasie zakończenia prac remontowych/ budowlanych (z uwagi na programowe powiązanie ich z powstającym/ rewitalizowanym miejscem). Jak się okazuje, takie rozwiązanie nie sprzyjało integracji mieszkańców wokół określonego celu, do tego bowiem potrzebny jest czas i zaangażowanie. Te same czynniki sprawiły, że trudno mówić o rzeczywistych skutkach przeciwdziałania negatywnym zjawiskom społecznym poprzez aktywną pracę z ludźmi, jeśli praca ta miała charakter zrywu, a nie metodycznej działalności społecznej.

Projekty realizowane w ramach działania VI.3 w przeważającej większości przypadków nie wiązały się z bezpośrednią aktywizacją zawodową osób wykluczonych, a obserwowany na OR rozwój mikro przedsiębiorczości jest efektem ważnym, aczkolwiek pośrednim w stosunku do interwencji realizowanych w ramach OP VI. Przedsiębiorcy skorzystali z poprawy walorów estetycznych i wzmocnienia funkcji społecznych zrewitalizowanych miejsc, co poskutkowało powstaniem nowych punktów handlowych i usługowych na terenie OR. Proces ten jest ściśle związany z nadaniem/ przywróceniem funkcji społeczno-rekreacyjnych w wyniku prowadzonej rewitalizacji –

będąc zarówno bodźcem, jak i jednocześnie efektem tej zmiany (działania sprzężone). Co istotne, wskazywani przedsiębiorcy nie wywodzą się z grup wykluczonych społecznie i zawodowo – obszar rewitalizacji stanowi dla nich miejsce prowadzenia działalności.

Sposób zaprojektowania osi VI, polegający na połączeniu trzech celów tematycznych polityki spójności, miał w teorii przyczynić się do zmaksymalizowania oczekiwanych efektów interwencji na skutek synergii. Jak się okazuje, to nie sam sposób zaprogramowania osi ma wpływ na obserwowane wzmacnianie się efektów, co naturalnie przenikanie się obszarów wyznaczonych przez działania VI.1, VI.2 i VI.3. Wskazuje się przy tym, że podobne krzyżowanie się wpływu interwencji widoczne jest w odniesieniu do wielu innych sfer, jakie otrzymały wsparcie finansowe z ramienia RPO WŁ 2014-2020. Ze względu na wielowymiarowy, kompleksowy charakter procesu rewitalizacji, działania zaprojektowane przez gminy w programach rewitalizacji (LPR/GPR) pozwalały na zachowanie wysokiej komplementarności, czyli finansowane były z różnych osi RPO WŁ 2014-2020 (dotyczy m.in OP IV *Gospodarka niskoemisyjna*, OP VII *Infrastruktura dla usług społecznych* czy OP IX *Włączenie społeczne*).

2. SUMMARY

The aim of the ex-post evaluation was to assess the impact of the measures implemented under OP (Priority Axis) VI Revitalisation and endogenous potential of the region ROP (Regional Operational Programme) WŁ 2014-2020 on increasing cultural participation, tourism development and job creation and poverty reduction. The evaluation covered:

- Measures carried out in order to introduce or restore social (educational, cultural, recreational) and economic functions in degraded urban and rural areas, which was expected to influence the mitigation of phenomena related to social problems, including poverty reduction and the creation of new jobs (evaluation of Measure VI.3 *Revitalisation and development of socio-economic potential*);
- Measures leading to increase of participation in culture of the inhabitants of the Łódź voivodeship and tourists through development of cultural heritage objects and cultural institutions (evaluation of Measure VI.1 *Cultural heritage and cultural infrastructure*);
- Measures to increase the use of natural and cultural assets of the Łódź voivodeship for the development of the tourism economy (evaluation of Measure VI.2 *Development of tourism economy*).

The evaluation was based on primary and secondary sources. The starting point was an in-depth analysis of the data (legislative acts and guidelines at the EU and national level, strategic and programme documents, evaluation and expert reports and studies relevant to the subject of the research, monitoring data and documents as well as public statistics and websites). Within the framework of the implemented research a number of different evaluation perspectives were taken into account, reflected by including in the evaluation the following groups of respondents:

- representatives of the Voivodeship Marshal's Office,
- representatives of municipal local administration,
- representatives of cultural institutions,
- representatives of tourist organisations,
- business people operating in the revitalisation area,
- representatives of non-governmental organisations carrying out statutory activities in the revitalisation area,
- inhabitants of the voivodeship - including inhabitants of municipalities having a revitalisation programme and municipalities implementing projects under Measure VI.3 of the ROP WŁ 2014-2020,
- clients of tourist and cultural facilities - divided into residents of the region, tourists and people coming for purposes other than tourism,
- owners of tourist and cultural facilities in the region,
- beneficiaries of support under Axis VI of the ROP WŁ 2014-2020 broken down by measures (VI.1, VI.2 and VI.3).

Thanks to the multiple categories of respondents, it became possible to capture comprehensive opinions on the assumptions and results of the implementation of the measures under Axis VI of the ROP WŁ 2014-2020, as well as their actual impact on the socio-economic potential of the region. The research was carried out using both qualitative (FGI, IDI, expert visits - eclectic method) and quantitative (CAPI, CATI, CAWI) methods.

In accordance with the requirements contained in the detailed description of the subject matter of the contract, the focus of the interventions implemented under OP VI was divided into two main tasks and common elements:

- Task 1 focused on issues related to the standard of living and needs of the inhabitants of degraded areas (counteracting poverty and social exclusion by improving livelihood opportunities, access to public services and socio-professional activation) - interventions carried out under Measure VI.3 *Revitalisation and development of socio-economic potential were analysed*;
- Task 2 focused on the cultural and tourism assets of the region, including undertakings aimed at strengthening the endogenous potential of the Łódź voivodeship - interventions carried out under Measures VI.1 *Cultural heritage and cultural infrastructure* and VI.2 *Development of tourism economy were analysed*.

The projects implemented under Axis 6 of the ROP WŁ 2014-2020 were only part of the cultural, tourism and revitalisation projects carried out in the region (based on the revitalisation programmes adopted by the municipalities). Hence, it is not legitimate to look for a simple cause-and-effect relationship between the observed phenomena and the impact of interventions from Axis VI. The changes discussed in the report from the perspective of the entire region are therefore the sum of all internal factors (the impact of implemented projects; including activities financed from EU funds) and external factors (occurring macroeconomic changes, customs, etc.). The lack of an exclusive influence of the designed intervention on the observed effects does not detract from the significance of the implemented measures, as in the assessment carried out they clearly have a reinforcing effect on the expected change.

The projects supporting culture and tourism (here highlighted as task two) were assessed mostly favourably. This assessment is based on an analysis of the projects and the opinions collected - not so much by the implementers of the support, but above all by its final recipients. Both residents and tourists perceive positive changes in the voivodeship related to the renovation of roads and buildings (including public buildings and historic tenements), the tidying up of public spaces and a richer cultural and tourist offer. There is also a high level of satisfaction with visits to the facilities analysed - their offer is satisfactory and in line with expectations.

The positive change taking place as a result of support under Measures VI.1 and VI.2 has not, however, affected the observed negative trends related to the decrease in the level of participation of inhabitants of the Łódź voivodeship in culture reported by the Polish Central Statistical Office (GUS), hence its favourable assessment is linked to the

adopted point of reference, which in this case is the baseline situation of the given municipality.

It appears that both the inhabitants of the region and, even more so, tourists, lack full knowledge of the attractions available in the voivodeship. A similar situation applies to traditional products, the awareness of which among recipients is relatively low, despite the clear interest in this type of product category. The support provided under Axis 6 has had no impact on the development and sale of traditional products in the region. The main barrier for traditional food producers is the lack of adequate promotion and insufficient networking with other tourism operators to combine services (packages).

Visitors to tourist and cultural venues are keen to use the available information and communication technologies and have no problems operating digital devices. The owners of the venues, on the other hand, declare that they have basic ICT solutions, which are a website, a social media page, followed by an online ticket booking system or interactive exhibitions or digital support for people with special needs (readers, projectors, voiceover recorders, etc.). Despite the positive evaluation of the introduced digital facilities, the owners do not plan to develop in this area, perceiving the implemented solutions as fully sufficient.

The voivodeship is clearly changing in favour of the implementation of facilities for people with disabilities. Each beneficiary of Axis VI carried out tasks within the framework of the project consisting in the implementation of improvements addressed to people with disabilities. In the first place, architectural barriers were eliminated, followed by the implementation of solutions making it easier for people with mobility problems, and finally people with sensory disabilities (the visually impaired, hearing impaired) were taken into account. The beneficial change is confirmed by the clients of the venues.

Customer service (relating to culture and tourism) was also highly rated - however, it is noted that the staff of tourist venues lack sufficient knowledge of the attractions and infrastructure available in the vicinity. The main difference in the use of cultural-tourist venues between the region's inhabitants and tourists is that the inhabitants - being familiar with the venue/site - focus on the offer of workshops, meetings, classes, events; while tourists are looking for a concentrated in one place rich offer of attractions supported by adequate infrastructure. Hence, the potential for the development of tourism services bundled into comprehensive packages profiled to different target groups is noted.

In the case of the first task highlighted in this evaluation (activities resulting from revitalization programs), it is important to note the high degree of diversity of projects resulting from the different baseline situation of municipalities (some municipalities were already carrying out revitalization before 2014, some were carrying out renovation work as part of other projects, while in other municipalities the degradation of the urban space was deepening). With the need to develop a municipality revitalization programme, some municipalities so far interested in revitalization are

abandoning further steps, due to lack of adequate knowledge, staff and/or finances to develop the required document and, in turn, to proceed with calls for funding.

The area in which there has been the clearest change as a result of ongoing revitalization is the improvement of security in the municipalities. The granting/restoration of social, cultural, economic functions, being a result of the defined revitalization, has been partially implemented, the main reason for this being not so much the manner of implementation or design of support, but simply the enormity of the needs, the solution of which is not possible within a few years, even assuming the use of many different sources of funding for the work. The introduction or restoration of educational, cultural and recreational functions in the revitalization area specifically assumed the overlapping of interventions implemented under Measure VI.3 and Measure VI.1 (the place of implementation of projects financed from Measure VI.1 were often revitalization areas). Model complementarity of the above interventions is observed in Łódź. As part of the ongoing area revitalization and revitalization of the Księży Młyn neighbourhood, many new functions in the field of culture, recreation and education were introduced. It is worth noting the establishment of art centres for children, community centres, creative studios, Local Activity Centers, etc. In addition, of great importance for residents of Łódź's downtown is the development of the activities of public libraries offering educational and cultural activities addressed to children, youth and adults.

A disadvantage of the implemented social activities, including activities to counteract negative social phenomena, was their short duration (the exception here is the function of Lighthouse Keepers/Hosts within the area revitalization of Łódź) and their limited scope. Soft activities, as complementary, were planned to start around the completion of renovation/construction works (due to their programmatic connection with the emerging / revitalised place). As it turns out, such a solution was not conducive to the integration of residents around a specific goal, as this requires time and commitment. The same factors made it difficult to talk about the real effects of counteracting negative social phenomena through active work with people, if this work was supposed to take place suddenly, rather than as systematic social activity.

The projects implemented under Measure VI.3 in the vast majority of cases were not associated with direct professional activation of excluded people, while the development of micro-businesses observed in the revitalization areas is an important effect, but indirect in relation to the interventions implemented under OP VI. Business people benefited from the beauty, strengthening of the function and social features of revitalised places, which resulted in the establishment of new retail and service outlets in the revitalization areas. This process is closely related to the granting/restoration of socio-recreational functions as a result of the revitalization carried out - being both a stimulus and at the same time an effect of this change (coupled activities). Importantly, the indicated business people do not come from socially and professionally excluded groups - the revitalization area is a place of business for them.

The way Axis VI was designed, combining the three thematic objectives of cohesion policy, was in theory supposed to help maximise the expected effects of interventions through synergies. As it turns out, it is not the way the axis was programmed itself that influences the observed amplification of effects, but the natural overlapping of areas designated by measures VI.1, VI.2 and VI.3. At the same time, it is pointed out that similar overlapping of the impacts of interventions can be seen in many other areas that received financial support from the ROP WŁ 2014-2020. Due to the multidimensional, comprehensive nature of the revitalization process, the measures designed by municipalities in revitalization programs (local revitalisation programmes/ municipality revitalisation programmes) allowed for high complementarity, i.e. they were financed from different axes of the ROP WŁ 2014-2020 (it concerns, among others, OP IV *Low-carbon economy*, OP VII *Infrastructure for social services* or OP IX *Social inclusion*).

3. WPROWADZENIE

Rozważając zagadnienie rewitalizacji nie sposób pominąć przyczyn degradacji tkanki miejskiej. Badania nad urbanizacją, rozumianą jako przemiany w systemie osadniczym, od lat nieodmiennie potwierdzają występowanie prawidłowości – po fazie koncentracji ludności w strefie śródmiejskiej następuje zazwyczaj faza dekoncentracji¹. Analizy prowadzone na terenie Polski wykazały², że w odróżnieniu od okresu socjalistycznego, który w zasadzie do końca trwania cechował się przewagą koncentracji ludności w miastach dużych i średnich, transformacja ustrojowa oznaczała początek procesu dekoncentracji, który obecnie przejawia się przybierającą na sile suburbanizacją³.

Lokalizowanie nowych osiedli na peryferiach miejscowości oraz przekształcenia z tym związane powodują marginalizację rdzennej części tkanki miejskiej i degradację społeczną, gospodarczą oraz przestrzenną jej historycznego centrum⁴. Część badaczy⁵ wskazuje, że ludność pozostała na obszarze centralnym to przede wszystkim te grupy społeczne, dla których zmiana miejsca zamieszkania jest nieosiągalna z powodów materialnych. Tym samym, opuszczenie centrum miasta (będącego następnie określanym jako obszar zdegradowany) przez osoby lepiej wykształcone i bardziej zamożne skutkuje mniejszymi wpływami do budżetu z tytułu podatków. Przejawem suburbanizacji jest również lokowanie dużych obiektów handlowych i usługowych na obrzeżach miast, co stanowi bezpośrednią przyczynę degradacji śródmiejskiej mikro przedsiębiorczości. Wypieranie handlu śródmiejskiego, ograniczony rynek pracy, wzrost bezrobocia oraz odpływ ludności o wyższym statusie ekonomicznym na peryferia wpływają na intensyfikację zjawiska ubóstwa w centrach miast i związany z tym spadek poczucia bezpieczeństwa oraz powstawanie miejsc niebezpiecznych⁶.

Niwelowanie negatywnych konsekwencji procesów suburbanizacji to jeden z celów polityki regionalnej. Problem ten próbuje się rozwiązać m.in. poprzez wprowadzenie zasad planistycznych mających na celu ograniczenie niekontrolowanej zabudowy strefy podmiejskiej, z drugiej strony – proponuje się rozwiązania mające na celu poprawę funkcjonowania centrów miast, realizowane m.in. poprzez interwencje o charakterze rewitalizacyjnym. Przez lata rewitalizację mylono z remontem, modernizacją, twardymi inwestycjami infrastrukturalnymi. Tymczasem osiã działań rewitalizacyjnych jest

¹ Zob. P. Hall, *Spatial Structure of Metropolitan England and Wales*, [w:] Chisholm M., Manners G., *Spatial Policy Problems of the British Economy*, Cambridge University Press, Cambridge 1971, s. 96–125

² Za: Sz. Marcińczak, *Małe miasta a proces urbanizacji – przykład województwa łódzkiego*; [Link do dokumentu](#), dostęp: 22.04.2024

³ Występuje, gdy znaczna część ludności opuszcza miasta duże i średnie przemieszczając się w kierunku mniejszych jednostek osadniczych, zlokalizowanych w strefach podmiejskich.

⁴ Za N. Stelmaszewska, *Konsekwencje suburbanizacji dla miast i stref podmiejskich w świetle literatury krajowej i zagranicznej*, *Urban Development Issues* 66, 2020, 25–34.

⁵ Ibidem.

⁶ Zob. C. Brzeziński, *Procesy suburbanizacji obszarów podmiejskich na przykładzie gmin powiatu pabianickiego*. Zmiany przestrzenne, *Folia Oeconomica, Acta Universitatis Lodzianensis*, Łódź 2010.

rozwój tkanki społecznej. Rewitalizacja, której ramy prawne wyznacza obecnie Ustawa o rewitalizacji, to *proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji*⁷.

Zagadnienie rewitalizacji dotyczy trzech wymiarów: przestrzennego, społecznego i gospodarczego. Tym samym *kultura* – traktowana jako suma wartości materialnych i niematerialnych – stanowi istotny komponent procesów rewitalizacji, obejmując całe spektrum zjawisk społeczno-przestrzennych zachodzących w każdym trwale zaludnionym miejscu. Obszary zdegradowane to miejsca, w których relacje i zależności kulturotwórcze zostały poważnie naruszone. Rewitalizacja jawić się więc może również jako proces kulturowy, polegający na przywracaniu zdolności twórczego współżycia w miejscach i społecznościach, w których jej zanikanie jest objawem długotrwałym, dotyczącym równolegle przestrzeni i jakości życia.⁸

Inwestycje kulturalne, w tym te realizowane z udziałem dziedzictwa kulturowego – zazwyczaj z wykorzystaniem historycznej architektury – są w wielu przypadkach kluczową składową kompleksowych procesów rewitalizacji. Co więcej, rewitalizację można również rozpatrywać jako jeden ze sposobów rozwoju gospodarki turystycznej i aktywizacji ruchu turystycznego. Zrealizowane projekty wywierają korzystny wpływ na podniesienie atrakcyjności miast, poprawę bazy turystycznej, kulturalnej i sportowej poprzez odnowienie budynków oraz zmianę ich funkcji w oparciu o nowe rozwiązania funkcjonalno-przestrzenne⁹. Tym samym przyczyniają się do poprawy wizerunku i atrakcyjności gminy. Szczególnie korzystny wpływ na rozwój gospodarki turystycznej i aktywizację ruchu turystycznego ma odnowienie dawnych obiektów przemysłowych i udostępnienie ich turystom (przykładem może być EC1 Łódź, dawna elektrociepłownia). Jednocześnie należy podkreślić, że wsparcie w zakresie kultury i turystyki w ramach ewaluowanej osi VI było udzielane w dużo szerszym kontekście niż obszar działań rewitalizacyjnych (prowadzonych, zgodnie z ustawą o rewitalizacji, na obszarach zdegradowanych). Koncentrowano się na poprawie partycypacji w kulturze wszystkich mieszkańców województwa (ze szczególnym uwzględnieniem mieszkańców OR) oraz na rozwoju potencjału endogenego województwa łódzkiego, aby w konsekwencji podnieść atrakcyjność turystyczną regionu.

Od 1 stycznia 2024 roku projekty z zakresu rewitalizacji mogą być prowadzone wyłącznie na podstawie Gminnych Programów Rewitalizacji. Bez tego dokumentu

⁷ Art 2, ustęp 1, Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, Dz.U. 2015 poz. 1777

⁸ Kipta E., Przyjazne miasto. Kultura dla rewitalizacji, KULTURA ENTER 2021, [Kultura Enter 2021](#), dostęp: 12.06.2024

⁹ Por. Nowak S., Regionalne i lokalne strategie rozwoju turystyki, Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach, [Regionalne i lokalne strategie rozwoju turystyki](#), dostęp: 12.06.2024

samorządy nie mogą ubiegać się o środki finansowe na działania rewitalizacyjne w ramach polityki spójności Unii Europejskiej 2021–2027. Choć Ustawa o rewitalizacji weszła w życie w 2015 roku¹⁰, to aż do końca 2023 roku obowiązywał tzw. okres przejściowy, podczas którego gminy nie posiadające GPR mogły prowadzić rewitalizację na bazie programu rewitalizacji – Program Rewitalizacji (PR) lub Lokalny Program Rewitalizacji (LPR) – uchwalanego na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 6 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym. Chcąc mieć możliwość ubiegania się o środki unijne, samorządy opracowujące PR/LPR musiały oprzeć je o *Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020*. W analizowanej perspektywie finansowej 2014-2020 gminy mogły skorzystać z dofinansowania na opracowanie lub aktualizację programu rewitalizacji ze środków Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020. Ponadto, zarządy województw wraz z Ministerstwem Funduszy i Polityki Regionalnej ogłaszały konkursy, w ramach których można było uzyskać dofinansowanie w wysokości 90% kosztów wszystkich działań związanych z opracowaniem ww. dokumentu.

Rewitalizacja jest i była zadaniem własnym gminy o charakterze fakultatywnym – samorządy mogą, ale nie muszą jej realizować. Gmina samodzielnie odpowiada za koordynację procesu przygotowania i wdrożenia programu rewitalizacji. Co ważne, program rewitalizacji opracowywany jest dla określonego obszaru rewitalizacji¹¹, a nie dla całego obszaru zdegradowanego¹² wyznaczanego na podstawie diagnozy (proces delimitacji obszarów). Identyfikacja obszaru zdegradowanego ma charakter informacyjny – pozwala gminom na uchwycenia przestrzennego rozłożenia zjawisk kryzysowych, ich kumulacji na określonych terenach. Ustawa o rewitalizacji jednoznacznie wskazuje na terytorialny wymiar rewitalizacji – konieczność realizacji projektów na ściśle wskazanym obszarze (tzw. zasada koncentracji terytorialnej).

¹⁰ Uchwalenie Ustawy o rewitalizacji było jednym z czynników pobudzających wzrost zainteresowania samorządów rewitalizacją jako instrumentem polityki miejskiej (obok dostępności środków finansowych, jakie przewidziano na ten cel w regionalnych i krajowych programach operacyjnych finansowanych z Funduszy Europejskich). Na koniec lipca 2018 r. program rewitalizacji miało 75,1% polskich miast, a na koniec 2018 r. – 81% (IRMiR, 2019).

¹¹ Całość lub część obszaru zdegradowanego, który cechuje koncentracja negatywnych zjawisk oraz znaczenie dla rozwoju lokalnego. Może on obejmować nie więcej niż 20% obszaru gminy i być zamieszkałym przez nie więcej niż 30% jej mieszkańców. Na terenie obszaru rewitalizacji prowadzone są zaprojektowane (w ramach PR/ LPR/GPR) działania rewitalizacyjne. Najczęściej obejmują strefę śródmiejską, choć pod kilkoma warunkami może również obejmować niezamieszkałe tereny przemysłowe, w tym portowe i wydobywcze, tereny powojenne albo pokolejowe.

¹² Obszar, na którym zidentyfikowany został stan kryzysowy, tj. stan spowodowany koncentracją negatywnych zjawisk i procesów społecznych oraz towarzyszących im (wg ustawy co najmniej jednego) negatywnych zjawisk w innych sferach: ekonomicznej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej lub technicznej, które łącznie spowodowały trwałą degradację obszaru. Może być on podzielony na podobszary, w tym podobszary, które nie posiadają wspólnych granic.

Przyjęcie Gminnego Planu Rewitalizacji daje samorządowi możliwość skorzystania z dwóch dodatkowych wiązek narzędzi prawnych – Specjalnej Strefy Rewitalizacji¹³ oraz Miejscowego Planu Rewitalizacji:

- Wraz z uchwaleniem SSR¹⁴ gmina ma możliwość korzystania z obowiązujących na obszarze SSR narzędzi, które obejmują m.in: dotacje dla właścicieli nieruchomości na wykonanie robót budowlanych w odniesieniu do nieruchomości niewpisanych do rejestru zabytków, ułatwienia w przekwaterowaniu i eksmisji najemców mieszkań w zasobie komunalnym w przypadku generalnych remontów, zakaz wydawania decyzji o warunkach zabudowy, społeczne budownictwo czynszowe jako cel publiczny czy brak obowiązku wpłaty odszkodowań do depozytu sądowego w przypadku wywłaszczeń nieruchomości o niewyjaśnionym stanie prawnym na cele publiczne. Uchwalenie SSR ma na celu przyczynić się do rozwiązania problemów polegających m.in na braku możliwości realizacji projektów remontowych na obszarze rewitalizacji ze względu na nieuregulowane stany prawne czy też trudności wynikłych z niskiej aktywności inwestycyjnej prywatnych właścicieli nieruchomości na obszarze rewitalizacji.
- Miejscowy Plan Rewitalizacji¹⁵ może zostać uchwalony dla całości albo części obszaru rewitalizacji. Jeżeli na całości albo części obszaru rewitalizacji obowiązuje plan miejscowy i został uchwalony GPR, miejscowy plan rewitalizacji można również uchwalić w wyniku zmiany obowiązującego dotąd MPZP¹⁶. MPR cechuje się szczególnie głębokim zakresem regulacji (w porównaniu do miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego) – dotyczy m.in szczegółowych zasad kompozycji przestrzennej nowej zabudowy, cech elewacji budynków, zielonych terenów publicznych, zakazów i ograniczeń dotyczącej prowadzenia działalności handlowo-usługowej.

Rada gminy w zależności od potrzeb może zastosować oba z wyżej wymienionych narzędzi (SSR, MPR), jedno z nich lub żadne.

Obowiązkiem wynikającym z Ustawy, w przypadku opracowania GPR, jest zaś konieczność powołania Komitetu Rewitalizacji – organu o funkcji opiniotwórczo-doradczej, mianowanego w drodze zarządzenia spośród przedstawicieli wszystkich grup interesariuszy. Działalność KR ma na celu realizację jednej z kluczowych przesłanek rewitalizacji – tj. zasadę partycypacji społecznej. Zgodnie z założeniami, partycypacja społeczna w rewitalizacji obejmuje udział interesariuszy na każdym etapie procesu rewitalizacji – począwszy od prac nad wyznaczeniem obszaru

¹³ Jako akt prawa miejscowego, na okres nie dłuższy niż 10 lat.

¹⁴ Deklaracja uchwalenia musi znaleźć się w treści GPR.

¹⁵ Jako akt prawa miejscowego.

¹⁶ Na podstawie art 37 Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym; Dz.U.2023.0.977.

zdegradowanego i obszaru rewitalizacji, poprzez opracowanie i wdrażanie GPR, po jego ocenę.

Fundusze UE wciąż pozostają kluczowym (choć nie wyłącznym) źródłem finansowania przedsięwzięć w zakresie rewitalizacji. W Umowie Partnerstwa na lata 2014-2020 rewitalizacja określona została mianem tzw. obszaru strategicznej interwencji (miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji). Rewitalizacja finansowana ze środków UE mogła być prowadzona zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich oraz miejsko-wiejskich. Interwencje w zakresie rewitalizacji finansowane były w sposób komplementarny ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Europejskiego Funduszu Społecznego. O dofinansowanie na działania rewitalizacyjne mogły występować bardzo różne podmioty, m.in. organizacje pozarządowe, samorządy, spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe czy przedsiębiorcy.

Zadania bezpośrednio związane z rewitalizacją nawiązują do priorytetu inwestycyjnego 9b *Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich*. Z kolei w przypadku projektów rewitalizacyjnych składanych w ramach innych priorytetów inwestycyjnych niż 9b, przez fakt bycia „rewitalizacyjnymi” można było uzyskać preferencje w ocenie. W perspektywie finansowej 2014-2020 działania rewitalizacyjne osadzone zostały na poziomie regionalnym, otrzymując bezpośrednią alokację w ramach określonej osi RPO. Programy krajowe w tym czasie traktowały rewitalizację w sposób uzupełniający¹⁷.

¹⁷ Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020.

4. SYNTETYCZNY OPIS KONCEPCJI BADANIA – W TYM WYBRANEJ I ZASTOSOWANEJ METODYKI ORAZ ŹRÓDEŁ INFORMACJI WYKORZYSTYWANYCH W BADANIU

W przypadku programowania OP VI RPO WŁ 2014-2020 zdecydowano się na połączenie trzech celów tematycznych, co miało wpłynąć na zmaksymalizowanie oczekiwanych efektów interwencji, a tym samym podnieść skuteczność zaplanowanych działań. Oś Priorytetowa VI *Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu* łączy w sobie zakres interwencji CT6 *Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami* (PI 6c), CT8 *Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników* (PI 8b), oraz CT9 *Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją* (PI 9b). Tym samym przedsięwzięcia realizowane w ramach OP VI w sposób bezpośredni przyczyniać się miały do:

- a) zwiększenia efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych (CT6),
- b) wsparcia rozwoju obszarów o specyficznych potrzebach i potencjałach endogenicznych (CT8),
- c) zmniejszenia poziomu ubóstwa (CT9)¹⁸.

Działania realizowane w ramach OP VI przyczynić się miały do osiągnięcia celów szczegółowych Umowy Partnerstwa, tj. *zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych oraz ich zachowanie, bardziej efektywne wykorzystanie zasobów na rynku pracy, ograniczenie ryzyka wykluczenia społecznego spowodowanego dysproporcjami w dostępie do usług publicznych, włączenie społeczności zamieszkujących obszary peryferyjne i zdegradowane*¹⁹.

Głównym celem prowadzonej ewaluacji była ocena wpływu działań realizowanych w ramach OP VI *Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu RPO WŁ 2014-2020* na zwiększenie partycypacji w kulturze, rozwój turystyki oraz tworzenie nowych miejsc pracy i ograniczenie ubóstwa.

W ramach badania ocenie podlegały:

- Działania prowadzone w celu wprowadzenia lub przywrócenia na obszarach zdegradowanych, zarówno miejskich jak i wiejskich, funkcji społecznych (edukacyjnych, kulturalnych, rekreacyjnych) i gospodarczych, co miało wpłynąć na niwelowanie zjawisk związanych z problemami społecznymi, w tym ograniczanie ubóstwa oraz tworzenie nowych miejsc pracy (**ewaluacja działania VI.3 *Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego***);

¹⁸ RPO WŁ 2014-2020, s.139

¹⁹ Za RPO WŁ 2014-2020, s. 140

- Działania prowadzące do zwiększenia partycypacji w kulturze mieszkańców województwa łódzkiego oraz turystów w oparciu o rozwój obiektów dziedzictwa kulturowego oraz instytucji kultury (**ewaluacja działania VI.1 Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury**);
- Działania prowadzące do zwiększenia wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych województwa łódzkiego dla rozwoju gospodarki turystycznej (**ewaluacja działania VI.2 Rozwój gospodarki turystycznej**).

Zakres przedmiotowy badania ilustruje poniższa **tabela 1**.

Tabela 1. Zakres przedmiotowy badania

Priorytet inwestycyjny	Działanie	Poddziałanie
PI 6c – Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego	VI.1 – Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury	VI.1.1 – Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury ZIT
		VI.1.2 – Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury
PI 8b – Wspieranie wzrostu gospodarczego sprzyjającego zatrudnieniu poprzez rozwój potencjału endogenicznego jako elementu strategii terytorialnej dla określonych obszarów, w tym poprzez przekształcanie upadających regionów przemysłowych i zwiększenie dostępu do określonych zasobów naturalnych i kulturalnych oraz ich rozwój	VI.2 – Rozwój gospodarki turystycznej	Brak poddziałań ²⁰ .
PI 9b – Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich	VI.3 – Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego	VI.3.1 – Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego ZIT
		VI.3.1 – Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego
		VI.3.3 – Rewitalizacja i rozwój

²⁰ Pierwotnie zaplanowane poddziałanie VI.2.2 *Rozwój gospodarki turystycznej – Miasto Łódź* w trakcie wdrażania programu zostało usunięte, a alokacja z tego poddziałania została przesunięta do innych obszarów.

Priorytet inwestycyjny	Działanie	Poddziałanie
		potencjału społeczno-gospodarczego – miasto Łódź

Źródło: opracowanie własne na podstawie RPO WŁ 2014-2020

Zamawiający dokonał²¹ podziału tematycznego interwencji realizowanych w ramach OP VI na dwa główne zadania oraz elementy wspólne:

- Zadanie 1 dotyczy kwestii związanych z poziomem życia oraz potrzebami mieszkańców obszarów zdegradowanych (przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu poprzez poprawę możliwości bytowych, dostęp do usług publicznych i aktywizację społeczno-zawodową);
- Zadanie 2 koncentruje się na walorach kulturalno-turystycznych regionu (może być oceniane zarówno z perspektywy mieszkańców²², jak i turysty).

Zakres przedmiotowy badania w podziale tematycznym przedstawia **tabela 2** poniżej.

Tabela 2. Zakres przedmiotowy badania - podział tematyczny

Zadanie 1 – Obszary zdegradowane	Zadanie 2 – Walory kulturalne i turystyczne regionu	Zadanie 1+2 – Części wspólne
<ul style="list-style-type: none"> • Charakterystyka problemów społecznych na obszarach rewitalizacji (ze szczególnym uwzględnieniem problemu wykluczenia społecznego na obszarach rewitalizacji) • Dostępność do usług publicznych dla osób zamieszkujących obszary rewitalizacji • Poziom aktywności społecznej 	<ul style="list-style-type: none"> • Partycypacja w kulturze na terenie województwa łódzkiego • Atrakcyjność turystyczna i gospodarcza regionu • Liczba miejsc pracy w sektorze turystyki i kultury (ze szczególnym uwzględnieniem całoroczności zatrudnienia) • Dostępność i jakość oferty turystyczno-kulturalnej województwa łódzkiego (w tym ograniczenia w dostępie do oferty kulturalno-turystycznej dla osób z niepełnosprawnościami, starszych itp. oraz poziom wykorzystania technologii informacyjno- 	<ul style="list-style-type: none"> • Utożsamianie z regionem mieszkańców województwa łódzkiego • Poziom wykorzystania potencjału endogenicznego województwa łódzkiego • Komplementarność działań realizowanych w ramach RPO WŁ 2014-2020, ze szczególnym uwzględnieniem działań wspieranych z EFS w ramach RPO WŁ 2014-2020

²¹ Na podstawie SOPZ.

²² Dotyczy mieszkańców regionu ogółem.

Zadanie 1 – Obszary zdegradowane	Zadanie 2 – Walory kulturalne i turystyczne regionu	Zadanie 1+2 – Części wspólne
<p>i ubóstwa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Charakterystyka obszarów rewitalizacji w kontekście sfer: <ol style="list-style-type: none"> a) Materialno-przestrzennej (modernizacja budynków oraz przestrzeni publicznej i infrastruktury technicznej) b) Społecznej (rozwiązanie problemów społecznych takich jak: bezrobocie, wykluczenie społeczne, niski poziom kapitału ludzkiego, poziom bezpieczeństwa, dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność, itp.) c) Gospodarczej (tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości) d) Środowiskowej (działania zwiększające efektywność energetyczną i służące wykorzystaniu obszarów rewitalizacji) 	<p>komunikacyjnych w zakresie zwiększenia dostępu do kultury oraz digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego i ich udostępnianie)</p> <ol style="list-style-type: none"> a) Rozpoznawalność obiektów kulturalnych i turystycznych w województwie łódzkim b) Charakterystyka niewykorzystywanego potencjału turystyczno-kulturalnego 	<ul style="list-style-type: none"> • Ocena wpływu wojny w Ukrainie, oraz pandemii COVID-19 na efekty wdrażanej interwencji • Zdiagnozowanie innych problemów społeczno-gospodarczych, które wystąpiły podczas wdrażania interwencji • Zbadanie wkładu EFSI w realizację strategii EUROPA 2020

Zadanie 1 – Obszary zdegradowane	Zadanie 2 – Walory kulturalne i turystyczne regionu	Zadanie 1+2 – Części wspólne
<p>Zakres terytorialny badania obejmuje całe województwo.</p> <p>Pogłębieniu analizy służy studium przypadku wyznaczonych obszarów rewitalizacji 10 poniższych gmin – zweryfikowane zostaną efekty interwencji w ramach działania 6.3 RPO WŁ 2014-2020.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gmina Drzewica, - Gmina Kutno (gm. miejska), - Miasto Łódź - 7 gmin z Programem Rewitalizacji: <ul style="list-style-type: none"> • 4 gminy, które realizowały projekt w ramach RPO WŁ 2014-2020: Gmina Ozorków, Gmina Poddębice, Gmina Bełchatów, Gmina Zgierz • 3 które nie realizowały projektów w ramach RPO WŁ 2014-2020: Gmina Żychlin, Gmina Ksawerów, Gmina Gidle 	<p>Zakres badania obejmuje całe województwo.</p> <p>Uszczegółowieniem analizy są wyniki badania wśród 148 obiektów kulturalnych i turystycznych.</p>	<p>Dotyczy całego województwa.</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie SOPZ.

Prowadzona ewaluacja opierała się na źródłach pierwotnych i wtórnych. Punkt wyjścia stanowiła wnikliwa analiza danych zastanych polegająca na weryfikacji czterech głównych źródeł informacji, tj.:

- a) Aktów prawnych i wytycznych szczebla unijnego i krajowego,
- b) Dokumentów strategicznych i programowych,
- c) Raportów ewaluacyjnych i ekspertyz oraz opracowań istotnych z punktu widzenia tematyki badania,
- d) Danych i dokumentów monitoringowych oraz statystyk publicznych.

W ramach realizowanych badań uwzględniono kilka różnych perspektyw oceny uchwyconych poprzez włączenie do udziału w badaniu wielu kategorii respondentów. Dzięki zwielokrotnieniu kategorii respondenckich możliwe stało się uchwycenie kompleksowych opinii na temat założeń oraz rezultatów realizacji działań w ramach OP VI RPO WŁ 2014-2020, a także ich rzeczywistego wpływu na potencjał społeczno-gospodarczy regionu. Badania realizowane były zarówno metodami jakościowymi (FGI, IDI, wizyty eksperckie – metoda eklektyczna), jak i ilościowymi (CAPI, CATI, CAWI)²³.

Łącznie w ramach wszystkich powyższych metod badawczych przebadano ponad 2 000 respondentów. Poniżej przedstawiono osiągnięte próby:

- Ankieta personalna CAPI wśród klientów 148 najpopularniejszych obiektów kulturalnych i turystycznych województwa (n=1 184);
- Ankieta telefoniczna CATI wśród reprezentatywnej grupy mieszkańców województwa (n=630);
- Ankieta internetowa CAWI wśród przedstawicieli Ośrodków Pomocy Społecznej (n=146);
- Ankieta internetowa CAWI wśród beneficjentów OP VI RPO WŁ 2014-2020 (n=92);
- Ankieta internetowa CAPI wśród przedstawicieli najpopularniejszych obiektów kulturalnych i turystycznych województwa (n=74);
- Indywidualne wywiady pogłębione IDI wśród przedstawicieli urzędów oraz instytucji kulturalnych i turystycznych (n=30);
- Metoda eklektyczna – wizyty eksperckie projektów rewitalizacyjnych (n=12);
- Sfokusowane wywiady grupowe, w których udział wzięło ponad 20 przedsiębiorców i pracowników z obszarów rewitalizacji (n=5);
- Analiza danych zastanych.

²³ Szczegółowe omówienie metodyki badawczej dostępne jest w załączniku 2.

5. ODTWORZENIE LOGIKI INTERWENCJI W RAMACH DZIAŁAŃ OP VI

Celem przeprowadzonej ewaluacji *ex post* była ocena, czy zrealizowane działania odpowiedziały na zidentyfikowane potrzeby i pozwoliły na osiągnięcie zaplanowanych efektów (ewaluacja wpływu, ang. *impact evaluation*). Odtworzenie logiki interwencji stanowi pierwszy krok służący dalszej pogłębionej ewaluacji zrealizowanych działań. Polega na wskazaniu oraz ocenie eksperckiej (na podstawie przeprowadzonych badań i analiz) kluczowych problemów bądź potrzeb zidentyfikowanych na etapie diagnozy realizowanej przed programowaniem wsparcia, zastosowanych działań (sposoby rozwiązania problemów), założonych rezultatów bezpośrednich oraz sposobu szacowania oddziaływania (oczekiwane końcowe efekty interwencji).

W ramach niniejszego opracowania, logikę interwencji odtworzono w podziale na trzy działania wyróżnione w ramach osi VI RPO WŁ 2014-2020. Analizując przebieg interwencji, nie można zapominać o całym spektrum czynników mających wpływ na obserwowany proces zmiany. Dotyczy to przede wszystkim świadomości istnienia oraz roli czynników zewnętrznych względem efektów interwencji – tj. uwarunkowań społeczno-gospodarczych, kontekstu wdrażania, specyfiki grupy docelowej, etc. Podczas oceny działań należy pamiętać, że obserwowane rezultaty nie są jedynie wypadkową realizowanych działań, a sumą wszystkich czynników: wewnętrznych (tj. wynikłych z realizowanej interwencji – efekty zaplanowane i efekty niezaplanowane: zarówno pozytywne, jak i negatywne) oraz zewnętrznych. Brak wyłącznego wpływu zaprojektowanej interwencji na obserwowane efekty nie umniejsza znaczeniu realizowanych działań, jeśli tylko w przeprowadzonej ocenie mają one jednoznacznie wzmacniający wpływ na oczekiwaną zmianę.

Dodatkowo, warto wziąć pod uwagę, że sam konstrukt logiki interwencji może się różnić w zależności od przyjętej perspektywy. Podstawowym modelem jest logika interwencji zapisana w dokumentach programowych, zaprojektowana z myślą o przyszłych kontrolach. Jest to swoista operacjonalizacja logiki interwencji decydentów – modelu myślowego (modeli myślowych) funkcjonującego w formie niezapisanej wśród osób odpowiedzialnych za realizację programu. Inną perspektywę na logikę interwencji mogą posiadać beneficjenci działań – ich soczewką pozostaje najczęściej poziom trafności przyjętych celów względem zgłaszanych potrzeb.

Odtworzenie logiki interwencji na podstawie dokumentów programowych działania VI.1 *Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury* znajduje się w poniższej **tabeli 3**. Głównym celem działania było zwiększenie partycypacji w kulturze na terenie województwa łódzkiego.

Tabela 3. Odtworzenie logiki interwencji działania VI.1 *Zwiększenie partycypacji w kulturze na podstawie dokumentów programowych*

Problem/ potrzeba	Działanie	Rezultat	Oddziaływanie
<p>1. Potrzeba podniesienia atrakcyjności turystycznej i gospodarczej regionu poprzez wyeksponowanie cennych obiektów kulturowych i ich zbiorów oraz poszerzenie oferty usług kulturalnych województwa, budujących tożsamość regionalną.</p> <p>2. Potrzeba zachowania dziedzictwa kulturowego regionu poprzez wsparcie instytucji kultury.</p> <p>3. Potrzeba upowszechnienia dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców (zwiększenie partycypacji w kulturze).</p> <p>4. Ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego wpływającego na atrakcyjność regionu.</p>	<p>1. Prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych, niezbędne do zachowania pełnionych przez nie funkcji kulturalnych lub do nadania im takich funkcji, w tym:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zakup wyposażenia niezbędnego do zachowania pełnionych funkcji kulturalnych lub nadania funkcji kulturalnych - zagospodarowaniu otoczenia wokół zabytku (jeżeli to otoczenie jest wpisane do rejestru zabytków) - konserwacja i restauracja zabytków ruchomych - ochrona zasobów przed zagrożeniami - wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w zakresie zwiększenia dostępu do kultury oraz digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego i ich udostępnienie. <p>2. Roboty budowlane w obiektach instytucji kultury (z wyłączeniem budowy nowego budynku w określonym miejscu oraz odbudowy), zakup wyposażenia dla instytucji kultury, w tym:</p> <ul style="list-style-type: none"> - konserwacja i restauracja zabytków ruchomych - ochrona zasobów przed zagrożeniami - wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w zakresie zwiększenia dostępu do kultury oraz digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego i ich udostępnienie. 	<p>Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem</p> <p>Liczba instytucji kultury objętych wsparciem</p>	<p>Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne</p>

KOMENTARZ:

[potrzeba] Wyeksponowanie obiektów kulturowych i ich zbiorów → prace realizowane na zabytkach nieruchomych, ruchomych oraz obiektach kultury [działanie odpowiada na potrzebę]

[potrzeba] Poszerzenie oferty usług kulturalnych → zakup wyposażenia oraz wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w zakresie zwiększenia dostępu [działanie odpowiada na potrzebę]

[potrzeba] Wsparcie instytucji kultury → prace budowlane/remontowe/restauracyjne w obiektach instytucji kultury, zakup wyposażenia oraz digitalizacja zasobów [działanie odpowiada na potrzebę]

[potrzeba] Upowszechnienie dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców → **zwiększanie dostępności instytucji kultury oraz działanie** na rzecz poszerzenia ich oferty [działanie odpowiada na potrzebę]. **Z drugiej strony**, działania w zakresie aktywnej promocji przewidziane zostały w ramach cross-finansingu – z uwagi na swoją fakultatywność stosowane były sporadycznie.

[potrzeba] Ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego → działania uwzględniają zagospodarowanie terenów zielonych wokół budynków podlegających pracom konserwatorskim/ restauratorskim (jeżeli to otoczenie jest wpisane do rejestru zabytków). [brak wyraźnego związku potrzeby z celem głównym działania, jakim jest zwiększenie partycypacji w kulturze; brak jednoznacznych działań odpowiadających na tak postawioną potrzebę]

Rezultat bezpośredni – wskaźniki produktu odpowiadają na zdiagnozowane potrzeby i zaprojektowane działania.

Oddziaływanie – wskaźnik rezultatu odpowiada na założone cele działania VI.1

Źródło: opracowanie własne

Odtworzenie logiki interwencji dla działania VI.2 *Rozwój gospodarki turystycznej* na podstawie dokumentów programowych znajduje się w poniższej tabeli 4. Głównym celem działania było zwiększenie wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych województwa łódzkiego dla rozwoju gospodarki turystycznej.

Tabela 4. Odtworzenie logiki interwencji działania VI.2 *Rozwój gospodarki turystycznej* na podstawie dokumentów programowych

Problem/potrzeba	Działanie	Rezultat	Oddziaływanie
1. Potrzeba stworzenia warunków do rozwoju gospodarki turystycznej w oparciu o wykorzystanie potencjałów endogenicznych regionu. (zgodnie z SRWŁ 2020).	1. Budowa, przebudowa infrastruktury turystycznej, 2. Prace budowlane w celu przystosowania istniejących obiektów do pełnienia funkcji turystycznych, 3. Inwestycje przyczyniające się do tworzenia lub rozwoju produktów regionalnych. W ramach ww. mogą być realizowane (jako element	Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie Liczba przedsiębiorstw otrzymujących dotacje Liczba wybudowanej infrastruktury turystycznej Liczba	Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach

Problem/ potrzeba	Działanie	Rezultat	Oddziaływa- nie
2. Problem braku lub niskiej jakości infrastruktury turystycznej pozwalającej na rozwój aktywności gospodarczej. 3. Potrzeba tworzenia warunków do utrzymania i wzrostu zatrudnienia w gospodarce turystycznej.	projektu): - inwestycje związane z zakupem wyposażenia i sprzętu niezbędnego do realizacji projektu, - inwestycje polegające na zagospodarowaniu bezpośredniego otoczenia funkcjonalnie powiązanego z realizowanym projektem, - inwestycje odnoszące się do dziedzictwa kulturowego i infrastruktury kulturalnej (w tym zakup sprzętu i wyposażenia), - kampanie promujące ofertę turystyczną.	przebudowanej infrastruktury turystycznej Długość utworzonych szlaków turystycznych Długość odnowionych szlaków turystycznych Liczba produktów regionalnych objętych wsparciem Liczba istniejących obiektów przystosowanych do pełnienia funkcji turystycznych	

KOMENTARZ:

[potrzeba] Stworzenie warunków do rozwoju gospodarki turystycznej → budowa/przebudowa infrastruktury turystycznej, przystosowanie obiektów do pełnienia funkcji turystycznych, inwestycje przyczyniające się do tworzenia/rozwoju produktów regionalnych [działanie odpowiada na potrzebę]

[problem] Brak/ niska jakość infrastruktury turystycznej → budowa/przebudowa infrastruktury turystycznej, przystosowanie obiektów do pełnienia funkcji turystycznych [działanie odpowiada na potrzebę]

[potrzeba] Utworzenie warunków do utrzymania i wzrostu zatrudnienia w branży turystycznej i okołoturystycznej → budowa/ przebudowa infrastruktury turystycznej, przystosowanie obiektów do pełnienia funkcji turystycznych, inwestycje przyczyniające się do tworzenia/rozwoju produktów regionalnych [działanie odpowiada na potrzebę]

Rezultat bezpośredni – wskaźniki produktu odpowiadają na zdiagnozowane potrzeby i zaprojektowane działania.

Oddziaływanie – wskaźnik rezultatu częściowo odpowiada na założone cele działania VI.2. Brak uwzględnienia wskaźnika opisującego zmiany popytowe – tj. liczba (turystów) odwiedzających obiekty/ miejsca.

Dodatkowo, potrzeba wskazana w działaniu VI.1 (tj. Ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego) ma więcej powiązań z celem głównym działania VI.2 (Zwiększenie wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych województwa łódzkiego dla rozwoju gospodarki turystycznej) niż z celem głównym działania VI.1 (Zwiększenie partycypacji w kulturze na terenie województw łódzkiego).

Przyporządkowanie ww. potrzeby do działania VI.1 i jednocześnie jej brak w działaniu VI.2 pozostają niejasne.

Źródło: opracowanie własne

Odtworzenie logiki interwencji dla działania VI.3 Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego na podstawie dokumentów programowych znajduje się

w poniższej tabeli 5. Głównym celem działania było przywrócenie lub nadanie funkcji społecznych i gospodarczych na terenach zdegradowanych.

Tabela 5. Odtworzenie logiki interwencji działania VI.3 Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego na podstawie dokumentów programowych

Problem/ potrzeba	Działanie	Rezultat	Oddziaływanie
<p>1. Problem istnienia w województwie łódzkim wielu obszarów (miejskich i wiejskich), które w wyniku przemian gospodarczych zagrożone są zjawiskiem marginalizacji ekonomicznej i społecznej, prowadzącym do izolacji i ubóstwa.</p> <p>2. Potrzeba tworzenia warunków do rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach rewitalizacji, wprowadzeniu ładu przestrzennego oraz na podniesieniu poziomu bezpieczeństwa rewitalizowanych terenów.</p> <p>3. Potrzeba poprawy spójności społecznej, zmniejszenie ubóstwa oraz maksymalizowanie korzyści społecznych na ww. obszarach poprzez włączenie przestrzeni i zamieszkujących ją osób w nurt życia społecznego, w tym ułatwienie dostępu do usług</p>	<p>1. Prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane (co do zasady z wyłączeniem budowy nowych budynków w określonym miejscu) prowadzące do przywrócenia lub nadania obiektom nowych funkcji, wraz z możliwością zakupu sprzętu i wyposażenia niezbędnego do realizacji celu projektu,</p> <p>2. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej funkcjonalnie powiązanej z obiektami poddawanymi rewitalizacji, w tym tworzenie lub modernizacja miejsc rekreacji i terenów zielonych (obejmująca również obiekty małej architektury)</p> <p>3. Przebudowa, prace konserwatorsko-restauratorskie, remont części wspólnych wielorodzinnych budynków mieszkalnych. Jako komponent projektu mogą być realizowane takie działania jak:</p> <ul style="list-style-type: none"> - termomodernizacja budynku - instalacja monitoringu lub oświetlenia - budowa, przebudowa, rozbudowa drogi lokalnej lub drogi 	<p>Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją</p> <p>Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach</p> <p>Wyremontowane budynki mieszkalne na obszarach miejskich</p>	<p>Liczba przedsiębiorstw ulokowanych na zrewitalizowanych obszarach</p>

<p>publicznych oraz aktywizację na rynku pracy.</p> <p>4. Potrzeba przywrócenia lub nadawania zdegradowanym obszarom funkcji gospodarczych, edukacyjnych, rekreacyjnych, społecznych lub kulturalnych.</p>	<p>wojewódzkiej wraz z infrastrukturą towarzyszącą,</p> <ul style="list-style-type: none"> - budowa, przebudowa, podłączenie do infrastruktury sieciowej na obszarze objętym projektem - inwestycje w zakresie kultury: prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych, pełniących funkcje kulturalne lub mających je pełnić w wyniku projektu, wraz ze znajdującymi się w nich zabytkami ruchomymi. 		
--	--	--	--

KOMENTARZ:

[problem] Istnienie w województwie łódzkim wielu obszarów (miejskich i wiejskich), które w wyniku przemian gospodarczych zagrożone są zjawiskiem marginalizacji ekonomicznej i społecznej, prowadzącym do izolacji i ubóstwa → prace prowadzące do przywrócenia lub nadania obiektom nowych funkcji, zagospodarowanie przestrzeni publicznej, inwestycje w zakresie kultury, projekty społeczne realizowane w ramach cross-financingu, etc. **[działanie odpowiada na potrzebę]**

[potrzeba] Tworzenie warunków do rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach rewitalizacji, wprowadzeniu ładu przestrzennego oraz na podniesieniu poziomu bezpieczeństwa rewitalizowanych terenów → prace prowadzące do przywrócenia lub nadania obiektom nowych funkcji, zagospodarowanie przestrzeni publicznej, budowa/przebudowa dróg, montaż monitoringu/ oświetlenia. **[działanie odpowiada na potrzebę]**

[potrzeba] Poprawa spójności społecznej, zmniejszenie ubóstwa oraz maksymalizowanie korzyści społecznych na ww. obszarach poprzez włączenie przestrzeni i zamieszkujących ją osób w nurt życia społecznego, w tym ułatwienie dostępu do usług publicznych oraz aktywizację na rynku pracy. → prace prowadzące do przywrócenia lub nadania obiektom nowych funkcji, zagospodarowanie przestrzeni publicznej, remont części wspólnych budynków mieszkalnych, termoizolacja, poprawa/podłączenie do infrastruktury sieciowej, inwestycje w zakresie kultury, projekty społeczne realizowane w ramach cross-financingu²⁴ **[działanie odpowiada na potrzebę]**

²⁴ Realizowane w ramach cross-financingu działania szkoleniowe i inne o charakterze społecznym mogą być stosowane w przypadku, kiedy stanowią integralną część projektu realizowanego w ramach typów przedsięwzięć, za SZOOP RPO WŁ 2014-2020.

[potrzeba] Przywrócenie lub nadanie zdegradowanym obszarom funkcji gospodarczych, edukacyjnych, rekreacyjnych, społecznych lub kulturalnych. → prace prowadzące do przywrócenia lub nadania obiektom nowych funkcji, zagospodarowanie przestrzeni publicznej, inwestycje w zakresie kultury, projekty społeczne realizowane w ramach cross-financingu. [działanie odpowiada na potrzebę]

Rezultat bezpośredni – wskaźniki produktu odpowiadają na zdiagnozowane potrzeby i zaprojektowane działania. Nie są one pozbawione wad:

- wskaźnik produktu: „Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją” → z badań realizowanych na użytek niniejszej ewaluacji wynika, że wskaźnik ten bywa nadużywany w taki sposób, że planowana interwencja zostaje zaprojektowana w celu wykazania wysokiej wartości wskaźnika zamiast koncentrować się na rozwiązywaniu faktycznych problemów zdiagnozowanych na danym obszarze (przykładowo: dzięki działaniom rewitalizacyjnym obejmującym teren parku miejskiego łatwiej jest osiągnąć wysoką wartość wskaźnika niż w przypadku remontu budynków pozostających w zasobach gminy, mimo iż to potrzeby mieszkaniowe ludności są ważniejsze od potrzeb rekreacji i sportu na terenie parku).

- wskaźnik produktu: „Wyremontowane budynki mieszkalne na obszarach miejskich” → pomimo że kwalifikowalność wskazuje na możliwość przeprowadzenia tego typu prac (np. możliwość sfinansowania doprowadzenia do lokalu mieszkalnego ciepła sieciowego, bieżącej wody lub podłączenie mieszkania do systemu kanalizacyjnego), to wciąż zdarzały się sytuacje, w których prowadzone prace remontowe nie przyczyniły się do poprawy życia mieszkańców OR. Z drugiej strony obserwuje się wyraźną korzystną zmianę w porównaniu do sytuacji bazowej, tj. sprzed 2014 roku – obecnie realizowane przedsięwzięcia rewitalizacyjne w dużej mierze biorą pod uwagę konieczność poprawy stanu technicznego budynku, czego przykładem jest rewitalizacja Łodzi. Tym samym należy podkreślić, że ograniczenie prac remontowo-budowlanych przez danego beneficjenta do aspektów niewpływających na podniesienie jakości technicznej lokali mieszkalnych było wyłącznie jego decyzją projektową.

Oddziaływanie – wskaźnik rezultatu częściowo odpowiada na założone cele działania VI.3. Brak wskaźnika opisującego zmianę w obszarze poprawy jakości życia mieszkańców terenów objętych interwencją.

Źródło: opracowanie własne

Sposób zaprojektowania osi VI, polegający na połączeniu trzech celów tematycznych polityki spójności, miał w teorii przyczynić się do zmaksymalizowania oczekiwanych efektów interwencji na skutek synergii. Zdaniem rozmówców²⁵ to nie sam sposób zaprogramowania osi ma wpływ na obserwowane wzmacnianie się efektów, co naturalne przenikanie się obszarów wyznaczonych przez działania VI.1, VI.2 i VI.3. Wskazuje się przy tym, że podobne krzyżowanie się wpływu interwencji widoczne jest w odniesieniu do wielu innych sfer, jakie otrzymały wsparcie finansowe z ramienia RPO WŁ 2014-2020. Ze względu na wielowymiarowy, kompleksowy charakter procesu rewitalizacji, działania zaprojektowane przez gminy w programach

²⁵ Respondenci badania jakościowego.

rewitalizacji (LPR/GPR) pozwalały na zachowanie wysokiej komplementarności, a więc finansowane były z różnych osi RPO WŁ 2014-2020 (dotyczy m.in OP IV – Gospodarka niskoemisyjna, OP VII Infrastruktura dla usług społecznych czy OP IX Włączenie społeczne).

Nie było to połączenie, które powodowało jakąś dodatkową wartość w tym zakresie. (...) Kultura często się przenika z turystyką, rewitalizacja to jest tak szerokie działanie, że można tu wykorzystywać różne narzędzia - czyli kulturę można do rewitalizacji wykorzystać, turystykę można do rewitalizacji wykorzystać. (...) Z mojej perspektywy nie podbudowało to synergii. Każdy z tych obszarów i tak szedł swoją drogą.

Źródło: IDI

Ten podział (...) jest o tyle sztuczny, że to w zasadzie tylko i wyłącznie było związane z tym, skąd dostaliśmy pieniądze na realizację tych projektów. Natomiast trudno tu w tym momencie jakoś specjalnie je rozdzielać.

Źródło: IDI

Kolejną składową logiki interwencji są przyjęte kryteria wyboru projektów w ramach poszczególnych działań i poddziałań osi VI RPO WŁ 2014-2020. Kryteria dzielą się na formalne i merytoryczne. Wśród nich odrębnie wyznaczone są kryteria dopuszczające, kryteria ogólne, szczegółowe i uzupełniające. **Przyjęte w analizowanej perspektywie finansowej kryteria wyboru projektów odpowiadają na zidentyfikowane potrzeby/problemy oraz założone efekty interwencji osi VI.**

W przypadku działania VI.1 wśród dodatkowych kryteriów merytorycznych dostępu wyróżniono zgodność z programem rozwoju kultury w województwie łódzkim na lata 2014-2020 oraz konieczność sporządzenia analizy popytu. Obydwa wymienione kryteria zostały pozytywnie ocenione przez rozmówców wywiadów indywidualnych. W przypadku działania VI.2 należało wykazać zgodność z planem działań, opartym na strategii rozwoju danego obszaru, zgodnym ze SRWŁ 2020. Ubiegając się o dofinansowanie projektu w ramach działania VI.3 wymagany był opis sposobu, w jaki projekt bezpośrednio wpływa na przezwyciężenie zjawiska negatywnego zdefiniowanego w programie rewitalizacji (wpływ na przezwyciężenie przynajmniej jednego, konkretnego negatywnego zjawiska zdefiniowanego w LPR/ GPR). Kryteria te również zostały ocenione pozytywnie.

Mimo że w ramach kryteriów merytorycznych ogólnych (dotyczy wszystkich działań w ramach osi VI) punktowana była realizacja projektu w partnerstwie, **to w opinii rozmówców, liczba nawiązanych partnerstw wciąż pozostaje niewystarczająca względem oczekiwań.** Zdaniem przedstawicieli Urzędu Marszałkowskiego, **oczekiwany efekt synergii trzech CT w ramach osi VI można byłoby osiągnąć w sposób bardziej efektywny poprzez wykorzystanie powiązań międzyinstytucjonalnych (w odróżnieniu od zakładanych powiązań obszarowych),** co dotyczy wpływu podejmowanych działań na otoczenie (w tym na uzupełniające się

projekty innych podmiotów). Modelowe wykorzystywanie partnerstwa w projektach spotkać można np. w Rawie Mazowieckiej (partnerstwo gminy z parafią) lub w Łodzi – osiedle Księża Młyn (partnerstwo miasta ze wspólnotą mieszkaniową).

Tak naprawdę nie było takiego spojrzenia wokół siebie: mój projekt wpływa na otoczenie, na inne instytucje, czy jest możliwość jakiejś synergii z innymi instytucjami w najbliższym otoczeniu?

Źródło: IDI

Część badanych przyznaje, że sam **podział działań w ramach osi nie jest dla nich oczywisty. Linia demarkacyjna jest umowna – w rzeczywistości zdarzało się, że wnioski o dofinansowanie projektu były dostosowywane do kryteriów działania, w ramach którego prowadzono nabory.**

Dla mnie ta linia demarkacyjna jest bardzo ciężka do wycucia. Dlatego że ja przyznam, że przygotowując się do tego wywiadu, sama musiałam spojrzeć, z której osi, które działanie idzie.

Źródło: IDI

Ocenę skuteczności (na podstawie uzyskanych wartości wskaźników) oraz efektywności i trwałości (na bazie zrealizowanych badań pierwotnych) zrealizowanych interwencji w ramach trzech działań osi VI RPO WŁ 2014-2020 przeprowadzono w dalszej części niniejszego badania ewaluacyjnego (**Rozdział 8**)

Wszystkie wskazane powyżej działania realizowane w ramach Polityki Spójności na lata 2014-2020 w zakresie rewitalizacji wynikają ze spójnej strategii, która została przygotowana dla całej Unii Europejskiej pn. Strategia Europa 2020²⁶. W dokumencie wskazane zostały trzy główne i powiązane ze sobą priorytety:

- Rozwój inteligentny – rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji;
- Rozwój zrównoważony – wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej;
- Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu – wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną;²⁷

W nawiązaniu do powyższych priorytetów zostały również ustalone cele szczegółowe, od których realizacji zależeć będzie sukces strategii:

- Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20-64 lat powinien wynosić 75%;
- Na inwestycje w badania i rozwój należy przeznaczać 3% PKB Unii Europejskiej;

²⁶ Przyjęta przez Komisję Europejską w dniu 3 marca 2010 roku.

²⁷ Strategia EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, Bruksela, 3.3.2010 KOM (2010) 2020 wersja ostateczna (s. 5)

- Należy osiągnąć cele „20/20/20” w zakresie klimatu i energii (w tym ograniczenie emisji dwutlenku węgla nawet o 30%, jeśli pozwolą na to warunki);
- Liczbę osób przedwcześnie kończących naukę szkolną należy ograniczyć o 10%, a co najmniej 40% osób z młodego pokolenia powinno zdobywać wyższe wykształcenie;
- Liczbę osób zagrożonych ubóstwem należy zmniejszyć o 20 mln;

Biorąc pod uwagę charakter rewitalizacji, szczególnie wpisuje się ona w priorytet dotyczący rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, za którego realizację odpowiada cel dotyczący liczby osób zagrożonych ubóstwem. Za realizację priorytetu odpowiadały dwa projekty przewodnie UE *Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia* oraz *Europejski program walki z ubóstwem*.

W Strategii Europa 2020 wskazano, że każdy z krajów członkowskich powinien dopasować interwencje do lokalnych uwarunkowań. Tym samym Polska, w kontekście zmniejszenia liczby osób żyjącej poniżej relatywnej granicy ubóstwa, ustaliła cel na poziomie 1.5 mln osób.²⁸ Zgodnie z tabelą powiązań znajdującą się w Umowie Partnerstwa na lata 2014-2020²⁹ kierunek działań pn. „kompleksowa rewitalizacja” jest częścią celu szczegółowego „włączenie społeczności zamieszkałych obszary peryferyjne i zdegradowane”, który z kolei wchodzi w skład priorytetowego obszaru wsparcia „spójność społeczna i aktywność zawodowa”. Zgodnie z tym, co wskazano wcześniej, kierunek ten bezpośrednio nawiązuje do priorytetu Strategii dotyczącego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz do celu w zakresie przeciwdziałania ubóstwa.

Z finansowego punktu widzenia za wsparcie rozwoju gospodarczego wszystkich krajów Unii Europejskiej w zgodzie z celami Strategii Europa 2020³⁰ odpowiadają Europejskie Fundusze Strukturalne i Inwestycyjne (EFIS), w których skład wchodzi pięć głównych funduszy:

- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR) – mający na celu wyrównywanie poziomu rozwoju poszczególnych regionów Unii oraz wzmacnianie spójności terytorialnej, społecznej i gospodarczej wspólnoty;
- Europejski Fundusz Społeczny (EFS) – mający na celu przede wszystkim walkę z bezrobociem w krajach członkowskich;
- Fundusz Spójności – mający na celu wyrównanie różnic gospodarczych pomiędzy państwami zrzeszonymi w Unii, skierowany jest do krajów charakteryzujących się dochodem narodowym brutto na poziomie mniejszym niż 90% średnie w Unii Europejskiej;

²⁸ [Wskaźniki Strategii Europa 2020](#), dostęp: 17.05.2024

²⁹ Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020 – Umowa Partnerstwa – Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, styczeń 2020 r. (s, 21)

³⁰ [Fundusze Europejskie - zasady działania funduszy](#), dostęp: 17.05.2024

- Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich – mający na celu wspomaganie rozwoju obszarów wiejskich;
- Europejski Fundusz Morski i Rybacki – mający na celu wsparcie restrukturyzacji rybołówstwa

6. WPŁYW INTERWENCJI (DZIAŁANIE VI.3) NA PRZYWRÓCENIE/ NADANIE NOWYCH FUNKCJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH W RAMACH WYZNACZONYCH OBSZARÓW REWITALIZACJI – USZCZEGÓLOWIENIE ANALIZY REGIONU NA BAZIE STUDIUM PRZYPADKU 10 WYBRANYCH GMIN

6.1. POSTAWA SAMORZĄDÓW WOBEC PLANOWANIA REWITALIZACJI W GMINACH – PROGRAMY REWITALIZACJI, ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROJEKTÓW, MONITORING PROCESU REWITALIZACJI

6.1.1 PROGRAMY REWITALIZACJI

Wraz z wdrożeniem nowego podejścia do rewitalizacji w 2015 r. urzędy marszałkowskie wzmocniły swoje kompetencje w zakresie oceny programów rewitalizacji pod kątem wymogów wskazanych w Wytycznych³¹. W każdym województwie powołany został Zespół ds. rewitalizacji, który służył radą przedstawicielom urzędów gmin, jak i w niektórych przypadkach, przedsiębiorcom komercyjnym. Oferowano szkolenia, wsparcie doradcze oraz na bieżąco weryfikowano programy rewitalizacji zgłaszane przez gminy zainteresowane pozyskaniem środków unijnych na wsparcie zaprojektowanych działań.

Weryfikacja cech i elementów programu rewitalizacji pod kątem zgodności z Wytycznymi w zakresie rewitalizacji prowadzona była w oparciu o kryteria formalne³² i merytoryczne³³. Instytucja Zarządzająca Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Łódzkiego zweryfikowała pozytywnie 49 programów rewitalizacji (LPR oraz GPR) na terenie całego województwa. Wśród nich przeważającą liczbę stanowiły Lokalne Programy Rewitalizacji. Na przyjęcie Gminnych Programów Rewitalizacji zdecydowało się dotychczas siedem gmin: Łódź, Bełchatów, Brzeziny, Koluszki, Konopnica, Moszczenica, Opoczno³⁴.

³¹ Zob. Ewaluacja systemu zarządzania i wdrażania procesów rewitalizacji w Polsce, red. Aleksandra Jadach-Sepioło, IRMiR, Warszawa–Kraków 2021, https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/121745/Ewaluacja_systemu_rewitalizacji_w_Polsce.pdf dostęp: 12.06.2024

³² Kryteria formalne dotyczą przede wszystkim konieczności posiadania uchwały przez organ stanowiący miasta/gminy zgodnie z przepisami prawa oraz informacji o przeprowadzeniu strategicznej oceny oddziaływania na środowisko lub odstąpieniu od tej procedury lub informacji o przeprowadzeniu przez organ administracji opracowujący program rewitalizacji analizy, na podstawie której podjęto decyzję o braku konieczności procedowania strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.

³³ Kryteria merytoryczne podzielone zostały na 11 głównych punktów, tj. diagnoza, wyznaczenie obszaru rewitalizacji, koncentracja, wewnętrzna spójność działań, komplementarność problemowa, komplementarność przestrzenna, komplementarność źródeł finansowania, kompleksowość, realizacja zasady partnerstwa i partycypacji, system realizacji monitorowania programu rewitalizacji i komplementarność proceduralno-instytucjonalna.

³⁴ Źródło: Geoportal, dostęp: 07.01. 2014

W przypadku niektórych gmin, obowiązujący w latach 2014-2020 program rewitalizacji stanowił aktualizację dokumentu powstałego jeszcze przed rokiem 2014. Tym samym ewaluowane działania rewitalizacyjne są kontynuacją projektów realizowanych w perspektywie finansowej 2007-2013. Przykładem takich samorządów są m.in:

- Łódź – w 2004 roku przyjęto *Uproszczony lokalny program rewitalizacji wybranych terenów śródmiejskich oraz pofabrycznych Łodzi na lata 2004-2013* zwany Lokalnym Programem Rewitalizacji. Dodatkowo, od 2011 roku realizowany był program remontowy *Miasto kamienic* (kontynuowany po roku 2014). W latach 2014-2016 Miasto Łódź realizowało pierwszą część pilotażu w zakresie rewitalizacji pn. *Opracowanie modelu prowadzenia rewitalizacji obszarów miejskich na wybranym obszarze w Mieście Łodzi*³⁵, w 2016 roku Rada Miejska uchwaliła po raz pierwszy Gminny Program Rewitalizacji miasta Łodzi (aktualizowany kolejno w latach: 2018, 2020, 2024 – wersja obowiązująca);³⁶
- Bełchatów – Program rewitalizacji uchwalony został już w 2004 roku, zaś Gminny Program Rewitalizacji na lata 2016-2022 został przyjęty jako drugi w kolejności w województwie (po Łodzi);
- Kutno – pierwszy Lokalny Program Rewitalizacji Kutna obejmował lata 2007–2013, kolejny program uchwalony został w 2015 roku (Programu rewitalizacji Miasta Kutna na lata 2015-2023);
- Zgierz – w 2004 roku uchwalono *Lokalny program rewitalizacji centrum Zgierza*, a pierwsze projekty finansowane ze środków EFRR w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego zostały zrealizowane jeszcze przed 2007 rokiem; kolejne wersje programu stanowiły aktualizację dokumentu z 2004 roku – w analizowanej perspektywie obowiązywał Lokalny Program Rewitalizacji Zgierza 2016-2020+.

Jak wskazują respondenci badań jakościowych rewitalizacja prowadzona w gminach przed perspektywą 2014-2020 pozbawiona była stosownych ram prawnych, a społeczna świadomość procesu była na stosunkowo niskim poziomie. Poprzez to niejednokrotnie traktowano projekty rewitalizacyjne jako możliwość pozyskania dodatkowych środków na projekty inwestycyjne w gminie. Podejmowanym działaniom brakowało kompleksowości, a ich terytorialne rozproszenie oraz brak przeprowadzonej diagnozy społeczno-gospodarczej utrudniały skuteczną poprawę jakości życia grup wykluczonych.

Podstawą do zmiany myślenia o rewitalizacji było przyjęcie przez Radę Ministrów w październiku 2015 roku Krajowej Polityki Miejskiej 2023. W dokumencie tym

³⁵ II etap Pilotażu pn. „Opracowanie modelu prowadzenia rewitalizacji obszarów miejskich na wybranym obszarze w Mieście Łodzi – etap 2” rozpoczął się z początkiem 2017 roku.

³⁶ Za: [Rewitalizacja UMŁ](#), dostęp: 24.04.2024

przedstawiono pożądane kierunki prowadzenia działań rewitalizacyjnych na poziomie lokalnym. Kolejnym krokiem było pojawienie się Wytycznych warunkujących wydawanie środków unijnych na na przedsięwzięcia rewitalizacyjne w latach 2014-2020 oraz przyjęcie rozwiązań legislacyjnych – Ustawa o rewitalizacji (2015). Poniższe wypowiedzi odzwierciedlają postawę samorządów wobec rewitalizacji prowadzonej przed 2015 rokiem:

Podejście do jego przygotowania było mniej profesjonalnie. Wtedy te kwestie związane chociażby z konsultacjami to były tak po prostu, bo musiały być (...) odhaczone.

Źródło: IDI

Wcześniejszy okres to raczej było była taka rewitalizacja bez ram prawnych. Mieliśmy program Miasto Kamienic, ale to miasto robiło ze swoich środków wszystko.

Źródło: IDI

Oczywiście mieliśmy program rewitalizacji w minionej perspektywie [2007-2013], natomiast z mojego punktu widzenia (...) rewitalizacja sprzed tego okresu 2014-2020 nie przystaje do tego co nam zaproponowała Ustawa o rewitalizacji, [Od czasu ustawy] to jest zupełnie nowa jakość, zupełnie nowe podejście, zupełnie nowa filozofia myślenia, planowania, zarządzania miastem.

Źródło: IDI

W kwietniu 2015 r. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (ówczesne Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju) ogłosiło konkurs pn. Modelowa Rewitalizacja Miast³⁷, którego celem było opracowywanie modelowych działań w zakresie rewitalizacji. W konkursie wzięło udział 20 miast z 13 województw – były to zarówno gminy miejsko-wiejskie, jak i miejskie, miasta małe, średnie oraz duże, co miało pozwolić na zebranie swoistej bazy wiedzy o działaniach rewitalizacyjnych prowadzonych w różnych regionalnych i lokalnych uwarunkowaniach. Specjalne środki na realizację projektów pilotażowych w ramach konkursu otrzymały trzy miasta wskazane w Umowie Partnerstwa jako wymagające szczególnego wsparcia w zakresie rewitalizacji z uwagi na ich postępującą degradację – Łódź, Wałbrzych i Bytom.

W przypadku Łodzi pilotaż³⁸ składał się z dwóch etapów. Etap I związany był z przygotowaniem miasta do rewitalizacji poprzez przeprowadzenie szeregu badań, analiz, inwentaryzacji, a także działań społecznych w postaci trzech programów:

³⁷ Zob. [Modelowa Rewitalizacja Miast](#), dostęp: 23.04.2024

³⁸ Zob. [Pilotaż rewitalizacji Łodzi](#), dostęp: 23.04.2024

- animacyjnego – spotkania sieciujące, praca animatorów w terenie, wsparcie mikrodziałań;
- partycypacyjnego – wypracowanie mechanizmów dla realnej komunikacji dwukierunkowej z mieszkańcami obszaru rewitalizacji poprzez m.in kampanię medialną oraz konsultacje społeczne w formie warsztatów czy spacerów badawczych;
- edukacyjnego – projekt „Nasza Łódź” wspierający budowanie lokalnej tożsamości wśród młodego pokolenia Łodzian – stworzono podręcznik dla nauczycieli, scenariusze zajęć oraz pomoce naukowe skierowane do szkół.

Tematem wiodącym etapu 2. projektu pilotażowego było mieszkalnictwo, a uzupełniającym: zarządzanie procesem rewitalizacji. Dzięki działaniom pilotażowym prześlędzona została ścieżka budowania wspólnoty mieszkaniowej od etapu przeprowadzek i zasiedlania wyremontowanych kamienic do integrowania członków wspólnot mieszkaniowych. Wszystko to, poza wypracowaniem modelowych rozwiązań, miało na celu przygotować Łódź do procesu rewitalizacji obszarowej strefy śródmiejskiej prowadzonej w latach 2014-2020.

Wśród szczególnie docenianych rozwiązań wypracowanych na etapie pilotażu wskazywano na zawiązanie partnerstw oraz opracowanie i przetestowanie szeregu działań społecznych – integracyjnych, wspomagających i aktywizujących. Wśród nich warto wyróżnić wypracowanie modelu dwóch nowych funkcji w urzędzie miasta: Gospodarzy Obszaru oraz Latarników Społecznych (po czasie skonsolidowanych w jedną funkcję Latarnika). Ich celem było nawiązanie i podtrzymanie współpracy z mieszkańcami rewitalizowanych kamienic – co stawało się szczególnie ważne w procesie przesiedlania (wsparcie organizacyjne, społeczne, logistyczne).

Do pilotażu non stop wracamy – sporo z tego, co się tam udało wypracować, to są modele, które stosujemy do dzisiaj i to w szczególności, jeśli idzie o podejście do współpracy z mieszkańcami, Tam był taki model dotyczący latarników i gospodarzy, Mam nadzieję, że się utrzyma, bo to jest takie zupełnie inne podejście, jeśli chodzi o współpracę z mieszkańcami, tak samo idea miksu społecznego przy zasiedlaniu kamienicy.

Źródło: IDI

Całokształt wniosków z dwóch edycji pilotażu zebrany został w postaci szeregu raportów dostępnych m.in na stronie funduszy europejskich³⁹ oraz na portalu poświęconym działaniom rewitalizacyjnym prowadzonym w Łodzi (prowadzony przez Biuro Rewitalizacji i Mieszkalnictwa UM w Łodzi).⁴⁰

³⁹ Zob. [Raporty Fundusze Europejskie](#), dostęp: 24.04.2024

⁴⁰ Zob. [Działania rewitalizacyjne w Łodzi](#), dostęp: 24.04.2024

6.1.2 ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH W GMINACH

Zgodność opracowanego programu rewitalizacji z Wytocznymi była podstawą do ubiegania się o środki unijne na wsparcie działań rewitalizacyjnych. **Jak się jednak okazuje, wiele działań w zakresie rewitalizacji w województwie łódzkim sfinansowanych zostało ze źródeł innych niż środki przyznawane w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020.** W rozmowach z przedstawicielami gmin prowadzących projekty rewitalizacyjne w latach 2014-2020 pojawiają się następujące źródła finansowania (kolejność losowa):

- Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych⁴¹ – o środki aplikowały m.in m.in Poddębice, Żychlin, Drzewica;
- Rządowy Fundusz Rozwoju Dróg (daw. Fundusz Dróg Samorządowych)⁴² – m.in Drzewica;
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020⁴³ – w tym projekt LEADER – m.in Drzewica;
- Rządowy Program Mieszkania Komunalne⁴⁴ – m.in Drzewica;
- Program Operacyjny „Rybacko i Morze” na lata 2014-2020⁴⁵ – m.in Poddębice;
- Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020⁴⁶ – m.in Poddębice;
- Fundusze Norweskie i fundusze EOG⁴⁷ – m.in Zgierz;
- Dotacje przyznawane przez Regionalne Centrum Polityki Społecznej⁴⁸ – m.in Poddębice;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi⁴⁹ – m.in Wieruszów, Gidle;
- Program Maluch +⁵⁰ – m.in Wieruszów;
- Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych⁵¹ – m.in Drzewica;
- Rządowy Fundusz Inwestycji Lokalnych⁵² – m.in Kutno;
- Dotacje z programów rządowych z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego⁵³ – m.in Gidle;
- Program rozwoju lokalnej infrastruktury sportowej - Sportowa Polska⁵⁴ – m.in Gidle;

⁴¹Zob. [Polski Ład](#), dostęp: 24.04.2024

⁴²Zob. [Rządowy Fundusz Rozwoju Dróg](#), dostęp: 24.04.2024

⁴³Zob. [Program Rozwoju Obszarów Wiejskich](#), dostęp: 24.04.2024

⁴⁴Zob. [Rządowy Program Mieszkania Komunalne](#), dostęp: 24.04.2024

⁴⁵Zob. [Program Operacyjny "Rybacko i Morze"](#), dostęp: 24.04.2024

⁴⁶Zob. [Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój](#), dostęp: 24.04.2024

⁴⁷Zob. [Fundusze Norweskie i EOG](#), dostęp: 24.04.2024

⁴⁸Zob. [Regionalne Centrum Polityki Społecznej](#), dostęp: 24.04.2024

⁴⁹Zob. [Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej](#), dostęp: 24.04.2024

⁵⁰Zob. [Maluch+](#), dostęp: 24.04.2024

⁵¹Zob. [Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych](#), dostęp: 24.04.2024

⁵²Zob. [Rządowy Fundusz Inwestycji Lokalnych](#), dostęp: 24.04.2024

⁵³Zob. [Programy rządowe z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego](#), dostęp: 24.04.2024

- Konkurs łódzkiego marszałka „Sołectwo na Plus”⁵⁵ – m.in Gidle;
- Pozostałe osie w ramach RPO 2014-2020, w tym:
 - Oś VII RPO Infrastruktura dla usług społecznych - m.in Kutno,
 - Oś IX RPO Wykluczenie społeczne – m.in Poddębice, Żychlin,
 - Oś IV Gospodarka niskoemisyjna – m.in Żychlin, Ozorków, Zgierz;
- Środki własne gminy – m.in Wieruszów, Żychlin, Kutno.

Wśród przyczyn finansowania projektów rewitalizacyjnych ze źródeł innych niż środki rozdysponowywane w ramach osi VI wskazuje się:

- **Brak możliwości ubiegania się o środki unijne w wyniku niezaakceptowania programu rewitalizacyjnego przez Instytucję Zarządzającą w czasie pozwalającym na składanie wniosku w prowadzonym naborze.** Wśród rozmówców pojawiały się pojedyncze skargi związane z faktem prowadzenia pojedynczego naboru w ramach działania VI.3 (podczas gdy w przypadku pozostałych działań OP VI prowadzonych było po kilka naborów);

Był jeden konkurs ogłoszony tylko przez Urząd Marszałkowski, więc te jednostki samorządu terytorialnego, które nie miały ocenionego na tamten moment LPRu, po prostu nie wystartowały w tym konkursie, bo już nie zdążyły. Urząd Marszałkowski obiecywał, że będzie jeszcze jeden konkurs rozpisany, ale zostały środki przesunięte na inne działania.

Źródło: IDI

- **Odrzucenie złożonego wniosku o dofinansowanie projektu w ramach działania VI.3 z uwagi na brak akceptacji kryteriów formalnych lub/i merytorycznych** – co traktowane jest przez samorzady w charakterze „lekcji na przyszłość” (m.in Drzewica);

Złożyliśmy wniosek o dofinansowanie w wyznaczonym terminie w ramach konkursu i potem na ocenie merytorycznej trochę polegliśmy. Błąd to był taki mały – to były nieporozumienia w zakresie uzgadniania z opiekunem projektu. Poszło o jedną pozycję – prace pielęgnacyjne przy rewitalizacji parku i były niejasności, dlatego odrzucili nas na etapie oceny merytorycznej. Potem oczywiście złożyliśmy odwołanie, jednak nie uwzględnili go, dlatego też nie mamy środków.

Źródło: IDI

⁵⁴ Zob. [Sportowa Polska](#), dostęp: 24.04.2024

⁵⁵ Zob. [Sołectwo na plus](#), dostęp: 24.04.2024

- **Brak zainteresowanie konkursem z uwagi na zakładane z góry trudności związane z przygotowaniem stosownych dokumentów aplikacyjnych (m.in Ksawerów, Gidle);**

Często nam było po prostu łatwiej przygotować takie niektóre rzeczy we własnym zakresie niż przechodzić cały ten proces, chociażby poszukiwania środków. Dzięki temu też nie rozrastają nam się tak bardzo dokumenty.

Źródło: IDI

Jeżeli chodzi o RPO, to tam były te wszystkie studium wykonalności.. (...) My nie mieliśmy pieniędzy na to, żeby zrobić program funkcjonalno-użytkowy, żebyśmy my mogli taki wniosek złożyć. A do takich projektów krajowych, do dokumentacji na etapie składania wniosków, nie wiedząc jeszcze czy je otrzymamy czy nie – nie ma potrzeby załączania pełnej dokumentacji.

Źródło: IDI

- **Brak zainteresowanie konkursem z uwagi na konieczność wniesienia wkładu własnego w wysokości wyższej niż ma to miejsce w przypadku konkursów rządowych (m.in Gidle, Drzewica);**
- **Zbyt mała skala planowanych prac rewitalizacyjnych lub/ i niska priorytetyzacja zadań związanych z rewitalizacją w odniesieniu do innych zadań w gminie – stąd dotychczasowe działania finansowane były w niewielkim/ niepełnym stopniu ze środków własnych gminy (m.in. Ksawerów).**

Nie aplikowaliśmy do RPO z tego względu, że byliśmy w stanie zrealizować pewne zadania w ramach własnych funduszy gminnych. Jedno zadanie nam nie wyszło dot. budowy boiska ze względu na to, że nie udało się skutecznie uchwalić planu miejscowego. W związku z tym inwestycja po prostu nie ruszyła, bo nie miała poparcia w planie miejscowym.

Źródło: IDI

Choć wymienione wyżej czynniki miały kluczowy wpływ na sposób finansowania działań rewitalizacyjnych w gminach w latach 2014-2020, to jednak nie przesądzają one o przyszłości. Część rozmówców podkreśla, że z czasem zyskano większą świadomość tego, czym jest rewitalizacja i jak powinno się ją prowadzić, aby jej efekty przynosiły wymierną korzyść mieszkańcom. Mówi się wręcz o zyskaniu gotowości na „prawdziwą rewitalizację” – stąd też otwartość niektórych niewielkich gmin na opracowanie GPR. Przedstawiciele tych samorządów czują się obecnie bogatsi o nową wiedzę i doświadczenie, dysponują większym budżetem, przejawiają potrzebę uporządkowania planu działania na przyszłe lata.

Dojrzelismy do tego. Nasza kondycja finansowa się poprawiła. Teraz już jesteśmy na takim etapie, że z wyprzedzeniem robimy sobie jakieś tam projekty, robimy audyty do budynków, które

mamy,... I chcielibyśmy wyremontować nasze budynki komunalne, bo są naprawdę w takim złym stanie. Do tej pory nikt się tym nie zajął.

Źródło: IDI

6.1.3 MONITORING I OCENA SKUTECZNOŚCI DZIAŁAŃ

Wśród podstawowych elementów programu rewitalizacji Wytyczne wskazują na system monitoringu i oceny skuteczności działań⁵⁶. Dodatkowe zalecenia w zakresie monitorowania procesu rewitalizacji nakłada Ustawa o rewitalizacji, w której podkreślona została konieczność oceny stanu realizacji GPR w cyklach trzyletnich (art. 22 ust. 1 ustawy o rewitalizacji) polegająca na weryfikacji zmian na obszarze rewitalizacji i notowaniu zależności między wdrożonymi przedsięwzięciami a zmianami negatywnych czynników (weryfikacja ilościowa oraz jakościowa). Dodatkowym elementem analizy jest ocena aktualności GPR, wymagająca włączenia społecznego interesariuszy.

Jak się jednak okazuje, znaczna część gmin (perspektywa ogólnokrajowa) nie wywiązuje się z ww. zaleceń lub monitoruje wskaźniki w sposób niepełny/nieprawidłowy. W raporcie Najwyższej Izby Kontroli z 2020 roku widnieje wniosek wskazujący, że:

„Sposób prowadzenia monitoringu lub ewaluacji nie pozwalał na dokonanie pełnej i obiektywnej oceny efektów wdrażanych działań. Znikome było również zaangażowanie lokalnej społeczności. (...) na rewitalizowanych obszarach brak było trwałych, oczekiwanych efektów wzajemnego powiązania i synergii podejmowanych działań. Mechanizmy monitoringu i ewaluacji on-going nie pozwalały na dokonanie pełnej, obiektywnej i rzetelnej oceny procesu rewitalizacji. Nie podejmowano żadnych działań albo były one niezgodne z założeniami lub niepełne. W przypadku gmin wdrażających GPR, połowa nie dokonała wymaganej ustawowo oceny aktualności i stopnia realizacji tego dokumentu. Sporządzone oceny były niepełne lub nierzetelne.”⁵⁷ Wnioskowano również, że we wszystkich „skontrolowanych gminach mechanizmy dotyczące monitoringu i ewaluacji on-going – niezależnie od faktu czy system ten opracowano w Programach Rewitalizacji właściwie czy błędnie – prowadzone były w taki sposób, który nie pozwalał zarówno na bieżące, jak i końcowe dokonanie pełnej, obiektywnej i rzetelnej oceny procesu rewitalizacji. Największy deficyt utrudniający monitorowanie wiąże się z brakiem określenia wartości wskaźników: bazowych i docelowych.”⁵⁸

⁵⁶ Krajowa Polityka Miejska 2023 zapewnia samorządom swobodę w posługiwaniu się różnymi typami wskaźników od typowych i standardowych po specyficzne dla poszczególnych obszarów.

⁵⁷ NIK, *Realizacja programów rewitalizacji i ich efekty*, Informacja o wynikach kontroli, 2020, s.10; [Link do dokumentu](#), dostęp: 24.04.2024

⁵⁸ *Ibidem*, s.17

Zbliżone konkluzje (zasięg krajowy) odnaleźć można w raporcie Instytutu Rozwoju Miast i Regionów (2021). Wykazano w nim, że już na etapie diagnozy i delimitacji obszarów rewitalizacji pojawiają się pierwsze problemy związane ze słabą jakością danych czy próbami ucieczki od pokazywania zjawisk w zróżnicowaniu wewnątrzgminnym, które obniżają skuteczność monitoringu. W wielu gminach – mimo pozytywnego przejścia przez ocenę programu – nie stworzono systemowych⁵⁹ podstaw monitorowania.⁶⁰

Doświadczenia zebrane w ramach niniejszej ewaluacji potwierdzają sporadyczne występowanie podobnych nieprawidłowości. Pojawiają się głosy, że gminom brakuje środków finansowych lub/i zaplecza kadrowego do przeprowadzenia oczekiwanego monitoringu. W zamian powstają np. sprawozdania bądź raporty podsumowujące przebieg i wskazujące na kluczowe efekty prowadzonych działań.

Jest potrzebny system monitoringu natomiast z braku środków
nie została ta inwestycja zrealizowana.

Źródło: IDI

6.2. WPŁYW REALIZOWANYCH DZIAŁAŃ REWITALIZACYJNYCH NA PRZYWRÓCENIE/ NADANIE NOWYCH FUNKCJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH – ANALIZA REGIONU

Rozważając wpływ działań rewitalizacyjnych realizowanych przez gminy województwa łódzkiego na przywrócenie/ nadanie nowych funkcji społeczno-gospodarczych w ramach wyznaczonych obszarów rewitalizacji, nie sposób ilościowo wyodrębnić zmiany zachodzącej bezpośrednio w wyniku interwencji realizowanych w ramach osi VI RPO WŁ 2014-2020. Jak wskazywano wcześniej, **finansowanie ze środków unijnych w oparciu o oś VI stanowiło jedno z szeregu wykorzystanych przez gminy rozwiązań – przy tym często nie było rozwiązaniem dominującym nad innymi.** Stąd też niniejszy rozdział to próba holistycznego ujęcia zmian zachodzących w perspektywie całego regionu na podstawie badań pierwotnych z mieszkańcami i przedstawicielami ośrodków pomocy społecznej oraz w odniesieniu do danych wtórnych udostępnionych przez BDL GUS (177 gmin). W przypadku analizy wskaźników GUS zachowano podział na:

- gminy posiadające program rewitalizacji (49 gmin)
- gminy nieposiadające programu rewitalizacji (128 gmin)

⁵⁹ Por. rekomendacje zawarte w: Jadach-Sepioło A., Spadło K., Kułaczkowska A., 2020, *Monitorowanie procesów rozwoju na poziomie wewnątrzmijskim*, Instytut Rozwoju Miast, Warszawa

⁶⁰ A. Jadach-Sepioło (red.), *Ewaluacja systemu zarządzania i wdrażania procesów rewitalizacji w Polsce*, IRMiR, Warszawa–Kraków 2021.

- gminy realizujące projekt/y w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 (19 gmin⁶¹) – przy czym należy uwzględnić jak wyżej, że projekty finansowane z działania VI.3 nie są jedynymi projektami rewitalizacyjnymi realizowanymi przez gminy, stąd nieuprawnione jest traktowanie potencjalnie występującej zmiany w zależności przyczynowo skutkowej; czyt. „interwencja w ramach działania VI.3 wpłynęła na xyz”;
- gminy nierealizujące projektów w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 (30 gmin – z puli 49 gmin posiadających program rewitalizacji).

6.2.1 WPŁYW DZIAŁAŃ REWITALIZACYJNYCH (OGÓŁEM) NA GMINY WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO – ANALIZA WSKAŹNIKÓW (BDL GUS)

W przypadku danych udostępnionych przez GUS, za datę bazową obserwacji przyjęto rok 2014 (lub rok późniejszy w przypadku braku danych). Zebrane wartości ilustrują zmianę odnotowaną w ostatnich 5-9 latach⁶². Analizie poddano wartości wskaźników⁶³, które powszechnie wykorzystuje się do wyznaczania obszarów zdegradowanych w programach rewitalizacji. Odnoszą się one do zasobów mieszkaniowych gmin, infrastruktury technicznej budynków mieszkalnych, działalności instytucji kultury i uczestnictwa mieszkańców w kulturze⁶⁴, poziomu i struktury bezrobocia rejestrowanego oraz usług opieki nad dziećmi w wieku przedszkolnym. Szczegółowe dane w ujęciu tabelarycznym zamieszczone są w **zał. 7 tab. 1-15**. Poniżej przedstawione zostały najistotniejsze wnioski z przeprowadzonej analizy.

ZASOBY MIESZKANIOWE GMINY (KOMUNALNE):

- Liczba budynków mieszkalnych (komunalnych) odnotowana pomiędzy rokiem 2014 a 2022 wzrosła o ok. 7-8% niezależnie od kategorii gminy.
- Liczba mieszkań komunalnych w ramach ww. budynków zmalała między 2015-2022 we wszystkich kategoriach gmin – przy czym największy spadek liczby mieszkań dotyczył gmin z programem rewitalizacji (spadek o 19,2%), w tym gmin realizujących działanie VI.3 (spadek o 20,35%). Dla porównania, w przypadku gmin nieposiadających programu rewitalizacji spadek ten wyniósł -7,08%. Spadek liczby mieszkań przy jednoczesnym zwiększaniu się liczby

⁶¹ Są to: Bełchatów (miasto), Bolimów (gmina), Czerniewice (gmina), Kutno (miasto), Łódź (miasto), Osjaków (gmina), Ozorków (gmina miasto), Parzęczew (gmina), Piotrków Trybunalski (miasto), Poddębice (gmina), Rawa Mazowiecka (miasto), Rzeczyca (gmina), Sulejów (gmina), Tomaszów Mazowiecki (miasto), Warta (gmina), Wartkowice (gmina), Zapolice (gmina), Zduńska Wola (miasto), Zgierz (miasto)

⁶² do roku 2022 lub 2023 – zebrano możliwie najświeższe dane. Dane aktualne na dzień 8.04.2024.

⁶³ Wartości wskaźnika zostały uśrednione w gminach, co pozwoliło na sprawdzenie rzeczywistej zmiany wskaźnika w kontekście liczby ludności gmin, a nie łącznej liczby ludności w całej kategorii gmin.

⁶⁴ W przypadku uczestnictwa w kulturze – analiza została poszerzona (względem pozostałych kategorii) z uwagi na wydzielenie pytania badawczego 19.3. „*Jak zmienił się stopień uczestnictwa mieszkańców obszarów rewitalizacji w wydarzeniach kulturalnych?*”.

budynków w zasobach gminy świadczyć może o systemowym powiększaniu powierzchni mieszkalnej.

- Liczba lokali socjalnych wzrosła w latach 2014-2019 w przypadku gmin z programem rewitalizacji (oraz ich podkategorii), przy czym najwyższe wzrosty odnotowano w przypadku gmin nierealizujących projektów z działania VI.3 (+17,12%). W odniesieniu do gmin bez programu rewitalizacji, dostrzega się nieznaczny spadek liczby mieszkań socjalnych (-2,12%).
- Średnia wartość wskaźnika „przeciętna liczba osób na 1 mieszkanie” rokrocznie maleje w każdej z kategorii gmin – przy czym wartość ta była (2014) i jest (2022) niższa dla gmin posiadających program rewitalizacji (w 2014 roku wyniosła 2,82, a w 2022: 2,54) w porównaniu do gmin nieposiadających programu (w 2014 wartość wskaźnika wynosiła 3,05, a w 2022: 2,85).

INFRASTRUKTURA TECHNICZNA BUDYNKÓW:

- Średnia wartość wskaźnika „budynki mieszkalne podłączone do wodociągu – w % ogółu budynków mieszkalnych” uległa nieznacznej zmianie w odniesieniu do roku bazowego (2015), przy czym zmiana ta jest ujemna w odniesieniu do gmin z programem rewitalizacji (spadek z 88,7% w 2015 do 87,7% w 2022). Warto również zauważyć, że gminy posiadające program rewitalizacji cechuje niższy wskaźnik podłączeń do wodociągu niezależnie od upływu czasu. Zgodnie z najświeższymi danymi (2022) 92,8% budynków mieszkalnych w gminach nieposiadających programu rewitalizacji jest połączonych do sieci wodociągowej, podczas gdy w gminach posiadających program rewitalizacji wartość wskaźnika w 2022 roku wyniosła 87,7%. Dane te mogą sugerować, że gminy z programami rewitalizacji to wyjściowo gminy o wyższym stopniu degradacji tkanki miejskiej – stąd dane bazowe były niższe niż w przypadku gmin bez programu rewitalizacji.
- Średnia wartość wskaźnika „budynki mieszkalne podłączone do kanalizacji – w % ogółu budynków mieszkalnych” uległa poprawie we wszystkich kategoriach (2015-2022), choć osiągnęte wartości wciąż są niskie. Z danych GUS wynika, że w 2022 roku wśród gmin bez programu rewitalizacji zaledwie 24,9% budynków mieszkalnych podłączonych było do kanalizacji. W przypadku gmin posiadających program wskaźnik ten wynosi 42,3% (2022). Niskie wartości wskaźnika mogą być wynikiem braku kanalizacji w gminach wiejskich, w których częstszym rozwiązaniem problemu nieczystości są szamba ogrodowe⁶⁵.

⁶⁵ Zbiorniki na nieczystości ciekłe, czyli tzw. „szamba” mogą być sytuowane tylko na działkach budowlanych niemających możliwości przyłączenia do sieci kanalizacyjnej; Zgodnie z § 34 Rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. 2002 nr 75 poz. 690, dalej jako „Rozporządzenie”)

DZIAŁALNOŚĆ INSTYTUCJI KULTURY:

- Liczba centrów, domów i ośrodków kultury, klubów i świetlic wzrosła pomiędzy 2014-2022 rokiem w przypadku gmin bez programu rewitalizacji (2014: 92 jednostki, 2022: 109 jednostek). Co szczególnie interesujące - w gminach posiadających program rewitalizacji liczba ta spadła o 15,63% pomiędzy 2014-2022 rokiem (z 96 do 81 jednostek).

UCZESTNICTWO MIESZKAŃCÓW W KULTURZE⁶⁶:

- Średnia wartość wskaźnika „liczba uczestników imprez na 1 000 ludności” znacząco spadła we wszystkich analizowanych kategoriach. Najwyższe spadki odnotowano w tzw. roku covidowym (2020), niemniej jednak ostatnie dane (2022) wskazują na wartości niższe niż uzyskane w roku bazowym (2014). Co więcej, istotne spadki wartości można zaobserwować jeszcze przed wybuchem pandemii COVID-19 – dane z 2015 i 2016 roku wskazują na sukcesywne obniżanie się wskaźnika uczestnictwa w kulturze. Zgodnie z aktualnymi danymi (2022) najwyższa wartość wskaźnika cechuje gminy realizujące projekty z działania VI.3 (549,5).
- Średnia wartość wskaźnika „członkowie grup artystycznych, w tym dzieci i młodzież szkolna na 1 000 ludności” wzrosła w przypadku gmin bez programu rewitalizacji (między 2017-2022) o 10,61%, podczas gdy w gminach posiadających program rewitalizacji w tym samym czasie wartość ta wbrew oczekiwaniom spadła aż o 22,6%.
- Stopień użytkowania bibliotek w poszczególnych gminach rewitalizowanych zmalał w analizowanym okresie o 12,72%. Tylko w 9 z 49 gmin odnotowano wzrost, przy czym największy charakteryzuje gminę Sędziejowice (57,20%) oraz Parzęczew (16,41%); zaś największy ubytek korzystających został zauważony w gminie i mieście Warta (-58,41%) oraz gminie Ozorków (-51,74%). Należy zauważyć, iż pomimo spadku korzystających z zasobów bibliotek, sytuacja w gminach mających programy rewitalizacji jest i tak lepsza, niż w pozostałych gminach (-18,32%). Zmiana pomiędzy 2022 a 2014 rokiem ogółem we wszystkich gminach województwa łódzkiego wyniosła natomiast -14,53%.
- Bardzo niekorzystnie kształtuje się uczestnictwo w wydarzeniach organizowanych przez centra kultury. Średnia dla gmin rewitalizowanych wyniosła tutaj -51,16%, podczas gdy dla pozostałych jednostek było to -40,02%. Średnia zmiana liczby uczestników dla wszystkich gmin to -47,73%. Spośród

⁶⁶ Dane w ujęciu tabelarycznym (*Zmiana uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych organizowanych przez biblioteki i centra kultury w poszczególnych rewitalizowanych gminach pomiędzy 2014 a 2022 rokiem; Zmiana uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych organizowanych przez kina, muzea i obiekty działalności wystawienniczej 2014 a 2022 rokiem; Zmiana stopnia uczestnictwa we wszystkich typach wydarzeń kulturalnych – wartość bezwzględna oraz w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców*) dostępne są w zał. 8 tab. 1-3.

wszystkich gmin posiadających program rewitalizacji, największy spadek liczby odwiedzających odnotowano w gminie Drzewica (-93,77%) oraz w gminie Złoczew (-91,59%). Gmin, które odnotowały wzrost uczestnictwa było niewiele, ale ich zmiana była wyraźna. Największy wzrost zaobserwowano w gminie Wodzierady (+716,33%) oraz w mieście Piotrków Trybunalski (+111,54%). W 8 gminach danych brakowało bądź były niekompletne.

- Najkorzystniejsza zmiana w gminach rewitalizowanych zaszła w przypadku użytkowników kin - nastąpił wzrost o 12,17% pomiędzy analizowanymi latami. W przypadku pozostałych gmin średnia zmiana wynosiła -10,93%, średnia zmian dla gmin ogółem równa była -9,22%.
- W przypadku obiektów kulturalnych typu muzea (informacje dla 17 rewitalizowanych gmin oraz 11 pozostałych gmin) średni spadek w gminach posiadających program rewitalizacji wyniósł -9,03%. W pozostałych gminach nastąpił wzrost uczestników o 22,81%, a średnia zmiana w wszystkich gminach wyniosła -2,13%.
- Wydarzeń o charakterze wystawienniczym odnotowano (GUS) w całym województwie stosunkowo niewiele, więc niemożliwym jest należyte porównanie gmin posiadających program rewitalizacji (poprawne dane dla zaledwie 3 gmin) z gminami, które programów rewitalizacji nie posiadają (z takowych gmin dostępne były dane dla 1 gminy i wartości wynosiły 0 dla obydwu lat). Pomiędzy 2014 a 2022 rokiem nastąpił spadek wartości o 14,96% dla gmin z programem rewitalizacji (a tym samym dla gmin ogółem).

KORZYSTANIE ZE ŚWIADCZEŃ POMOCY SPOŁECZNEJ:

- Średnia wartość wskaźnika „beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności” odnotowała znaczący spadek – we wszystkich wyróżnionych kategoriach o ponad 50%. Należy przy tym podkreślić, że różnice w średniej wartości wskaźnika pomiędzy kategoriami pozostają nieznaczne – około 390 osób/ 10 tys. ludności. Spadek liczby osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej jest obserwacją wspólną dla całego kraju. Wśród powodów wymienia się m.in. wzrost minimalnego wynagrodzenia, podniesienie wysokości dodatków socjalnych ze strony państwa (m.in 800+), zmniejszająca się liczba mieszkańców gmin oraz przechodzenie osób w wieku emerytalnym z zasiłków na emerytury.

WIELKOŚĆ I STRUKTURA BEZROBOCIA:

- Wartość wskaźnika „zarejestrowani bezrobotni do 30 roku życia” spadła między 2014 a 2022 rokiem aż o ok. 2/3 we wszystkich kategoriach gmin. Przy czym, mimo podobnego spadku procentowego, wciąż najwyższą wartością wskaźnika cechują się gminy posiadające program rewitalizacji (w 2015: 17 086, w 2022: 6 697). Świadczy to o wysokim natężeniu negatywnych zjawisk społeczno-ekonomicznych w tychże gminach.
- Zarejestrowani bezrobotni po 50 roku życia – wartość wskaźnika, podobnie jak w przypadku młodych bezrobotnych, wszędzie odnotowała spadek o ponad

połowę wartości (między 50-60%), przy czym najwyższy spadek zauważalny jest w przypadku gmin realizujących projekty w ramach działania VI.3 (spadek o 59,86%). Co istotne, zarejestrowanych bezrobotnych po 50 roku życia było (2014) i jest (2023) znacznie więcej w przypadku gmin z programem rewitalizacji (2014: 27 269, 2023: 11 346) niż w przypadku gmin nie posiadających programu rewitalizacji (2014: 9 388, 2023: 4 589). Podobnie, świadczy to o wysokim natężeniu negatywnych zjawisk społeczno-ekonomicznych w gminach posiadających program rewitalizacji.

- Wartość wskaźnika długotrwale bezrobotnych⁶⁷ również zmalała między 2014 a 2023 we wszystkich kategoriach o ponad 2/3. Podobnie, najwyższe wartości wskaźnika cechowały (2014) i cechują (2023) gminy posiadające program rewitalizacji (2014: 52 538, 2023: 18 751, podczas gdy w przypadku gmin bez programu rewitalizacji wartości wynosiły: 2014: 22 612, 2023: 8 275)
- Ostatnim analizowanym wskaźnikiem w odniesieniu do bezrobocia jest "udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym". Udział ten spadł na przestrzeni lat (2014-2022) we wszystkich wyróżnionych kategoriach o około 4 punkty procentowe.

OPIEKA NAD DZIEĆMI 3-6 LAT:

- Średnia wartość wskaźnika „odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym” wzrosła na przestrzeni lat (2014-2022) we wszystkich kategoriach gmin, przy czym najwyższy wzrost odnotowano w gminach realizujących projekty w ramach działania VI.3 (o 14,6%) – gminy te osiągnęły jednocześnie najwyższe wyniki wśród pozostałych kategorii (95,5% dzieci w wieku 3-6 lat objętych jest wychowaniem przedszkolnym).

PODSUMOWANIE

Podsumowując, w przypadku mieszkalnictwa pozostającego w zasobach gmin – liczba budynków mieszkalnych we wszystkich kategoriach gmin nieznacznie wzrosła, podczas gdy liczba lokali mieszkalnych w budynkach spadła – przy czym najmocniej w gminach realizujących program rewitalizacji. Jak wskazywano, może się to wiązać z systemowym powiększaniem powierzchni mieszkań. Potwierdzają to dane dotyczące liczby osób przypadających na jedno mieszkanie – wskaźnik ten rokrocznie maleje, przy czym największe spadki odnotowuje się w gminach posiadających program rewitalizacji. Gminy z programem rewitalizacji cechuje niższy wskaźnik podłączeń do wodociągu niezależnie od upływu czasu na przestrzeni analizowanych lat, co może sugerować, że gminy te cechują się wyższym stopniem

⁶⁷ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy mówi, że osoba długotrwale bezrobotna to taka, która jest zarejestrowana w urzędzie pracy ponad 12 miesięcy w ciągu 2 lat. Wskazany okres może mieć przerwę.

degradacji tkanki miejskiej. Z drugiej strony, jako gminy w większości miejskie, posiadają one wyższy odsetek mieszkań podłączonych do kanalizacji.

W przypadku działalności kulturalnej, zauważa się, że w gminach posiadających program rewitalizacji liczba instytucji kultury raportowana przez GUS spadła pomiędzy 2014 a 2022 rokiem. Spadek odnotowano również w przypadku wskaźnika dotyczącego członkostwa w grupach artystycznych. Jest to wynik przeciwny niż oczekiwany w grupie gmin realizujących program rewitalizacji nakierowany m.in na przywrócenie/ wzmocnienie funkcji społeczno-kulturalnych.

Z drugiej strony, w przypadku wskaźnika związanego z uczestnictwem mieszkańców w wydarzeniach kulturalno-rozrywkowych to właśnie gminy realizujące działania VI.3 (w ramach RPO WŁ 2014-2020) cechują się najwyższym wynikiem. Niemniej, pogłębienie analizy uczestnictwa wykazało, że użytkowanie bibliotek spadło w analizowanym okresie we wszystkich typach gmin. Podobnie niekorzystna tendencja jest widoczna w przypadku uczestnictwa w wydarzeniach organizowanych przez centra kultury; przy czym spadkiem frekwencji silniej odznaczają się – wbrew oczekiwaniom – gminy posiadające program rewitalizacji. Podobny nieoczekiwany spadek występuje w odniesieniu do frekwencji w muzeach – w gminach posiadających program rewitalizacji uczestnictwo w muzeach odnotowało niepokojący spadek, podczas gdy w gminach nieposiadających programu rewitalizacji liczba odwiedzających muzea wzrosła. Być może jest to efekt remontów – mieszkańcy gmin przechodzących rewitalizację mogą nie być w pełni przekonani co do powrotu działalności kulturalnej określonych placówek. Jedynie w przypadku kin można mówić o wzroście frekwencji pomiędzy 2014-2022 rokiem – dotyczy wszystkich kategorii gmin.

Wskaźniki bezrobocia odnotowują znaczące spadki, co ma związek przede wszystkim ze zmianami w koniunkturze gospodarczej całego kraju. Stopa bezrobocia rejestrowanego wyniosła w końcu grudnia 2014 roku 11,5%, podczas gdy na koniec 2023 wyniosła ona 5,1% (GUS)⁶⁸. Mimo odnotowanego spadku, gminy posiadające program rewitalizacji cechowały się i wciąż cechują się najwyższą wartością wskaźnika w przypadku bezrobocia osób młodych (do 30 roku życia), bezrobocia osób 50+, oraz bezrobocia długotrwałego. Świadczy to o wysokim natężeniu negatywnych zjawisk społeczno-ekonomicznych w tychże gminach.

Korzystanie z pomocy społecznej zmniejszyło się niezależnie od kategorii gmin, co jest obserwacją spójną dla całego kraju. Związane jest to m.in ze wzrostem minimalnego wynagrodzenia, podniesieniem wysokości dodatków socjalnych ze strony państwa (m.in. 800+), zmniejszającą się liczbą mieszkańców gmin oraz przechodzeniem osób w wieku emerytalnym z zasiłków na emerytury.

⁶⁸ Źródło: [GUS - bezrobocie rejestrowane i stopa bezrobocia](#), dostęp: 26.04.2024

Na przestrzeni analizowanych lat odnotowano wzrost odsetka dzieci objętych opieką przedszkolną dla wszystkich kategorii gmin, przy czym najwyższe wartości osiągnęły gminy realizujące działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020.

6.2.2 WPŁYW DZIAŁAŃ REWITALIZACYJNYCH (OGÓŁEM⁶⁹) NA GMINY WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO – WYNIKI BADAŃ PIERWOTNYCH (PRZEDSTAWICIELE OPS, MIESZKAŃCY REGIONU)

Dodatkowych informacji na temat zmiany obserwowanej w perspektywie całego regionu dostarczają nam dane ilościowe z badania przedstawicieli ośrodków pomocy społecznej oraz mieszkańców – w podziale na gminy prowadzące procesy rewitalizacji oraz nieprowadzące takich procesów.

Pracownicy socjalni są grupą społeczną, która w ramach pełnionych obowiązków zawodowych posiada codzienny kontakt z osobami zagrożonymi ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Z uwagi na kryteria delimitacji obszarów zdegradowanych⁷⁰ osoby ubogie i wykluczone społecznie są priorytetowymi odbiorcami prowadzonych interwencji rewitalizacyjnych. Tym samym, wnioski z badania przedstawicieli OPS (OPS zlokalizowane w gminach realizujących procesy rewitalizacji, n=42) mogą umożliwić wgląd w rzeczywistą zmianę (w tym oczekiwaną poprawę) sytuacji życiowej mieszkańców wyznaczonych obszarów rewitalizacji. Grupą quasi-kontrolną⁷¹ stanowią przedstawiciele OPS z gmin, które nie prowadzą działań rewitalizacyjnych (n=104). Poniżej zaprezentowano wybrane⁷² wnioski z badania.

BEZPIECZEŃSTWO

Zdaniem większości (70%) ankietowanych z gmin, które zostały objęte procesem rewitalizacji, przeprowadzone działania rewitalizacyjne wpłynęły na poprawę poziomu bezpieczeństwa. Największy wpływ na wskazaną poprawę poziomu bezpieczeństwa miało zintensyfikowanie działań policji i straży miejskiej (np. częstsze patrole, budowa posterunku) – 31%, a także budowa infrastruktury poprawiającej bezpieczeństwo (np. przejścia dla pieszych, oświetlenie, oznaczenia drogowe) – 27%.

⁶⁹ W niniejszym rozdziale analizie podlegają efekty wszystkich działań rewitalizacyjnych (przedsięwzięcia rewitalizacyjne ogółem) realizowanych przez gminy w latach 2014-2020 (+/- 2 lata), bez względu na źródło ich finansowania – w przeciwieństwie do rozdziałów, gdzie analizowany jest wpływ interwencji realizowanych w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020.

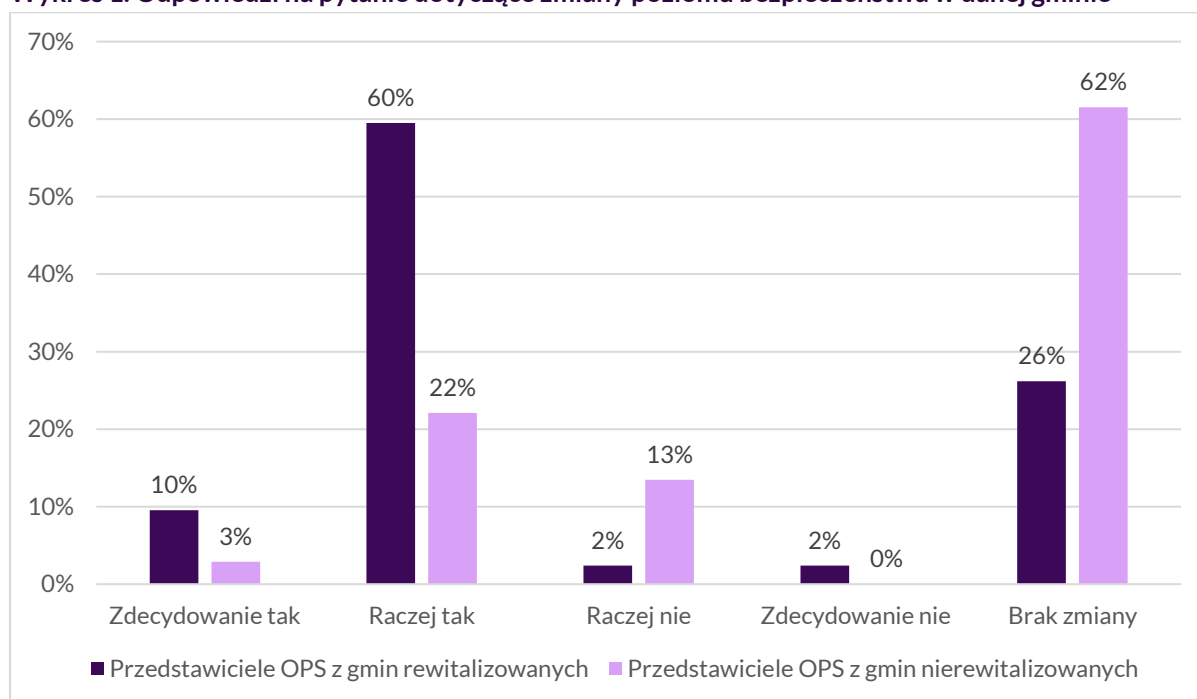
⁷⁰ Zgodnie z art. 9 ust. 1 Ustawy o rewitalizacji obszar zdegradowany powinien charakteryzować się kumulacją negatywnych zjawisk w sferze społecznej, współwystępujących z innymi negatywnymi czynnikami (co najmniej w jednej z pozostałych sfer: gospodarczej, środowiskowej, przestrzennofunkcjonalnej i technicznej).

⁷¹ Przedrostek „quasi” dopisany z uwagi na brak wykorzystania metodologii pozwalającej na precyzyjne wskazanie grupy eksperymentalnej i kontrolnej w zrealizowanym badaniu społecznym.

⁷² Pozostałe wnioski z badania „CAWI wśród przedstawicieli OPS” zamieszczono w innych rozdziałach (np. dotyczących aktywizacji zawodowej i przedsiębiorczości, udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami, barier realizacyjnych w ramach projektów, itd.).

Wśród ankietowanych z gmin, które nie realizowały działań rewitalizacyjnych większość ankietowanych (62%), nie zauważyło zmiany poziomu bezpieczeństwa na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat. Wśród osób, które dostrzegły poprawę w zakresie bezpieczeństwa (25%), jej przyczyn podobnie upatrywano przede wszystkim w intensyfikacji działań policji i straży miejskiej oraz budowie infrastruktury poprawiającej bezpieczeństwo. Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące zmiany poziomu bezpieczeństwa w reprezentowanej gminie znajduje się na poniższym **wykresie 1**.

Wykres 1. Odpowiedzi na pytanie dotyczące zmiany poziomu bezpieczeństwa w danej gminie

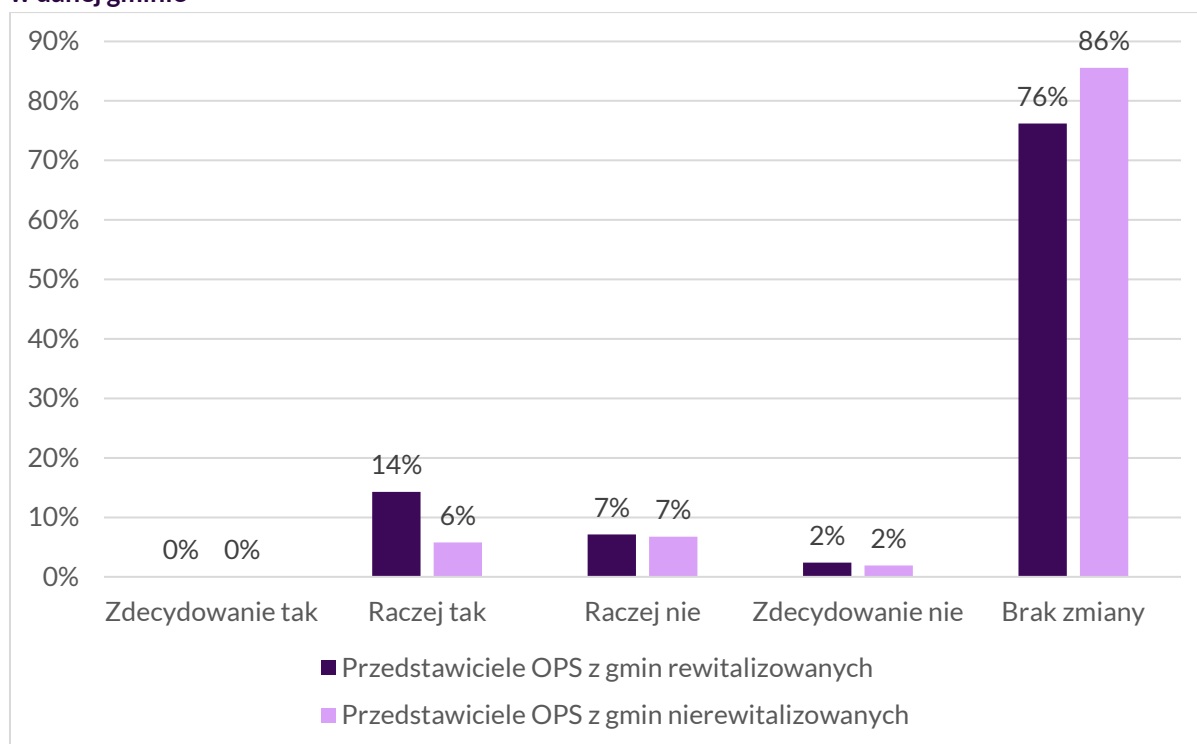

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród OPS z rewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=42 oraz badania CAWI wśród OPS z nierewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=104

NEGATYWNE ZJAWISKA SPOŁECZNE – M.IN UBÓSTWO, WYKLUCZENIE SPOŁECZNE, UZALEŻNIENIA, PRZESTĘPCZOŚĆ, PRZEMOC, ETC.

Zarówno w przypadku gmin, które nie prowadziły procesu rewitalizacji, jak i tych realizujących działania rewitalizacyjne, większość ankietowanych była zdania, że prowadzone działania rewitalizacyjne nie miały wpływu na zmniejszenie się poziomu negatywnych zjawisk społecznych (odpowiednio 86% i 76%). Odpowiedzi na pytanie dotyczące zmiany poziomu negatywnych zjawisk społecznych w gminie znajdują się na poniższym **wykresie 2**.

Wykres 2. Odpowiedzi na pytanie o zmniejszenie się poziomu negatywnych zjawisk społecznych w danej gminie

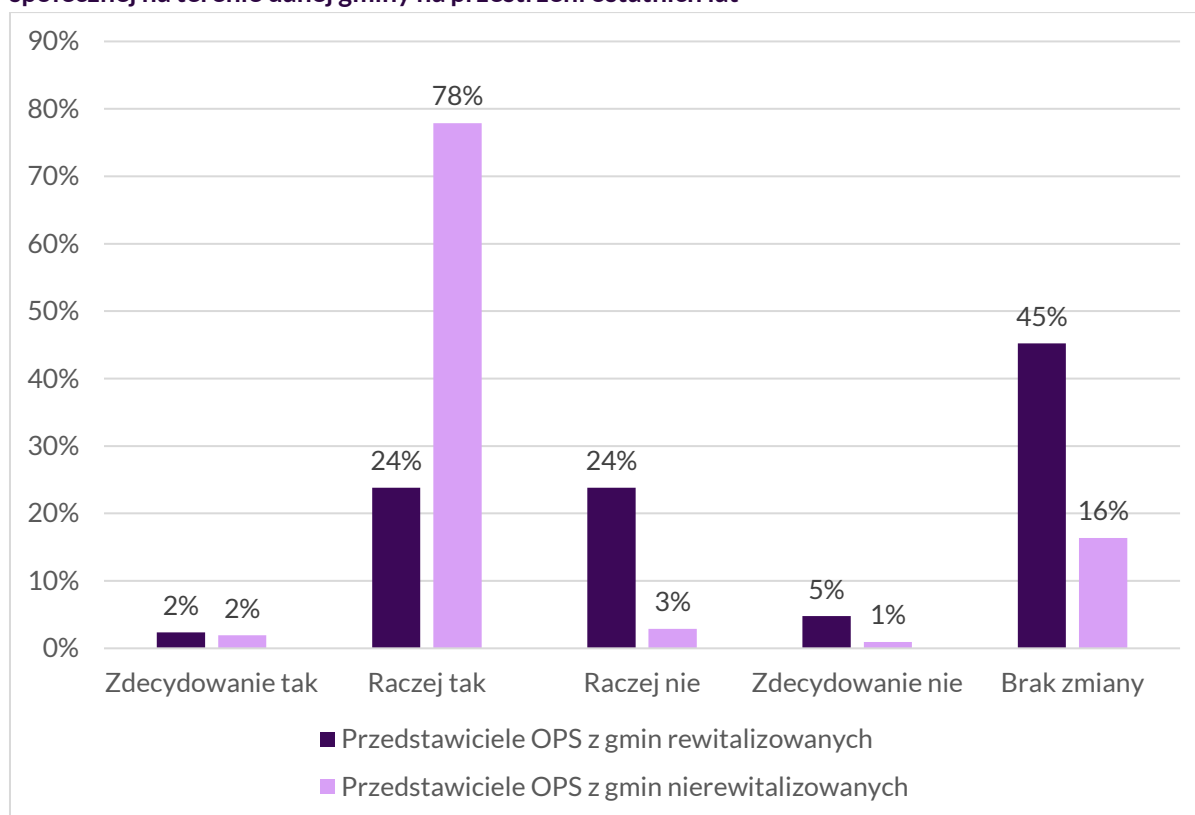
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród OPS z rewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=42 oraz badania CAWI wśród OPS z nierewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=104

LICZBA I STRUKTURA OSÓB KORZYSTAJĄCYCH ZE ŚWIADCZEŃ SPOŁECZNYCH

Łącznie 45% ankietowanych z gmin, które prowadziły proces rewitalizacji, nie dostrzeżę zmian w liczbie osób korzystających z pomocy społecznej na terenie obszarów zdegradowanych. Przy czym należy zauważyć, że pytanie w ankiecie dotyczyło bezpośrednio wpływu podejmowanych przez gminę interwencji rewitalizacyjnych na zmniejszenie liczby beneficjentów OPS (a nie ogółem czynników wpływających na zmniejszenie się skali korzystania z pomocy społecznej wśród mieszkańców). Stąd mogą więc wynikać różnice zaobserwowane w odniesieniu do gmin nieposiadających programu rewitalizacji.

Natomiast w przypadku respondentów z gmin, które nie realizowały działań związanych z rewitalizacją 80% uważa, że liczba osób korzystających z pomocy OPS zmniejszyła się w ciągu ostatnich lat. Wśród przyczyn wymieniano: znalezienie zatrudnienia, wzrost najniższego wynagrodzenia krajowego, dodatkowe świadczenia ze strony państwa. Odpowiedzi na pytanie dotyczące zmniejszenia się ogólnej liczby osób korzystających z pomocy społecznej znajduje się na poniższym **wykresie 3**.

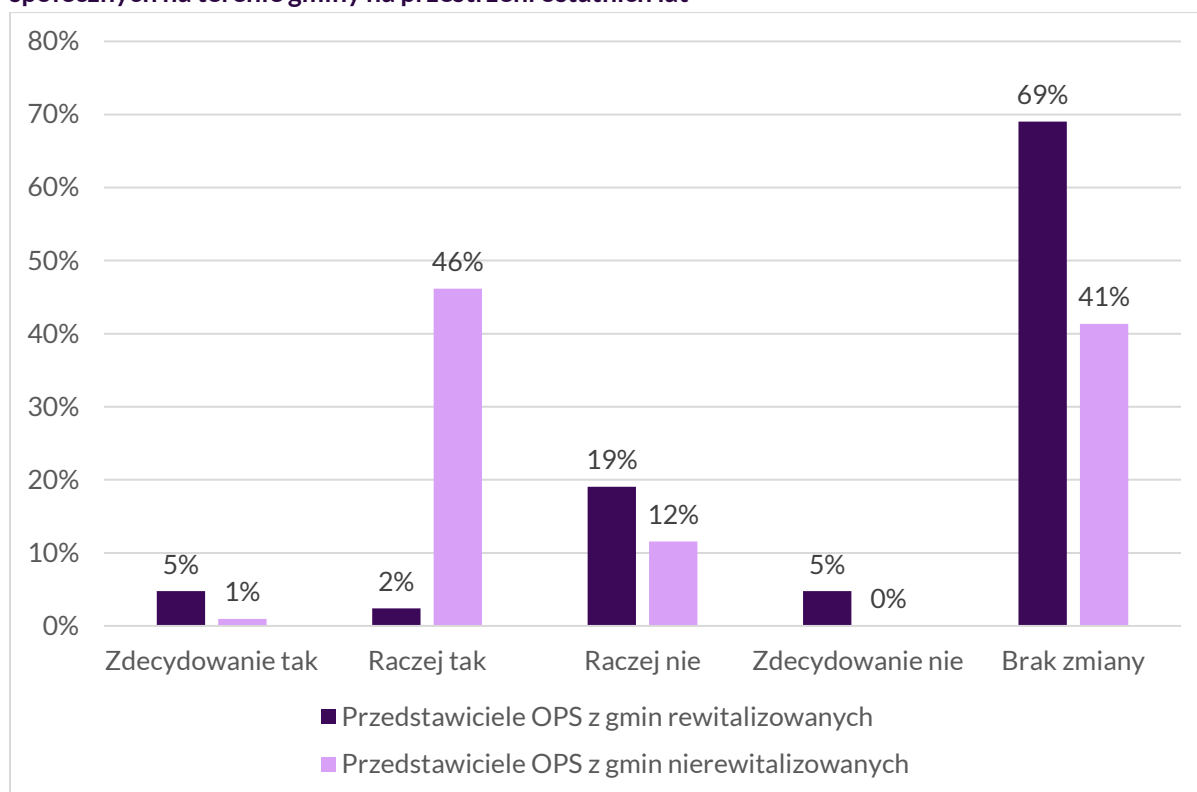
Wykres 3. Odpowiedzi na pytanie o zmniejszenie się ogólnej liczby osób korzystających z pomocy społecznej na terenie danej gminy na przestrzeni ostatnich lat

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród OPS z rewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=42 oraz badania CAWI wśród OPS z nierewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=104

Przeważająca większość (69%) ankietowanych z gmin, które prowadziły działania rewitalizacyjne nie dopatruje się zmian w strukturze osób korzystających ze świadczeń społecznych na przestrzeni ostatnich lat. Natomiast w grupie gmin, które nie zajmowały się rewitalizacją nieco więcej respondentów dostrzega, niż nie dostrzega zmiany w strukturze osób korzystających ze świadczeń opieki społecznej. Wskazuje się przede wszystkim na wzrost liczby osób starszych oraz niepełnosprawnych w strukturze beneficjentów. Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące zmiany struktury osób korzystających ze świadczeń społecznych na terenie danej gminy znajduje się na poniższym **wykresie 4**.

Wykres 4. Odpowiedzi na pytanie dotyczące zmiany struktury osób korzystających ze świadczeń społecznych na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat

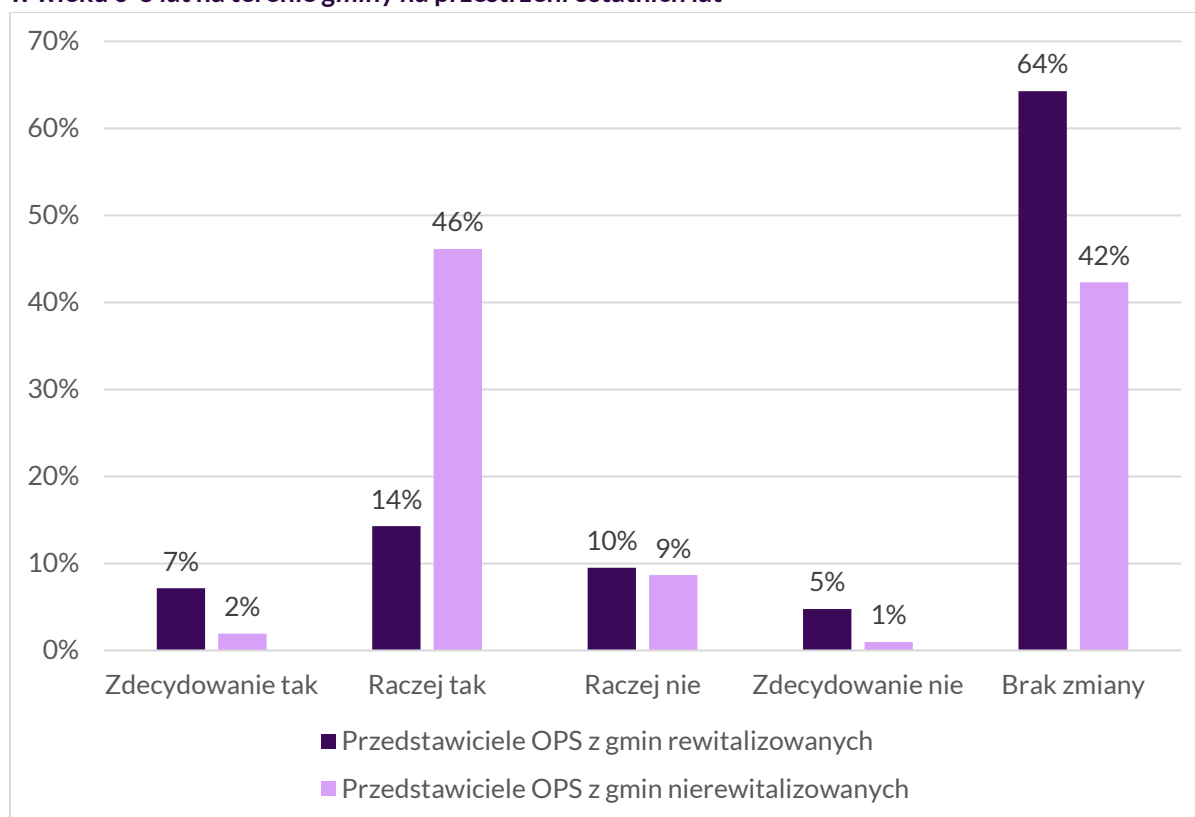

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród OPS z rewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=42 oraz badania CAWI wśród OPS z nierewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=104

DOSTĘPNOŚĆ OPIEKI NAD DZIEĆMI 0-6 LAT

W gminach prowadzących proces rewitalizacji przeważająca liczba badanych (64%) nie widzi żadnych zmian w zakresie dostępności opieki nad dziećmi 0-6 na obszarach rewitalizacji. Z kolei przedstawiciele OPS z gmin nieprowadzących rewitalizacji w znacznie większej mierze dostrzegają pozytywne zmiany związane z dostępem do opieki nad dziećmi 0-6 lat (48% widzi pozytywną zmianę, a 42% nie widzi żadnej zmiany). Wśród przyczyn poprawy dostępności wskazuje się przede wszystkim zwiększenie liczby placówek opieki nad dziećmi (70%) oraz zwiększenie liczby miejsc w placówkach (32%). Rozkład odpowiedzi na pytanie o zauważenie poprawy w zakresie dostępności opieki nad dziećmi w wieku 0-6 lat na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat znajduje się na poniższym **wykresie 5**.

Wykres 5. Odpowiedzi na pytanie o zauważenie poprawy w zakresie dostępności opieki nad dziećmi w wieku 0-6 lat na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat

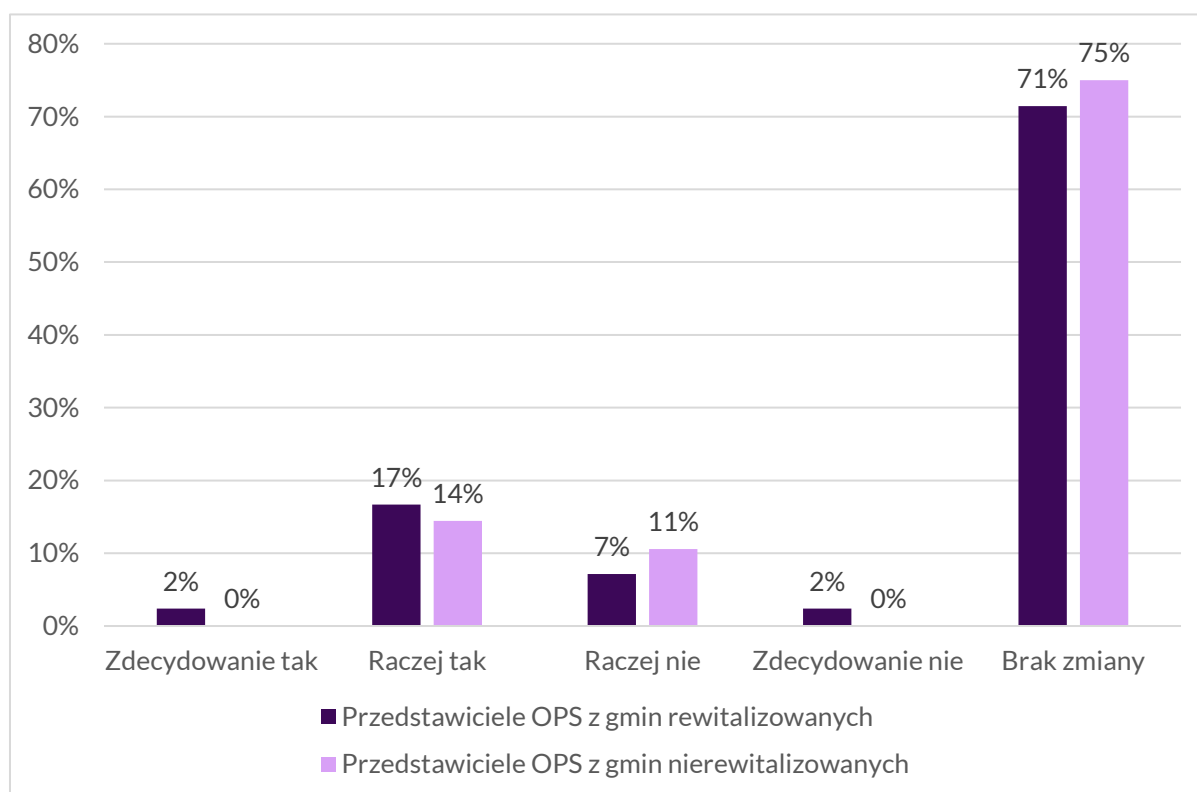
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród OPS z rewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=42 oraz badania CAWI wśród OPS z nierewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=104

OFERTA EDUKACYJNA NA POZIOMIE SZKOLNICTWA PODSTAWOWEGO

Respondenci z gmin realizujących działania rewitalizacyjne w większości podkreślają, że nie widzą zmian w ofercie edukacyjnej na poziomie szkół podstawowych na obszarach poddawanych działaniom rewitalizacyjnym (71%). Pojedyncze głosy zwracały uwagę na korzystną zmianę w obszarze wyposażenia szkół, poszerzenia oferty edukacyjnej oraz przeprowadzonych remontów.

Zbieżne wyniki przedstawia grupa quasi-kontrolna (respondenci z gmin, które nie prowadziły procesu rewitalizacji), otóż 75% ankietowanych nie widzi zmian w zakresie oferty edukacyjnej. Wśród tych, którzy dopatrują się poprawy, zakładane przyczyny dotyczą jednak innych czynników niż w przypadku wcześniejszej grupy. Wskazuje się tu na organizację zajęć pozaszkolnych, kursy dla kadr, wyposażenie szkół czy tworzenie klas profilowanych. Szczegółowy rozkład odpowiedzi na pytanie o poprawę w zakresie oferty edukacyjnej na poziomie szkolnictwa podstawowego na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat znajduje się na poniższym **wykresie 6**.

Wykres 6. Odpowiedzi na pytanie o poprawę w zakresie oferty edukacyjnej na poziomie szkolnictwa podstawowego na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat?

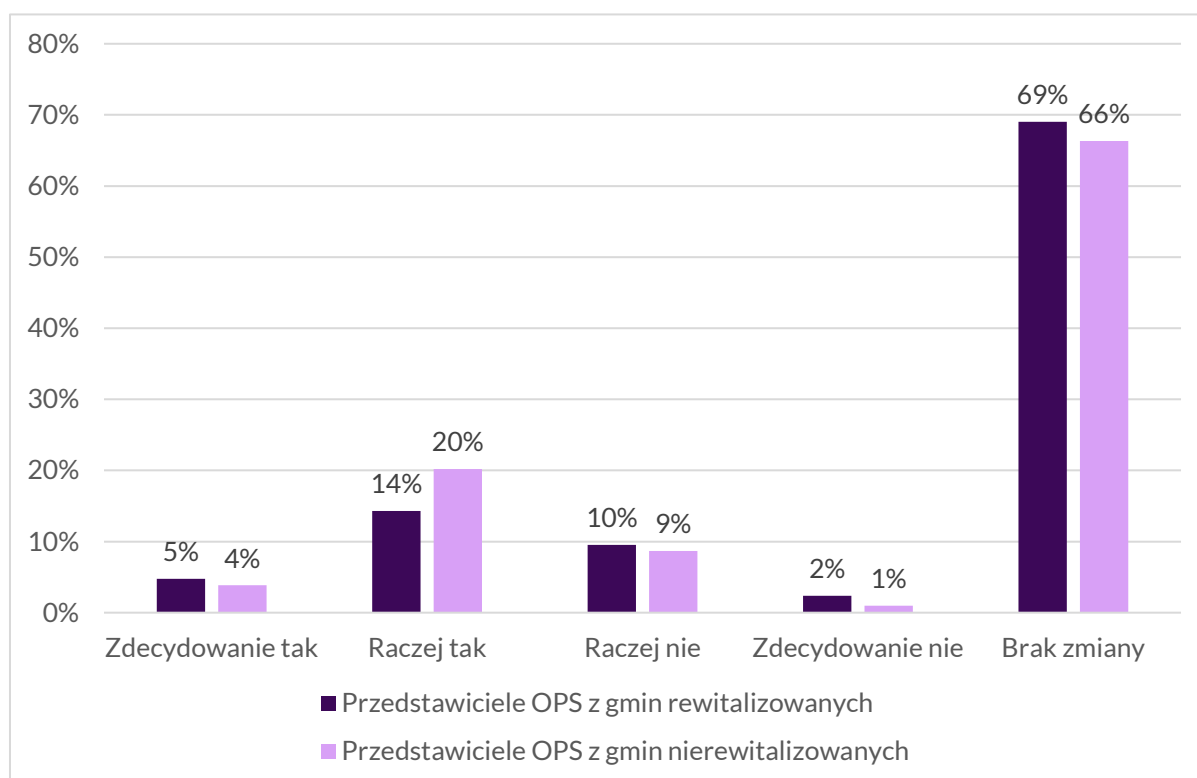
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród OPS z rewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=42 oraz badania CAWI wśród OPS z nierewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=104

DOSTĘPNOŚĆ DO OFERTY ZAJĘĆ W CZASIE WOLNYM DLA DZIECI I DOROSŁYCH

Pytanie o wpływ działań rewitalizacyjnych na poprawę w zakresie dostępności do oferty zajęć w czasie wolnym dla dzieci i dorosłych na terenie objętym rewitalizacją, ankietowani w większości takiego wpływu nie dostrzegali (69%). Wśród osób, które dostrzegły poprawę wśród czynników wymienia się: wsparcie działalności ośrodków kultury, klubów seniora i organizacji pozarządowych, budowę placu zabaw oraz organizację imprez plenerowych i zwiększenie ilości miejsc wspólnych w przestrzeniach publicznych.

W gminach nie prowadzących procesu rewitalizacji wyniki rozkłady się podobnie - 2/3 ankietowanych nie dostrzegają zmian w obszarze oferty zajęć czasu wolnego. Zaś wśród niemal ¼ badanych, którzy dostrzegają pozytywną zmianę, wśród możliwych jej przyczyn wskazuje się w niemalże połowie przypadków na doposażenie ośrodków kultury. Odpowiedzi na pytanie o poprawę dostępności do oferty zajęć w czasie wolnym dla dzieci i dorosłych na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat znajdują się na poniższym **wykresie 7**.

Wykres 7. Odpowiedzi na pytanie o poprawę w zakresie dostępności do oferty zajęć w czasie wolnym dla dzieci i dorosłych na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat

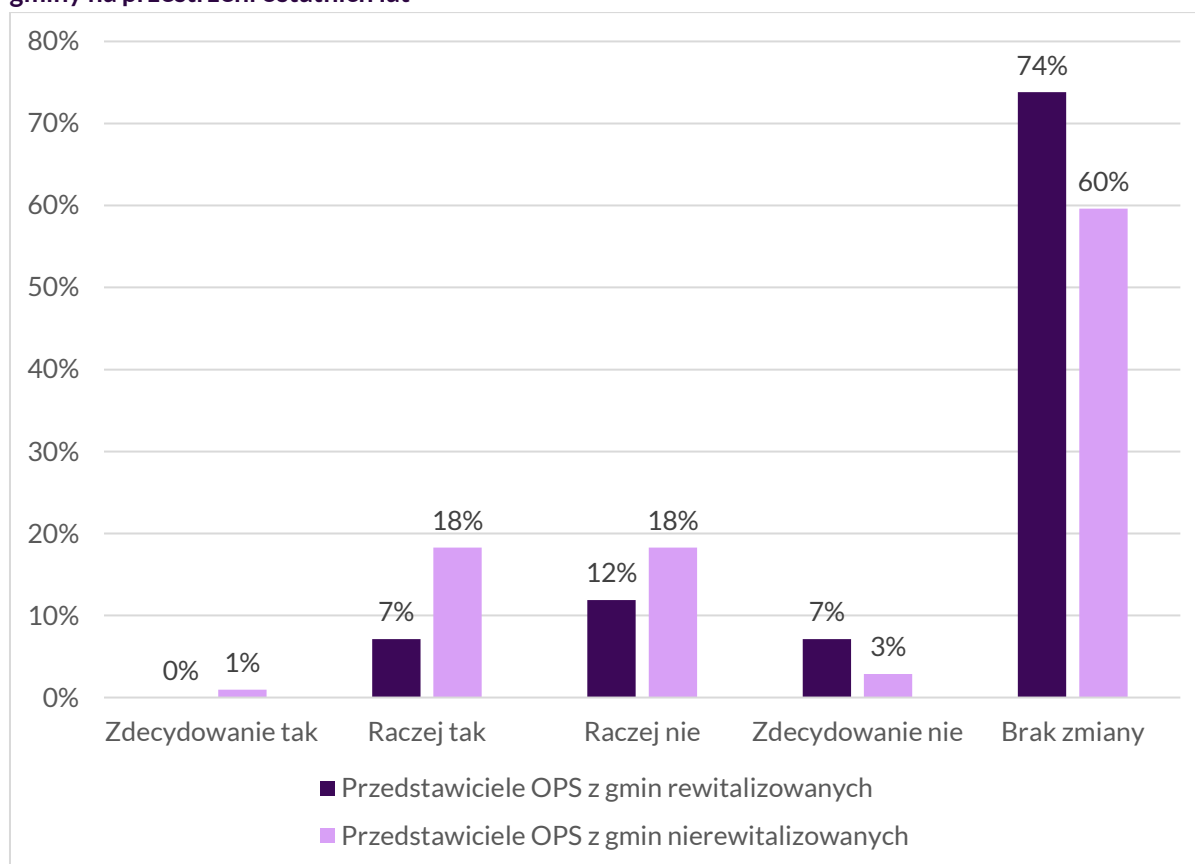
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród OPS z rewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=42 oraz badania CAWI wśród OPS z nierewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=104

DOSTĘPNOŚĆ DO USŁUG PUBLICZNYCH: USŁUGI MEDYCZNE ORAZ URZĘDOWE

W kontekście dostępu do usług medycznych na terenach objętych rewitalizacją niemal wszyscy (poza trzema głosami) respondenci wskazywali na brak zmian lub wręcz zmianę o charakterze negatywnym (19%).

W przypadku respondentów z grupy gmin nieprowadzących procesu rewitalizacji, obserwuje się wysokie zróżnicowanie opinii w kontekście zmian w obszarze dostępu do usług medycznych – 19 % ankietowanych dopatruje się poprawy sytuacji, a 21% zmian na niekorzyść. Osoby, w których opinii nastąpiła poprawa wskazują przede wszystkim na poszerzenie zakresu świadczonych usług specjalistycznych. Odpowiedzi dotyczące zmiany w zakresie dostępności do usług medycznych na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat zostały przedstawione na poniższym **wykresie 8**.

Wykres 8. Odpowiedzi na pytanie o zmianę w zakresie dostępności do usług medycznych na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat

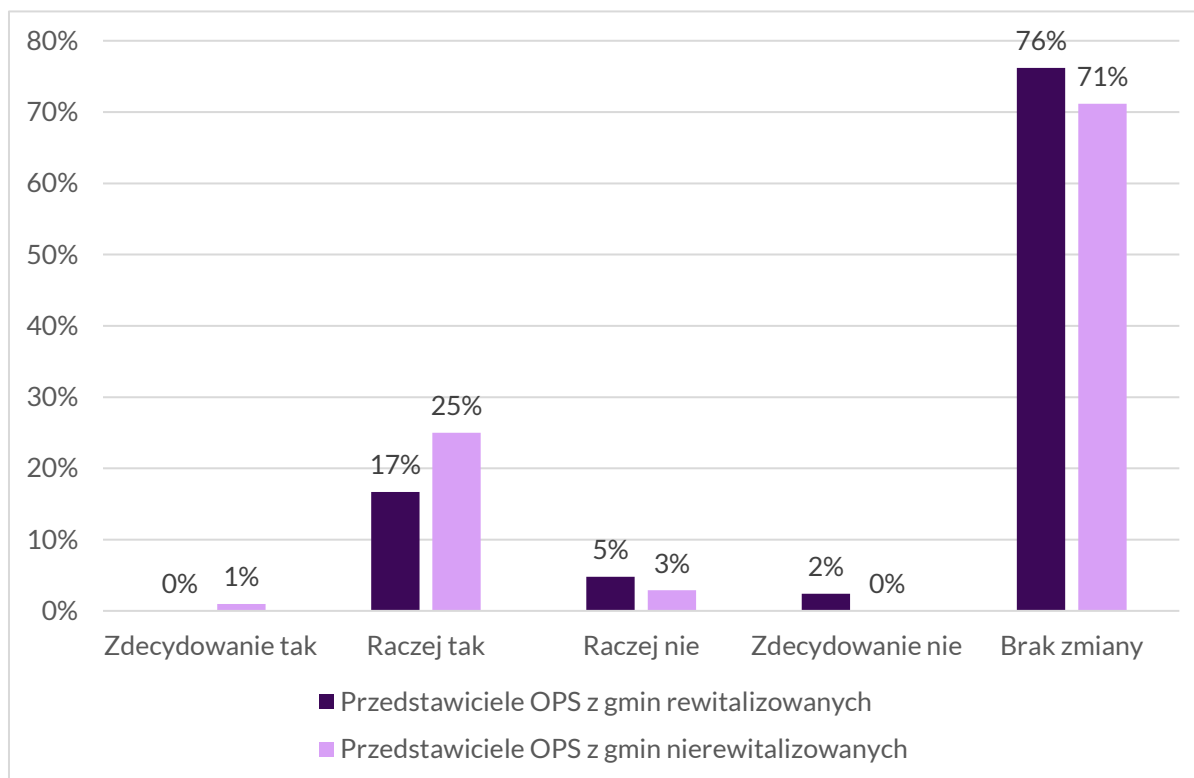

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród OPS z rewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=42 oraz badania CAWI wśród OPS z nierewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=104

W przypadku usług urzędowych odpowiedzi były minimalnie bardziej korzystne – 17% ankietowanych z gmin prowadzących procesy rewitalizacyjne dopatrzyło się zmiany pozytywnej – wskazywano tu przede wszystkim na modernizację budynku urzędu wraz z udogodnieniami dla osób z niepełnosprawnościami.

W gminach nierealizujących działań rewitalizacyjnych 71% respondentów wskazywało na brak zmian, a nieco ponad ¼ badanych na poprawę dostępności. Wyraża się ona, zdaniem ankietowanych, przede wszystkim w ułatwieniu realizacji części potrzeb przez internet. Odpowiedzi na pytanie o zmianę w zakresie dostępności do usług urzędowych na terenie danej gminy na przestrzeni ostatnich lat znajdują się na poniższym **wykresie 9.**

Wykres 9. Odpowiedzi na pytanie o zmianę w zakresie dostępności do usług urzędowych na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat

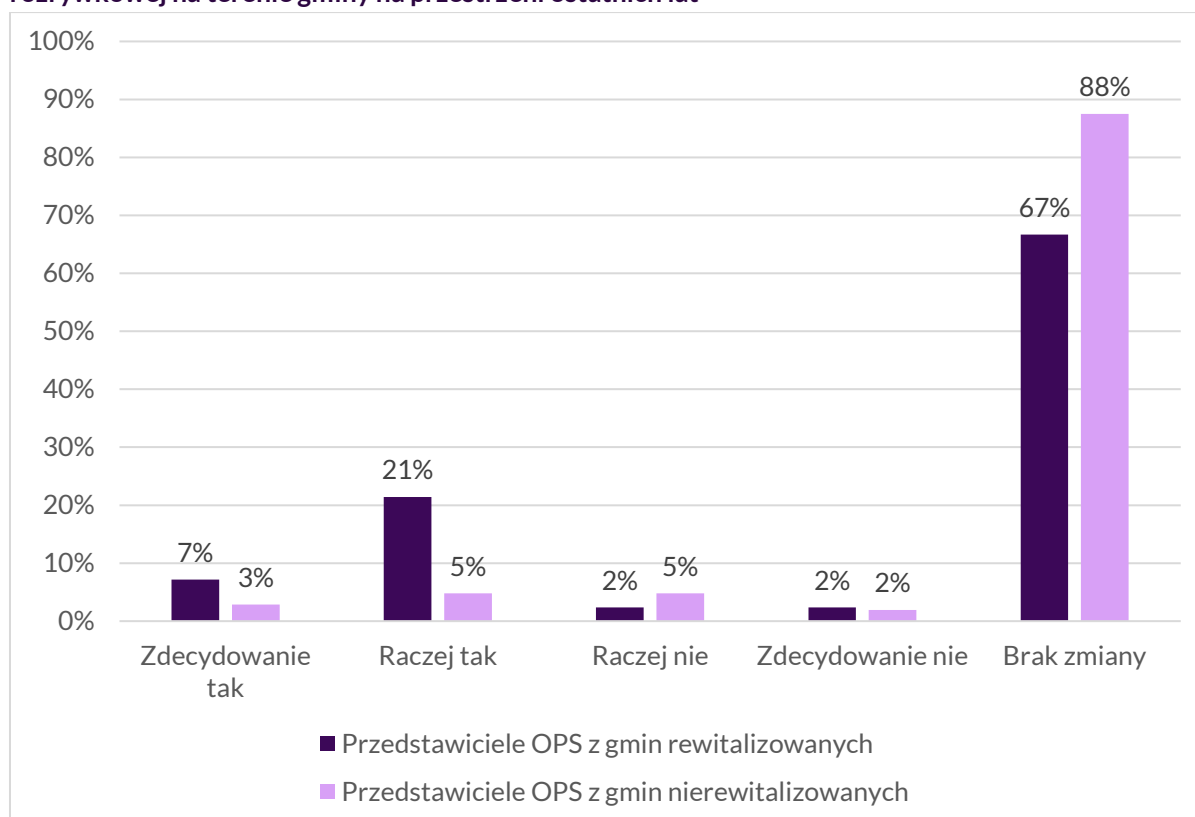
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród OPS z rewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=42 oraz badania CAWI wśród OPS z nierewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=104

DOSTĘPNOŚĆ OFERTY KULTURALNO-ROZRYWKOWEJ (KONCERTY, WYDARZENIA KULTURALNE, SPEKTAKLE, SEANSE FILMOWE, ETC)

Łącznie 67% ankietowanych reprezentujących gminy realizujące działania rewitalizacyjne nie obserwuje żadnych zmian w odniesieniu do oferty kulturalno-rozrywkowej na wyznaczonym obszarze rewitalizacji. Przy czym niemal 30% zauważa zmiany pozytywne. Odnoszą się one głównie do organizacji imprez i wydarzeń okolicznościowych (festyny, jarmarki).

W przypadku gmin nieprowadzących rewitalizacji, w opinii 88% ankietowanej kadry OPS nie występują żadne zmiany w zakresie dostępności do oferty wydarzeń kulturalno-rozrywkowych w ciągu ostatnich kilku lat. Pojedyncze odpowiedzi wskazujące na poprawę dotyczą m.in. poszerzenia działalności domu kultury i lokalnej biblioteki. Szczegółowy rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące zmiany w zakresie dostępności do oferty kulturalno-rozrywkowej na terenie danej gminy na przestrzeni ostatnich lat znajduje się na poniższym **wykresie 10**.

Wykres 10. Odpowiedzi na pytanie o zmianę w zakresie dostępności do oferty kulturalno-rozrywkowej na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród OPS z rewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=42 oraz badania CAWI wśród OPS z nierewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=104

PODSUMOWANIE

- **Największą zmianę na obszarach rewitalizacji (gminy prowadzące rewitalizację) upatruje się w podniesieniu poziomu bezpieczeństwa na skutek intensyfikacji działań policji/ straży miejskiej oraz budowie infrastruktury poprawiającej bezpieczeństwo (oświetlenie, monitoring, przejścia dla pieszych, itd.);**
- **Zarówno przedstawiciele OPS gmin prowadzących rewitalizację, jak i gmin nieprowadzących rewitalizacji, nie dopatrują się większych zmian w kontekście eliminacji negatywnych zjawisk społecznych takich jak przestępczość, uzależnienia, przemoc, ubóstwo, etc.;**
- **W przypadku dostępności do usług opiekuńczych dla dzieci 0-6 nie zauważa się zmian w odniesieniu do gmin prowadzących rewitalizację. Za to w przypadku gmin nieprowadzących rewitalizacji zmiana oceniana jest korzystnie, a za jej przyczynę podawany jest wzrost liczby placówek oraz powstawanie nowych miejsc w już istniejących placówkach.;**
- **W kontekście oferty edukacyjnej na poziomie szkolnictwa podstawowego obydwie grupy nie obserwują znaczących zmian.;**

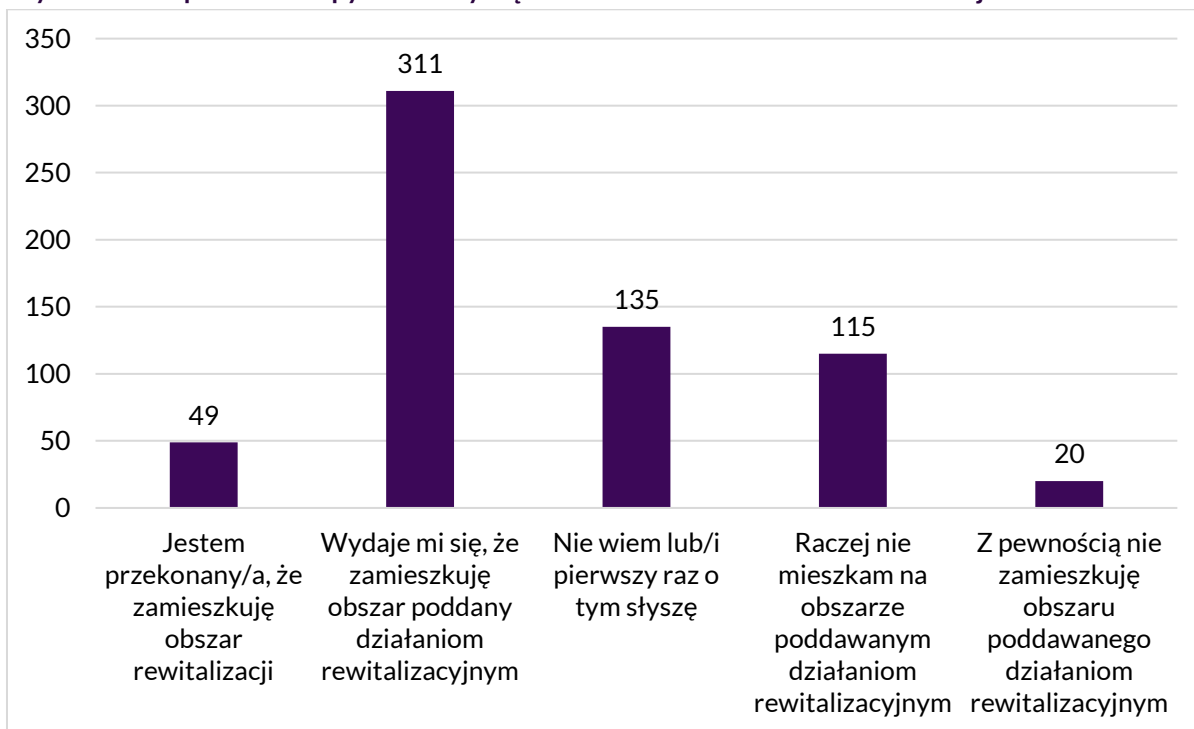
- W przypadku beneficjentów świadczeń pomocy społecznej – przedstawiciele gmin prowadzących rewitalizację nie dopatrują się zmian ani w liczbie świadczeniobiorców⁷³, ani w ich strukturze. Odmiennego zdania wydają się być reprezentanci gmin nieprowadzących rewitalizacji – zauważają oni zdecydowany spadek liczby świadczeniobiorców oraz minimalną zmianę ich struktury – wzrost liczby świadczeń adresowanych do osób starszych i z niepełnosprawnościami;
- Dostępność do oferty zajęć w czasie wolnym (dzieci i dorośli) przez obie grupy oceniona została jako niepodlegająca większym zmianom w ciągu ostatnich lat;
- Podobne zdanie mają ankietowani w kontekście dostępnej oferty kulturalno-rozrywkowej – większość badanych, niezależnie od kategorii gminy, nie obserwuje zmian.
- Ankietowani z gmin prowadzących rewitalizację nie dostrzegają zmian w dostępie do usług medycznych oraz urzędowych, zaś odpowiedzi przedstawicieli OPS zlokalizowanych w gminach nieprowadzących rewitalizacji pozostają zróżnicowane (przeważa brak zmian, choć pojawiają się również obserwacje zmiany negatywnej, jak i i pozytywnej);

W ramach prowadzonych na użytek niniejszej ewaluacji prac, przebadano mieszkańców województwa łódzkiego (CATI, n= 630)⁷⁴. Szczególnie ciekawa jest obserwacja dotycząca stopnia świadomości ankietowanych względem obszaru rewitalizacji. Jak się okazuje, ponad 1/5 badanych nie ma pojęcia czy zamieszkuje czy nie obszar rewitalizacji, a **tylko niewiele ponad 10% jest przekonanych co do tego, że zamieszkuje OR lub z całą pewnością nie zamieszkuje (wykres 11).**

⁷³ Może się to wiązać z postawieniem pytania o zmianę w wyniku prowadzonych działań rewitalizacyjnych, a nie o obserwowaną zmianę ogółem (np. w wyniku podwyższenia płacy minimalnej, etc.)

⁷⁴ W tym 336 kobiet i 294 mężczyzn.

Wykres 11. Odpowiedzi na pytanie dotyczące zamieszkiwania obszaru rewitalizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI wśród mieszkańców województwa łódzkiego; n=630

W przypadku wyodrębnienia gmin, które realizowały projekty w ramach działania VI.3 RPO WŁ, aż 29% ich mieszkańców nie ma świadomości czy mieszka lub nie na obszarze poddawanych rewitalizacji (wykres 12).

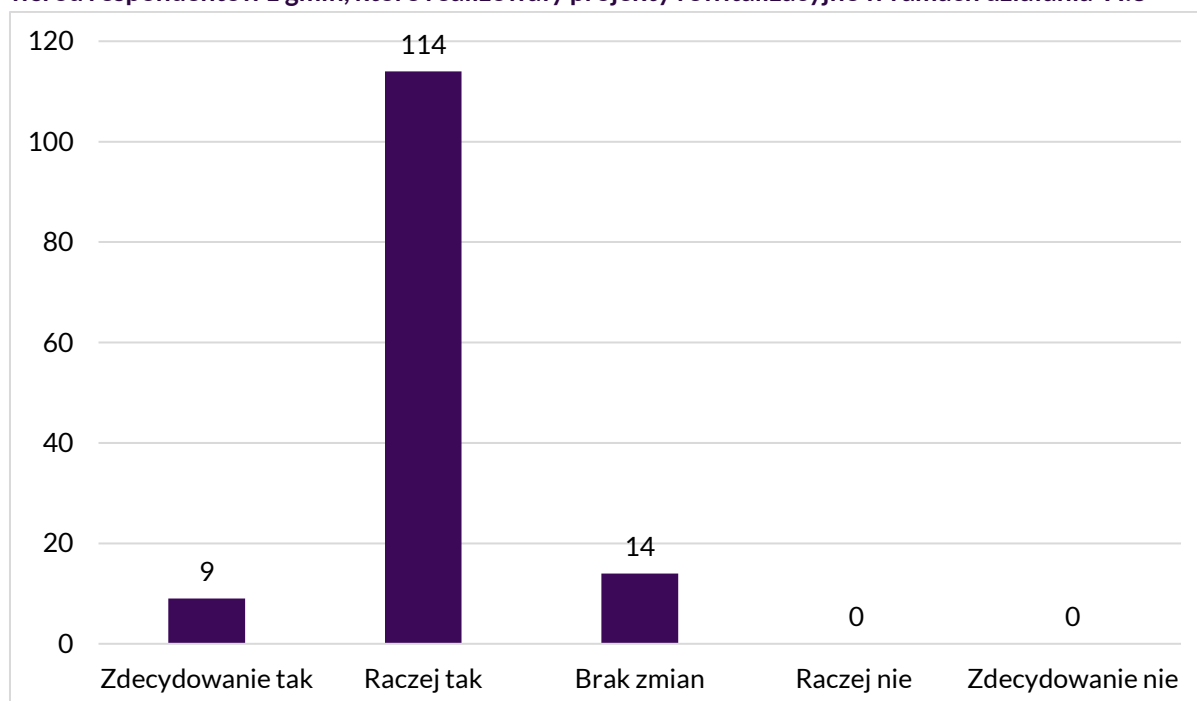
Wykres 12. Odpowiedzi na pytanie o zamieszkiwanie obszaru rewitalizacji wśród respondentów z gmin, które realizowały projekty rewitalizacyjne w ramach działania VI.3

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI wśród mieszkańców województwa łódzkiego; n=311

Opierając się na deklaracjach ankietowanych mieszkańców, możemy zakładać, że obszar poddawany procesom rewitalizacji zamieszkuje 57% próby (360 osób)⁷⁵. Niezależnie jednak od miejsca zamieszkania, ponad 50% wszystkich ankietowanych dostrzegło zmiany na terenie, na jakim mieszka i w zdecydowanej większości przypadków były one określone jako pozytywne. Zaś w przypadku mieszkańców gmin prowadzących projekt/y w ramach działania VI.3 „znaczące zmiany na terenie gminy w ciągu ostatnich pięciu lat” zaobserwowało aż 90% badanych (**wykres 13**).

Wykres 13. Odpowiedzi na pytanie o zaobserwowanie znaczących zmian na zamieszkiwanym terenie wśród respondentów z gmin, które realizowały projekty rewitalizacyjne w ramach działania VI.3

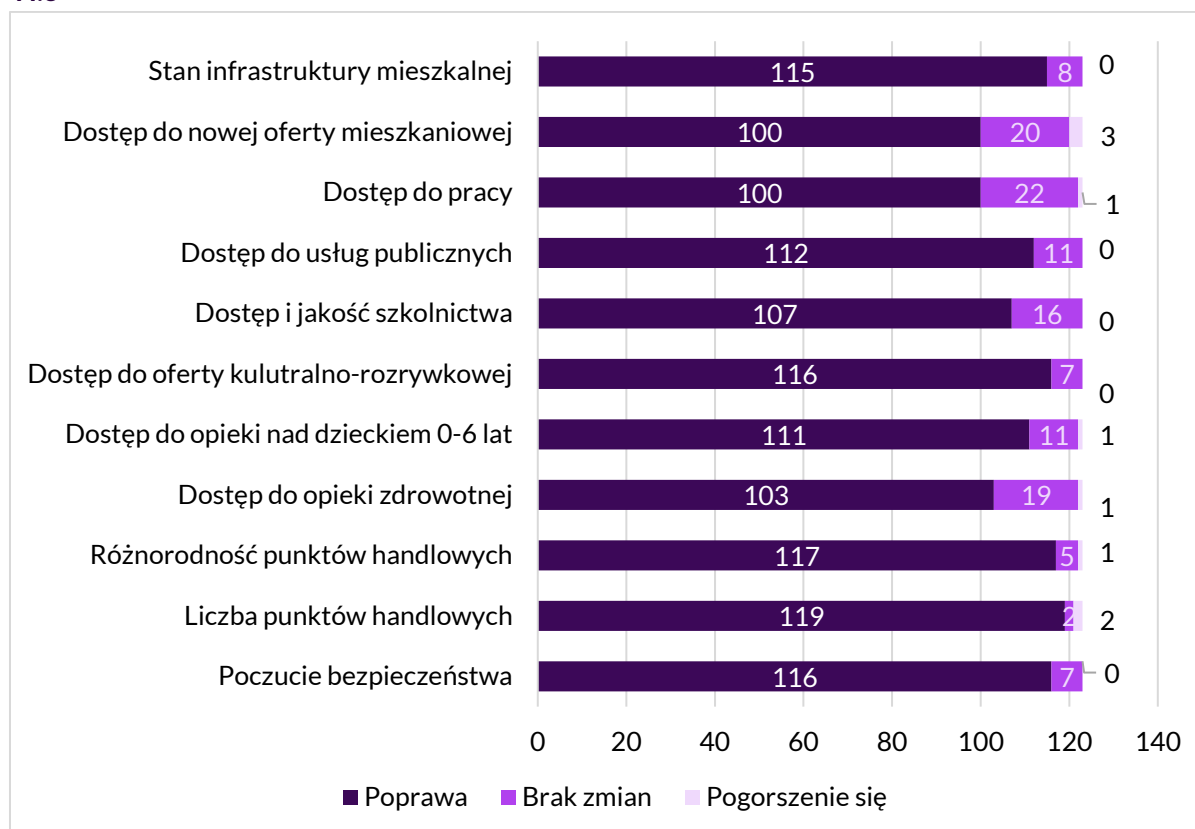

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI wśród mieszkańców województwa łódzkiego; n=137

Zmiany te oceniono jako zdecydowanie pozytywne. Na poniższym **wykresie 14** przedstawiono rozkład odpowiedzi na pytanie o to jakie znaczące zmiany na zamieszkiwanym obszarze zaobserwowali respondenci. We wszystkich zbadanych aspektach przeważały odpowiedzi świadczące o poprawie.

⁷⁵ 360 osób deklaruje zamieszkiwanie na OR. 311 osób z próby pochodzi z gmin realizujących projekt/y w ramach działania VI.3. Liczby te są różne z oczywistych powodów: ankietowani mogą pochodzić z gmin posiadających OR, ale realizujących projekty rewitalizacyjne z innych źródeł niż RPO WŁ 2014-2020, a z drugiej strony mieszkańcy gmin realizujących projekt/y w ramach działania VI.3 nie muszą zamieszkiwać akurat wyznaczonego obszaru rewitalizacji.

Wykres 14. Odpowiedzi na pytanie o konkretne zmiany zaobserwowane na terenie zamieszkiwanego obszaru wśród respondentów z gmin, które realizowały projekty rewitalizacyjne w ramach działania VI.3

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI wśród mieszkańców województwa łódzkiego; n=123

Wśród innych (odpowiedź otwarta w kwestionariuszu) zmian wskazano również: stan infrastruktury drogowej (w tym oświetlenie ulic) oraz uporządkowanie przestrzeni (w tym poprawa jakości terenów zielonych).

Uczestnictwo w kulturze, wedle opinii 60% mieszkańców gmin realizujących projekt/y w ramach działania VI.3, nie zmieniło się. 28% uważa, że można mówić o wzroście uczestnictwa w kulturze mieszkańców gminy, a 12% jest przeciwnego zdania (spadek uczestnictwa w kulturze).

Podsumowując, w świadomości mieszkańców istnieją znaczne luki w obszarze wiedzy na temat tego, czym jest rewitalizacja i gdzie jest prowadzona (co szczególnie istotne – braki te występują również w przypadku osób zamieszkujących gminy, które realizują projekty w ramach działania VI.3)⁷⁶.

Niezależnie od miejsca zamieszkania, ponad połowa wszystkich ankietowanych dostrzegła zmiany na terenie, na jakim mieszka i w zdecydowanej większości przypadków były one określone jako pozytywne. W przypadku mieszkańców gmin

⁷⁶ Wskazuje to na potrzebę dalszej popularyzacji idei rewitalizacji i idących za nią oczekiwanych zmian. Tego typu działania edukacyjne i promujące mogą w następstwie poskutkować większą otwartością społeczeństwa na dialog społeczny – uwzględniono w rekomendacjach.

prowadzących projekt/y w ramach działania VI.3 znaczące zmiany zachodzące na terenie gminy w ciągu ostatnich pięciu lat zaobserwowała przeważająca większość ankietowanych, która jednocześnie oceniła zmiany te na wielu wymiarach jako zdecydowanie pozytywne. W odniesieniu do obserwowanego uczestnictwa w kulturze, mieszkańcy gmin prowadzących projekt/y w ramach działania VI.3 w większości uważają, że zmian w ostatnich latach nie widać.

6.3. SYTUACJA BAZOWA OBSZARÓW PODDAWANYCH DZIAŁANIOM REWITALIZACYJNYM W PERSPEKTYWIE 2014-2020 – STUDIUM PRZYPADKU

6.3.1 SYTUACJA BAZOWA GMIN – CECHY WSPÓLNE

Szukając cech wspólnych do opisu sytuacji bazowej⁷⁷ obszarów rewitalizacji analizowanych gmin wyróżniono trzy rodzaje okoliczności:

1. Sytuacja bazowa dotyczy obszaru rewitalizacyjnego wyznaczonego w obrębie strefy śródmiejskiej, przy czym obszar ten od kilku/kilkunastu lat znajduje się w procesie rewitalizacji (projekty rewitalizacyjne prowadzone były w ramach wcześniejszego programu rewitalizacji lub/ realizowano fragmentaryczne działania związane z remontem kamienic, przebudową ciągów komunikacyjnych, zmianą przestrzeni wspólnych⁷⁸ itp.)

- Cechy wyróżniające sytuację bazową:
 - Obserwowane są pierwsze pozytywne efekty w postaci poprawy bezpieczeństwa – częsty przykład parku/ skweru miejskiego (dotychczas pełnego zarośli, nieoświetlonego, sprzyjającego konsumpcji napojów alkoholowych, będącego miejscem powtarzających się napadów rabunkowych), który poprzez działania rewitalizacyjne (tu m.in wycinka krzewów, montaż oświetlenia, montaż monitoringu, remont nawierzchni, wprowadzenie małej infrastruktury – w tym siłowni i placów zabaw) stał się miejscem bezpiecznym, przestrzenią wspólną, która integruje różne grupy społeczne;
 - Zrealizowane wsparcie pozwoliło na zainicjowanie/ rozwój działalności organizacji pozarządowych współpracujących z samorządem – co operacjonalizuje się przede wszystkim poprzez zbudowanie/ poszerzenie oferty zajęć w ramach czasu wolnego dla dzieci, dorosłych oraz grup dedykowanych (najczęściej: seniorzy, osoby z niepełnosprawnościami);

⁷⁷ Datowana na lata 2014-2017; tj. tuż przed uchwaleniem programu rewitalizacji dla określonej gminy.

⁷⁸ Obszar realizacji wcześniejszych interwencji częściowo lub w pełni pokrywał się z obecnie wyznaczonym obszarem rewitalizacji.

- Utworzenie pierwszych atrakcyjnych dla mieszkańców miejsc/przestrzeni spędzania czasu wolnego (animowanych bądź nie) – m.in świetlice środowiskowe, przestrzenie rekreacyjno-sportowe, przestrzenie relaksu w strefie miejskiej, place zabaw, skate-parki, filie ośrodków kultury, otwarte centra aktywności etc.
- Rozpoczęcie remontu/modernizacji budynków pozostających w zasobie gminy, w tym priorytetowo budynków użyteczności publicznej takich jak budynki urzędu, ośrodków kultury czy bibliotek (połączone z ich termomodernizacją);
- Rozpoczęcie remontu/ przebudowy dróg oraz ciągów pieszo-rowerowych, zainicjowanie uporządkowywania miejsc parkingowych.
- Kluczowe trudności/ problemy:
 - Działania dotychczas prowadzone były fragmentarycznie, brak współpracy (wspólnych planów lub/i ich dalszego rozwoju/koordynacji) pomiędzy poszczególnymi podmiotami;
 - Brak zaangażowania po stronie mieszkańców oraz lokalnych mikro-przedsiębiorców – występowały trudności z realizacją dialogu społecznego inicjowanego przez urząd;
- Niektóre z realizowanych działań stały się przedmiotem krytyki ze strony mieszkańców, organizacji pozarządowych lub/i opinii publicznej – dotyczy przede wszystkim zarządzania zielenią miejską i zagospodarowywania przestrzeni wspólnych – intensywna wycinka drzewostanu oraz powszechność zabudowy przestrzeni wspólnych w formie tzw. betonowo-parkingowej pustyni (problem „betonozy” w rewitalizowanych centrach miast);
- Przykłady gmin, które jeszcze przed perspektywą 2014-2020 rozpoczęły proces rewitalizacji strefy śródmiejskiej: Ozorków, Kutno, Łódź, Zgierz, Bełchatów (dotyczy m.in placu Narutowicza);

Jeszcze wcześniej [opinie o perspektywie 2007-2013] był tak naprawdę duży parking, słabo wyglądający parking w centrum miasta i wieczorami bardzo często różnego rodzaju auta się pojawiały – było palenie gumy, tego typu rzeczy. Teraz to się ucywilizowało. Obszar żyje, wcześniej nikt w tym miejscu, w którym jest obecnie teraz plac, a był parking, to wcześniej nikt tam nie chodził. Albo chodziłby wówczas między samochodami albo po prostu pośrodku asfaltowego parkingu.

Źródło: IDI

2. Sytuacja bazowa dotyczy obszaru rewitalizacyjnego, który przed uchwaleniem programu rewitalizacji (między 2014-2017 rokiem) charakteryzował się wysoką degradacją przestrzenną, społeczną, gospodarczą lub/i środowiskową, przy czym

dotychczas nie prowadzono w jego obrębie ukierunkowanych działań mających na celu wprowadzenie ze stanu degradacji.⁷⁹

- Cechy wyróżniające sytuację bazową:
 - Obszar dotychczas zapomniany przez władze samorządowe, które koncentrowały swe działania na innych zadaniach własnych gminy;
 - Jest to strefa zabudowy zabytkowej w śródmieściu lub/i tereny zielone typu park miejski, zalew, lub/i tereny przemysłowe (w tym również kolejowe) lub/i tereny wydobywcze;
 - W przypadku strefy śródmiejskiej cechą charakterystyczną sytuacji bazowej był intensywny ruch samochodowy, w tym również często ruch tranzytowy, utrudniający codzienne funkcjonowanie mieszkańców i stający się przyczyną blokowania płynności komunikacyjnej.
- Kluczowe trudności/ problemy:
 - Niski poziom bezpieczeństwa w wyznaczonym obszarze – dotyczy zarówno bezpieczeństwa komunikacyjnego, jak i poczucia zagrożenia nietykalności cielesnej (napady rabunkowe, zachowania nachalne, zaczepki o podłożu seksualnym) bądź materialnej (wandalizm, niszczenie mienia, kradzieże);
 - Brak/ niewystarczająca ilość/ jakość infrastruktury rekreacyjnej – w tym brak oczekiwanej infrastruktury sportowej (np. brak boisk), gastronomicznej (brak restauracji, budek gastronomicznych, kawiarni), kulturalnej (brak usług w obszarze kulturalno-rozrywkowym), rozrywkowej (brak pubów, miejsc spotkań towarzyskich, wydarzeń rozrywkowych).
- Przykłady gmin, których wyznaczone obszary rewitalizacyjne były nietknięte procesem rewitalizacji przed rokiem uchwalenia programu rewitalizacji: Poddebice, Rawa Mazowiecka, częściowo Bełchatów (Plac Wolności), częściowo Zgierz (ośrodek sportowo-rekreacyjny Malinka)

Tam był teren byłego Ośrodka Sportu i Rekreacji, było boisko, były baseny, kompleks basenowy, czyli takie zwykłe po prostu odkryte baseny, nic więcej.

Źródło: IDI

Był to teren, który ze względu na znaczne przesłonięcie zielenią niską był świetnym miejscem dla osób, które spożywały alkohol. Nosił taką pospolitą nazwę, wśród szczególnie młodzieży, jako plac żula albo żula-park.

Źródło: IDI

⁷⁹ Ewentualnie prowadzone działania dotyczyły remontu obiektów/ ciągów komunikacyjnych, których jakość wymagała pilnych interwencji z uwagi m.in na zagrożenie komunikacyjne/ mieszkalne., etc. Działania te , jeśli w ogóle występowały, prowadzone były fragmentarycznie.

Sytuacja bazowa była, można powiedzieć, opłakana. Tam był zbiornik, którego czystość wody była różna. Ona oczywiście musiała spełniać jakieś tam warunki sanepidu, natomiast z tego co kojarzę nawet często musiała być wyłączana. Ludzie i tak tam się kąpali, ale nie było tam żadnej infrastruktury ani gastronomicznej ani żadnej rekreacyjnej. Tak naprawdę kawał zieleni i właśnie taki w wiejskim stanie zbiornik wodny. Natomiast po rewitalizacji pojawiła się plaża, pojawiły się boiska, oświetlenie, monitoring. Nowa przystań.

Źródło: IDI

3. Sytuacja bazowa dotyczy obszaru rewitalizacji wyznaczonego w gminie wiejskiej⁸⁰ (m.in osiedla mieszkalne w miejscu dawnego PGR)

- Cechy wyróżniające sytuację bazową:
 - Znaczna liczba gospodarstw posiada pokrycia dachowe wykonane z materiałów zawierających azbest;
 - Znaczna część dróg nie posiada oświetlenia bądź istniejące oświetlenie jest słabej jakości lub/i jest wyłączane w godzinach nocnych ;
 - Znaczna część dróg nie posiada chodników;
 - Brakuje atrakcyjnych zielonych przestrzeni wspólnych dla mieszkańców.
- Kluczowe trudności/ problemy:
 - Niski poziom bezpieczeństwa w wyznaczonym obszarze – z uwagi na brak podstawowej infrastruktury (ww. chodniki, oświetlenie ulic);
 - Niski poziom integracji społeczności lokalnej z uwagi na ww. brak przestrzeni wspólnych oraz brak inicjatyw gminnych mających na celu aktywizację społeczną mieszkańców;
 - Wysokie bezrobocie z uwagi na upadek rolnictwa oraz brak większych zakładów pracy (brak strefy przemysłowej, znaczna odległość od najbliższego ośrodka miejskiego);
 - Degradacja sfery środowiskowej z uwagi na zanieczyszczenie azbestem oraz powszechność nielegalnego składowania odpadów (brak świadomości ekologicznej mieszkańców).
- Przykłady gmin: Gidle, Ksawerów (częściowo)

Wydzieliliśmy ten teren, który był takim obszarem po PGR.
Przeprowadziliśmy termomodernizację wielorodzinnych budynków popegeerowskich, budowę boiska, budowę placów

⁸⁰ Rewitalizacja wsi została mocniej uwypuklona w bieżącej perspektywie finansowej 2021-2027. Dzięki środkom przewidzianym na rewitalizację obszarów zdegradowanych w gminach wiejskich, możliwa będzie m.in. renowacja istniejącej zabudowy na cele społeczne, edukacyjne czy kulturowe, modernizacja części wspólnych budynków mieszkalnych wielorodzinnych, a także zagospodarowanie przestrzeni publicznych.

zabaw i siłowni plenerowych, integracja społeczności lokalnej poprzez pikniki, festyny.

Źródło: IDI

Kiedyś było tak, że od północy było wyłączane oświetlenie ze względu na oszczędności. Teraz nie jest wyłączane. Mamy LED-owe oświetlenie w całej gminie.

Źródło: IDI

Chcemy zrobić takie miejsce wypoczynku dla tych osób mieszkających (...) żeby ci ludzie mieli jakieś miejsce do spotkania:.. pospacerować, posiedzieć, grilla rozpalić.

Źródło: IDI

Podsumowując, na przykładzie analizowanych gmin obserwuje się trzy różne sytuacje bazowe:

- **śródmieście miasta, dotyczy: zabudowy mieszkalnej (kamienice gminne), placu centralnego (lub rynku głównego), parku miejskiego – pierwsze projekty rewitalizacyjne zostały zrealizowane, w związku z czym dostrzega się zarówno ich oczekiwane pozytywne efekty, jak i negatywne (możliwe staje się wyciągnięcie wniosków z popełnionych błędów);**
- **śródmieście miasta, dotyczy: zabudowy mieszkalnej (kamienice gminne), placu centralnego (lub rynku głównego), parku miejskiego oraz obszarów zielonych o przeznaczeniu rekreacyjnym (typu zalew/jezioro, bulwary rzeki) – dotychczas nie realizowano żadnych ukierunkowanych działań mających na celu wyprowadzenie obszaru ze stanu degradacji;**
- **tereny wiejskie (w tym tereny byłego PGR) – cechujące się brakiem podstawowej infrastruktury drogowej (drogi żwirowe, brak poboczy, brak chodników, oświetlenia), komunalnej (braki w podłączeniu do kanalizacji, powszechne pokrycie dachów azbestem), brakiem atrakcyjnych przestrzeni wspólnych sprzyjających integracji społecznej, brakiem perspektyw rozwoju zawodowego – dotychczas nie realizowano żadnych ukierunkowanych działań mających na celu wyprowadzenie obszaru z głębokiej degradacji.**

6.3.2 SYTUACJA BAZOWA GMIN NA PODSTAWIE PROGRAMÓW REWITALIZACJI

Fragment lub całość obszaru zdegradowanego, na którym występuje szczególna koncentracja negatywnych problemów oraz który ma znaczenie dla rozwoju lokalnego danej gminy, określany jest mianem obszaru rewitalizacji. Poza koniecznością spełnienia warunków dotyczących wskaźników delimitacyjnych, obszar rewitalizacji

obejmować ma tereny nie większe niż 20% powierzchni gminy oraz zamieszkałe przez nie więcej niż 30% populacji mieszkańców gminy⁸¹. Poniższa **tabela 6** zawiera zestawienie obszarów rewitalizacji, wraz ze wskazaniem źródła (program rewitalizacji) oraz liczby mieszkańców OR⁸², będących jednocześnie odbiorcami realizowanych działań rewitalizacyjnych. W ostatniej kolumnie wylistowano projekty realizowane przez wybrane do analizy gminy w ramach działania VI.3 *Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego* z RPO WŁ 2014-2020 bądź oznaczono ich brak. Warto po raz kolejny podkreślić, że brak projektów z działania VI.3 nie oznacza, że dana gmina nie korzystała ze środków RPO WŁ 2014-2020 na finansowanie działań rewitalizacyjnych (mogła ubiegać się o środki z innych osi), ani tym bardziej nie oznacza, że nie prowadziła działań rewitalizacyjnych w ogóle (jak wskazywano wcześniej, gminy prowadziły rewitalizację w oparciu o wiele różnych źródeł finansowania).

Tabela 6. Opis obszaru rewitalizacji wraz z projektami realizowanymi w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 w podziale na poszczególne gminy wytypowane do badania

Gmina	Obszar rewitalizacji	Projekt/ y w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020
Bełchatów	Obszar rewitalizacji na podstawie Gminnego Programu Rewitalizacji Bełchatowa na lata 2016-2022: Obszar zdegradowany i obszar rewitalizacji obejmuje Śródmieście i część osiedla Wolność: zamieszkuje 1707 osób, (2,87% mieszkańców Bełchatowa)	Rewitalizacja zdegradowanego obszaru miasta Bełchatowa – etap I
Drzewica	Obszar rewitalizacji na podstawie Programu Rewitalizacji Gminy i Miasta Drzewica na lata 2016 – 2022: Obszar rewitalizacji obejmuje: a) centralną część Miasta Drzewica zamieszkałą przez ok. 3220 mieszkańców, co stanowi 29,49% ogólnej liczby mieszkańców Gminy i Miasta Drzewica b) teren Jeziora Drzewickiego – teren przemysłowy, przylegający do dawnych zakładów Gerlach (planowane cele rekreacyjne).	BRAK
Gidle	Obszar rewitalizacji na podstawie	BRAK

⁸¹ Zgodnie z wytycznymi Ministra Infrastruktury i Rozwoju w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 z dnia 3 lipca 2015 roku,

⁸² Stan liczby ludności jest zgodny z dniem uchwalenia analizowanego programu rewitalizacji.

Gmina	Obszar rewitalizacji	Projekt/ y w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020
	<p>Programu Rewitalizacji dla Gminy Gidle na lata 2017 – 2023:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podobszar rewitalizacji 1 (OR1): Gidle 2 - centralna część gminy zamieszкана przez 347 mieszkańców, co stanowi 5,64% ludności gminy • Podobszar rewitalizacji 2 (OR2): Ciężkowice – trzecia pod względem wielkości miejscowość w gminie, OR zamieszкany jest przez 542 osoby, co stanowi 8,81% mieszkańców gminy • Podobszar rewitalizacji 3 (OR3): Pławno 2 - druga pod względem wielkości wieś w gminie; OR zamieszкany jest przez 305 osób, co stanowi 4,96% mieszkańców gminy. 	
Ksawerów	<p>Obszar rewitalizacji na podstawie Programu Rewitalizacji dla Gminy Ksawerów (2017):</p> <p>Wyznaczono obszar rewitalizacji składający się z dwóch podobszarów:</p> <ul style="list-style-type: none"> • podobszar rewitalizacji Ksawerów – Widzew, • podobszar rewitalizacji Nowa Gadka/Wola Zaradzyńska <p>OR zamieszкаły (łącznie) przez 1 584 osoby (20,59% mieszkańców gminy)</p>	BRAK
Kutno	<p>Obszar rewitalizacji na podstawie Programu rewitalizacji Miasta Kutna na lata 2015-2023, aktualizacja z 2017 roku:</p> <p>Wyznaczone zostały 3 obszary zdegradowane, z których wydzielono 3 obszary rewitalizacji Miasta Kutno, których łączna liczba mieszkańców nie przekracza 30% ludności miasta.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Obszar Rewitalizacji nr 1 – „CENTRUM” • Obszar Rewitalizacji nr 2 – „CENTRUM – PKP” • Obszar Rewitalizacji nr 3 – „ZACHÓD” 	Rewitalizacja najstarszej, historycznej części Kutna
Łódź	Obszar rewitalizacji na podstawie	Projekty, których beneficjentem

Gmina	Obszar rewitalizacji	Projekt/ y w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020
	<p>Gminnego Programu Rewitalizacji Łodzi (2016) posiada granice tożsame z granicami obszaru zdegradowanego⁸³. Obejmuje cały obszar Śródmieścia oraz fragmenty: Bałut, Widzewa, Górnej, Polesia i wykracza swoim zasięgiem poza granice Strefy Wielkowiejskiej. W chwili wyznaczenia obszaru zamieszkiwało go 152 292 osób, co stanowiło 22,83% mieszkańców miasta.</p> <p>Zgodnie z art. 25 ustawy o rewitalizacji na całym obszarze rewitalizacji⁸⁴ ustanowiono Specjalną Strefę Rewitalizacji na okres 10 lat.⁸⁵</p>	<p>jest Miasto Łódź:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rewitalizacja obszarowa centrum Łodzi-projekt 2 • Rewitalizacja obszarowa centrum Łodzi - projekt 5 • Rewitalizacja obszarowa centrum Łodzi – obszar o powierzchni 7,5 ha ograniczony ulicami: Wschodnią, Rewolucji 1905 r., Kilińskiego, Jaracza wraz z pierzejami po drugiej stronie ww. ulic. • Rewitalizacja obszarowa centrum Łodzi – obszar o powierzchni 32,5 ha ograniczony ulicami: Zachodnią, Podrzeczną, Stary rynek, Wolborską, Franciszkańską, Północną, Wschodnią, Rewolucji 1905 r., Próchnika wraz z pierzejami po drugiej stronie ww. ulic. • Rewitalizacja obszarowa centrum Łodzi – obszar o powierzchni 14 ha ograniczony ulicami: Ogrodową, Gdańską, Legionów, Cmentarną wraz z pierzejami po drugiej stronie ww. ulic • Rewitalizacja obszarowa centrum Łodzi - projekt 6 • Rewitalizacja obszarowa

⁸³ Uchwała Nr XXV/589/16 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 10 lutego 2016 r. w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji miasta Łodzi wyznacza dla Łodzi obszar rewitalizacji o granicach tożsamych z granicami obszaru zdegradowanego.

⁸⁴ W GPR nie przewidziano konieczności uchwalenia miejscowego planu rewitalizacji, o którym mowa w art. 37f ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Jako priorytet uznano opracowanie MPZP dla całego obszaru rewitalizacji, zgodnie z harmonogramem sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

⁸⁵ Ustanowienie Strefy oraz dokładny zakres jej regulacji jest przedmiotem uchwały Nr XLII/1095/17 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 22 lutego 2017 r. w sprawie ustanowienia na obszarze rewitalizacji miasta Łodzi Specjalnej Strefy Rewitalizacji, zmienionej uchwałą Nr XLV/1182/17 z dnia 5 kwietnia 2017 r, za: Gminnym Programem Rewitalizacji (2018, s. 292); Specjalna Strefa Rewitalizacji w Łodzi, dostęp: 26.04.2024

Gmina	Obszar rewitalizacji	Projekt/ y w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020
		<p>centrum Łodzi - projekt 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rewitalizacja przestrzeni miejskiej przy ul. Moniuszki 3, 5 i Tuwima 10 (program Nowe Centrum Łodzi) • Rewitalizacja obszarowa centrum Łodzi - obszar o powierzchni 7 ha ograniczony ulicami: Ogrodową, Zachodnią, Legionów, Gdańską wraz z pierzejami po drugiej stronie ww. ulic • Szlakiem architektury włókienniczej. Rewitalizacja Księżego Młyna • Szlakiem architektury włókienniczej. Rewitalizacja Księżego Młyna. Etap II • Zagospodarowanie obiektów pofabrycznych i kompleksu pałacowego Steinertów. <p>Pozostałe projekty w ramach działania VI.3 (beneficjentem nie jest Miasto):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Przebudowa i rozbudowa ze zmianą sposobu użytkowania budynków UŁ na potrzeby Domu Seniora Uniwersytetu Łódzkiego, zlokalizowanego przy ul. Rewolucji 1905 r. nr 66. 90-221 Łódź • Dostosowanie budynku przy ul. Ogrodowej 28d w Łodzi na potrzeby Regionalnej Izby Obrachunkowej w Łodzi
Ozorków	<p>Obszar rewitalizacji na podstawie Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Miasto Ozorków 2020+ (2016) to obszar śródmiejski nr 1 – zamieszkiwany przez 2611 osób, co stanowi 14% ludności miasta. Obejmuje on zarówno ścisłe centrum miasta, jak i kompleks pałacowo-fabryczny Schlosserów oraz teren zalewu Ozorkowskiego.</p>	<p>Szlakiem architektury włókienniczej - rewitalizacja kompleksu parkowo-pałacowego Schlosserów w Ozorkowie</p>
Poddębice	Obszar rewitalizacji na podstawie	Przeciw wykluczeniu – kraina bez

Gmina	Obszar rewitalizacji	Projekt/ y w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020
	Programu Rewitalizacji Gminy Poddębice na lata 2016-2023 pokrywa się w pełni z obszarem zdegradowanym i znajduje się w strefie śródmiejskiej, w sąsiedztwie zmodernizowanego Rynku Głównego (Plac Kościuszki) oraz odrestaurowanego Pałacu i parku. Mieszka na nim 3168 osób tj. 19,5 % ogólnej liczby mieszkańców gminy.	barier w Poddębicach – rewitalizacja kompleksu geotermalnego.
Zgierz	<p>Obszar rewitalizacji na podstawie Lokalnego Programu Rewitalizacji Zgierza 2016-2020⁸⁶ podobnie jak OZ obejmuje dwa obszary nie posiadające ze sobą wspólnych granic, tj.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • historyczne centrum miasta wraz z „kołnierzem” określonym zasięgiem urbanizacji sprzed 1945 r., oraz tereny przyległe charakteryzujące się dużym stopniem degradacji • obszar rekreacyjno-wypoczynkowy „Malinka” <p>OR jest zamieszkiwany przez 16 106 osób, co stanowi 29,77 % populacji miasta.</p>	Szlakiem architektury włókienniczej – rewitalizacja Miasta Zgierza w celu rozwoju produktu turystycznego oraz rewitalizacji zdegradowanych terenów na obszarze ŁOM
Żychlin	Obszar rewitalizacji na podstawie Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Gminy Żychlin na lata 2017-2020 obejmuje fragment miasta Żychlin oraz miejscowości Dobrzelin – ul. Władysława Jagiełły. Ze względu na fakt, iż miejscowość Dobrzelin bezpośrednio graniczy z Żychlinem od strony południowej, powstał jeden skoncentrowany terytorialnie obszar zamieszkiwany przez 2847 mieszkańców, czyli 23,55% mieszkańców gminy.	BRAK

Źródło: opracowanie własne na podstawie programów rewitalizacji oraz bazy danych SL2014

⁸⁶ Stanowiącego aktualizację Lokalnego Programu Rewitalizacji Centrum Zgierza z 28.10.2004 r.

6.4. WPŁYW PROWADZONYCH DZIAŁAŃ REWITALIZACYJNYCH (W TYM PROJEKTÓW REALIZOWANYCH W RAMACH DZIAŁANIA VI.3 RPO WŁ 2014-2020) NA AKTYWIZACJĘ ZAWODOWĄ I ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Jak wskazywano w poprzednich rozdziałach, **wartości wskaźników bezrobocia dla województwa łódzkiego (BDL GUS) odnotowują znaczące spadki bez względu na kategorię analizowanych gmin, co ma związek przede wszystkim ze zmianami w koniunkturze gospodarczej całego kraju. Przy czym, jak podkreślono, gminy posiadające program rewitalizacji cechowały się i wciąż cechują się wyższą wartością wskaźnika w odniesieniu do bezrobocia osób młodych, bezrobocia osób 50+, oraz bezrobocia długotrwałego.**

O opinie na temat zmian w obszarze aktywizacji zawodowej i przedsiębiorczości pytano przedstawicieli ośrodków pomocy społecznej oraz beneficjentów realizujących projekty dofinansowane w ramach działania VI.3. Zagadnienia te przedyskutowano również w ramach grup fokusowych realizowanych stacjonarnie na terenie wybranych gmin (Ozorków, Zgierz, Bełchatów, Łódź⁸⁷) oraz w wywiadach indywidualnych.

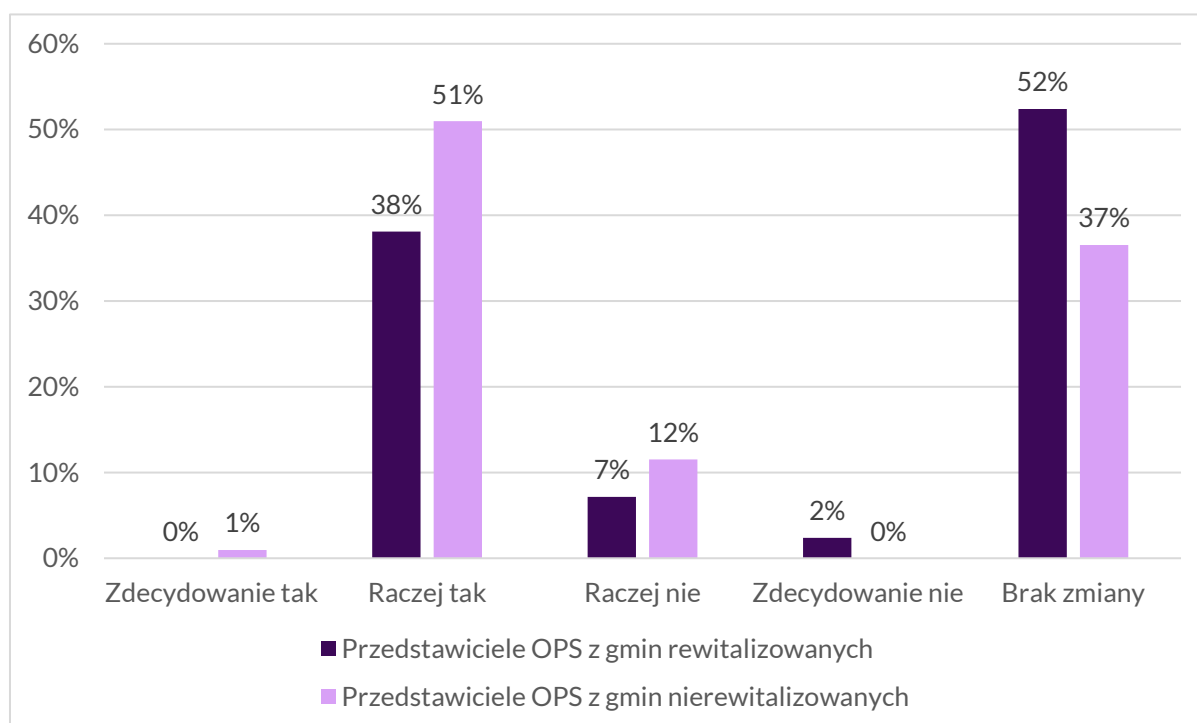
Przedstawiciele ośrodków pomocy społecznej podzielono z uwagi na kategorię gmin, w jakiej zlokalizowany był ośrodek.

Ponad połowa ankietowanych z gmin prowadzących proces rewitalizacji nie widzi żadnej zmiany w kontekście aktywizacji zawodowej osób bezrobotnych (52%). Natomiast 38% badanych jest zdania, że widoczna jest poprawa w tym zakresie. Wśród czynników wpływających na poprawę aktywizacji zawodowej (wg osób, które obserwują korzystną zmianę) wyróżnia się projekty aktywizacyjne.

Co ciekawe, wśród przedstawicieli OPS zlokalizowanych w gminach, które nie prowadzą procesu rewitalizacji, ponad połowa ankietowanych (51%) dostrzega poprawę w zakresie aktywizacji zawodowej osób bezrobotnych. Na brak zmiany wskazuje 36% badanych – proporcje są więc niemalże odwrotne względem grupy gmin prowadzących rewitalizację. Główną przyczyną poprawy sytuacji w obszarze aktywizacji zawodowej jest, zdaniem badanych, powstawanie nowych miejsc pracy (72% odpowiedzi). Odpowiedzi na pytanie dotyczące poprawy w kwestii aktywizacji zawodowej osób dotychczas bezrobotnych na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat znajdują się na poniższym **wykresie 15**.

⁸⁷ W Łodzi zrealizowane zostały dwa odrębne (niezależne od siebie) spotkania grup fokusowych.

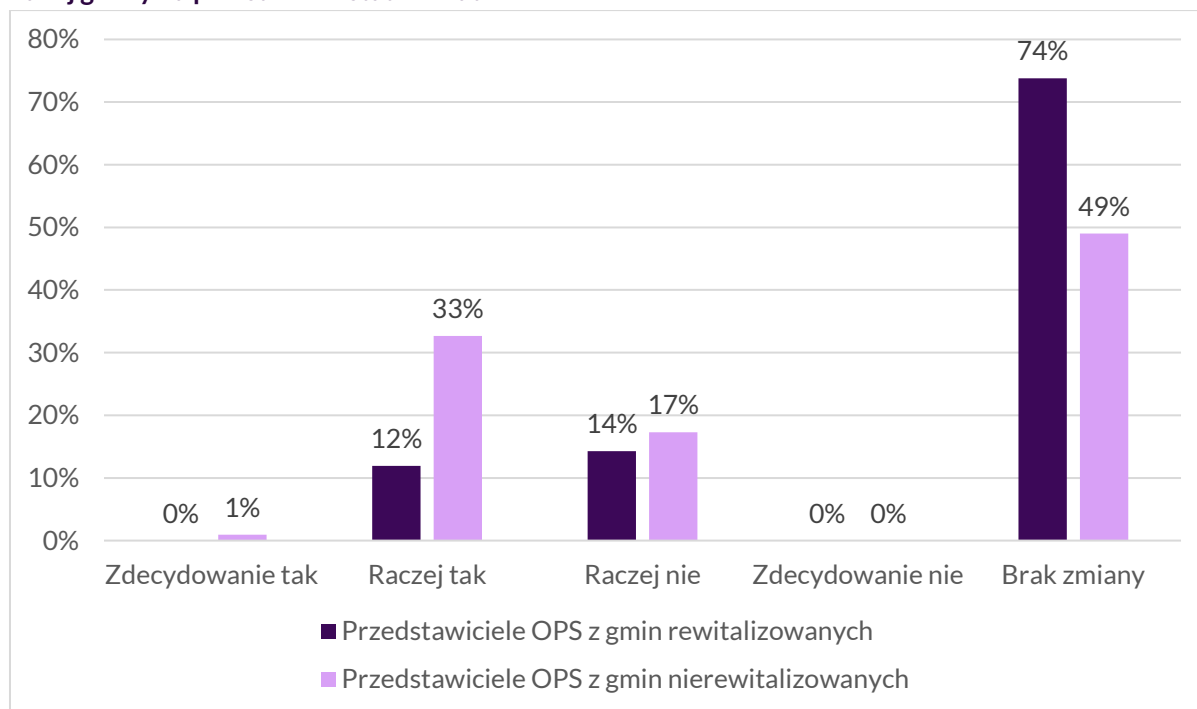
Wykres 15. Odpowiedzi na pytanie o poprawę w kwestii aktywizacji zawodowej osób dotychczas bezrobotnych na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród OPS z rewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=42 oraz badania CAWI wśród OPS z nierewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=104

Niemal ¼ badanych z gmin prowadzących procesy rewitalizacyjne nie widzi również zmiany w obszarze przedsiębiorczości mieszkańców. Podobnie, proporcje odpowiedzi rozkładają się przeciwnie (na niekorzyść gmin realizujących procesy rewitalizacyjne) w ocenie przedsiębiorczości mieszkańców. Pomimo że niemal połowa ankietowanych nie dostrzega zmian w obszarze przedsiębiorczości, to jednak na pozytywne zmiany zwraca uwagę więcej niż 1/3 badanych. Co szczególnie istotne, jako czynnik sprzyjający przedsiębiorczości wskazano przede wszystkim (80%) powstawanie nowych przedsiębiorstw. Odpowiedzi na pytanie dotyczące wzrostu poziomu przedsiębiorczości mieszkańców na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat znajdują się na poniższym **wykresie 16**.

Wykres 16. Odpowiedzi na pytanie o wzrost poziomu przedsiębiorczości mieszkańców na terenie danej gminy na przestrzeni ostatnich lat

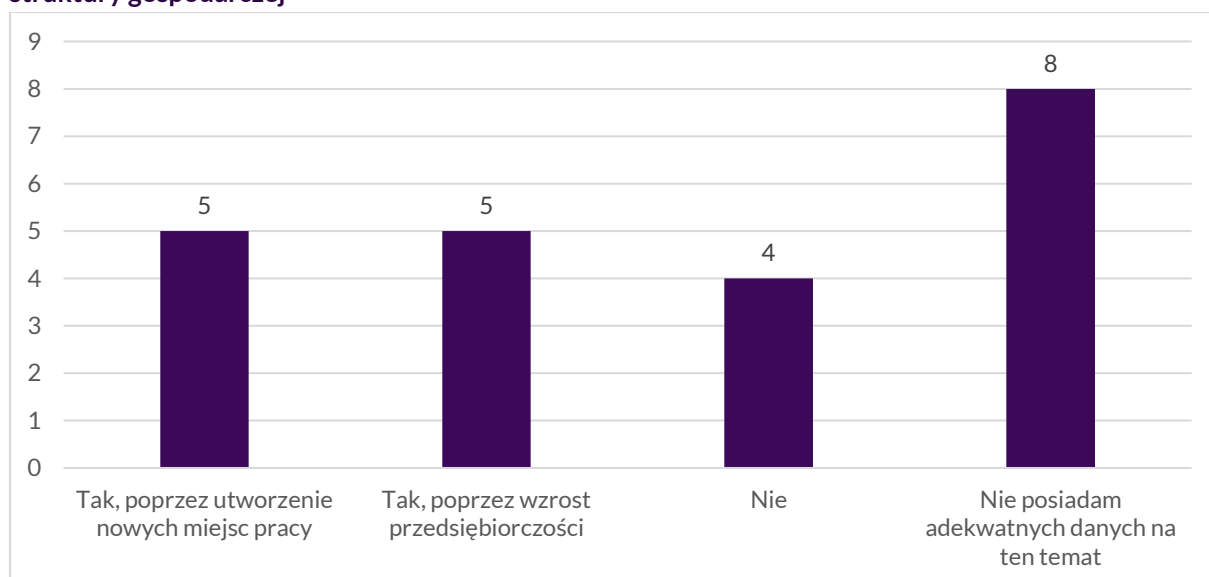

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród OPS z rewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=42 oraz badania CAWI wśród OPS z nierewitalizowanych gmin województwa łódzkiego; n=104

Jak widać, w perspektywie pracowników socjalnych realizacja projektów rewitalizacyjnych pozostaje bez wpływu na aktywizację zawodową i poziom przedsiębiorczości mieszkańców. Co więcej, to właśnie gminy nieprowadzące procesu rewitalizacji oceniane są znacznie korzystniej pod kątem zarówno aktywizacji zawodowej, jak i wzrostu przedsiębiorczości – w obydwu przypadkach za przyczynę poprawy podaje się postawianie nowych miejsc pracy/ rozwój przedsiębiorstw.

Łącznie 50% ankietowanych beneficjentów działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 (n=20) jest przekonanych, że realizacja ich projektu wpłynęła na poprawę struktury gospodarczej OR – w tym połowa jest zdania, iż jest to wynik utworzenia nowych miejsc pracy, a druga połowa upatruje za przyczynę wzrost przedsiębiorczości na danym terenie (wykres 17).

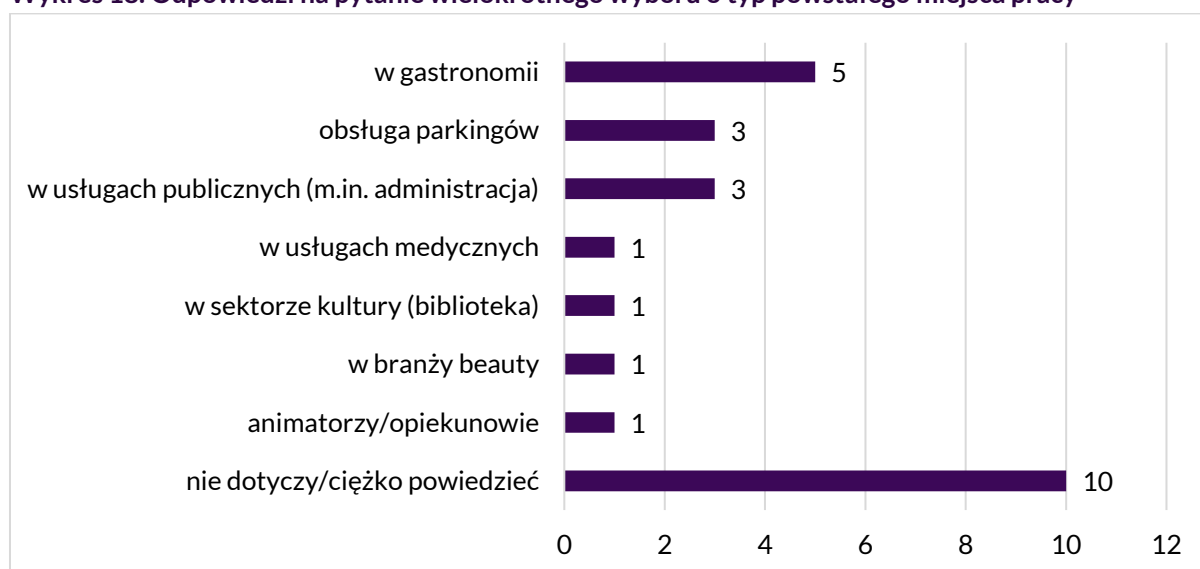
Wykres 17. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru o wpływ realizacji projektu na poprawę struktury gospodarczej

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.3; N=20

Łącznie 50% ankietowanych beneficjentów działania VI.3 przyznaje, że powstanie nowych miejsc pracy w wyniku działań rewitalizacyjnych nie dotyczy projektów, jakie realizowali (odpowiedź: nie dotyczy/ciężko powiedzieć). 1/4 badanych wskazuje na gastronomię jako na branżę, w której wzrost zatrudnienia jest najbardziej widoczny (wykres 18).

Wykres 18. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru o typ powstałego miejsca pracy

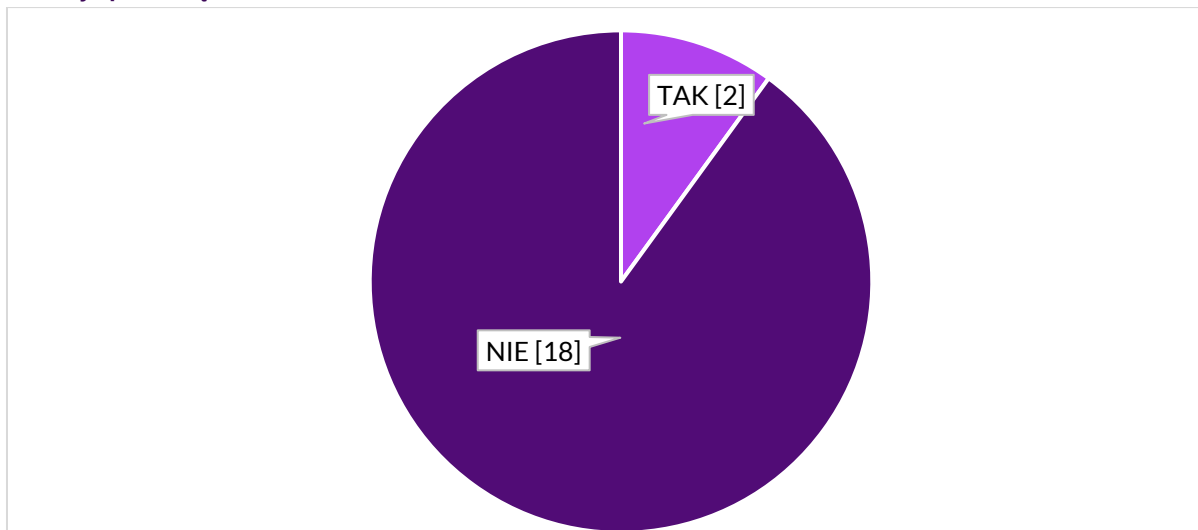

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.3; N=20

Rozbieżność opinii pomiędzy pracownikami socjalnymi oraz beneficjentami wsparcia nie wynika jedynie z emocjonalnego zaangażowania beneficjentów w realizowane przedsięwzięcia, które to może wpływać na ocenę efektów (ocena tendencyjna, ukierunkowana na myślenie życzeniowe). Perspektywa pracowników socjalnych, z racji wykonywanego zawodu, koncentruje się na osobach wykluczonych i pozostających poza rynkiem pracy. Obserwacje braku zmiany dotyczą więc sytuacji życiowej grup społecznych będących beneficjentami pomocy społecznej. Należy pamiętać, że przedsięwzięcia społeczne w ramach działania VI.3 związane były wyłącznie

z działaniami cross-financing`owymi. Były to najczęściej projekty związane z przygotowaniem mieszkańców do planowanej rewitalizacji wiążącej się z tymczasowymi przesiedleniami bądź z integracją różnych grup społecznych zamieszkujących dany OR (tworzenie wspólnoty). Rzadko realizowane były przedsięwzięcia mające na celu aktywizację zawodową (w tym rozwój przedsiębiorczości) mieszkańców zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym.⁸⁸ Dane jakościowe potwierdzają również wypowiedzi ankietowanych beneficjentów działania VI.3 przedstawione na poniższym **wykresie 19**.

Wykres 19. Odpowiedzi na pytanie „Czy w ramach rewitalizacji były realizowane projekty z zakresu rozwoju przedsiębiorczości?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.3; N=20

Z drugiej strony, pozytywna zmiana, na jaką wskazują beneficjenci działania VI.3 w kontekście struktury gospodarczej, również uzyskała potwierdzenie w badaniach jakościowych i wizjach lokalnych. Mowa o rozwoju mikro przedsiębiorczości w wyniku działań rewitalizacyjnych na wyznaczonych obszarach rewitalizacji. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że **rozwój mikro przedsiębiorczości nie jest wynikiem projektów aktywizacyjnych, a ubocznym efektem pozytywnych zmian zachodzących w rewitalizowanej przestrzeni publicznej. Przedsiębiorcy korzystają z poprawy walorów estetycznych i wzmocnienia funkcji społecznych zrewitalizowanych miejsc, co skutkuje powstaniem nowych punktów handlowych i usługowych na terenie OR. Proces ten jest ściśle związany z nadaniem/przywróceniem funkcji społeczno-rekreacyjnych w wyniku prowadzonej rewitalizacji – będąc zarówno bodźcem jak i jednocześnie efektem tej zmiany (działania sprzężone)**. Co istotne, wskazywani przedsiębiorcy nie wywodzą się z grup wykluczonych społecznie i zawodowo – obszar rewitalizacji stanowi dla nich miejsce prowadzenia działalności. O wzmocnieniu mikro

⁸⁸ Działania związane z aktywizacją zawodową mieszkańców OR, jeśli były realizowane, to częściej ich źródłem finansowania były inne osie RPO WŁ 2014-2020: oś VIII Zatrudnienie czy oś IX Włączenie społeczne

przedsiębiorczości w wyniku realizacji projektów infrastrukturalnych, opowiadali rozmówcy w ramach prowadzonych wywiadów:

Swego czasu była walka osób, które składając wniosek na dotację na otworzenie działalności w obrębie placu – głównie usługi, fryzjerki, kosmetyczki. One już miały umowy przedwstępne na miesiąc, dwa, trzy do przodu, żeby sobie zaklepać ten lokal, bo fajne miejsce jest.

Źródło: IDI

W wielu przypadkach są to lokale, które zostały utworzone dopiero teraz, co jest bardzo pozytywnym zjawiskiem. Modernizacja obiektów – czy to kubaturowych, czy placów, dróg – powoduje, że właściciele obiektów swoich prywatnych również chcą zmodernizować te obiekty.

Źródło: IDI

Weszły tam nowe biznesy. Tam też zaczyna taki fajny ferment oddolny, czyli ci ludzie, którzy mają w tej chwili lokale użytkowe, zaczynają się ze sobą, jakoś tam kontaktować, wspierać. Nam na tym zależy, żeby oni po prostu promowali to jako nowe, ciekawe miejsce do bycia, tak do odwiedzania, do przebywania w Łodzi.

Źródło: IDI

Aktywność zawodowa mieszkańców na OR monitorowana jest przez samorządy zgodnie z wskaźnikami założonymi na etapie opracowywania programów rewitalizacji. Istotnym utrudnieniem jest tu dowolność samorządów w wyborze wskaźników – co uniemożliwia porównanie osiągniętych efektów pomiędzy gminami. Praktycznie każda z 10 wybranych do analizy gmin przyjęła inne wskaźniki do oceny tych samych procesów (dotyczy wszystkich kategorii wskaźników – w tym prezentowanych w dalszych rozdziałach opracowania)⁸⁹:

- W przypadku Bełchatowa poziom przedsiębiorczości na podstawie danych monitoringowych, zanotował w analizowanych latach⁹⁰ wzrost z 68 (2014) do 82 (2023) przedsiębiorstw w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Jednocześnie, widoczne są spadki w liczbie osób bezrobotnych korzystających z pomocy społecznej (ze 130 w 2014 roku do 84 w 2023 roku);

⁸⁹ Przykładowo, w obszarze przedsiębiorczości spotykamy się z takimi wskaźnikami jak: Liczba przedsiębiorstw w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych, Liczba aktywnych podmiotów gospodarczych, Liczba mieszkańców prowadzących działalność gospodarczą, Wskaźnik przedsiębiorczości w przeliczeniu na 100 mieszkańców, etc.

⁹⁰ Za każdym razem mowa o różnicy pomiędzy wartością osiągniętą (rok 2022 lub 2023) a wartością bazową (rok 2014 lub 2015 czy 2016).

- Gmina Drzewica nie monitorowała wskaźników związanych z aktywnością zawodową mieszkańców;
- W Gidlach odnotowano istotny spadek bezrobocia ogółem (od 68 w 2016 do 40 w 2022 bezrobotnych na 1 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym), jak również bezrobocia długotrwałego i bezrobocia wśród młodych (do 25 roku życia). Jednocześnie wyraźnie obserwowany jest wzrost liczby podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców – z 77 (2016) do 124 (2022);
- Gmina Ksawerów odnotowuje zmniejszenie się udziału osób bezrobotnych w ogóle osób w wieku produkcyjnym – z 5,2% (2016) do 4,8% (2023). Przedsiębiorczość opisywana za pomocą wskaźnika „Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 osób w wieku produkcyjnym” wzrosła ze 120 (2016) do 153 (2023);
- Kutno stanowi przykład przeciwny – tu liczba podmiotów prowadzących działalność gospodarczą wyraźnie zmalała – z 1 655 (2015) do 1 037 (2023), podczas gdy liczba osób zamieszkujących OR wzrosła⁹¹ (z 6 712 w 2015 do 6 859 w 2023);
- W przypadku Łodzi odsetek osób bezrobotnych ogółem w populacji mieszkańców spadł z 11,82% (2016) do 7,94% (2023), spadł również odsetek osób długotrwale bezrobotnych (o niemal 3p.p.). Z drugiej strony obserwuje się drastyczny spadek przedsiębiorczości na OR – aktywny status działalności gospodarczych w 2016 roku przejawiało 30 582 podmiotów, zaś w roku ubiegłym (2023) liczba ta spadła do 17 273. Przy czym należy odnotować, że spadek, choć mniej drastyczny, wskaźnika przedsiębiorczości obserwuje się także w perspektywie całego miasta;
- W Ozorkowie zmiany są zgodne z oczekiwaniami – zmalało bezrobocie opisywane jako udział osób bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym na obszarze OR (z aż 19,6% w 2016 do 10,5% w 2021), podczas gdy wzrosła liczba przedsiębiorstw zarejestrowanych na 10 000 mieszkańców (z 586 w 2016 do 878 w 2021);
- Poddębice również odnotowały spadek bezrobocia – udział bezrobotnych w ogólnej liczbie ludności spadł z 4,2% w 2014 do 2,78% w 2023, a przedsiębiorczość (w przeliczeniu na 1000 mieszkańców) wzrosła w tym samym okresie aż o 83%;
- W Zgierzu liczba podmiotów gospodarczych jest monitorowana w liczbach bezwzględnych (spadek o 9 podmiotów gospodarczych w ciągu ostatnich 8 lat przy jednoczesnym spadku liczebności mieszkańców o 105 osób; wzrost bezrobocia o 2 osoby);

⁹¹ Co jest egzemplifikacją wyjątku od reguły – w większości gmin liczba osób zamieszkujących OR, jak i całą gminę z roku na rok maleje (powodem są przede wszystkim migracje, ale również niższy przyrost naturalny).

- Niekorzystne tendencje obserwuje się w Żychlinie – udział osób bezrobotnych w ogóle mieszkańców w wieku produkcyjnym wzrósł z 12,09 w 2016 do 12,7 w 2022 roku, przy czym zmieniła się struktura bezrobocia – udział młodych bezrobotnych spadł, a zwiększył się udział bezrobotnych po 50 roku życia. Poziom przedsiębiorczości również wykazuje gorsze wyniki – spadek w analizowanym okresie z 5,49 przedsiębiorstw na 100 mieszkańców do 4,86.

W zdecydowanej większości analizowanych gmin (poza Drzewicą, która nie prowadzi monitoringu w tym zakresie) bezrobocie spadło w ciągu ostatnich kilku lat.

Wyjątkiem jest tu Żychlin oraz Zgierz. W przypadku przedsiębiorczości również obserwuje się pozytywne zmiany – aczkolwiek dwa większe ośrodki miejskie (Łódź, Kutno) odnotowują niepokojące spadki wskaźnika. Podobnie niekorzystna sytuacja przedstawia się w przypadku Żychlina i Zgierza.

Korzystne zmiany w zakresie spadku bezrobocia odzwierciedlają tendencję ogólnokrajową i związane są przede wszystkim z czynnikami zewnętrznymi, tj. projekty realizowane w ramach działania VI.3 w przeważającej większości przypadków nie wiązały się z bezpośrednią aktywizacją zawodową osób wykluczonych, a opisywane wyżej punkty handlowo-usługowe powstające na OR prowadzone są z reguły przez mikro przedsiębiorców, którzy nie są nastawieni na tworzenie nowych miejsc pracy – w tym na zatrudnianie mieszkańców OR z grup zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

W listopadzie tamtego roku mieliśmy rekordowo niskie bezrobocie, najniższe od 1989 roku (...). My mówimy, że to bezrobocie być może ma już nawet charakter takiego bezrobocia higienicznego.

Źródło: IDI

Wśród rozmówców pojawiają się pojedyncze głosy wskazujące, że oparcie monitoringu projektów rewitalizacyjnych o wskaźniki zatrudnienia jest nieadekwatne wobec pozytywnej tendencji koniunktury gospodarczej w Polsce. Ich zdaniem, bezrobocie w ostatnich latach zmalało na tyle, że trudnością dla realizatorów projektów stało się znalezienie pracowników zainteresowanych podjęciem zatrudnienia (bariera w osiągnięciu oczekiwanej wartości wskaźnika).

Kwestie związane z tworzeniem miejsc pracy – to się po drodze w całej perspektywie wysypało z prostej przyczyny, że nastąpiła dosyć duża zmiana sytuacji takiej ogólnogospodarczej w kraju. (...) Najczęściej się okazywało, że trzeba było z tych klauzul de facto rezygnować, ponieważ wykonawcy nam wskazywali, że nie ma osób chętnych do pracy. Bezrobocie się ucięło.

Źródło: IDI

6.5. OKREŚLENIE POZIOMU ZMIAN WYNIKAJĄCYCH Z PROJEKTÓW REALIZOWANYCH W RAMACH DZIAŁANIA VI.3 RPO WŁ 2014-2020 NA WYZNACZONE OBSZARY REWITALIZACJI W PODZIALE NA WYRÓŻNIONE SFERY – STUDIUM PRZYPADKU

6.5.1. SFERA MATERIALNO-PRZESTRZENNA ORAZ ŚRODOWISKOWA

Rewitalizacja prowadzona w latach 2007-2013 zaowocowała szeregiem (w większości pozytywnych) zmian w obszarze materialno-przestrzennym i środowiskowym. Wyciągnięte z niej wnioski miały zaowocować prowadzeniem procesów rewitalizacyjnych w kolejnych latach w sposób bardziej efektywny, holistyczny i zintegrowany. Wśród wad przedsięwzięć rewitalizacyjnych z lat 2007-2013 wskazuje się m. in. na:

- fragmentaryczność działań i ich niską kompleksowość,
- niewystarczającą dbałość o tworzenie przestrzeni wspólnych – przestrzenie publiczne rewitalizowano często z myślą o zwiększeniu ich reprezentacyjności, zamiast skoncentrować się na ich użyteczności z punktu widzenia mieszkańców,
- lokowanie mieszkań socjalnych w sposób homogeniczny (brak/niewystarczające mieszanie grup społecznych – co skutkowało wzmocnieniem negatywnych zjawisk społecznych wewnątrz środowiska),
- poświęcanie zbyt małej uwagi zieleni miejskiej (słynne betonowanie placów miejskich),
- niewystarczającą współpracą pomiędzy podmiotami (dotyczy perspektywy przedsiębiorców, mieszkańców oraz organizacji pozarządowych).

Stąd też, jednym z rozwiązań wprowadzonych po roku 2015 była kompleksowa rewitalizacja obszarowa zamiast dotychczas rozproszonych działań punktowych, tj. skoncentrowano się tu na całych fragmentach gmin przeprowadzając ich pogłębioną diagnozę, a następnie oznaczając zasięg obszaru zdegradowanego, by na końcu wskazać obszar, który podlegać ma działaniom rewitalizacyjnym.

Rewitalizacja obszarowa [Łodzi] jest najbardziej widoczna, bo rzeczywiście jest prowadzona na jakimś no ograniczonym obszarze. Ona absolutnie nie pokrywa się i daleko jej do pokrycia z tymi działaniami całego obszaru rewitalizacji, który jest w Łodzi ogromny i myślę, że na to też należy zwracać uwagę.

Źródło: IDI

6.5.1.1 OKREŚLENIE ZMIANY STRUKTURY MIESZKANIOWEJ

Część gmin województwa łódzkiego, ze stolicą regionu na czele, prowadziła rewitalizację przynajmniej częściowo skoncentrowaną na poprawie stanu zasobów mieszkalnych gminy. W przypadku Łodzi mowa o rewitalizacji obszarowej centrum (gruntowne remonty kamienic zasobnych w mieszkania gminne wraz z terenami do nich przyległymi – w tym rewitalizacja dróg, parków, placów, skwerów i podwórek)

oraz rewitalizacji osiedla robotniczego Księża Młyn⁹². Istotne zmiany w obrębie mieszkalnictwa widoczne są również na przykładzie Zgierza (dotyczy przede wszystkim obszaru Parku Kulturowego Miasto Tkaczy), częściowo również Bełchatowa (Kamienice Tkaczy). Pozostałe z analizowanych 10 gmin rewitalizację zasobu mieszkaniowego realizowały jako działanie uzupełniające – wiązało się to m.in z termomodernizacją budynków mieszkalnych pozostających w zasobach gminy bądź tworzeniem mieszkań chronionych/ treningowych.

Rewitalizacja budynków mieszkalnych w Łodzi była na tyle kompleksowa, że koniecznym stało się przeniesienie mieszkańców lokali gminnych na czas remontu w inne miejsce. To duży i trudny proces, pełen sukcesów, jak i porażek czy nieoczekiwanych efektów. **Do sukcesów należy z pewnością wprowadzenie funkcji społecznej latarnika/gospodarza⁹³, będącego wsparciem dla mieszkańców w trakcie przeprowadzki. Wartym kontynuacji osiągnięciem są przedsięwzięcia, w których przenoszono mieszkańców w obrębie jednego osiedla/ kwartału, zamiast do zupełnie innej części miasta (niejednokrotnie na obrzeża). Udało się to m.in na terenie Księżego Młyna czy w ramach niektórych kwartałów rewitalizowanego centrum Łodzi.**

Czyli na przykład na ulicę Włókienniczą, przekwaterowaliśmy część mieszkańców z Ogrodowej na przykład, które też będą szły do rewitalizacji (...) Na taką Gdańską 8, przenieśliśmy większość mieszkańców z Legionów 20 i z Legionów 44, czyli ulicę dalej. Oni właściwie gdzieś tam na tym obszarze zostali, w innych kamienicach.

Źródło: IDI

Należy podkreślić, że wbrew początkowym założeniom, **znaczna część mieszkańców remontowanych kamienic nie zdecydowała się na powrót do odnowionych lokali. Wśród wymienianych przyczyn pojawia się niechęć do kolejnej relokacji (powody logistyczne⁹⁴, finansowe⁹⁵ i emocjonalne) oraz poczucie, że wyniesienie się z obrębu śródmieścia stanowić może symboliczną granicę pozwalającą na rozpoczęcie nowego życia.**

Na samym początku to rzeczywiście ileś osób no deklarowało, że wrócimy. Później, jak cały proces się rozpoczął, to już parę lat minęło, nikt nie myślał o ponownych przenosinach.

Źródło: IDI

⁹² Zob. [Spis działań w ramach rewitalizacji miasta Łodzi](#), dostęp 06.05.2024

⁹³ Funkcje wprowadzone w ramach projektów pilotażowych. Ostatecznie funkcje połączono.

⁹⁴ Należy pamiętać, że czas oczekiwania na mieszkanie (czas od rozpoczęcia do zakończenia remontu) to zwykle kilka lat (średnio 2-4 lata).

⁹⁵ W przypadku nowo wyremontowanych mieszkań podniesiona została stawka miesięcznego czynszu.

Mieszkańcy sami nam mówią, że dla części z nich to że się wyprowadzili z tego miejsca to była jak drugi oddech i druga szansa, że zerwali pewne patologiczne często relacje, bo ten kapitał społeczny, który tam niewątpliwie był, on w części był dla nich kapitałem negatywnym.

Źródło: IDI

Jeszcze jest taka kwestia, że te mieszkania zmieniły stawkę czynszu. Dlatego, że one też zmieniały kształt bardzo często, bo my mieliśmy w remontach obiekty, w których nie było łazienek czy kuchni.

Źródło: IDI

Głównym przedmiotem krytyki (wyrażonym w badaniach jakościowych) było takie prowadzenie działań rewitalizacyjnych, które skupiało się na poprawie atrakcyjności wizualnej budynków (fasada), nie uwzględniając (bądź też uwzględniając w sposób niewystarczający) stanu technicznego lokali mieszkalnych. Chociaż kwalifikowalność wydatków rzeczywiście dotyczyła przestrzeni wspólnych to nie blokowała ona możliwości przeprowadzenia prac mających na celu poprawę stanu technicznego mieszkań. Zapisy umożliwiały m.in sfinansowanie doprowadzenia do lokalu mieszkalnego ciepła sieciowego, bieżącej wody lub podłączenie mieszkania do systemu kanalizacyjnego. Mimo to część beneficjentów w ramach projektów koncentrowała się na odświeżeniu elewacji czy wymianie stolarki okiennej, podczas gdy w wielu mieszkaniach pozostał stary system grzewczy bądź wciąż brakowało dostępu do podstawowej infrastruktury komunalnej (dotyczy m.in Ozorków, Zgierz, Bełchatów). Przykładowy kontrast pomiędzy fasadą zewnętrzną budynku, a wnętrzem obiektu widoczny jest na poniższym **zdjęciu 1**.

Zdjęcie 1. Fasada (po lewej) oraz wnętrze (po prawej) budynku wyremontowanego w ramach rewitalizacji Zgierza

Źródło: materiały własne

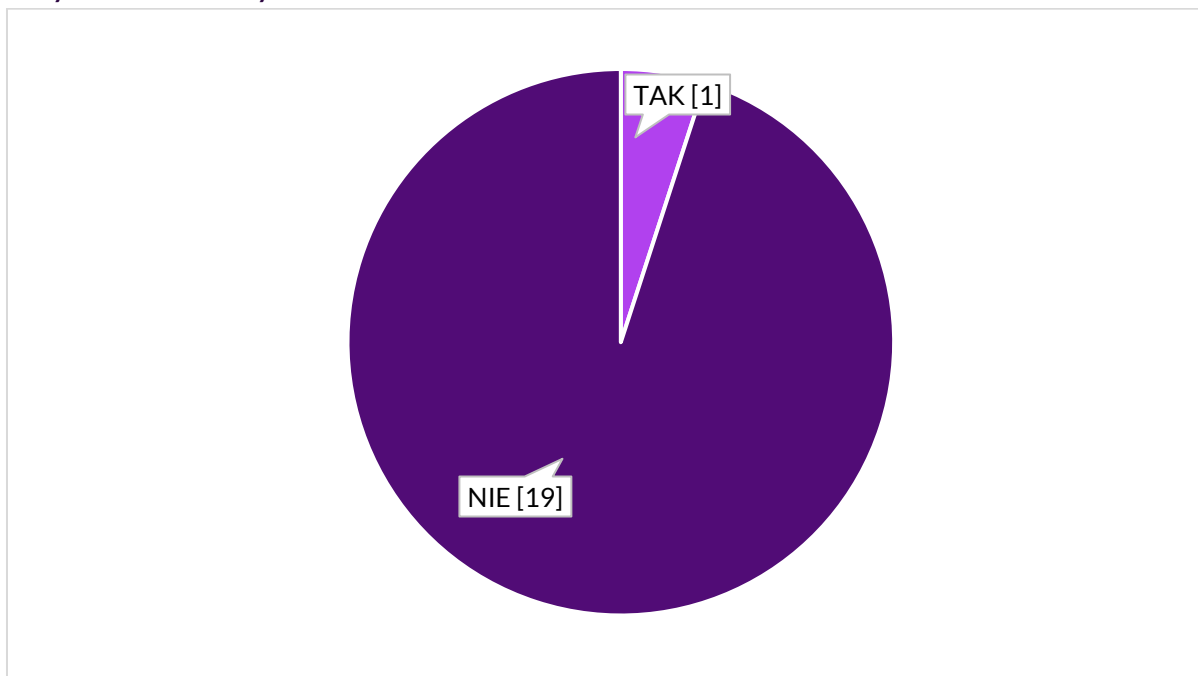
Teraz w 20/22 roku nastąpiło obicie budynków deskami, wymiana okien, a pozostawienie tych wszystkich kopciuchów, to jest po prostu totalny bezsens. (...) Oni je obili deskami, bo te gwoździe

będą trzymać te chałupy. (...) Nie mówiąc o jakichś prostych rzeczach, jak instalacja elektryczna, tam pewnie jest z lat 50tych.

Źródło: IDI

Na brak poprawy w zakresie stanu technicznego budynków mieszkalnych wskazują również wyniki ankiety wśród beneficjentów działania VI.3 znajdujące się na poniższym **wykresie 20** zgodnie z którym tylko jeden respondent wskazał, iż faktycznie realizacja projektu rewitalizacyjnego wpłynęła na poprawę stanu technicznego budynków mieszkalnych.

Wykres 20. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu wpłynęła na poprawę stanu technicznego budynków mieszkalnych?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.3; N=20

Przykładem korzystnej zmiany w sposobie prowadzenia projektów rewitalizacyjnych (z uwagi na dbałość o stan techniczny wnętrza nieruchomości) jest rewitalizacja obszarowa Łodzi (w tym rewitalizacja osiedla Księży Młyn – określana przez rozmówców jako rozwiązanie modelowe; prowadzone remonty dotyczyły wszystkich funkcjonalności budynków mieszkalnych). Poniższe **zdjęcie 2** przedstawia zrewitalizowane osiedle robotnicze Księży Młyn w Łodzi.

Zdjęcie 2. Zrewitalizowane osiedle robotnicze Księży Młyn w Łodzi.

Źródło: materiały własne

Budynki nowe są [Księży Młyn], mają centralne ogrzewanie, ciepłą wodę. Nie ma tego smogu już, który był wcześniej, kiedy mieszkańcy palili czymkolwiek, żeby tylko ogrzać.

Źródło: IDI

Jedynie cztery gminy (z 10 analizowanych) dostarczyły danych dotyczących liczby mieszkań będących w zasobie gminy na obszarze rewitalizacji. Na ich podstawie nie obserwuje się żadnych zmian ilościowych. Z drugiej strony, z przeprowadzonych wywiadów wiadomo, że w przypadku Łodzi liczba ta z wysokim prawdopodobieństwem uległa zmianie z uwagi na przeprowadzane łączenia oraz podziały lokali mieszkalnych (dostosowanie do konieczności przyłączy mediów, powiększanie lokali o niewielkim metrażu, zmniejszanie tych, o metrażu nadmiarowym).

Analizując obszar mieszkalnictwa, warto zwrócić również uwagę na zmiany w liczbie ludności na obszarach rewitalizacji. Wartość tego wskaźnika spadła w przypadku prawie wszystkich gmin – wyjątek stanowi Kutno (wzrost liczebności mieszkańców o 147 osób). Szczegółowe dane dotyczące liczby osób zamieszkujących OR oraz liczby mieszkań będących w gestii gminy na OR znajduje się w poniższej tabeli 7.

Tabela 7. Liczba mieszkań zlokalizowanych na obszarze rewitalizacji oraz liczba osób zamieszkujących obszar rewitalizacji w poszczególnych gminach wytypowanych do badania

Jednostka	Liczba osób zamieszkujących OR			Liczba mieszkań będących w gestii gminy na OR		
	Wartość bazowa (rok)	Wartość osiągnięta (rok)	Zmiana [%]	Wartość bazowa (rok)	Wartość osiągnięta (rok)	Zmiana [%]
Bełchatów	1 707 (2014)	1 443 (2023)	-15,47	-	-	-
Drzewica	3 220 (2015)	3 020 (2023)	-6,21	19 (2014)	19 (2023)	0,00
Gidle	1 194 (2015)	1 182 (2022)	-1,01	12 (2016)	12 (2022)	0,00
Ksawerów	1 584 (2016)	1 462 (2023)	-7,70	-	-	-

Jednostka	Liczba osób zamieszkujących OR			Liczba mieszkań będących w gestii gminy na OR		
	Wartość bazowa (rok)	Wartość osiągnięta (rok)	Zmiana [%]	Wartość bazowa (rok)	Wartość osiągnięta (rok)	Zmiana [%]
Kutno	6 712 (2015)	6 859 (2023)	+2,19	-	319 (2023)	-
Łódź	152 292 (2014)	128 116 (2023)	-15,87	-	-	-
Ozorków	2 611 (2016)	2 436 (2021)	-6,70	-	-	-
Poddębice	2 983 (2014)	2 376 (2023)	-20,35	811 (2014)	811 (2023)	0,00
Zgierz	16 106 (2015)	16 001 (2023)	-0,65	-	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych monitoringowych przekazanych przez gminy

6.5.1.2 OKREŚLENIE ZMIANY STANU TECHNICZNEGO OBIEKTÓW BUDOWLANYCH, W TYM BUDYNKÓW UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

Stan techniczny obiektów budowlanych w odniesieniu do całych budynków mieszkalnych⁹⁶ uległ jednoznacznej poprawie – gdyż, jak wskazywano w poprzednim podrozdziale, remontowano przede wszystkim części wspólne obiektów (odnowienie elewacji wraz z ociepleniem, wymiana stolarki okiennej, naprawa dachu, itd.). Remonty budynków użyteczności publicznej zaś to działania, które gminy podejmowały jako jedno z pierwszych w ramach rewitalizacji prowadzonej jeszcze przed 2014 rokiem. Modernizowano wówczas takie obiekty jak budynki urzędu, ośrodki kultury, biblioteki publiczne, szkoły podstawowe i przedszkola. W latach 2014-2020 również **podejmowano kroki zmierzające do poprawy stanu technicznego budynków użyteczności publicznej. Należy jednak podkreślić, że prace te wykonywano częściej w oparciu o inne niż działanie VI.3 RPO WŁ 2014-2020 źródła finansowania. W przypadku dofinansowania z osi VI, projekty mające na celu poprawę infrastruktury publicznej często włączano we wnioski o dofinansowanie w ramach działania VI.1 Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury (dotyczy przede wszystkim budynków będących siedzibą główną/ filią ośrodków kultury).**

Beneficjenci działania VI.3 pytani o rodzaje działań mających wpływ na poprawę stanu technicznego budynków publicznych (**wykres 21**) wskazywali przede wszystkim na ogólnie ujętą przebudowę oraz poprawę efektywności energetycznej.

⁹⁶Dotyczy budynków – w odróżnieniu od mieszczących się w nich lokali mieszkalnych.

Wykres 21. Odpowiedzi na pytanie „Jakiego rodzaju działania miały największy wpływ na poprawę stanu technicznego budynków użyteczności publicznej?”

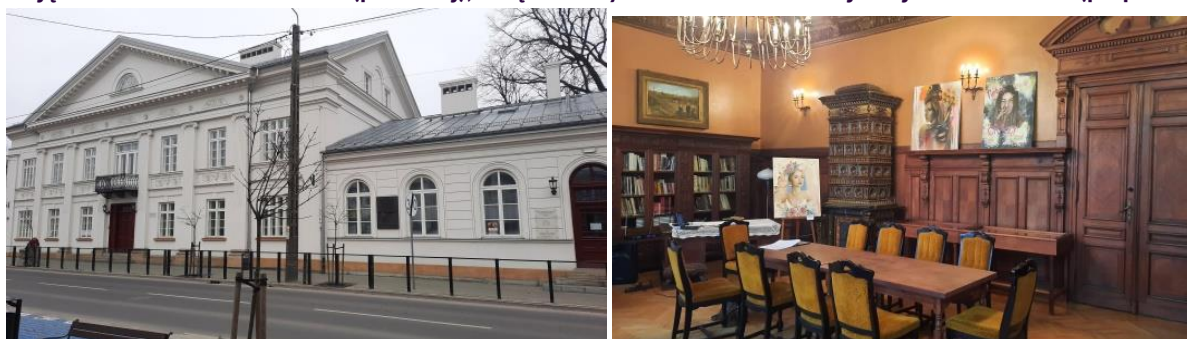

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.3; N=16

Wśród projektów związanych z rewitalizacją budynków użyteczności publicznej w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 prowadzonych przez analizowane gminy, na szczególną uwagę zasługują:

- Kompleks parkowo-pałacowy Schlosserów w Ozorkowie – Pałac Schlosserów (obecnie Młodzieżowy Dom Kultury) wraz z dawnym kantorem handlu hurtowego (obecnie Miejska Biblioteka Publiczna) zostały gruntownie odrestaurowane z zewnątrz – w obecnym stanie stanowią wizytówkę miasta (**zdjęcie 3**). W ramach projektu wymieniono również nawierzchnię przyległej ulicy Listopadowej oraz ciągów pieszych, podjęto również działania w parku miejskim, na tyłach kompleksu.

Zdjęcie 3. Pałac Schlosserów (po lewej), wnętrze czytelni Biblioteki Miejskiej w Ozorkowie (po prawej)

Źródło: materiały własne

Tam się mieści Młodzieżowy Dom Kultury i Biblioteka Miejska. Wiele się tam dzieje, plus to jak ładnie teraz wyglądają te budynki z zewnątrz. To zachęca do tego, żeby częściej tam się coś działo. Bardzo ważne jest to, że właśnie kompleksowo rewitalizowano dziedziniec Pałacu i właśnie tam dzieją się różne plenerowe działania.

Źródło: IDI

- Zrewitalizowana kamienica przy Placu Wolności 10 w Bełchatowie – obecnie Centrum Współpracy i Inicjatyw Społecznych, będące filią Miejskiego Ośrodka Kultury (**zdjęcie 4**). W obiekcie realizowane są zajęcia wynikające z celów statutowych MOK-u. Dodatkowo pod tym adresem prowadzi swoją działalność Fundacja Nitka (oferująca zajęcia dedykowane dzieciom i młodzieży) oraz Uniwersytet III Wieku. Budynek został całkowicie zrewitalizowany, zarówno z zewnątrz, jak i wewnątrz – wraz z pełnym wyposażeniem (sale warsztatowe, mini sale konferencyjne, zaplecze kuchenne przystosowane pod kątem realizacji założonych w projekcie warsztatów kulinarnych, społeczny ogród permakulturowy wraz ze szklarnią na tyłach budynku).

Zdjęcie 4. Budynek Centrum Współpracy i Inicjatyw Społecznych (po lewej), wnętrze obiektu (po prawej)

Źródło: materiały własne.

Plac Wolności 10 okazał się strzałem w dziesiątkę, dlatego że tętni życiem. (...) Na początku mieliśmy troszeczkę kłopot jako Miejskie Centrum Kultury, bo dostaliśmy budynek z wyposażeniem gastronomicznym i próbowaliśmy to ugryźć, jak to dostosować do naszego statutu i naszej działalności statutowej. Natomiast właśnie pomysł założenia ogrodu permakulturowego, połączenia tego ze zdrowym żywieniem, to był strzał w dziesiątkę. I rzeczywiście teraz to centrum żyje, bo tam oprócz tego, że wchodzimy we współpracę z MOPS-em, gdzie zapraszani są ludzie poprzez Urząd Pracy to realizujemy warsztaty kulinarne, permakulturowe, dla dzieci, cała masa.

Źródło: IDI

- Stary Młyn w Zgierzu – obecnie siedziba Miejskiego Ośrodka Kultury (**zdjęcie 5**). W budynku znajduje się również kino i kawiarnia. Poza realizacją zadań statutowych, prowadzona jest dzierżawa sal na preferencyjnych warunkach, z czego chętnie korzystają organizacje pozarządowe. Budynek wpasowuje się w klimat pofabrycznego miasta (wykorzystanie cegły, betonu, szkła). Rewitalizacja Starego Młyna jest jednym z serii zadań w projekcie pn. *Szlakiem architektury włókienniczej – rewitalizacja Miasta Zgierza w celu rozwoju produktu turystycznego oraz rewitalizacji zdegradowanych terenów na obszarze ŁOM.*

Zdjęcie 5. Budynek Starego Młyna (po lewej), sala baletowa (po prawej)

Źródło: materiały własne.

Mieszkańcy masowo korzystają – szczególnie kino przypadło do gustu, co wiąże się z brakiem konieczności jeżdżenia do Łodzi i korzystania z większych multipleksów. Są organizowane koncerty, spektakle – to wszystko cieszy się, dużym zainteresowaniem i bilety rozchodzą się bardzo szybko.

Źródło: IDI

- Kompleks termalny w Poddębicach (**zdjęcie 6**) – kompleks został wybudowany od początku do końca w ramach projektu *Przeciw wykluczeniu – kraina bez barier w Poddębicach – rewitalizacja kompleksu geotermalnego* w miejscu byłych basenów otwartych. Odpowiada on na potrzeby osób z niepełnosprawnościami, przy czym znaczna część klientów korzystających z kompleksu to osoby w pełni sprawne. Poza basenami termalnymi zapewnia szerokie spektrum usług zdrowotnych i pielęgnacyjnych, jak również dysponuje własnym zapleczem noclegowym dostosowanym do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Zdjęcie 6. Budynek Term Poddębic (po lewej), widok na baseny zewnętrzne Term Poddębice (po prawej)

Źródło: materiały własne.

Profil Uniejowa jest taki, że on jest przede wszystkim miejscem rozrywkowym – jest tam sieć zjeżdżalni dla dzieci, jest więc typowo turystyczną placówką. My idziemy w profil dedykowany osobom niepełnosprawnym, osobom starszym, więc mamy strefę ciszy. Jest oczywiście niewielka zjeżdżalnia, taki wyłycony basenik, z którego mogą korzystać z kolei malutkie dzieci. (...) Mamy przede wszystkim dużą liczbę masażyerów na terenie obiektu. Naprawdę chcemy, żeby ta woda prawdziwie termalna

swoimi właściwościami leczyła. I tutaj też na pewno ogromnym atutem, względem tego, co jest w Uniejowie, jest ta strefa saun, która jest dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych. Ponadto rozbudowana Grota Solna. Możemy mówić o prawdziwej rehabilitacji na terenie obiektu.

Źródło: IDI

Budowa kompleksu spowodowała i napędziła inne inwestycje. (...) Są zakupione działki przez podmioty prywatne, m.in mamy tam Dermedic, który kupił działkę przy naszych terenach i chce prowadzić działalność, badawczą w oparciu o nasze wody.

Źródło: IDI

Tylko nieliczne gminy monitorowały wskaźnik liczby budynków na OR wymagających remontów. Na przykładzie tych, które to robiły (**tabela 8**) można zaobserwować zmianę na korzyść.

Tabela 8. Liczba budynków publicznych wymagających remontu na obszarze rewitalizacji w podziale na poszczególne gminy

Jednostka	Wartość bazowa (rok)	Wartość osiągnięta (rok)	Zmiana [%]
Drzewica	13 ⁹⁷ (2014)	7 (2016)	-46,15
Gidle	7 (2016)	7 (2016)	0,00
Ozorków	16 (2014)	8 (2023)	-50,00
Poddębice	7 (2014)	5 (2023)	-28,57

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych monitoringowych przekazanych przez gminy

Z wywiadów jakościowych i wizyt lokalnych wiadomo, że istotna korzystna zmiana w obrębie budynków użyteczności publicznej (zarówno ich stanu technicznego, jak i prowadzonej działalności) dotyczy przede wszystkim Łodzi, gdzie w ramach prowadzonej rewitalizacji obszarowej powstało/ zostało zrewitalizowanych wiele różnorodnych obiektów publicznych – począwszy od bibliotek i ośrodków kultury przez Domy Dziennego Pobytu po Centra Aktywności Lokalnej. Wartym uwagi przykładem jest adaptacja dawnej fabryki na nową siedzibę Teatru Pinokio (wraz z powstaniem Centrum Sztuki Współczesnej dla Dzieci i Młodzieży i punktu

⁹⁷ Liczba budynków użyteczności publicznej, które wymagały remontu w roku 2014. Uwzględniono również 2 budynki użyteczności publicznej, które nie są własnością Gminy Drzewica. Są to budynki: Przychodnia Zdrowia, Dom Pomocy Społecznej. Ponadto, należy uwzględnić, że z spośród 13 budynków przeznaczonych do remontu wg stanu na rok 2014, 2 obiekty zostaną rozebrane z uwagi na budowę nowych obiektów spełniających funkcje obiektu przeznaczonego do rozbiórki. Są to: budynek mieszkalny wielorodzinny "Ceglanka", budynek Klubu Sportowego MGKS. Na budowę nowych obiektów pozyskano środki zewnętrzne. Reasumując: w okresie 2014 - 2023: wyremontowano 7 budynków, powstały 2 nowe budynki (jeden budynek w trakcie realizacji), 4 budynki wymagają remontu.

bibliotecznego z księgarnią) będąca zadaniem w projekcie *Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi - Projekt 6*⁹⁸).

Mamy nową siedzibę dla Teatru Pinokia. Tak najdroższa inwestycja, ponad 40 000 000, adaptacja starej fabryki na siedzibę teatru. Ale tam też będzie taki punkt biblioteczno-księgarski, centrum interaktywne dla dzieci i młodzieży, sale warsztatowe. To już otwarte, już mamy wycieczki z całej Polski.

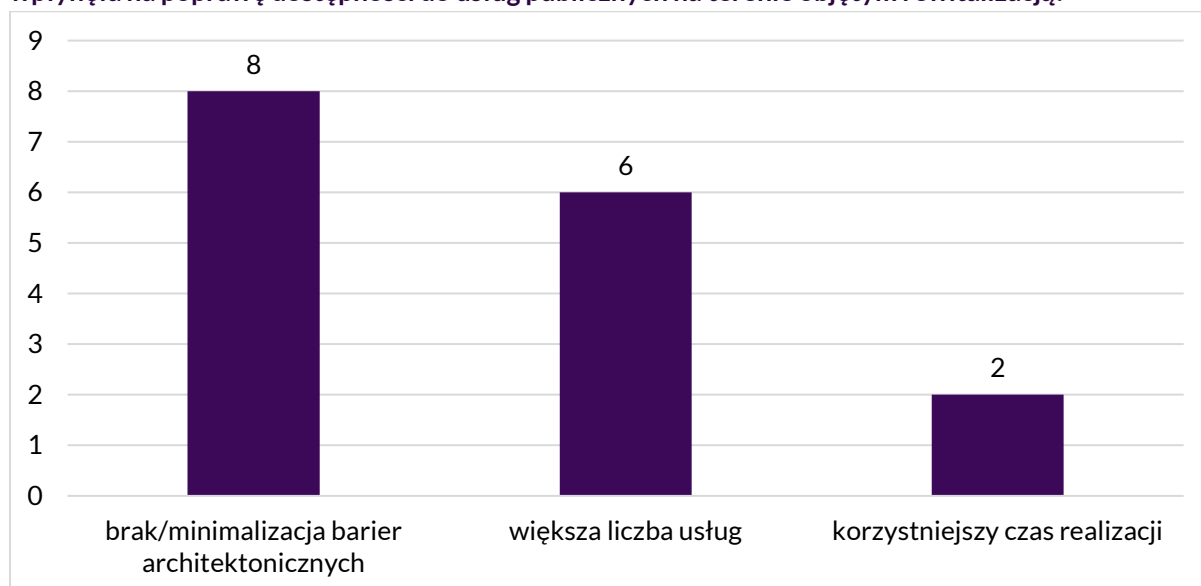
Źródło: IDI

6.5.1.3 OKREŚLENIE ZMIANY W OBSZARZE DOSTĘPU MIESZKAŃCÓW DO USŁUG PUBLICZNYCH

Podrozdział ten poświęcony został analizie zmiany w obszarze dostępu mieszkańców obszarów rewitalizacji do usług publicznych. Przy czym, należy podkreślić, że część z usług publicznych została omówiona w kolejnych rozdziałach opracowania – mowa o usługach edukacyjnych, kulturalnych i rozrywkowych, jak również o poprawie dostępu do usług publicznych w wyniku zniesienia barier architektonicznych.

Jak widać na poniższym **wykresie 22**, beneficjenci projektów realizowanych w ramach działania VI.3 pytani o czynniki wpływające na poprawę dostępu mieszkańców do usług publicznych wskazują przede wszystkim na likwidację barier architektonicznych (połowa ankietowanych, którzy deklarują poprawę w dostępie do usług), dopiero w drugiej kolejności wskazuje się na większą liczbę usług – m.in. zwiększenie ilości usług o charakterze kulturalnym, rekreacyjnym i edukacyjno-szkoleniowym.

Wykres 22. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru „W jakim zakresie realizacja projektu wpłynęła na poprawę dostępności do usług publicznych na terenie objętym rewitalizacją?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.3; N=15

⁹⁸ Zob. *Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi - Projekt 6*, dostęp: 08.05.2024

Zwiększenie dostępności do usług administracyjnych poprzez likwidację dotychczasowych barier architektonicznych potwierdzone zostało w trakcie wizyt lokalnych i w wywiadach jakościowych. Niemniej, wydaje się, że większość działań z tym związanych dotyczy projektów rewitalizacyjnych prowadzonych jeszcze przed 2014 rokiem. Pojawiają się za to pojedyncze głosy krytyki w kontekście utrudnień w dostępie do budynków pozostających pod opieką konserwatora zabytków. Co ważne, rozmówcy rozumieją potrzebę ochrony dziedzictwa kulturowego i wskazują na rozwiązania mogące zadowolić wszystkie strony – przykład Ozorkowa: utrudnienia w dostępie do kompleksu pałacowego Schlosserów, w którym obwodowe komisje wyborcze przeprowadzają głosowania.

Miałem okazję przy ostatnich wyborach przyjść z kolegą, który jest niepełnosprawny, jeździ na wózku. Są schodki i już jest problem architektoniczny. Facet nie może, no ja go po prostu uniosłem, (...) Są wybory, obowiązek obywatelski i mają te osoby dostęp utrudniony. To znaczy tutaj nie można było zrobić inaczej, bo tu jest piecza konserwatora zabytków, ale można było to zrobić na przykład tak, jak do Młodzieżowego Domu Kultury, z tyłu. Tam jest drugie wejście i jest dostęp. U nas też jest możliwość wejścia od zaplecza, że tak powiem, od podwórka, więc czemu tego nie wykonano?

Źródło: IDI

W kontekście dostępu do usług zdrowotnych nie obserwuje się żadnych zmian w wyniku projektów rewitalizacyjnych finansowanych z RPO WŁ 2014-2020.

Akurat w ramach rewitalizacji obszarowej to nie mieliśmy tego typu inwestycji [dotyczących poprawy dostępu do usług zdrowotnych]. Natomiast na pewno było realizowane jakieś inwestycje przez same podmioty. W tym sensie, że szpitale miały swoje projekty. Nawet mamy w GPR kilka szpitali, które po prostu pozyskiwały swoją drogą środki. Natomiast bezpośrednio w infrastrukturę zdrowotną nie inwestowaliśmy.

Źródło: IDI

Jeśli chodzi o przychodnie, to tam nawet na potrzeby strategii wychodziło, że właściwie wszystkie obszary są obsługiwane przez apteki i przez przychodnie. Przez apteki to chyba jeden obszar nie jest obsługiwany, ale on nie jest, nie znalazł się w obszarze rewitalizacji.

Źródło: IDI

Dostrzega się za to pojedyncze pozytywne zmiany w obszarze dostępności do publicznych usług komunikacyjnych. Dotyczy to przede wszystkim Łodzi:

To są projekty ulic, w których mamy wymianę torowisk dla tramwajów i tutaj cała ulica Legionów, Plac Wolności, ulica

Nowomiejska, Bulwary północne. Sporo mieliśmy takiej rekonstrukcji infrastruktury transportowej. Była już w stanie bardzo złym. Ulica Legionów myślę, że jest najlepszym przykładem na to. Tam się nie dało przejechać normalnie, po prostu w strasznym stanie, cała jezdnia i też torowisko. [...] Też taka mała architektura, typu przystanki tramwajowe czy autobusowe, wzmacnianie podłoża pod ulicą tam, gdzie mamy antyzatoki.

Źródło: IDI

Analizując dostęp do usług publicznych nie należy zapominać o podstawowych usługach komunalnych, jakimi są: **dostęp do sieci wodociągowej, sieci kanalizacyjnej czy stan techniczny instalacji elektrycznej oraz system grzewczy**. Projekty rewitalizacyjne realizowane w ramach działania VI.3 przyczyniły się do poprawy dostępu mieszkańców do ww. usług w części gmin regionu. Szczególna zmiana widoczna jest w przypadku Łodzi. Przykładowo, w ramach dwuetapowego projektu rewitalizacji Księżego Młyna wymieniona została pełna infrastruktura komunalna (dotyczy wszystkich instalacji). Mniej korzystnie sytuacja przedstawia się w Zgierzu, gdzie środków wystarczyło jedynie do prac związanych z remontem elewacji XIX-wiecznych zabudowań (co wiązało się z powszechną krytyką działań fasadowych, które nie odpowiadają na rzeczywiste potrzeby mieszkalne społeczności lokalnej). Zdaniem przedstawicieli Urzędu Miasta Zgierza, prace związane z poprawą stanu technicznego lokali mieszkalnych (w tym z poprawą dostępu do podstawowej infrastruktury komunalnej) zostaną przeprowadzone w kolejnych latach.

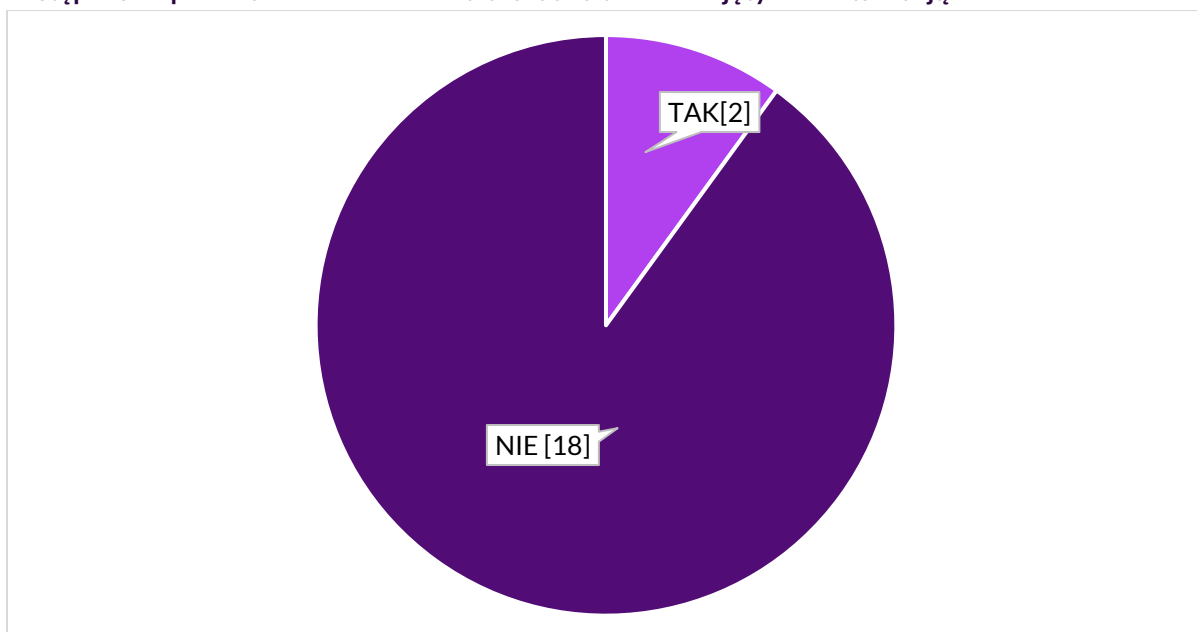
Natomiast my traktujemy to jako pierwszy etap. Jeżeli teraz byśmy poszli od razu z termomodernizacją z własnych środków i od razu (...) w ramach robienia elewacji uzupełniali od razu wełną mineralną na maksa zgodnie z warunkami technicznymi, to musielibyśmy się liczyć z tym, że już nie dostalibyśmy dofinansowania na termomodernizację i zmianę źródła ciepła, bo byśmy nie wyrobili minimalnego wskaźnika poprawy efektywności energetycznej.

Źródło: IDI

Ostatnim rodzajem usług publicznych, jakie porusza niniejsza część opracowania, jest **zapewnienie opieki nad dziećmi 0-6 lat – czyli do momentu rozpoczęcia obowiązku edukacji szkolnej**. Publiczne usługi opiekuńcze nad dziećmi są jednym z głównych czynników wpływających na aktywność zawodową kobiet po urodzeniu dziecka. Tym samym pośrednio przyczyniają się one do zmniejszenia skali bezrobocia kobiet.

Zdaniem zdecydowanej większości (90%) beneficjentów działania VI.3, **przewodzona rewitalizacja nie przyczyniła się do poprawy dostępności opieki nad małymi dziećmi (wykres 23)**.

Wykres 23. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu wpłynęła na poprawę w zakresie dostępności opieki nad dziećmi w wieku 0-6 lat na terenie objętym rewitalizacją?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.3; n=20

Wyjątkiem jest tu m.in Łódź, która działaniami z zakresu rewitalizacji obszarowej objęła także przedszkola miejskie.⁹⁹

Z drugiej strony, z przeprowadzonych wywiadów wynika, że **wsparcie takie albo nie było potrzebne (gmina pokrywa zapotrzebowanie rodziców na ww. usługi) bądź projekty tego typu zrealizowane zostały ze środków innych niż wsparcie w zakresie rewitalizacji lub nawet finansowane z innych źródeł niż fundusze strukturalne UE.**

Nie zmieniło się, zapotrzebowanie jest całkowicie zaspokajane.
W skali miasta nie ma problemu z miejscami dla dzieci w przedszkolach. Na potrzeby strategii robiliśmy również badania dostępności i tam chyba był promień 1,5 km czy 500 m. Okazało się, że właściwie całe miasto jest obsługiwane.

Źródło: IDI

Jesteśmy w trakcie realizacji projektu, który polega na budowie żłobka. Tu skorzystaliśmy z pierwszej edycji Maluch Plus, dokumentacja techniczna jest w trakcie realizacji i żłobek powstanie do końca roku 2025. Mamy dwa budynki szkoły podstawowej, przedszkole też mamy.

Źródło: IDI

⁹⁹ Za: [Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi - projekt 1](#), dostęp: 07.05.2024

6.5.1.4 OKREŚLENIE ZMIANY W OBSZARZE ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO TERENÓW PUBLICZNYCH, W TYM TERENÓW ZIELONYCH

Jak zostało wspomniane na początku rozdziału, negatywnymi skutkami działań rewitalizacyjnych prowadzonych przed 2014 rokiem było niedocenienie wagi przestrzeni publicznej oraz lekceważenie roli zieleni miejskiej, co wynikało z niższej ceny prac w ramach projektu, wygody obsługi betonowych placów oraz szybko uzyskiwanych efektów w postaci osiągnięcia wskaźników dotyczących powierzchni poddanych rewitalizacji przeważyły nad kontekstem ekologicznym i potrzebami mieszkańców – *nomen omen* wyraźnie zgłaszanymi poprzez protesty/ pikiety.

Przykładem zrewitalizowanej w perspektywie 2007-2013 centralnej przestrzeni miejskiej, która praktycznie w ogóle nie zyskała oczekiwanych funkcji społecznych, rekreacyjnych i gospodarczych jest Plac św. Jana Pawła II (dawniej Stary Rynek) w Ozorkowie.

Właśnie ten układ komunikacji kołowej został i ten plac na przykład nie funkcjonuje tak jak plac w Łęczycy. Tam [w porównywanej Łęczycy] to można założyć jakąś restaurację czy kawiarnię i wyjść z tych pierzei na plac. U nas komunikacja kołowa utrudnia... Plac przez to zmniejszył się jakoś tak optycznie. Poza tym jest dość nieszczęśliwie dobrana tam zieleń (...) A warto by było o to zadbać, aby ta zieleń była odpowiednio spektakularna i taka długowieczna, a tam zostały takie rozwiązania tymczasowe użyte, które część z nich już się zdegradowało i można powiedzieć, że na dzień dzisiejszy ta zieleń wygląda dość żałośnie.

Źródło: IDI

Ze zrealizowanych wizyt lokalnych oraz przeprowadzonych wywiadów wynika, że jednym z częstszych zadań w projektach w ramach działania VI.3 jest rewitalizacja parku miejskiego/ placu znajdującego się na OR (a tym samym w strefie śródmiejskiej – m.in. Zgierz, Ozorków, Rawa Mazowiecka, Bełchatów) oraz terenów wokół istniejącego zbiornika wodnego (np. Zgierz, Skierniewice). Powszechnie buduje się alejki dla pieszych i rowerzystów, siłownie plenerowe, place zabaw. Celem podniesienia poziomu bezpieczeństwa terenów zielonych wymienia się oświetlenie, montuje monitoring i przeredza zieleń (wycinka gęstych niskich zarośli). W przypadku terenów wokół zbiorników wodnych finansowana jest budowa dróg rowerowych łączących teren (ulożony często na obrzeżach miasta) ze strefą śródmiejską, budowane są boiska, place zabaw, siłownie, skate-park'i, stawiane są wypożyczalnie sprzętu wodnego i kąpieliska strzeżone. Tego typu działania stają się bodźcem do rozwoju mikro przedsiębiorczości – na zrewitalizowanych terenach lokowane są budki gastronomiczne, mobilne kawiarnie i lodziarnie. Lokalne ośrodki kultury starają się wykorzystać nowo odzyskaną przestrzeń na organizację imprez plenerowych – pikników, koncertów, festynów, etc. Nowo zrewitalizowany teren przyciąga mieszkańców – przede wszystkim rodziny z dziećmi. Przykładowe realizacje placów zabaw przedstawiono na **zdjęciu 7**.

Jeśli chodzi o dzieci i plac zabaw to tak - tam jest cały czas ruch i ja widzę, że właściwie o dowolnej porze jakbyśmy tam nie poszli, to iluś tam rodziców z tymi dziećmi na tym placu będzie, więc to na pewno się powiodło.

Źródło: FGI

Pojawił się skate-park i ścieżka rowerowa wokół stawu. Pojawiła się strefa grillowania.: To jest przestrzeń wykorzystywana na wszelkiego rodzaju imprezy miejskie.

Źródło: FGI

Zdjęcie 7. Place zabaw wyremontowane w ramach rewitalizacji w Ozorkowie (po lewej) oraz Zgierzu (po prawej)

Źródło: materiały własne

Na podstawie wizyt lokalnych wnioskuję się, że w części miejsc, mimo wniosków zebranych z wcześniejszej perspektywy, wciąż brakuje zieleni, bądź zieleni ta jest niewystarczająca/ nietrwala (np. niska roślinność zielna zamiast rozłożystego drzewostanu chroniącego przed słońcem w upalne dni). – przykładem jest .in. zalew na Zadębciu w Skierniewicach.

Częstym argumentem włodarzy wobec protestów mieszkańców w obronie drzew przed wycinką jest wskazanie, że w ujęciu historycznym dane miejsce (najczęściej dzisiejszy plac czy skwer to dawny plac targowy) było wysokiego drzewostanu pozbawione. Argument ten nie wydaje się przekonujący – mógłby takim być, gdyby dotyczył utrzymania w stanie zbliżonym do oryginalnego zabytków architektonicznych, a nie przestrzeni otwartej, która powinna przede wszystkim być funkcjonalna (utrzymywać chłód i cień podczas upałów, zapobiegać niekontrolowanym wiatrom, umożliwiać prawidłową retencję wody), a w dalszej kolejności podnosić estetykę miejsca (co sprzyja realizacji potrzeb rekreacji wśród mieszkańców, a tym samym umożliwia przywrócenie w danym obszarze funkcji społecznych, a co się z tym wiąże – również gospodarczych).

Znalazło się kilka osób, które rozpętały burzę w szklance wody, że wycinamy starodrzew. Tutaj mamy przedstawiciela muzeum, który dosyć dobrze zna historię tego miasta również. I wiemy doskonale, że tam żadnego starodrzewu nie było. Tam przed II wojną światową ten plac był pustym placem. Jeszcze większa takie zawierucha była w Kutnie, które stało się symbolem na skalę Polski takiej „betonizacji” przestrzeni publicznej.

Należy podkreślić, że **żadna z analizowanych gmin (n=10) nie prowadziła monitoringu w jakikolwiek sposób nawiązującego do zmian obserwowanych w funkcjonowaniu przestrzeni publicznej** (jak na przykład udział zieleni miejskiej, liczba wybudowanych placów zabaw czy poziom wykorzystania miejsca w celach organizacji imprez kulturalno-rozrywkowych). Jedynie gmina Żychlin¹⁰⁰ prowadzi częściowy monitoring pojedynczych wskaźników ilustrujących zmianę w stanie środowiska naturalnego (udział dzikich wysypisk – brak zmiany na przestrzeni ostatnich lat; emisja CO₂ z obiektów użyteczności publicznej i budynków mieszkalnych – brak danych za ostatnie lata).

Wydaje się więc, że praca nad planowaniem funkcjonalnej i estetycznej przestrzeni publicznej stanowi proces, który jeszcze się nie zakończył. Gminy wciąż mają wiele do zrobienia w obszarze projektowania procesów rewitalizacji przestrzeni publicznych w taki sposób, aby były one przede wszystkim użyteczne dla mieszkańców.

Zmieniło się wiele. A szczególnie jeśli chodzi o podejście do przestrzeni miejskich w centrach miast. I do zieleni miejskiej.

6.5.2 SFERA SPOŁECZNA

6.5.2.1 OKREŚLENIE ZMIANY POZIOMU BEZPIECZEŃSTWA

Realizacja projektów w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 zdecydowanie przyczyniła się do poprawy poziomu bezpieczeństwa na OR. Możliwe się to stało przede wszystkim dzięki wdrożeniu czterech typów działań, tj. poprzez:

- **Działania mające na celu poprawę bezpieczeństwa komunikacyjnego** – zarówno z perspektywy pieszego, rowerzysty jak i kierowców – dotyczy wyprowadzenia ruchu tranzytowego z centrum miast (Rawa Mazowiecka), uspokojenie ruchu kołowego (Łódź), budowy ciągów pieszych (Gidle, Ksawerów, Drzewica)¹⁰¹ oraz rowerowych (Zgierz, Ozorków), naprawy nawierzchni ulic (Zgierz, Łódź) i torowisk (Łódź);
- **Działania polegające na porządkowaniu przestrzeni publicznej** – w tym porządkowaniu miejsc parkingowych (Kutno, Rawa Mazowiecka), drzewostanu i wprowadzeniu tzw. małej infrastruktury typu ławki, kosze na śmieci, etc. (Bełchatów, Zgierz, Łódź, Poddębice);

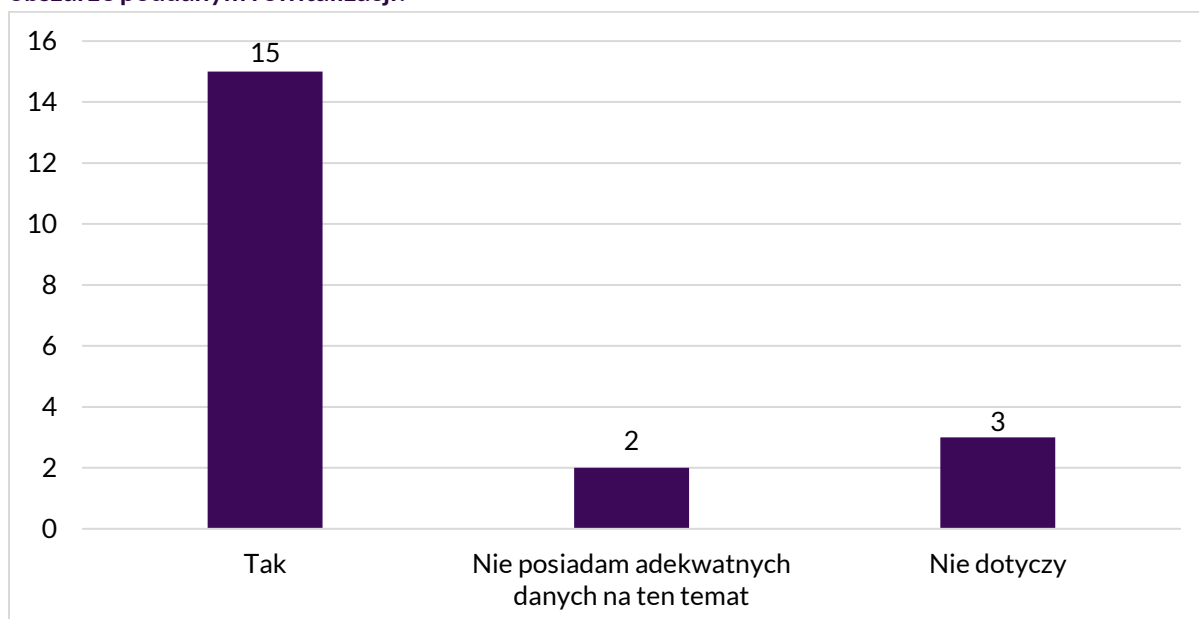
¹⁰⁰ Miasto Łódź również wykazuje wskaźniki dotyczące emisji gazów, niemniej brakuje tu nie tyle wartości osiągniętej, co nawet wartości bazowej.

¹⁰¹ Wymienione gminy realizowały działania ze środków innych niż oś VI RPO WŁ 2014-2020

- **Działania polegające na wymianie/ montażu oświetlenia** (np. Ozorków);
- **Działania polegające na montażu monitoringu** (np. Zgierz, Ozorków, Bełchatów, Łódź, Kutno).

Na pozytywne zmiany wskazują sami realizatorzy projektów w ramach działania VI.3 RPO Wł 2014-2020. Zgodnie z odpowiedziami zawartymi na poniższym **wykresie 24** 75% ankietowanych jest zdania, że prowadzona rewitalizacja wpłynęła na poprawę poczucia bezpieczeństwa wśród mieszkańców OR.

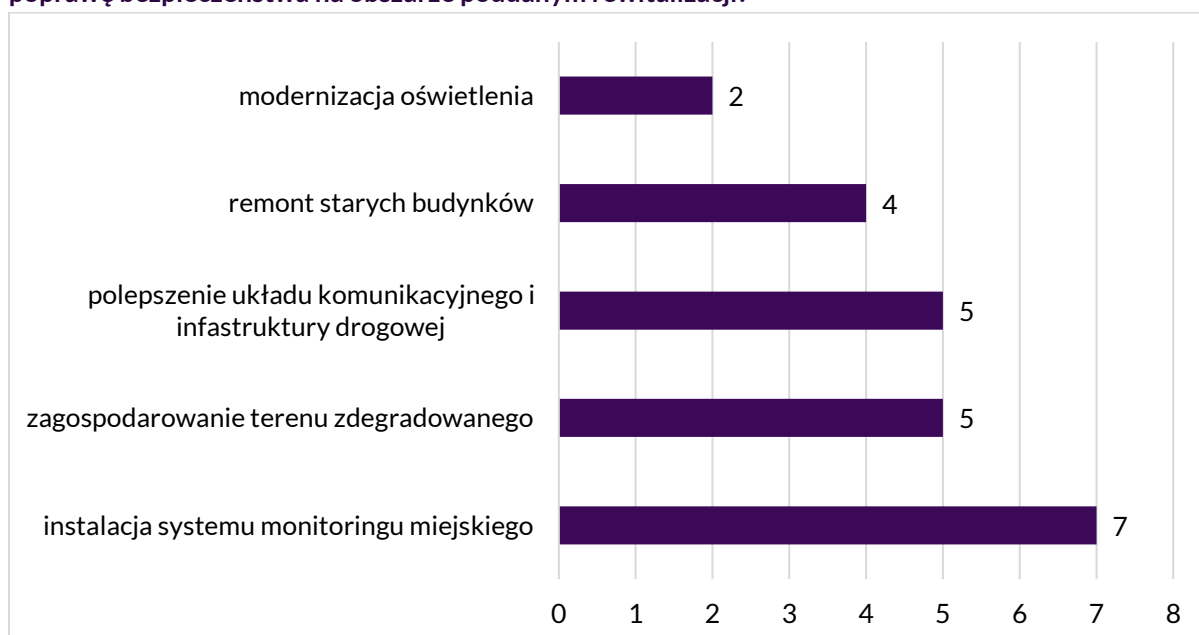
Wykres 24. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu wpłynęła na poprawę bezpieczeństwa na obszarze poddanym rewitalizacji?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.3; N=20

Zdaniem badanych, na wynik ten wpływ miało przede wszystkim zainstalowanie monitoringu miejskiego, w dalszej kolejności zagospodarowanie terenu i poprawa bezpieczeństwa komunikacyjnego (**wykres 25**)

Wykres 25. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Jakiego rodzaju działania miały największy wpływ na poprawę bezpieczeństwa na obszarze poddanym rewitalizacji?”

Uspokojenie ruchu absolutnie tak. (...) Likwidacja tej głównej niebezpiecznej drogi, która nam przez środek głównego placu przebiegała.

Źródło: IDI

Poczucie bezpieczeństwa wzrosło na pewno. Oczywiście nie tylko dlatego, że odstoniliśmy teren, ale również dlatego, że zainstalowany został monitoring miejski w rejonie tego placu.

Źródło: IDI

Zebrane wartości wskaźników monitoringu w przypadku wybranych do analizy gmin poświadczają poprawę w zakresie bezpieczeństwa:

- W Bełchatowie odnotowano spadek poziomu przestępczości w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców z 73,2 (2014) do 67 (2023), a liczba bezwzględna popełnionych przestępstw spadła w tym samym czasie ze 125 do 96;
- Podobnie w przypadku Gminy Gidle – liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców spadła z 28 (2014) do 24 (2023);
- W Ksawerowie ilość interwencji służb porządkowych (policji i straży) z powodu zakłócania miru domowego i porządku publicznego zmalała ze 155 (2016) aż do 65 (2023);
- Subtelne zmniejszenie się wartości wskaźnika liczby przestępstw stwierdzonych na 1 000 mieszkańców odnotowuje Ozorków – z 39,4 do 39 między 2016 a 2021 rokiem;
- Podobnie, nieznaczna zmiana widoczna jest w przypadku Zgierza – bezwzględna liczba przestępstw zmalała z 89 (2015) do 72 (2023);
- Niekorzystne tendencje obserwuje się za to w Drzewicy, Kutnie oraz w Poddębicach:
 - w Drzewicy liczba przestępstw wzrosła z 22 (2015) do 81 (2022);
 - w Kutnie zaś liczba przestępstw stwierdzonych przez policję na 1000 mieszkańców wzrosła z 21,13 (2015) do 53,2 (2023);
 - w Poddębicach wskaźnik wykroczeń w % liczby ludności wzrósł z 2,7% (2014) do 7,9% (2023).

Co ciekawe, Łódź mimo posiadania wskaźnika *Liczba popełnianych przestępstw na obszarze rewitalizacji* – nie prowadzi monitoringu jego wartości (brak danych dotyczy zarówno wartości bazowej, jak i osiągniętej).

Jak widać, fakt korzystania bądź nie ze środków unijnych w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 nie przesądza o uzyskanych efektach w obszarze poprawy bezpieczeństwa w wymiarze gminnym. Należy zauważyć, że znaczna część działań podejmowanych przez gminy w kontekście montażu oświetlenia, monitoringu czy poprawy bezpieczeństwa komunikacyjnego i zagospodarowania przestrzeni

publicznej prowadzona była w analizowanym czasie w oparciu o inne źródła finansowania.

Wymieniliśmy całe oświetlenie na LED-owe. Kiedyś było tak, że od północy było wyłączane oświetlenie ze względu na oszczędności.

Teraz nie jest wyłączane. Cały czas dobudowujemy sieć, czyli rozbudowujemy tam, gdzie powstają nowe domy, nowe osiedla. I cały czas remontujemy drogi. Tych dróg już mamy bardzo dużo wyremontowanych, ponad chyba 30 kilometrów, jak sobie tak zliczymy. I teraz jesteśmy też w trakcie przygotowywania dokumentacji do ogłoszenia przetargów, gdzie chyba będziemy mieli kolejne 40 kilometrów do wyremontowania. Więc myślę, że bezpieczeństwo, nawet tego ruchu drogowego się poprawi. Mamy robione też dwa chodniki. Udało nam się pozyskać pieniądze na chodniki przy drogach powiatowych.

Źródło: IDI

6.5.2.2 OKREŚLENIE ZMIANY W ZAKRESIE NASILENIA NEGATYWNYCH ZJAWISK SPOŁECZNYCH

Omawiając wpływ projektów rewitalizacyjnych z osi VI RPO WŁ 2014-2020 na niwelowanie negatywnych zjawisk społecznych należy podkreślić, że **proces ten zachodził pośrednio, przede wszystkim jako konsekwencja wprowadzanych zmian infrastrukturalnych. Działania społeczne w projektach prowadzone były wyłącznie w ramach cross-financing'u i miały na celu wspierać/ uzupełniać tzw. zadania twarde.**

Wadą realizowanych działań społecznych, w tym działań z zakresu przeciwdziałania negatywnym zjawiskom społecznym, była ich krótkotrwałość i punktowość.

Działania miękkie, jako uzupełniające, planowo rozpoczynać się miały mniej więcej w czasie zakończenia prac remontowych/ budowlanych (z uwagi na programowe powiązanie ich z powstającym/ rewitalizowanym miejscem). Jak się okazuje, takie rozwiązanie nie sprzyjało integracji mieszkańców wokół określonego celu, do tego bowiem potrzebny jest czas i zaangażowanie. Te same czynniki sprawiły, że **trudno mówić o rzeczywistych skutkach przeciwdziałania negatywnym zjawiskom społecznym na obszarze województwa poprzez aktywną pracę z ludźmi, jeśli praca ta miała charakter zrywu, a nie metodycznej działalności społecznej. Wyjątek stanowi Łódź, gdzie wprowadzono funkcję Latarników/ Gospodarzy – będących wsparciem dla mieszkańców OR zarówno w odniesieniu do procesu relokacji, jak również w kontekście pomocy w odnalezieniu się na rynku pracy czy dbałości o stan zdrowia**¹⁰².

¹⁰² Podręcznik dla Latarników społecznych, dostęp 13.06.2024

My mieliśmy tak napisane w projektach, że pół roku przed albo pół roku po zakończeniu inwestycji mamy się podjąć realizacji zadań miękkich. Ja uważam, że warto takie działania realizować od początku, jak się zaczyna projekt.

Źródło: IDI

Zrobienie nagle 50 pikników jest bez sensu. Należy to rozciągnąć w czasie, przez 2-3 lata. Myśleć o tym, że to nie jest tylko działanie projektowe, jeżeli mówimy o tworzeniu społeczności lokalnej, bo nie można odciąć nagle w połowie.

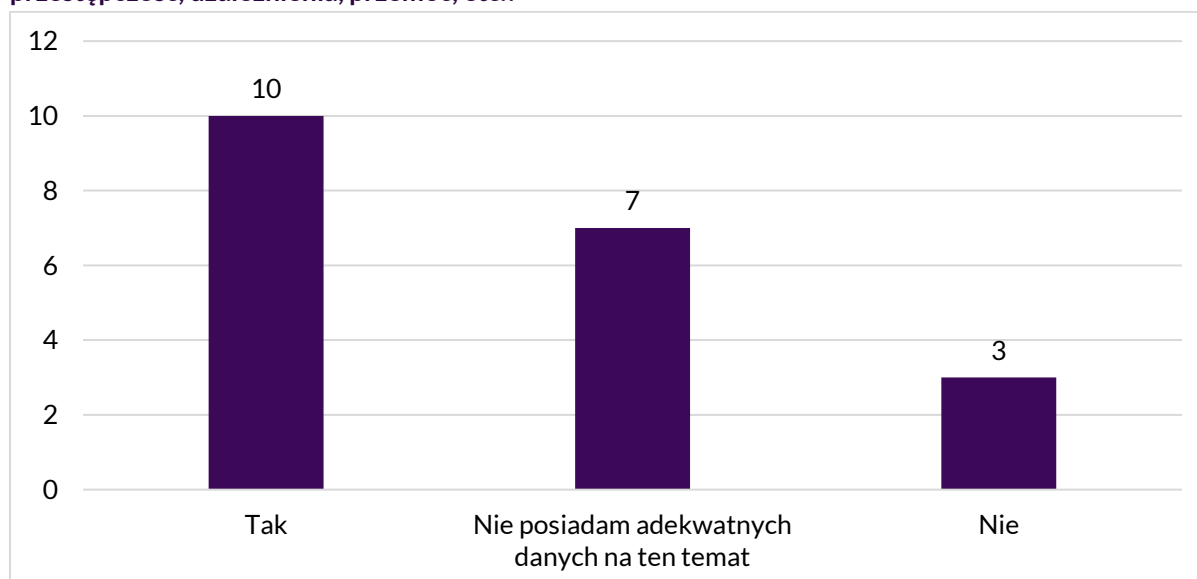
Źródło: IDI

Projekty społeczne realizowaliśmy w ramach cross-financing'u i myślę sobie, że po pierwsze, to są trzy lata, to są trzy ostatnie lata, to nie jest cały proces rewitalizacji. Po drugie, duża część tych działań, szczególnie w tym pierwszym etapie, była zaprojektowana bardzo punktowo. Właściwie my dopiero na końcu mieliśmy okazję realizować takie działania, to sąsiedzkie podwórko, które włączało tych mieszkańców, którzy właśnie nie byli z wyremontowanych kamienic, czyli właśnie tych, których trochę ta rewitalizacja omijała.

Źródło: IDI

Niemniej jednak, beneficjenci działania VI.3 pytani w ankiecie o wpływ projektu na niwelowanie negatywnych zjawisk społecznych w 50% procentach są przekonani, że taki wpływ miał miejsce. Szczegółowy rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące wpływu projektu na zmniejszenie negatywnych zjawisk społecznych na terenie objętym rewitalizacją znajduje się na **wykresie 26**.

Wykres 26. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu wpłynęła na zmniejszenie negatywnych zjawisk społecznych na terenie objętym rewitalizacją – takich jak ubóstwo, wykluczenie społeczne, przestępczość, uzależnienia, przemoc, etc.?”

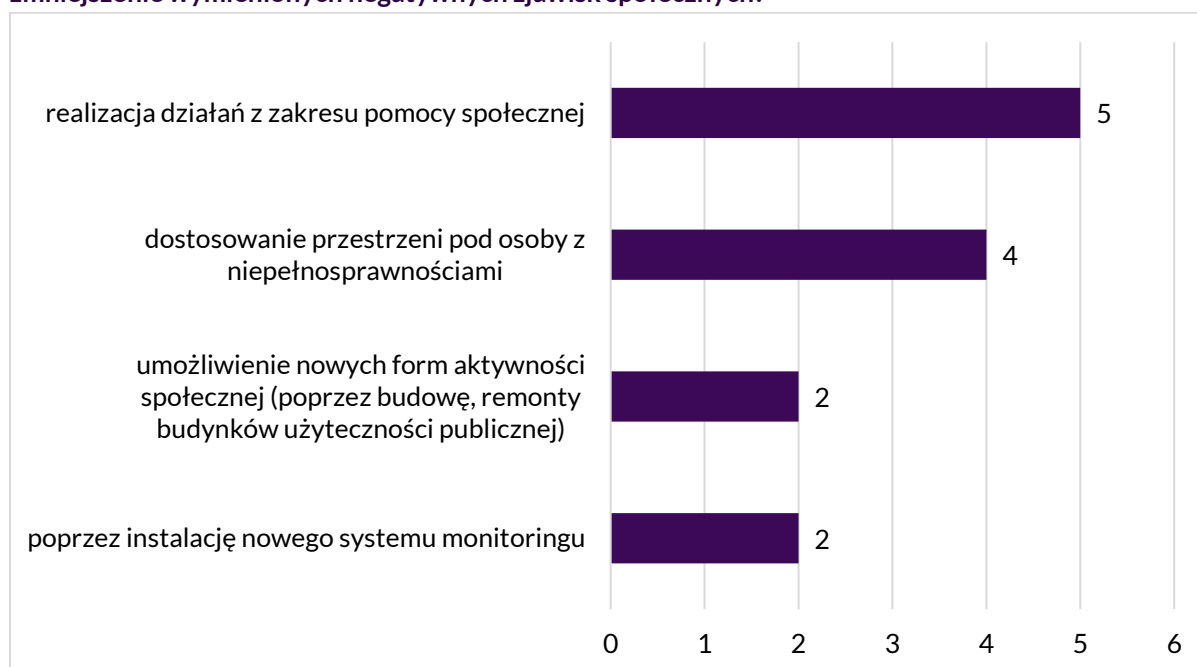

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.3; N=20

Zapytani o czynniki, badani wskazują na działalność ośrodków pomocy społecznej (co wydaje się być niespójne – w większości przypadków OPS-y realizowały działania społeczne wynikające z celów statutowych bądź dofinansowane z innych osi niż OP VI RPO WŁ 2014-2020) oraz na zniesienie barier architektonicznych – co wiąże się z przeciwdziałaniem wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnościami, ale nie dotyczy takich kategorii negatywnych zjawisk społecznych, którymi są alkoholizm, narkomania, przemoc w przestrzeni publicznej, przemoc domowa, ubóstwo, przestępczość, brak kompetencji opiekuńczo-wychowawczych, etc. Dodatkowego problemu nastręcza tu **definicja pojęcia „negatywne zachowania społeczne”**.¹⁰³

W odpowiedziach beneficjentów pojawiają się kwestie dotyczące poprawy bezpieczeństwa (10% badanych), które z pewnością wiążą się z niwelowaniem przestępczości (kradzież, wandalizm, naruszenie nietykalności cielesnej, etc.). Odpowiedzi na pytanie dotyczące wpływu projektów rewitalizacyjnych na zmniejszenie negatywnych zjawisk społecznych znajdują się na **wykręsie 27**.

Wykres 27. Odpowiedzi na pytanie otwarte „W jaki sposób realizacja projektu wpłynęła na zmniejszenie wymienionych negatywnych zjawisk społecznych?”

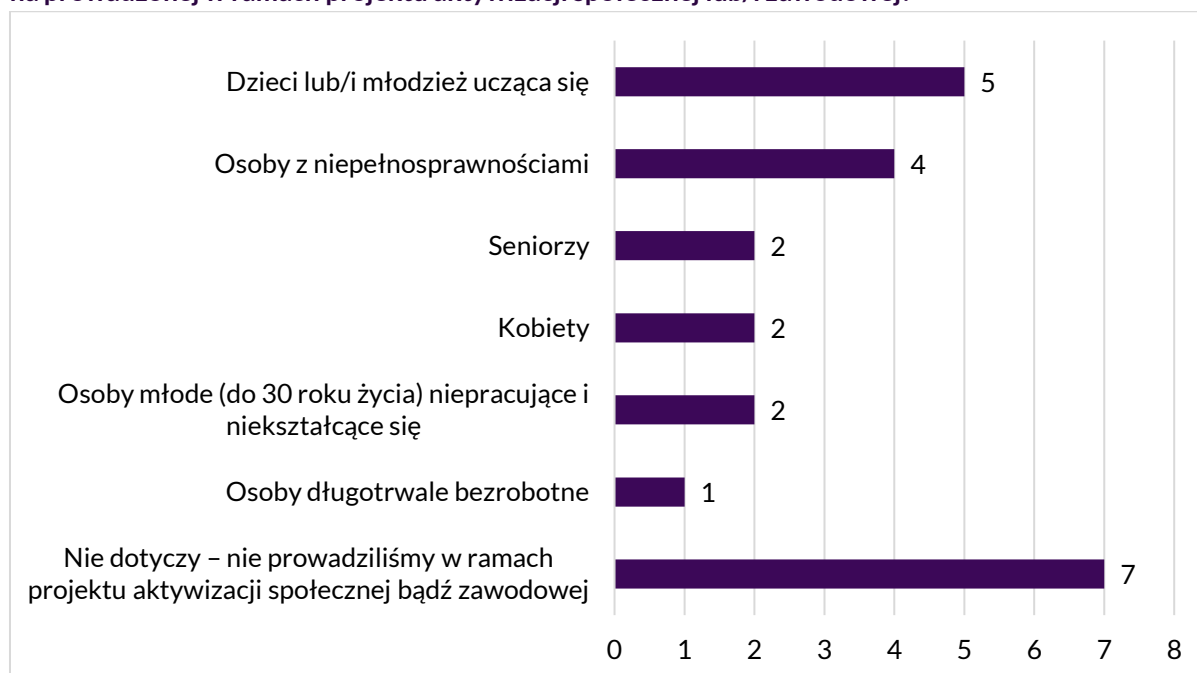
Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.3; N=10

Z drugiej strony, pytani o grupy społeczne, które najwięcej zyskały na prowadzonej w ramach projektu aktywizacji społeczno-zawodowej, ankietowani wskazywali na dzieci i młodzież oraz osoby z niepełnosprawnościami. Tylko 35% badanych przyznało, że w ramach projektu nie była prowadzona aktywizacja społeczna ani zawodowa.

¹⁰³ Dyskusją akademicką pozostaje czy „negatywne zachowania społeczne” są tożsame z „przejawami patologii społecznych”. Najczęściej przywoływana definicja patologii społecznej określa ją jako „ten rodzaj zachowania, ten typ instytucji, ten typ funkcjonowania jakiegoś systemu społecznego, który pozostaje w zasadniczej niedającej się pogodzić sprzeczności ze światopoglądowymi wartościami, które w danym społeczeństwie są akceptowane”. – za A. Podgóreckim.

Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące grup społecznych, które w największym stopniu zyskały na prowadzonej w ramach projektu aktywizacji społeczno-zawodowej znajduje się na poniższym **wykresie 28**.

Wykres 28. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru „Jakie grupy społeczne najczęściej zyskały na prowadzonej w ramach projektu aktywizacji społecznej lub/i zawodowej?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.3; N=20

Wyniki te można wytłumaczyć perspektywą efektów pośrednich bądź mniej powszechnymi w regionie działaniami (w ramach cross-financing'u) skoncentrowanymi bezpośrednio na aktywizacji społecznej dzieci i młodzieży lub/i osób z niepełnosprawnościami. W przypadku tych ostatnich, w ramach badań jakościowych pojawiały się deklaracje **utworzenia mieszkań chronionych/ wspomaganych wraz z ich obsługą (tj. opiekun medyczny, asystent osoby niepełnosprawnej, pielęgniarka, etc.)**. Zaś wśród analizowanych gmin Poddębice wyróżniają się projektem bezpośrednio adresowanym do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (kompleks geotermalny wraz z dodatkowymi usługami).

Adaptacja budynku przy ulicy Majdany na mieszkania wspomagane to zostało zrealizowane i również z sukcesem (...) Dla ludzi po DPS-ach to są swoją drogą, tak. Dla ludzi, którzy jakby potrzebują, nie wiem wrócić tak trochę do rzeczywistości po nałogach.

Źródło: IDI

W jednej z Kamienic był pustostan... Ze względu na stan tego mieszkania, nie było ono użytkowane od dłuższego czasu. Ten lokal został w całości wyremontowany, wyposażony w niezbędne urządzenia i przekazany pod opiekę Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej celem utworzenia mieszkania chronionego.

Źródło: IDI

Zdaniem rozmówców, w przypadku dzieci i młodzieży realizowane w projektach zadania przynoszą wymierne efekty w postaci zaangażowania uczniów w dotychczas niewykonywane czynności/ zajęcia, co przekłada się na ich rozwój fizyczny intelektualny i społeczny oraz wyrabia dobre nawyki na przyszłość. Za przykład takich zadań podaje się utworzenie boisk, stref rekreacji, skate-park'ów, pump-track'ów, kin, kawiarni oraz poszerzenie/ podniesienie jakości oferty ośrodków kultury (w tym przypadku projekty realizowane były zarówno w ramach działania VI.3, jak i przede wszystkim w ramach działania VI.1).

Moim zdaniem tak, bo tworząc miejsca, w których mogą spędzić czas zamiast siedzieć przy komputerze, czy pakować się w tak zwane „złe towarzystwo”, tworzymy miejsca rekreacyjne, miejsca do uprawiania sportów, rozwijania zainteresowań typu Stary Młyn, które dają różne możliwości do rozwoju osobistego i po prostu do spędzania czasu.

Źródło: IDI

Młodzież z Narutowicza, to taki też termin, to momentami jest trudna młodzież, ale właśnie ona korzysta z tych okolic. Tych zajęć dla młodzieży jest trochę, np. gazeta młodzieżowa, ale to jest ten mały procent młodzieży, której się chce. [w przypadku młodzieży trudnej]. Głównie chodzi mi o bierność. Najwięcej rozrabia ta młodzież, która nie ma co robić.

Źródło: FGI

Część z analizowanych gmin w ramach procesów rewitalizacyjnych prowadzi monitoring patologii społecznych. Pojawia się tu m.in aspekt uzależnień od alkoholu i narkotyków oraz przemocy w rodzinie (zliczany na podstawie objęcia określonej liczby rodzin procedurą Niebieskiej Karty). Wydawać by się mogło, że osiągnięte wartości wskaźników poświadczają w wielu przypadkach na niekorzyść – odnotowuje się bowiem wzrost liczby osób objętych pomocą społeczną z uwagi na alkoholizm i narkomanię (Kutno, Gidle) oraz wzrost liczby „niebieskich kart” (Poddębice). Z drugiej strony, **dane te mogą świadczyć o większej czujności aparatu samorządowego wobec przejawów negatywnych zjawisk społecznych – więcej zgłoszeń dot. podejrzenia przemocy, większa liczba uzależnionych objęta ochroną.**

Nie zmienia to jednak faktu, że zarówno w gminach miejskich, jak i wiejskich wciąż powszechne są przejawy negatywnych zjawisk/ patologii społecznych. Wśród nich najczęściej wskazuje się (badania jakościowe) na niszczenie mienia (np.. Zgierz, Łódź), alkoholizm (Gidle, Ksawerów, Drzewica, Łódź) i tzw. bierność społeczną – rozumianą jako postawa pasywna wobec świata zewnętrznego, niechęć do zmiany własnej sytuacji życiowej, w tym do podejmowania wyzwań oraz brak troski o dobro wspólnoty.

Centrum miasta z racji tego, że tej „komunalki” jest tutaj jeszcze trochę, to jest środowisko żyjące z zapomóg i ludzie w jakimś stopniu wykluczeni społecznie. Część ludzi bezrobotnych, część

ludzi takich, którzy mają problemy z uzależnieniami i prędzej pani spotka tych ludzi w centrum niż na obrzeżach miasta.

Źródło: FGI

6.5.2.3 OCENA STOPNIA WPROWADZENIA/ PRZYWRÓCENIA FUNKCJI EDUKACYJNYCH, KULTURALNYCH I REKREACYJNYCH – W TYM OKREŚLENIE ZMIANY W ZAKRESIE INTEGRACJI SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ

Wprowadzenie bądź przywrócenie funkcji edukacyjnych, kulturalnych i rekreacyjnych na OR w sposób szczególny łączy ze sobą projekty realizowane w ramach wszystkich trzech działań osi VI RPO WŁ 2014-2020. O wnioskach płynących z realizacji projektów w ramach działań VI.1 i VI.2 traktuje dalsza część raportu (**rozdział 7**). W tym miejscu skoncentrowano się na efektach działania VI.3 *Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu*, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na poprawę dostępu mieszkańców OR do usług edukacyjnych, kulturalnych i rekreacyjnych oraz dotyczą zmian w zakresie integracji społeczności lokalnej.

Najbardziej korzystną zmianę w tym zakresie obserwuje się na przykładzie Łodzi. W ramach prowadzonej rewitalizacji obszarowej oraz rewitalizacji osiedla Księży Młyn, wprowadzonych zostało wiele nowych funkcji z zakresu kultury, rekreacji i edukacji. Warto zwrócić uwagę na powstanie: świetlic artystycznych dla dzieci, świetlic środowiskowych, pracowni twórczych, Centrów Aktywności Lokalnej czy Centrum Sztuki Współczesnej dla dzieci i młodzieży przy nowej siedzibie Teatru Pinokio.

Duże znaczenie dla mieszkańców łódzkiego śródmieścia ma rozwój działalności bibliotek publicznych oferujących zajęcia edukacyjno-kulturalne adresowane do dzieci, młodzieży i dorosłych. Zdaniem rozmówców (badanie jakościowe) oferta bibliotek cieszy się dużym zainteresowaniem – filie biblioteki miejskiej znajdują się niemalże „za rogiem”, a oferowane zajęcia/ spotkania/ warsztaty pozostają bezpłatne. To właśnie kwestia braku opłat jest tym, co pozytywnie wyróżnia biblioteki od domów kultury pod egidą Miejskiej Strefy Kultury¹⁰⁴. W przypadku obiektów MSK znaczna część prowadzonych zajęć jest odpłatna (co ważne – nie jest to opłata symboliczna), a to wyklucza z udziału w kulturze mieszkańców, których nie stać na taki wydatek.

Trzy albo cztery oddziały biblioteki. Albo były odnowione, albo zupełnie od nowa powstały. Część to też Centra Aktywności Lokalnej, które super nam się sprawdzają. (...) mamy i CAL o profilu senioralnym i mamy CAL o profilu informatycznym, który będzie

¹⁰⁴ [Miejska Strefa Kultury](#), dostęp 08.05.2024

raczej dla młodzieży i mamy taki typowo artystyczno-
terapeutyczny.

Źródło: IDI

Biblioteki w ogóle stały się też takimi fajnymi centrami i rzeczywiście fajne działania prowadzą. (...) My robiliśmy ten eksperyment z MSK również i nie wyszło. (...) Robiliśmy z nimi projekt przez prawie rok i wszystkie działania, które robiliśmy były dla mieszkańców bezpłatne, to oni bardzo szybko wszystkie te działania zamienili sobie na komercyjną ofertę. To powoduje, że oni myślą tylko o tym, w jaki sposób dawać ofertę mieszkańcom, a nie jak włączyć mieszkańców do tego, żeby móc współrealizować przedsięwzięcia.

Źródło: FGI

Poza Łodzią, o nadanie funkcji kulturalnych i edukacyjnych dba m.in kadra bełchatowskiego ośrodka kultury, który swoją siedzibę ulokował w zrewitalizowanej kamienicy przy Placu Wolności 10. Zajęcia odbywające się pod tym adresem bezsprzecznie wpływają na rozwój mieszkańców – dostarczając nowej wiedzy, umiejętności oraz zapewniając kontakt z kulturą i sztuką. Zdaniem respondentów badania FGI na brak zainteresowania uczestnictwem w ofercie nie można narzekać, niezależnie od grupy wiekowej.

Na rozwój kulturalny mieszkańców OR wpłynął również projekt realizowany przez Zgierz, w którym jednym z zadań było powstanie nowej siedziby dla MOK oraz utworzenie kina (obiekt Stary Młyn). Niemniej, w przypadku Zgierza pełne korzystanie z oferty kulturalnej wymaga odpłatności, co wyklucza najbiedniejszą warstwę mieszkańców z uczestnictwa w kulturze.

Kino powstało i to jest super sprawa. Cena bije łódzkie kina i też jest blisko, wiele osób jak rozmawia to mówi, że można się przejść. Do Łodzi to jest wycieczka, bo ja też tutaj przy kinie działam i rozmawiam z ludźmi, to rzeczywiście do Łodzi ta wyprawa, kojarzy im się z wydaniem masy pieniędzy, staniem w korkach, szukaniem miejsca na parking. Tutaj przychodzi się do kina, jest kawiarnia.

Źródło: FGI

Na podstawie przeprowadzonej analizy danych zastanych, jak i zrealizowanych badań terenowych wynika, że **działania edukacyjne skierowane do dzieci i młodzieży np. w formie dodatkowych zajęć pozalekcyjnych (w tym wyrównujących) nie znalazły**

miejsca w realizowanych projektach z zakresu rewitalizacji¹⁰⁵. Miasto Łódź współpracowało ze szkołami zlokalizowanymi na OR, aczkolwiek nie w obszarze funkcji edukacyjnych a w ramach przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu¹⁰⁶ – dotyczy wprowadzania do klas dzieci z rodzin relokowanych/ ponownie zasiedlających dany kwartał.

Akurat 70tka jest takim przykładem czy 26tka właśnie, gdzie sporo się rzeczywiście dzieje. Szkoły te były włączone w działania cross-financing'owe. Myślę, że skorzystały i dzieci, i nauczyciele. (...). Był to taki model adaptacji nowych dzieci do szkoły, czyli z tych osób, które na obszar rewitalizacji, wpływają. To była kwestia jakiegoś takiego wykluczenia, żeby w te społeczność dzieci umiały wejść.

Źródło: FGI

Rozmówcy z gmin wiejskich, jako istotne zadanie dla obszaru zdegradowanego, wskazywali na konieczność doposażenia szkół podstawowych. Zadanie to traktowane jest w charakterze planów na przyszłość, a jeśli doposażano szkoły w ciągu ostatnich kilku lat, to ze środków innych niż oś VI RPO WŁ 2014-2020. Z innych źródeł finansowania realizowano również szeroko zakrojoną termomodernizację publicznych placówek szkolnych i przedszkolnych.

Część wybranych do analizy gmin prowadzi monitoring wyników z egzaminów zakończenia szkoły podstawowej w podziale na przedmioty: matematykę, język polski i język obcy. Należy jednak podkreślić, że porównanie wartości wskaźników jest tu wyłącznie pogładowe – w roku 2017 weszła w życie reforma edukacji, przywracająca osiem klas szkoły podstawowej w miejsce dotychczasowych gimnazjów. Tym samym wyniki egzaminów z lat 2014-2016 dotyczą uczniów klas szóstych, podczas gdy wartości wskaźników otrzymane po roku 2017 – uczniów dwa lata starszych (klasa ósma). Poniższa **tabela 9** zawiera zestawienie pozyskanych od samorządów danych dotyczących średnich wyników egzaminów na zakończeni szkoły podstawowej.

¹⁰⁵ Dotyczy przeważającej większości gmin. Możliwe, że istnieją gminy realizujące tego typu działania (jako wyjątek od reguły).

¹⁰⁶ Należy jednak pamiętać, że na proces rewitalizacji centrum Łodzi składa się wiele różnych działań, finansowanych z różnych źródeł, toteż działania edukacyjne znalazły się w projektach finansowanych ze środków EFS, które były realizowane komplementarnie do projektów z VI osi priorytetowej RPO WŁ 2014-2020.

Tabela 9. Średnie wyniki egzaminów na zakończenie szkoły podstawowej z matematyki, języka polskiego oraz języka obcego w szkołach zlokalizowanych na obszarze rewitalizacji w podziale na poszczególne gminy

Wskaźnik	Wartość bazowa/osiągnięta	Jednostka				
		Drzewica	Gidle	Kutno	Łódź	Poddębice
Średni wynik egzaminu na zakończenie SP z matematyki w szkołach znajdujących się na OR	bazowa	43% (2019)	51% (2016)	-	43% (2016)	43% (2014)
	osiągnięta	52% (2023)	37% (2022)	40,5% (2023)	43% (2023)	51% (2023)
Średni wynik egzaminu na zakończenie SP z j. polskiego w szkołach znajdujących się na OR	bazowa	59% (2019)	67% (2016)	-	61% (2016)	64% (2014)
	osiągnięta	60% (2023)	57% (2022)	60,5% (2023)	54% (2023)	63% (2023)
Średni wynik egzaminu na zakończenie SP z j. obcego w szkołach znajdujących się na OR	bazowa	50% (2019)	68% (2016)	-	-	58% (2014)
	osiągnięta	55% (2023)	64% (2022)	61% (2023)	57% (2023)	60% (2023)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez gminy

Nadanie/przywrócenie funkcji rekreacyjnych wiąże się nieodłącznie z powstaniem miejsc użyteczności publicznej o profilu rekreacyjno-sportowym, co charakteryzuje zarówno omawiane we wcześniejszym rozdziale parki, skwery i tereny przy zbiornikach wodnych, jak i m.in. cały kompleks geotermalny będący efektem projektu z działania VI.3 w Poddębicach.

Estetyka tego parku bardzo się podniosła, funkcjonalność z punktu widzenia użyteczności dla mieszkańców również. Fajny plac zabaw funkcjonuje, sporo ludzi tam przychodzi. (...) Jest siłownia zewnętrzna też, ale dzieciaki bardziej korzystają niż dorośli. (...) Można powiedzieć, że park teraz żyje generalnie, ale jest jeszcze duża część potencjału parku niewykorzystana z racji niezagospodarowania brzegów rzeki.

Źródło: FGI

Jak wskazywano we wcześniejszych podrozdziałach, w przypadku działania VI.3 zadania „miękkie” (na bazie cross-financing’u) wiązały się przede wszystkim z przygotowaniem mieszkańców OR do procesu rewitalizacji zachodzącego w obszarze infrastruktury mieszkalnej lub/i przestrzeni publicznej. Miały one na celu

integrację społeczności lokalnej, a w dalszej kolejności utworzenie wspólnot – z wizją powstania w przyszłości zintegrowanych różnorodnych grup mogących wspierać się wzajemnie i rozwijać wykorzystując zróżnicowany potencjał swoich członków. W zadania te zaangażowane zostały organizacje pozarządowe działające w partnerstwie z jednostkami samorządu terytorialnego (beneficjenci dotacji w ramach działania VI.3).

Środki EFS-owe [z innych osi RPO] na edukację, aktywizację i animację to troszeczkę inaczej działało, niż to, co my mieliśmy w crossie. Myśmy mieli tu przywiązane środki do miejsca bardziej, czyli realizowane były w dużej współpracy z organizacjami pozarządowymi działania animacyjne, działania dotyczące np. tworzenia wolontariatu sąsiedzkiego, działania związane z jakimiś piknikami sąsiedzkimi, spotkaniami, z takim stworzeniem okoliczności do tego, żeby także ludzie się zintegrowali i też do tego, żeby poznali instytucje i funkcje, które zostały wprowadzone do tych obiektów.

Źródło: IDI

Miasto Łódź, w ramach procesu rewitalizacji monitoruje zmiany liczby zarejestrowanych organizacji pozarządowych, traktując je jako istotny kapitał społeczny miasta. W analizowanym okresie (2016-2023) liczba zarejestrowanych organizacji pozarządowych na 10 tys. ludność wzrosła z 82,92 do 107,03, co ewidentnie świadczy o **wzmocnieniu roli III sektora w stolicy województwa**.

Specyficznym dla projektów rewitalizacji obszarowej (Łódź – rewitalizacja obszarowa centrum oraz osiedle Księży Młyn, Zgierz¹⁰⁷) działaniem były **akcje integracji sąsiadów zogniskowane wokół tworzenia ogródków kwiatowych/ warzywnych na wspólnych podwórkach**. Na poniższym **zdjęciu 8** przedstawiono przykład tego typu realizacji na terenie Księżego Młyna w Łodzi.

¹⁰⁷ W przypadku Zgierza projekt podwórek finansowany był z Funduszy Norweskich.

Zdjęcie 8. Ogródek podwórkowy na Księżym Młynie w Łodzi

Źródło: materiały własne

Innym ciekawym rozwiązaniem sprzyjającym integracji było **wprowadzenie w Łodzi modelu partnerstw lokalnych**, służącego wymianie wiedzy i umiejętności sąsiedzkich, jak i – przede wszystkim – tworzeniu wspólnot o wysokim kapitale społecznym.

Też udało nam się wdrożyć taki model tworzenia partnerstw lokalnych, gdzie spotykają się najemcy i przedsiębiorcy z lokali użytkowych, szkoły, instytucje kultury, poszczególni mieszkańcy i organizacje pozarządowe na danym terenie. W tej chwili mamy 3 takie mocno działające partnerstwa, które są już właśnie, są samodzielne. Chodzi też o to, żeby to urząd zapoczątkował, ale żeby ci ludzie później [to kontynuowali] poznawszy się – poznając swoje możliwości, swoje zaplecze.

Źródło: IDI

6.5.2.4 OCENA REALIZOWANYCH DZIAŁAŃ SŁUŻĄCYCH NIWELOWANIU ZJAWISKA WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO

Wykluczenie społeczne dotyczy sytuacji, w której dana jednostka bądź zbiorowość nie może normalnie uczestniczyć w życiu społecznym, przy czym ograniczenie to nie wynika z jej wewnętrznych przekonań, ale znajdują się poza kontrolą wykluczonej jednostki. Tym samym najczęściej w rzeczywistości polskiej mówi się o wykluczeniu społecznym z uwagi na ubóstwo, wiek (głównie senioralny), niepełnosprawność oraz pochodzenie (np. uchodźcy, mniejszości etniczne).

Pojawia się również kategoria wykluczenia transportowego – z uwagi na brak prywatnego samochodu lub/ i brak niezbędnych uprawnień przy jednoczesnym braku dostępnej komunikacji publicznej; oraz wykluczenia cyfrowego – z uwagi na brak narzędzi lub/i umiejętności cyfrowych pozwalających na swobodną realizację potrzeb

we współczesnym świecie (administracja online, bankowość online, zakupy online, korespondencja online, dostęp do wiadomości, etc.).

W przypadku analizowanych gmin najczęściej pojawiającym się rodzajem wykluczenia jest wykluczenie z uwagi na ubóstwo i związane z nim bezrobocie, brak kwalifikacji (dotyczy m.in młodzieży pochodzącej z rodzin dysfunkcyjnych), zaawansowany wiek sprzężony z niepełnosprawnością oraz niepełnosprawność bez powiązań z wiekiem (w tym rodziny dzieci z niepełnosprawnością). Pojawia się również kategoria kryzysu bezdomności oraz wykluczenia z uwagi na historię alkoholową (w przeszłości).

W ogólnym rozrachunku (na podstawie danych dotyczących całego regionu, jak i danych monitoringowych otrzymanych od analizowanych gmin) **zauważalnie maleje odsetek osób korzystających z pomocy społecznej, niezależnie od powodów, dla jakich przyznawane są świadczenia:**

- Liczba mieszkańców OR w Bełchatowie korzystających z pomocy społecznej zmalała w ewaluowanym okresie z 322 (2014) do 231 (2023) osób;
- Liczba osób pobierających zasiłki na OR w Ksawerowie zmalała z 13 (2016) do 8 (2023);
- W przypadku Kutna wartość wskaźnika ubóstwo wśród osób korzystających z pomocy społecznej na 1 000 mieszkańców zmniejszyła się z 28,7 (2015) do 24,7 (2023), natomiast zwiększyła się grupa osób z niepełnosprawnościami – liczba osób niepełnosprawnych na 1 000 mieszkańców wzrosła z 20,6 (2015) do 24,5 (2023);
- Miasto Łódź raportuje zintegrowany wskaźnik pn. *Zespolony indeks natężenia ubóstwa (zasiłek stały, celowy, okresowy, pomoc na dożywianie dzieci; liczba osób w rodzinach, w których wypłacane jest świadczenie, w przeliczeniu na 1000 ludności)*. Z otrzymanych danych wyłaniają się istotne, oczekiwane spadki wartości wskaźnika, tj. w roku bazowym 2016 natężenie pobierania zasiłku stałego wynosiło 18,18, a natężenie pobierania pomocy na dożywianie dzieci: 76,32. Najświeższe dane (2023) wskazują, że natężenie pobierania zasiłku stałego wynosi 15,40, a natężenie pobierania pomocy na dożywianie dzieci 47,63;
- Ozorków charakteryzuje się wyraźną korzystną zmianą – udział osób korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem spadł z 16,7% (2016) do aż 3,6% (2021);
- Ten sam wskaźnik (udział osób korzystających ze środków pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem w %) w Poddębicach zanotował spadek z 6,7 % (2014) do 3,07% (2023);
- W Żychlinie również odnotowano poprawę - Liczba osób otrzymujących świadczenia pomocy społecznej ogółem na 100 mieszkańców zmalała z 18,29 (2016) do 8,65 (2022);
- Liczba bezwzględna osób objętych pomocą socjalną w Zgierzu (na podstawie otrzymanych danych) pozostaje bez zmian i wynosi 1 478 osób;
- Przeciwny (niekorzystny) wynik cechuje gminy: Drzewica oraz Gidle.

- W Drzewicy liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej na OR wzrosła z 335 do 381,
- W Gidlach liczba osób objętych pomocą z uwagi na ubóstwo/ 1 000 mieszkańców wzrosła drastycznie z 9 (2016) do 22 (2022).

W przypadku analizowanych gmin, realizowane projekty rewitalizacyjne wpłynęły na poprawę sytuacji osób wykluczonych społecznie, zarówno w sposób bezpośredni, jak i pośredni – przy czym należy pamiętać, że w ramach osi VI działania miękkie zaprogramowane zostały w charakterze uzupełniającym/ wspierającym. Wśród wprowadzonych rozwiązań mających korzystny wpływ na niwelowanie zjawiska wykluczenia społecznego wyróżnić można:

- **Budowę mieszkań chronionych/ treningowych** – dedykowanych osobom z niepełnosprawnościami, osobom wychodzącym z pieczy zastępczej lub osobom w kryzysie bezdomności;

To osoby głównie osoby bezdomne. Mieszkanie zamieszkują trzy osoby. Jeśli dobrze pamiętam, to jedna już wyszła z kryzysu bezdomności, wróciła na rynek pracy i opuściła mieszkanie chronione. (...) Także ma to również swoją... no widać, że efekty przynosi.

Źródło: IDI

- **Rozwój oferty bibliotek publicznych**, które stały się czymś w rodzaju lokalnych centrów aktywności społecznej i instytucjami kultury w jednym;
- **Pojawienie się/ rozbudowa świetlic środowiskowych lub/i budowa centrów aktywności społecznej dedykowanych dzieciom i młodzieży;**
- **Powstanie Klubów Seniora, Miejsc Aktywności Lokalnych / Centrum Aktywności Lokalnych o profilu senioralnym/z ofertą adresowaną do seniorów** (aktywizacja społeczna osób starszych);
- **Działania mające na celu poprawę bezpieczeństwa publicznego** – wymiana oświetlenia, montaż monitoringu, poprawa bezpieczeństwa komunikacyjnego, uporządkowanie przestrzeni.

Były kradzieże, rozbijanie, logo nawet mi potłukli. Na złość zrobili, bo komuś wychodziło. U nas też był przypadek, że właśnie w auto zaparkowane wzdłuż ulicy ktoś rzucił kamieniem centralnie w szybę i się rozbiła. Mieliśmy właśnie monitoring i się udało.

Źródło: FGI

Nierozwiązanym problemem wciąż pozostaje odpłatność za ofertę zajęć edukacyjnych (w tym wyrównawczych) dla dzieci i młodzieży oraz zajęć kulturalnych organizowanych przez miejskie instytucje kultury lub/i organizacje pozarządowe.

Centrum Kultury Dziecka, dawno już otworzone. Jest na terenie rzeczywiście zdegradowanym. Z tym że nikt nie przechodzi tam z terenu zdegradowanego, no bo trzeba płacić, czyli jest sytuacja

najgorsza z możliwych – postawić dziecko, żeby przez szybkę patrzyło, co się dzieje w środku.

Źródło: FGI

Inną podnoszoną kwestią jest **wciąż niewystarczające zagospodarowanie młodzieży zamieszkującej obszary rewitalizacji**. Istotnym czynnikiem może być zarówno brak atrakcyjnej oferty, jak i brak odpowiedniej zachęty skierowanej do młodych (promocja aktywna) w kontekście istniejącej oferty spędzania czasu wolnego.

Ja osobiście dalej uważam, że w Zgierzu to jest mało, to już któreś podejście do zagospodarowania młodzieży. Zawsze pojawia się to, że ulubionym miejscem młodzieży jest McDonald's, bo jest ciepło, sucho, nie pada na głowę i można coś zjeść i to są najważniejsze wartości i nikt nie zawraca głowy. Mając tą strefę obok bardzo popularne jest siedzenie na korytarzu w piwnicy przez młodzież. Jest sucho, ciepło, nie pada, wejdę na górę to mam kawiarnię i obok jest toaleta, także wszystko obok jest.

Źródło: FGI

Jednym z ważniejszych przedmiotów krytyki wobec rewitalizacji prowadzonej w perspektywie finansowej 2014-2020 w województwie łódzkim jest taki sposób jej zaprogramowania, który koncentruje się na estetyce przestrzeni publicznej oraz na wysiłkach zmierzających do integrowania społeczności lokalnej przy jednoczesnym zaniedbaniu podstawowych potrzeb mieszkańców, jakimi są godne warunki mieszkalne, brak lęków związanych z sytuacją finansową czy problemy zdrowotne (w tym problemy natury psychicznej, przemoc domowa i uzależnienia).

Gdzie jest błąd? Z wszystkim. A bo jest pięknie. A kogo to piękno obchodzi? (...) Piramida Masłowa, analiza potrzeb ludzkich. Pierwsze to jest dach nad głową, żeby była woda i tak dalej. A poczucie piękna jest daleko za tym. A my się czym zajmujemy? Poczuciem piękna. Jeszcze najlepiej, tym drugim poniżej, żeby wspólnoty się tworzyły. Czyli ci ludzie, co po prostu mają problem taki, że muszą do toalety lecieć tam, że oni sobie stowarzyszenie założą.

Źródło: FGI

Mieszkańcy pomimo tego, że mają piękne elewacje, nie czują tego, żeby dbać o tę przestrzeń, taką wspólną. (...) Cokolwiek byśmy próbowali zrobić, to właśnie ta odpowiedzialność mieszkańców, żeby oni też czuli, że to, ta przestrzeń też się dla nich zmienia i, że to też jest dla nich, a niestety nie zawsze będzie.

Źródło: IDI

Natomiast jest podstawowa zasada, która jakoś nam się nie do końca chyba udaje. Żeby trochę tych ludzi posłuchać, co oni chcą,

a nie ich uszczęśliwiać na siłę, bo ktoś sobie wymyślił, teraz będzie ładnie i fajnie.

Źródło: FGI

W kontekście wykluczenia społecznego z uwagi na ubóstwo, warto mieć świadomość, że osoby zadłużone zamieszkujące dotychczas obszary rewitalizacji (dot. m.in Łodzi) nie posiadając żadnego stosunku prawnego do zajmowanego dotychczas lokalu¹⁰⁸ po zakończeniu remontów nie mają prawa powrotu do dotychczasowego miejsca zamieszkania. Dla nich przeznaczone są mieszkania socjalne ulokowane w większości poza śródmieściem. Jak piszą autorzy reportażu wydanego w 2020 roku pn. *Łódź. Miasto po przejściach*¹⁰⁹:

Ustawa nie uwzględnia mieszkańców bez tytułu prawnego do lokali. Ale z drugiej strony nic nie stoi na przeszkodzie by mieszkania socjalne umieścić w centrum. To kwestia wyboru, a nie ustawy. Problemem jest chora społeczność, a nie obdrapana kamienica. Jeśli ci ludzie nie wracają, to podważa sens całego programu. (...) Może i przy rewitalizacji robimy wiele potrzebnych projektów, ale na dzień dobry wyrzucamy najbiedniejszych.¹¹⁰

Źródło: *Łódź. Miasto po przejściach*

6.5.3 SFERA GOSPODARCZA

6.5.3.1 OKREŚLENIE ZMIANY W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA UBÓSTWU

Z danych GUS wynika, że liczba osób żyjąca w ubóstwie w całym kraju istotnie zmalała na przestrzeni lat 2014-2021¹¹¹. Główną przyczyną tej zmiany była korzystna koniunktura gospodarcza całego kraju mająca wpływ na spadek bezrobocia oraz transfery socjalne¹¹². Z drugiej strony, od około 3 lat obserwuje się załamanie wzrostu gospodarczego w wyniku kryzysu ekonomicznego związanego z pandemią COVID-19 (m.in. gwałtowny wzrost wskaźnika inflacji). **Sytuacja gospodarcza od czasu pandemii jest więc nietypowa: wzrost gospodarczy, rzeczywista konsumpcja i inflacja wykazują alarmujące poziomy, a bezrobocie jest bardzo niskie**¹¹³.

¹⁰⁸ Zgodnie z Ustawą o rewitalizacji mieszkańcy wracają do swoich mieszkań na podstawie „istniejącego stosunku prawnego.”

¹⁰⁹ Górecki W., Józefiak B., *Łódź. Miasto po przejściach*, Wydawnictwo Czarne, Wólowiec 2020

¹¹⁰ Ibidem, s.231

¹¹¹ Poziom ubóstwa skrajnego w latach 2014-2021 spadł z 7,4% do 4,2%, ubóstwa relatywnego z 16,2% do 12%¹⁹, a ubóstwo ustawowe zmniejszyło się z 12,2% do 6,5%, zob. *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce, Główny Urząd Statystyczny. 2022; Dane GUS*, dostęp: 10.05.2024

¹¹² M.in Program 500+ (obecnie 800 +)

¹¹³ Za Raport z monitoringu ubóstwa EAPN Polska (Poverty Watch 2023), *Raport EAPN Polska*, dostęp: 10.05.2024

W 2022 r. sytuacja ogółem nie zmieniła się dla wskaźników alarmowych takich jak ubóstwo skrajne i pogłębiona deprivacja materialna i nieznacznie się poprawiła w przypadku wskaźników ubóstwa relatywnego oraz sfery wykluczenia społecznego. Brak zmiany sytuacji najbiedniejszych powinien bardzo niepokoić, biorąc pod uwagę oczywisty cel całkowitego wyeliminowania ubóstwa skrajnego oraz deprivacji materialnej i społecznej w społeczeństwie. Obraz uzyskany powyżej dotyczy sytuacji dla ogółu społeczeństwa. Są jednak grupy, które powinny być chronione bardziej niż inne przed ubóstwem: dzieci, osoby z niepełnosprawnościami i osoby starsze.

Źródło: Poverty Watch 2023¹¹⁴

Jak wynika z wcześniejszych rozdziałów, wpływ działania VI.3 na rozwój gospodarczy wiąże się ze wzrostem mikroprzedsiębiorczości na OR. **Nie obserwuje się natomiast bezpośredniego związku przyczynowo skutkowego pomiędzy projektami rewitalizacyjnymi realizowanymi w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 a zmniejszeniem się poziomu ubóstwa na OR.**

Jak myślimy o tych kwestiach społecznych, to na którymś z Komitetów Rewitalizacji, jak rozmawialiśmy o tych raportach monitorujących, to zawsze jest takie pytanie (...) czy zmiana, która zaszła, jest zmianą, która wynika z interwencji rewitalizacyjnej, czy w ogóle ze zmiany w całym kraju.

Źródło: FGI

Tylko trzy z dziesięciu analizowanych gmin monitorują wskaźniki bezpośrednio odnoszące się do problematyki ubóstwa mieszkańców OR – Kutno, Żychlin i Gidle. W przypadku Kutna wartość wskaźnika ubóstwa wśród osób korzystających z pomocy społecznej na 1 000 mieszkańców zmalała z 28,77 (2015) do 24,7 (2023). W Żychlinie liczba osób otrzymujących świadczenia pomocy społecznej z powodu ubóstwa na 100 mieszkańców spadła z 16,12 (2016) do 3,8 (2023)¹¹⁵. Natomiast w Gidlach liczba osób objętych pomocą z uwagi na ubóstwo/ 1 000 mieszkańców wzrosła z 9,21 (2016) do aż 21,97 (2023).

Wśród realizowanych projektów, które choćby częściowo wpłynęły na poziom życia mieszkańców wyróżnić należy pełną rewitalizację budynków mieszkalnych prowadzoną w Łodzi – w tym. m.in na osiedlu Księży Młyn. Rodziny zamieszkujące lokale gminne zyskały wyższy standard życia, aczkolwiek wraz z nim wzrosła kwota miesięcznego czynszu. W wywiadach (badanie jakościowe) przytaczano historie o daleko idących oszczędnościach czynionych przez mieszkańców nowo

¹¹⁴ Poverty Watch 2023, s. 14 Poverty Watch 2023, dostęp: 10.05.2024

¹¹⁵ Co w przeliczeniu na 1000 mieszkańców odnotowuje wyjątkowo wysokie wartości wskaźnika : 161,2 (2016) i 38 (2023).

odremontowanych lokali celem minimalizacji kosztów comiesięcznych opłat (np. wyłączenie ogrzewania w zimie mimo nieznośnej temperatury w mieszkaniu).

Zmiany przestrzeni publicznej w wyniku rewitalizacji nierzadko wpływają na pojawianie się nowych procesów społeczno-gospodarczych. Wśród nich znajduje się **zjawisko postępującej gentryfikacji, sprzyjające podziałom klasowym, a poprzez to wpływające na zwiększenie ubóstwa autochtonów**. Mowa o procesach napływu ludności o wyższych dochodach, wykształceniu i statusie społecznym do dotychczas zdegradowanych obszarów (głównie) śródmiejskich¹¹⁶. Proces gentryfikacji polega na przekształceniu jednej lub kilku dzielnic miasta z przestrzeni publicznej (społecznej) w obszar całkowicie skomercjalizowany i podlegający wyłącznie rynkowej kontroli. Poprawa estetyki miejsca realizowana przez procesy rewitalizacyjne sprzyja ww. zjawisku, które powoduje przemienienie dotychczasowej tkanki miejskiej w zamknięte enklawy zamieszkałe przez ludzi napływowych nie wykształcających poczucia wspólnoty lokalnej, powodując klasową segregację przestrzeni.

Gentryfikacja rozpoczyna się przeważnie od prywatyzacji lokali mieszkalnych, a także przestrzeni wspólnej. Sytuacje takie (np. popularność przekształcania lokali mieszkalnych w lokale pod wynajem krótkoterminowy) mają miejsce niemal we wszystkich większych miastach Polski (zob. procesy gentryfikacji na przykładzie Krakowa¹¹⁷). Wyzwaniem dla samorządów jest przeciwdziałanie niekontrolowanemu procesowi gentryfikacji poprzez świadome i planowe prowadzenie procesów rewitalizacji we współpracy międzyinstytucjonalnej (ośrodki kultury, szkoły, placówki publiczne, organizacje pozarządowe) i przy aktywnym udziale społeczności lokalnej (mechanizm partycypacji społecznej).

6.5.3.2 OKREŚLENIE ZMIANY W POZIOMIE WYKORZYSTANIA POTENCJAŁU ENDOGENICZNEGO REGIONU

Jednym z celów prowadzonej w ramach RPO WŁ 2014-2020 rewitalizacji było efektywne wykorzystanie potencjału endogenicznego¹¹⁸ województwa łódzkiego. Opinie mieszkańców i beneficjentów osi VI na temat obserwowanych zmian w poziomie jego wykorzystania przedstawione są w kolejnych częściach raportu. W niniejszym podrozdziale wskazano na przykłady dostatecznego bądź nie, spożytkowania potencjału tkwiącego w regionie poprzez realizację projektów w ramach działania VI.3.

¹¹⁶ Za: Górczewska M. *Gentryfikacja w polskim kontekście: krytyczny przegląd koncepcji wyjaśniających*, Przegląd geograficzny 2015, 87, 4, s. 589-611

¹¹⁷ Za: Anielska K. *Gentryfikacja, jak ją rozpoznać... i zmierzyć przy użyciu dostępnych danych ilościowych*, Studia Regionalne i Lokalne Nr 3(77)/2019 ISSN 1509-4995

¹¹⁸ Tu w rozumieniu: jako wynikającego z wewnętrznych uwarunkowań regionu.

Z wywiadów jakościowych wyłania się zróżnicowana ocena tego, czy i na ile działania prowadzone w ramach rewitalizacji przyczyniły się do uwypuklenia wartości tkwiących na obszarze poddawanych rewitalizacji. Korzystnie oceniono m.in:

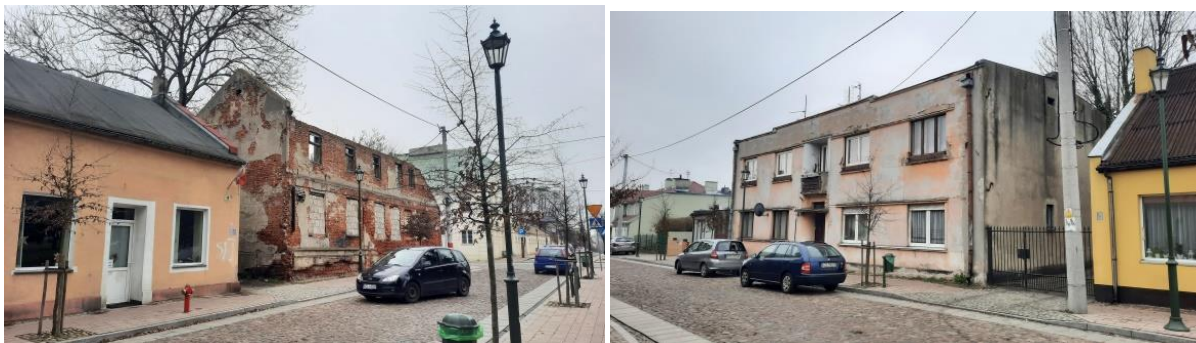
- Rewitalizację przestrzeni publicznej uwzględniającą dziedzictwo historyczne miejsca – np. brukowanie ulic zamiast kładzenia asfaltu (Park Kulturowy w Zgierzu), montaż latarni ulicznych nawiązujących do stylistyki retro (Zgierz, Ozorków), adaptacja zabytkowych budynków na cele społeczno-kulturowe (nadanie/ przywrócenie/ poszerzenie funkcji) – jak np. Jatki miejskie w Rawie Mazowieckiej czy budynki pofabryczne w Łodzi;
- Budowa nowych obiektów niezakłócająca dotychczasowej stylistyki miejsca – np. budowa stref relaksu w przestrzeni miejskiej z wykorzystaniem materiałów drewnianych zamiast plastikowych (np. Zgierz);
- Wprowadzenie nowych funkcji gospodarczych lub/i kulturowych wykorzystujących potencjał twórczy tkwiący w rodzimych artystach/ organizatorach – przykładem są otwarte pracownie artystyczne na osiedlu Księży Młyn.

Z drugiej strony wskazuje się, że wykorzystanie potencjału regionu jest wciąż niewystarczające wobec istniejącego kapitału społeczno-kulturowego. Zebrane uwagi dotyczą m.in:

- Konieczności dalszego prowadzenia rewitalizacji zdegradowanej tkanki śródmiejskiej. Dotychczas zrealizowane działania traktowane są, w opinii rozmówców, jako „kropla w morzu potrzeb”. Za główną przeszkodę kontynuacji działań, poza oczywistym powodem finansowym, wskazuje się na brak wystarczającej współpracy międzyinstytucjonalnej – przede wszystkim współpracy z właścicielami podmiotów usługowo-handlowych i właścicielami kamienic. Na poniższym **zdjęciu 9** przedstawiono przykłady zdegradowanej tkanki miejskiej w Ozorkowie oraz Zgierzu.

Zdjęcie 9. Przykłady zdegradowanej tkanki miejskiej. Obszar zdegradowany w Ozorkowie (u góry) oraz obszar zdegradowany w Zgierzu (na dole).

Źródło: materiały własne

- Większego wsparcia dla artystów tworzących na OR (m.in oczekiwanie preferencyjnych stawek czynszu);

W Krakowie są lokale artystyczne i one mają o wiele mniejsze stawki czynszu i tam pracuje artysta. Jeżeli on otworzy firmę, to jest już lokal użytkowy, ale dopóki nie otworzy jest artystą i może sobie prowadzić ten lokal. Dlaczego w Łodzi jest inaczej? Najbardziejniejsza, a najdroższe pracownie. Kraków dba o turystów, najlepiej sprzedają się obrazy, fotografie, w Warszawie podobnie, zobaczcie jak na Pradze obrazy sprzedają.

Źródło: FGI

- Centralizacji informacji turystycznej działającej na terenie OR (przykład Zgierza) oraz poprawy nawigacji w terenie (tworzenie mapek, kierunkowskazów – Zgierz, Księży Młyn w Łodzi);
- Dostrzeżenia i wykorzystania potencjału tkwiącego w uwarunkowaniach środowiskowych – tu np. możliwość wykorzystania potencjału wód artezyjskich w Ozorkowie¹¹⁹;
- Zagospodarowania odcinków rzecznych przy jednoczesnej renaturyzacji koryt¹²⁰, zapewniając tym samym regularną obsługę z zakresu utrzymania czystości w odpowiedzi na problem zaśmieconych rzek oraz pozostałych przestrzeni zielonych wskazują rozmówcy z Ozorkowa, Drzewicy, Gidli, Bełchatowa oraz Zgierza.

6.6. POZYTYWNE I NEGATYWNE (NIE)PLANOWANE EFEKTY PROJEKTÓW REALIZOWANYCH W RAMACH DZIAŁANIA VI.3 RPO WŁ 2014-2020 NA WYZNACZONYCH OBSZARACH REWITALIZACJI

Planowane efekty projektów realizowanych w ramach działania VI.3 bezpośrednio nawiązują do poziomu osiągniętych wartości wskaźników. W ramach działania VI.3 wyróżniamy wskaźniki wskazane w SZOOP RPO WŁ 2014-2020 oraz wskaźniki

¹¹⁹ Zob. [Wody Artezyjskie Ozorkowa](#), dostęp: 10.05.2024

¹²⁰ Por. [Krajowy Program Renaturyzacji Wód Powierzchniowych](#), dostęp 13.05.2024

dodatkowe wskazywane przez beneficjentów. Poniżej przedstawiono poziom realizacji wskaźników (stan na 19.02.2024):

Wskaźnik rezultatu wskazany w SZOOP RPO Wł 2014-2020¹²¹ :

- Liczba przedsiębiorstw ulokowanych na zrewitalizowanych obszarach [szt.] – wartość docelowa: 114, wartość osiągnięta: 50¹²²;

Wskaźniki produktu wskazane w SZOOP RPO Wł 2014-2020:

- Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha] – wartość docelowa: 55,00; wartość osiągnięta: 178,37;
- Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.] – wartość docelowa: 34,00, wartość osiągnięta: 204,00;
- Wyremontowane budynki mieszkalne na obszarach miejskich [jednostki mieszkalne] – wartość docelowa: 1 417,00, wartość osiągnięta: 812,00;

Dodatkowe wskaźniki wskazywane przez beneficjentów w ramach projektów:

- Budynki publiczne lub komercyjne wybudowane lub wyremontowane na obszarach miejskich [m²] – stopień realizacji 63,71%;
- Długość przebudowanych dróg gminnych [km] – stopień realizacji 82,21%
- Długość przebudowanych dróg powiatowych [km] – stopień realizacji 67,84%;
- Długość wybudowanych dróg gminnych [km] – stopień realizacji 60,94%;
- Liczba nowo utworzonych miejsc pracy [EPC] – stopień realizacji 61,07%;
- Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami [szt.] – stopień realizacji 65,60%;
- Liczba utrzymanych miejsc pracy [EPC] – stopień realizacji 100,00%;
- Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem [szt.] – stopień realizacji 63,83%;
- Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich [m²] – stopień realizacji 75,35%;
- Wzrost zatrudnienia we wspieranych podmiotach (innych niż przedsiębiorstwa) [EPC] – stopień realizacji 100,00%;

Obserwuje się znaczne zróżnicowanie stopnia osiągnięcia założonych wartości docelowych – przy czym najwyższe wyniki osiągają wskaźniki produktu wskazane w SZOOP dotyczące powierzchni obszarów objętych rewitalizacją oraz liczby wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach. Niestety, przeważająca większość wylistowanych wskaźników – szczególnie z listy wskaźników dodatkowych wskazanych przez beneficjentów w ramach projektów – nie osiągnęła wartości docelowych. Należy jednak mieć świadomość, że z uwagi na

¹²¹ Źródło: SZOOP RPO Wł 2014-2020

¹²² Z informacji pozyskanych od Zamawiającego (z dnia 10.06.2024) wynika, że wskaźnik ten udało się przekroczyć (wartość osiągnięta: 54)

przesunięcia w harmonogramach projektów w powyższym zestawieniu brakuje aktualnych danych dotyczących wartości osiągniętych (stan na 19.02.2024). Szczegółowa ocena wskaźników została przeprowadzona w **rozdziale 8.2**.

Wśród pozytywnych, nieoczekiwanych efektów przedsięwzięć rewitalizacyjnych prowadzonych w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 wskazać można na:

- Sytuacje występujące, gdy efekty inwestycji polegających na poprawie estetyki przestrzeni **skłaniały właścicieli i mieszkańców sąsiednich budynków do prowadzenia remontów czy prac porządkowych na własną rękę;**
- Sytuacje, w których renowacja budynków oraz przestrzeni publicznych w centrach miast powodowała, że **dana przestrzeń stała się atrakcyjna dla przedsiębiorców** (otwieranie punktów usługowych, w tym często gastronomicznych);
- Fakt, iż poprawa estetyki budynków oraz przestrzeni publicznych w centrach miast stała się **bodźcem do wzrostu odwiedzin turystów na danym obszarze;**
- **Wykorzystywanie zrewitalizowanych przestrzeni publicznych (parków, placów) na potrzeby organizacji lokalnych wydarzeń kulturalnych czy rozrywkowych** integrujących miejscową społeczność (realizowanych nie tyle przez jednostki miejskie, co przez organizacje pozarządowe).;
- Wartym uwagi korzystnym efektem prowadzonej rewitalizacji **jest wzmocnienie współpracy samorządu z organizacjami pozarządowymi (w tym podmiotami ekonomii społecznej);**
- Pozytywnym efektem jest **pojawienie się lokalnych liderów** (najczęściej przedstawicieli organizacji pozarządowych, radnych, dyrektorów szkół lub innych instytucji publicznych, ale i „zwykłych” mieszkańców), którzy stali się katalizatorem zmian zachodzących w danym osiedlu czy dzielnicy.

Z drugiej strony, wśród negatywnych, nieoczekiwanych efektów przedsięwzięć rewitalizacyjnych prowadzonych w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 należy wymienić m.in:

- Niewystarczającą analizę potrzeb społeczności lokalnej, a co za tym idzie – **niewystarczające powiązanie celów rewitalizacji z rzeczywistymi oczekiwaniami mieszkańców** (nacisk na funkcje estetyczne i tworzenie wspólnot przy jednoczesnym braku odpowiedzi na potrzeby w zakresie warunków życia, pracy i poprawy stanu zdrowia psychicznego);
- **Projektowe traktowanie działań społecznych** – jak wskazywano wcześniej, prowadzone w ramach cross-financing’u działania społeczne realizowane były w zbyt krótkim okresie czasu i niejednokrotnie w sposób fragmentaryczny, co utrudnia realne wsparcie społeczności;
- Dekonstrukcję tkanki miejskiej poprzez przesiedlenia ludności, wiążąca się z **trwałą degradacją dotychczasowych powiązań społecznych, często bazujących na wzajemnej sąsiedzkiej pomocy, przyjaźni i życzliwości;**
- **Procesy gentryfikacji powodujące zmianę charakteru danej dzielnicy/kwartалу** – przy jednoczesnym wykluczeniu osób cechujących się niższym

statusem społecznym i mniejszą zasobnością portfela (sklepy, punkty usługowe oferujące produkty/ usługi premium).

6.7. IDENTYFIKACJA OBECNYCH POTRZEB REWITALIZACYJNYCH NA PRZYKŁADZIE ANALIZOWANYCH GMIN ORAZ POSTAWA SAMORZĄDÓW WOBEC REWITALIZACJI W KOLEJNYCH LATACH (PERSPEKTYWA 2024+)

Nie wszystkie z dziesięciu analizowanych gmin mają w planach opracowanie Gminnego Programu Rewitalizacji, a co za tym idzie – wzięcie udziału w naborach w ramach perspektywy finansowej 2021-2027. Zdaniem przedstawicieli tych gmin, **opracowanie GPR jest na tyle trudnym, angażującym i kosztownym wyzwaniem, że zestawienie zysków i strat przeważa na niekorzyść przystąpienia do tworzenia ww. dokumentacji. Priorytetowe potrzeby rewitalizacyjne mogą zostać sfinansowane ze środków własnych gminy.**

Był taki pomysł, żeby to wszystko zdiagnozować, ale stwierdziliśmy, że nie ma to sensu. W ramach środków własnych tak będziemy kupowali pewne rzeczy i będziemy robić pewne rzeczy. Raczej nie planujemy tu starać się w tej osi o jakieś środki zewnętrzne. Nie chcemy już po prostu opracowywać i na zewnątrz zlecać opracowania takiego dokumentu, bo może się okazać, że poradzimy sobie tutaj, w miarę potrzeb, w ramach gminy.

Źródło: IDI

Skupiliśmy się na tym obszarze i póki co nie widzimy obszaru, który wymagałby tak drastycznej przemiany i takiej interwencji. Myślimy, że możemy to, póki co, robić ze środków własnych, niekoniecznie szukając wsparcia z zewnątrz.

Źródło: IDI

W perspektywie pozostałych gmin (z listy analizowanych), **opracowanie GPR to nie tylko droga do zdobycia unijnych środków na rewitalizację, ale przede wszystkim strategia rozwoju gminy w oparciu o problematykę postępującej degradacji obszarów.**

Gminny program rewitalizacji to jest taka też strategia, więc jak mamy jakąś strategię, to będziemy się tego trzymać.

Źródło: IDI

W szczególnym przypadku znalazła się **Łódź, której przedstawiciele nie kryją rozczarowania sposobem zaprogramowania Funduszy Europejskich dla Łódzkiego 2021-2027.** W obecnej perspektywie finansowej, Miasto Łódź nie otrzymało oddzielnej ścieżki pozakonkursowej, która wiązałaby się z dedykowanymi potrzebom stolicy regionu odrębnymi środkami na kontynuację procesów rewitalizacji.

Jesteśmy mocno rozczarowani tym, że w nowej perspektywie środki na rewitalizację są dużo mniejsze, przynajmniej z naszej

perspektywy. Trochę mam wrażenie, że nie wiem, czy to jest takie myślenie, że 1 perspektywa wystarczy żeby rozwiązać te problemy, która miała rozwiązywać rewitalizacja. Nie, ja myślę, że jakieś 4-5 perspektyw-, żeby to w ogóle wyprowadzić na prostą. Naprawdę, patrząc na potrzeby to jest kropla w morzu.

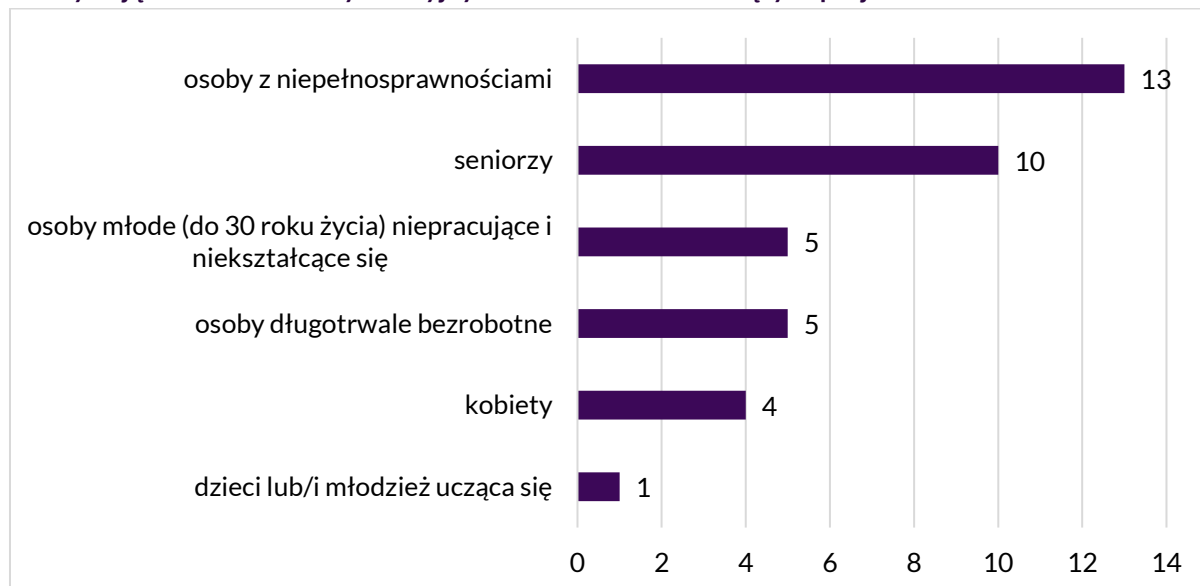
Źródło: IDI

Wśród zidentyfikowanych potrzeb rewitalizacyjnych na kolejne lata (na podstawie analizowanych gmin) znalazły się przede wszystkim:

- Kontynuacja rewitalizacji obszarowej – odnowienie kolejnych kwartałów/ osiedli, w tym osiedli pofabrycznych;
- Dalsze podnoszenie poziomu bezpieczeństwa poprzez poprawę infrastruktury komunikacyjnej (uspokojenie ruchu w centrach miast oraz uporządkowanie miejsc parkingowych), montaż monitoringu/ oświetlenia;
- Stwarzanie warunków do uczestnictwa mieszkańców w życiu społecznym, m.in poprzez tworzenie atrakcyjnych przestrzeni wspólnych;
- Rewitalizacja obszarów o funkcjach rekreacyjnych (parki miejskie, tereny wokół zbiorników wodnych);
- Stworzenie warunków do współodpowiedzialności mieszkańców za procesy rewitalizacji – ukierunkowanie samorządów na dialog społeczny.

Wśród grup społecznych, które w przyszłości powinny zostać objęte szczególnym wsparciem, w wywiadach jakościowych wymieniano przede wszystkim **wszystkim dzieci i młodzież, traktując ich w formie kapitału społecznego na przyszłość**. Ankietowani beneficjenci działania VI.3 zwrócili natomiast uwagę na konieczność kontynuacji wsparcia ukierunkowanego na **osoby z niepełnosprawnościami oraz seniorów – z uwagi na postępujące starzenie się społeczeństwa**. Odpowiedzi na pytanie dotyczące grup społecznych, które priorytetowo powinny zostać objęte działaniami aktywizacyjnymi w ramach przyszłych projektów przedstawia poniższy **wykras 29**.

Wykras 29. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru o grupy społeczne, które priorytetowo należy objąć działaniami aktywizacyjnymi w ramach nadchodzących projektów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.3; n=20

7. WPŁYW INTERWENCJI (DZIAŁANIE VI.1 ORAZ VI.2) NA ZWIĘKSZENIE PARTYCYPACJI W KULTURZE, ROZWÓJ TURYSTYKI ORAZ TWORZENIE NOWYCH MIEJSC PRACY I OGRANICZENIE UBÓSTWA W WOJEWÓDZTWIE ŁÓDZKIM

7.1. POZIOM WYKORZYSTANIA POTENCJAŁU ENDOGENICZNEGO WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

7.1.1. OKREŚLENIE ZMIANY W POZIOMIE WYKORZYSTANIA POTENCJAŁU ENDOGENICZNEGO (W SEKTORZE TURYSTYKI I KULTURY) WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Zgodnie z definicją zawartą w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030¹²³ potencjał endogeniczny to specyficzna dla danego obszaru cecha, która może być podstawą dla jego dalszego rozwoju społeczno-ekonomicznego – nie tyle z uwagi na to, że stanowi obiektywnie korzystne uwarunkowanie, ale również ze względu na fakt odróżnienia obszaru od jego sąsiedztwa. Potencjał endogeniczny regionu jest jednym z głównych elementów warunkujących rozwój sektora turystycznego.

W ramach prowadzonej ewaluacji zidentyfikowano miejsca/ obiekty/wydarzenia charakteryzujące się w opinii respondentów (mieszkańcy, turyści, przedstawiciele instytucji i samorządów) najwyższą atrakcyjnością turystyczną. W badaniu jakościowym, rozmówcy wskazywali na (kolejność przypadkowa):

- Parki Krajobrazowe – ze szczególnym uwzględnieniem Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (korzystana lokalizacja pomiędzy Łodzią a Warszawą);
- Niebieskie Źródła – Skansen Rzeki Pilicy¹²⁴;
- Termy w Uniejowie i Poddębicach;
- Pałac w Nieborowie wraz z parkiem w Arkadii,
- Łowicz jako kolebkę kultury łowickiej znanej w całej Polsce, jak i poza granicami kraju (m.in wycinanka łowicka, procesja Bożego Ciała);
- Piotrków Trybunalski z uwagi na architekturę;
- Miasto Łódź, w tym: Księży Młyn, EC1, Planetarium, Orientarium ZOO, ul. Piotrowska, Manufaktura, Centralne Muzeum Włókiennictwa, Muzeum Kinematografii, Muzeum Sztuki i inne;
- Zamek w Łęczycy;

¹²³ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Uchwała nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. w sprawie przyjęcia „Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030” (M.P. 2019 poz. 1060), Warszawa, 2019

¹²⁴ Zob. [Niebieskie źródła](#), dostęp 14.05.2024

- PGE Giganty Mocy w Bełchatowie – pierwsze w Polsce muzeum o węgla i energii;
- Energosferę – ośrodek turystyki edukacyjnej i biznesowej w gminie Piątek¹²⁵;
- Mandorię Miasto Przygód – rodzinny park rozrywki w Rzgowie, w całości wystylizowany na renesansowe miasto handlowe¹²⁶;
- Okolice Gminy Dobroń – z uwagi na walory przyrodnicze i rozwój enoturystyki (winnica Jantoń¹²⁷);
- Zalew Jeziorsko – zbiornik zaporowy na Warcie;
- Turystykę kajakową na rzekach Warta, Rawka, Pilica;
- Turystykę konną: Łódzki Szlak Konny – będący najdłuższą w Europie znakowaną trasą przeznaczoną dla turystyki konnej¹²⁸;
- Rekonstrukcję walk na linii Warty w Beleniu¹²⁹;
- Festiwal Światła w Łodzi (Light Move Festival)¹³⁰;
- Krajowe Święto Truskawki w Gminie Buczek;
- Święto Róży w Kutnie¹³¹;
- Uniejowski Festiwal Smaków¹³²
- Sady Klemensa – rodzinny park rozrywki i wypoczynku położony w Podskarbicach Szlacheckich¹³³;
- Dolinę Skrzatów nad Bzurą – rodzinny park rozrywki i wypoczynku nawiązujący do słowiańskich tradycji, kultury i mitologii¹³⁴;
- Spycimierskie Boże Ciało (dywany kwiatowe).¹³⁵;

Łowicz – tradycja, takie etnograficzne skanseny i cała ta kultura, również kulinarna, rzeczy wpisane do takiego dziedzictwa niematerialnego. To jest taki wyróżnik, bo ta kultura, szczególnie że chodzi o Łowicz, to jest dość znana nie tylko w Polsce, ale i za granicą.

Źródło: IDI

¹²⁵ Zob. [Energosfera](#), dostęp: 14.05.2024

¹²⁶ Zob. [Mandoria](#), dostęp: 14.05.2024

¹²⁷ Zob. [Winnica Jantoń](#), dostęp 14.05.2024

¹²⁸ Zob. [Łódzki Szlak Konny](#), dostęp 15.05.2024

¹²⁹ Zob. [Rekonstrukcja walk w Beleniu](#), dostęp 14.05.2024

¹³⁰ Zob. [Light Move Festival](#), dostęp 14.05.2024

¹³¹ Zob. [Święto Róży](#), dostęp 14.05.2024

¹³² Zob. [Uniejowski Festiwal Smaków](#), dostęp 14.05.2024

¹³³ Zob. [Sady Klemensa](#), dostęp 14.05.2024

¹³⁴ Zob. [Dolina Skrzatów](#), dostęp 14.05.2024

¹³⁵ Zob. [Spycimierskie Boże Ciało](#), dostęp 14.05.2024

Ważnym starym projektem jest Łódzki Szlak Konny. Rewelacyjny projekt realizowany w roku 2012-2016. Infrastruktura po tym projekcie jest nadal wykorzystywana i powinna być promowana.

Źródło: IDI

O najważniejsze atrakcje turystyczne regionu pytano również respondentów w badaniu ilościowym. Łącznie 29% ankietowanych mieszkańców województwa łódzkiego¹³⁶ jako najistotniejszą atrakcję turystyczną wskazało Ogród Zoologiczny w Łodzi. Kolejno – Manufakturę (22%), Termy Uniejów (21,6%) oraz stare łódzkie kamienice i pozostałe zabytki (18,6%).

Interesujące jest zestawienie odpowiedzi dotyczące kluczowych atrakcji turystycznych w podziale na mieszkańców, turystów oraz osoby przyjezdne w innych celach niż turystyka¹³⁷ widoczne na poniższym wykresie 30¹³⁸. Jak widać największym zainteresowaniem odwiedzających cieszą się: Zoo w Łodzi, Zoo Safari w Borysewie, Zalew Słok w okolicach Bełchatowa, Zamek w Oporowie, Zamek i termy w Łęczycy czy Zamek i termy Uniejów. Obserwuje się wyraźne zróżnicowanie ilościowe i jakościowe odpowiedzi mieszkańców i turystów – mieszkańcy znają więcej atrakcji niż osoby spoza województwa. Co ciekawe, stanowczo więcej turystów niż mieszkańców zarekomendowałoby innym odwiedzić w Ogrodzie Botanicznym w Łodzi oraz udział w Festiwalu Muzyka Świata¹³⁹ odbywającym się rokrocznie w Pabianicach.

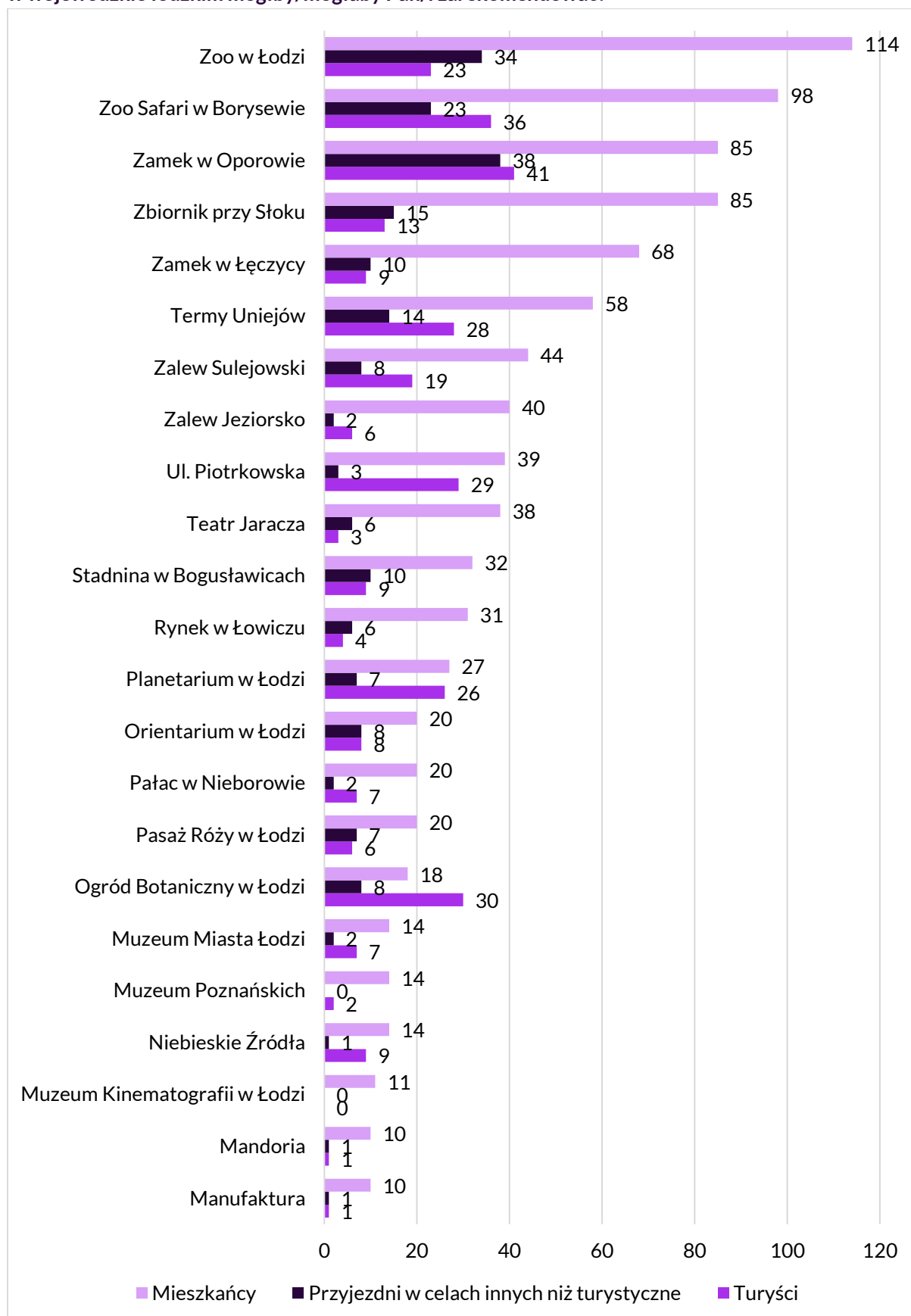
¹³⁶ n=630

¹³⁷ wyniki badania CAPI na grupie osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne w województwie łódzkim, n=1 184

¹³⁸ Wykres 30 prezentuje tylko te odpowiedzi, które uzyskały więcej niż 10 wskazań w ankiecie PAPI.

¹³⁹ Zob. [Międzynarodowy Festiwal Muzyka Świata](#), dostęp: 15.05.2024

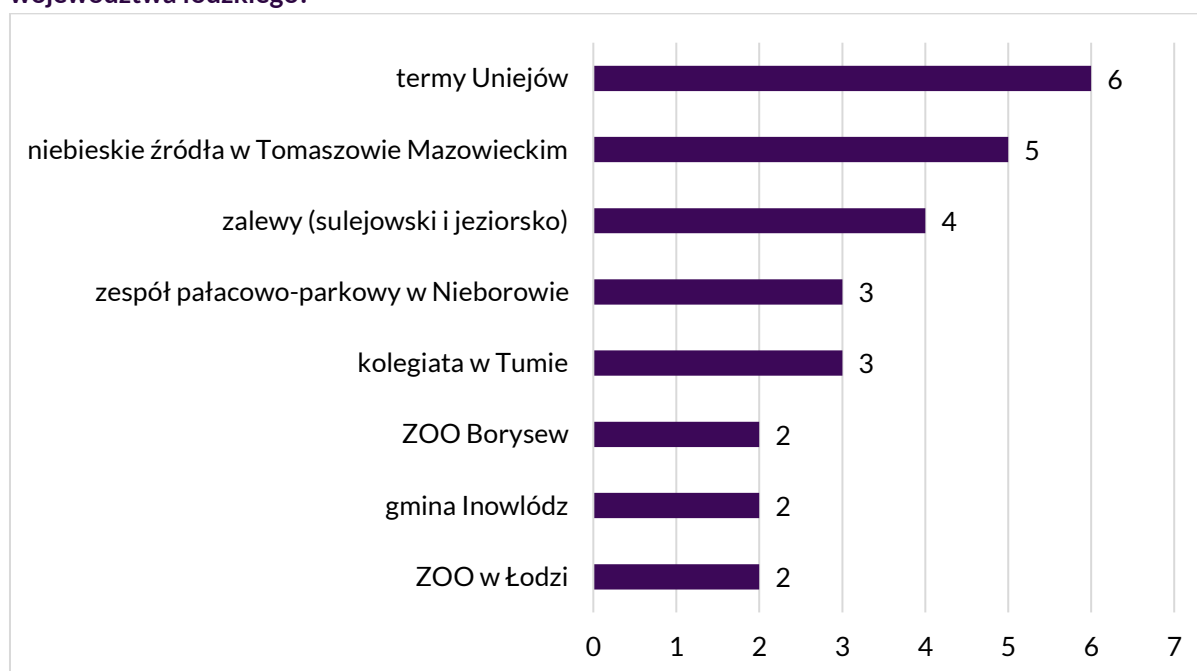
Wykres 30. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Jakie inne atrakcje turystyczne bądź kulturalne w wojewódzkie łódzkim mógłby/mogłaby Pan/i zarekomendować?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; mieszkaniec/mieszkanica n=615; osoba przyjezdna w celach turystycznych n=373; osoba przyjezdna w celach innych niż turystyczne n=196

Poniższe **wykresy 31** oraz **32** przedstawiają natomiast zestawienie odpowiedzi zebranych od beneficjentów OP VI RPO WŁ 2014-2020 w podziale na działanie VI.1 oraz działanie VI.2.

Wykres 31. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Jakie są Państwa zdaniem główne atrakcje turystyczne województwa łódzkiego?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.1; N=16

Wykres 32. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Jakie są Państwa zdaniem główne atrakcje turystyczne województwa łódzkiego?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.2; N=31

Wśród wcześniej niewystępujących odpowiedzi dotyczących wartych uwagi atrakcji regionu padają takie destynacje jak:

- Gmina Inowódz – prawdopodobnie z uwagi na Zamek Kazimierza Wielkiego pochodzący z XIV wieku, kościół św. Idziego, pozostałości kultury żydowskiej i walory krajoznawcze okolicy¹⁴⁰;
- Kolegiata w Tumie obok Łęczycy¹⁴¹;
- Geoparki – brak dokładnego wskazania dotyczącego obszaru¹⁴²;

W kolejnych podrozdziałach dokonano analizy zmiany wykorzystania potencjału endogenicznego regionu w odniesieniu do takich kategorii jak:

- poziom frekwencji w obiektach turystycznych,
- poziom wykorzystania turystycznych miejsc noclegowych,
- poziom frekwencji w obiektach kulturalnych,
- poziom uczestnictwa w wydarzeniach o charakterze kulturalnym i kulturalno-rozrywkowym.

7.1.1.1 OKREŚLENIE ZMIANY W POZIOMIE FREKWENCJI W OBIEKTACH TURYSTYCZNYCH

Na potrzeby realizacji niniejszego raportu przeanalizowano dane dotyczące frekwencji w obiektach turystycznych w odniesieniu do roku 2022, ponieważ zgodnie z danymi GUS¹⁴³ był to pierwszy rok, w którym poziom wskaźników dotyczących turystyki wrócił do poziomu z przed pandemii COVID-19¹⁴⁴. Należy jednak pamiętać, że **fakt kategoryzacji obiektu jako miejsca adresowanego do turystów nie wyklucza z uczestnictwa mieszkańców. Zdarza się również, że określony obiekt prowadzi dla mieszkańców odrębną ofertę – typu usługi edukacyjne dla szkół (m.in. Muzeum Kinematografii w Łodzi, PGE Giganty Mocy w Bełchatowie).**

Jeżeli chodzi o Muzeum Kinematografii to jest to instytucja posiadająca specyficzne zbiory. Powiedziałabym nawet, że unikatowe w skali kraju. One są głównie skierowane do turystów. Niemniej jednak prowadzi też szeroką działalność z zakresu edukacji, która skierowana jest głównie do mieszkańców miasta. Jeśli chodzi o EC1 to jest przede wszystkim Centrum Nauki i Techniki. Ta część jest przecież tak samo skierowana do mieszkańców, którzy bywają tam systematycznie jak i do turystów.

Źródło: IDI

¹⁴⁰ Zob. [Gmina Inowódz](#), dostęp: 15.05.2024

¹⁴¹ Zob. [Kolegiata Tum](#), dostęp: 15.05.2024

¹⁴³ GUS, *Turystyka w 2022 r.*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Warszawa, Rzeszów 2023

¹⁴⁴ Potwierdzają to również dane zawarte w raporcie *Analiza wielkości i charakterystyki ruchu turystycznego w lokalizacjach laureatów Polskich Marek Turystycznych* przygotowanym na zlecenie POT, według których średnia kwartalna liczba uczestników ruchu turystycznego w mieście Łódź była w 2022 roku niższa jedynie o niespełna 25 tys. osób w porównaniu do 2019 roku (dla porównania w 2021 roku było to ponad 170 tys. osób mniej).

Polska Organizacja Turystyczna w 2022 roku¹⁴⁵ poddała analizie 32 najchętniej odwiedzane obiekty turystyczne w województwie łódzkim. Najwyższe noty osiągnęły następujące miejsca:

- **Centrum Handlowo-Rozrywkowo-Kulturalne Manufaktura**, zaliczane do kategorii atrakcji tworzonych specjalnie dla turystów. Obiekt ten posługuje się jednak wyłącznie przeprowadzonym w 2021 roku¹⁴⁶ szacunkiem, z którego wynika, że średnia roczna liczba odwiedzających kształtuje się na poziomie 13 mln osób (średnio 250 000 osób tygodniowo)¹⁴⁷;
- **Miejski Ogród Zoologiczny w Łodzi**, reprezentujący kategorię obiektów przyrodniczych, który odwiedziło 1 002 000 osób;
- Dużą liczbę odwiedzających odnotowano również w **EC1 Łódź Miasto Kultury wraz z planetarium** (463 923 osób – atrakcja tworzona specjalnie dla turystów);
- Kolejno **Muzeum w Nieborowie i Arkadii** (218 635 osób – atrakcja dziedzictwa kulturowego);
- **Ogród Botaniczny w Łodzi** (187 247 osób – atrakcja przyrodnicza);
- **Muzeum Sztuki w Łodzi** (172 549 osób – atrakcja dziedzictwa kulturowego);
- **Centralne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi** (160 199 osób – atrakcja dziedzictwa kulturowego);
- **Muzeum Sztuki w Łodzi oddział Pałac Herbsta** (93 332 osoby – atrakcja dziedzictwa kulturowego);
- **Zoo Safari w Borysewie** (86 028 osób - atrakcja tworzona specjalnie dla turystów);
- **Muzeum Miasta Łodzi** (77 660 osób – atrakcja dziedzictwa kulturowego).¹⁴⁸

Polska Organizacja Turystyczna co roku przyznaje także **certyfikaty najlepszego produktu turystycznego, które stanowią rekomendację i gwarancję usług na najwyższym poziomie**¹⁴⁹. Jednym z kryteriów otrzymania certyfikatu jest wykorzystywanie nowych technologii i innowacji w oferowanym produkcie. **Po 2014**

¹⁴⁵ Kruczek Z., Nowak K., *Frekwencja w atrakcjach turystycznych w roku 2021*, Polska Organizacja Turystyczna, Kraków-Warszawa, 2022

¹⁴⁶ Zgodnie z analizą POT za 2022 rok dla manufaktury przyjęto szacunki z 2021 roku.

¹⁴⁷ Ibidem, s.65

¹⁴⁸ Nieco mniejszą frekwencją (25 000 – 50 000 odwiedzających) charakteryzowały się obiekty, takie jak: Leśny zakład doświadczalny SGGW w Rogowie (49 036 osób – atrakcja przyrodnicza), Muzeum w Łowiczu (44 899 osób – atrakcja dziedzictwa kulturowego), Muzeum Kinematografii w Łodzi (42 899 osób – atrakcja dziedzictwa kulturowego), Muzeum w Łęczycy (32 217 osób – atrakcja dziedzictwa kulturowego), Muzeum Tradycji Niepodległościowych oddział Stacja Radegast (29 968 osób - atrakcja dziedzictwa kulturowego), Muzeum Historyczne Skierniewic (29 911 osób – muzeum dziedzictwa kulturowego), Zamek w Oporowie (26 133 osób – atrakcja dziedzictwa kulturowego) oraz Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi (25 246 osób – atrakcja dziedzictwa kulturowego).

¹⁴⁹ Źródło: Certyfikaty POT dostęp: 16.02.2024

roku na liście pojawiło się 6 obiektów (lub wydarzeń) z województwa łódzkiego. Były to:

- Ekspozycja PGE Giganty Mocy MCK w Bełchatowie (2015),
- Light.Move.Festival.Łódź (2015),
- Planetarium EC1 (2016),
- Zoo Safari Borysew (2017),
- Centrum nauki i Techniki EC1 (2019),
- Muzeum Miasta Łodzi (2022).

Ponadto w 2010 roku Manufaktura Łódzka otrzymała złoty certyfikat – specjalną nagrodę dla rozwijających się w wyjątkowy sposób obiektów, które otrzymały już wcześniej certyfikat najlepszego produktu turystycznego.

Z analizy frekwencji w wybranych obiektach turystycznych¹⁵⁰ województwa łódzkiego wynika, że w 2022 roku odnotowano wzrost o 74,18% liczby odwiedzających względem roku 2014. Trzeba jednak zaznaczyć, że był to pierwszy pełny rok, w którym nie obowiązywały ograniczenia wynikające z pandemii COVID-19. Dla porównania w 2021 roku widoczny był znaczny spadek liczby odwiedzających – o 24,21% względem 2014 roku. **Biorąc pod uwagę tylko lata 2021-2022 zauważalny jest wzrost liczby odwiedzających o 129,80%, co świadczy o dużym zainteresowaniu obiektami turystycznymi w województwie łódzkim, szczególnie w kontekście ograniczonej dostępności do tego typu obiektów w dwóch poprzednich latach¹⁵¹.**

W ramach niniejszego badania przeprowadzono ankietę wśród obiektów świadczących usługi turystyczne i kulturalne (n=74)¹⁵². Otrzymane dane są zagregowane dla kategorii usługi turystyczne oraz kulturalne – stąd otrzymane wyniki mogą być znaczące również w przypadku zmian w poziomie frekwencji w instytucjach kultury. Należy mieć świadomość, że wyraźna linia demarkacji pomiędzy usługami turystycznymi a kulturalnymi nie jest możliwa – obiekty kulturalne często traktowane są jednocześnie jako obiekty turystyczne.

Zdaniem przeważającej większości ankietowanych, w latach 2014-2023 liczba odwiedzin w ich obiekcie wzrosła (zdecydowanie wzrosła – 46% , wzrosła w niewielkim stopniu – 32%). Szczegółowy rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące

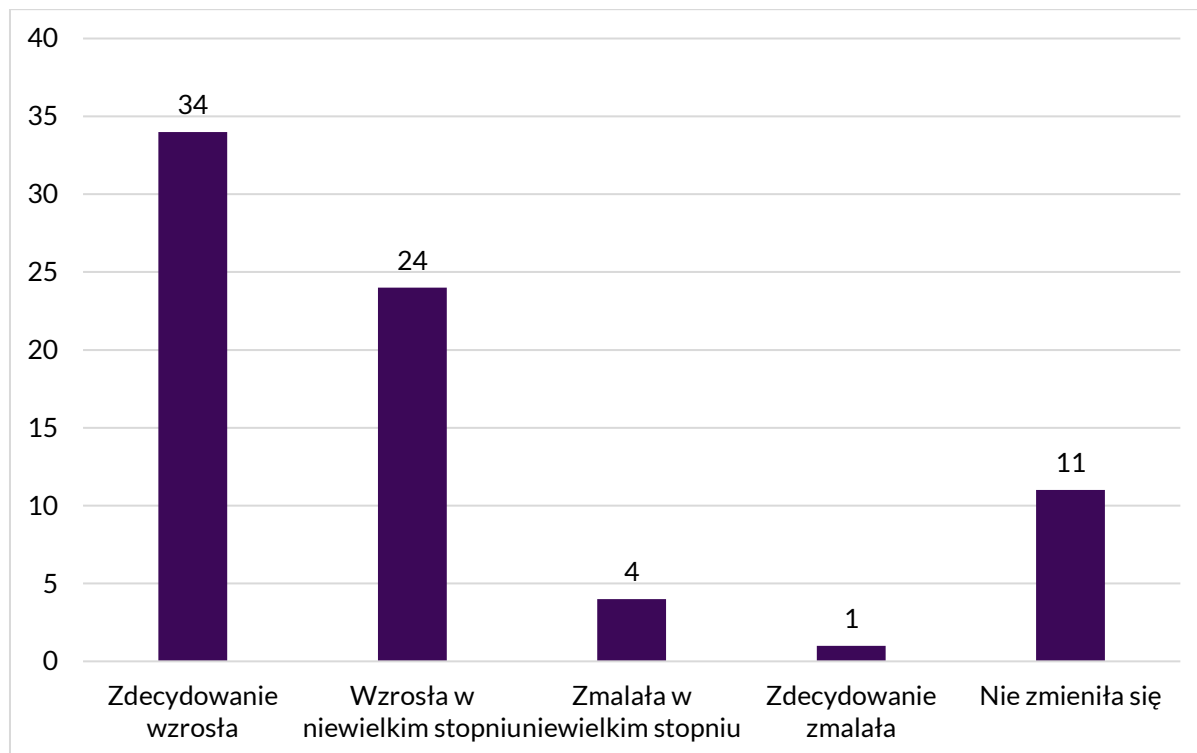
¹⁵⁰ Do analizy wybrano obiekty, które udostępniły dane dotyczące frekwencji w latach 2014, 2017, 2021, 2022 na potrzeby opracowań *Frekwencja w atrakcjach turystycznych* realizowanych przez Polską Organizację Turystyczną.

¹⁵¹ Szczegółowa frekwencja w obiektach turystycznych, które udostępniły tego typu dane w województwie łódzkim w latach 2014, 2017, 2021, 2022 znajduje się w **zał. 8 tab. 4**.

¹⁵² Badanie przeprowadzono w okresie marzec-maj 2024 wśród 148 obiektów kulturalnych i turystycznych wytypowanych do analizy w ramach badania ewaluacyjnego. Ankietę CAWI wypełniły 74 obiekty, co stanowi zwrot na poziomie 50,00%.

zmian liczby frekwencji w wytypowanych do badania obiektach turystycznych i kulturalnych województwa łódzkiego znajduje się na poniższym **wykresie 33**.

Wykres 33. Odpowiedzi na pytanie „Jak na przestrzeni lat 2014-2023 zmieniła się liczba odwiedzin w Państwa obiekcie?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI wśród przedstawicieli obiektów kulturalnych i turystycznych; n=74

Podsumowując, zarówno po stronie danych monitoringowych (Główny Urząd Statystyczny, Polska Organizacja Turystyczna), jak i w perspektywie pracowników/właścicieli obiektów turystycznych, można mówić o jednoznacznym wzroście liczby osób odwiedzających obiekty turystyczne pomiędzy rokiem bazowym (2014) a rokiem bieżącym¹⁵³ (2023). Największą popularnością wśród odwiedzających cieszy się Łódź, w dalszej kolejności pozostałe destynacje regionu – będące jednocześnie lepiej rozpoznane przez mieszkańców niż przez osoby spoza województwa.

Z drugiej strony, należy mieć na uwadze, że wniosek ten dotyczy obiektów turystycznych ogółem – w przeciwieństwie do obiektów wspartych w ramach interwencji z osi VI RPO WŁ. W przypadku tych ostatnich wiadomo że, stopień realizacji wskaźnika dotyczącego przewidywanego wzrostu frekwencji wynosi 87% (stan na 19.02.2024).

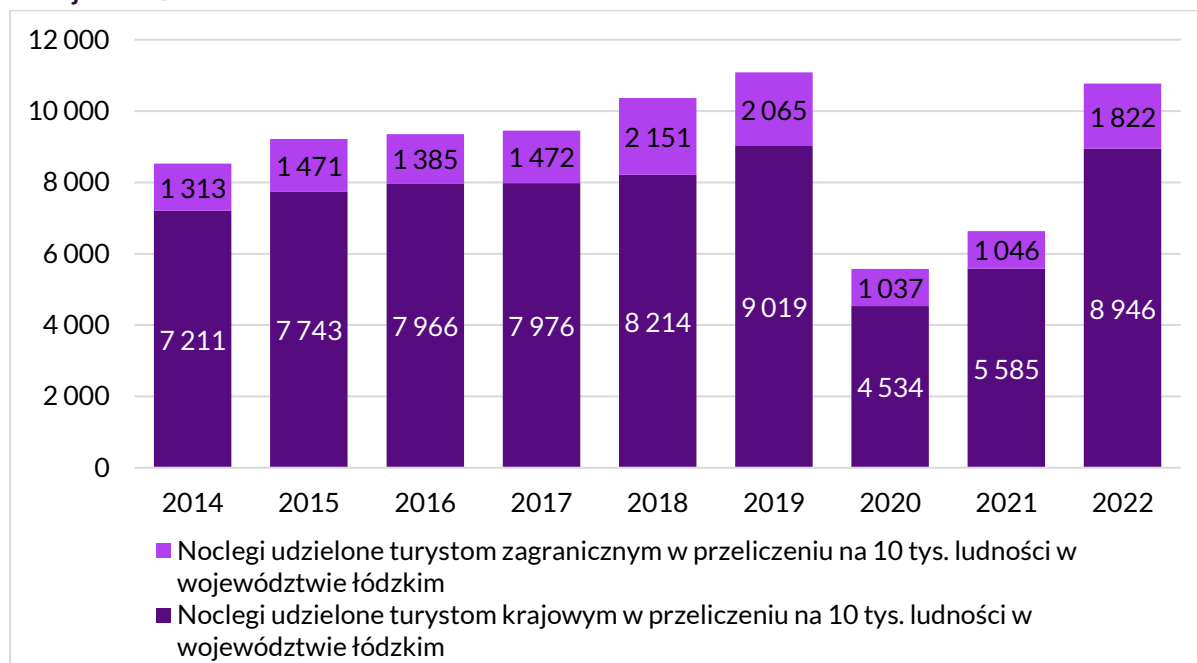
¹⁵³ 2023 lub 2022 – w przypadku braku danych za rok 2023.

7.1.1.2 OKREŚLENIE ZMIANY W POZIOMIE WYKORZYSTANIA TURYSTYCZNYCH MIEJSC NOCLEGOWYCH

Analiza wskaźników dotyczących wykorzystania turystycznych obiektów noclegowych pozwala oszacować dynamikę zmian ruchu turystycznego w województwie łódzkim w okresie funkcjonowania perspektywy finansowej Unii Europejskiej na lata 2014-2020.

Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego widoczny był stały wzrost liczby noclegów udzielanych turystom, zarówno krajowym jak i zagranicznym w przeliczeniu na 10 tys. ludności w województwie łódzkim od wartości 8 524 w roku 2014 do 11 084 w roku 2019. W latach 2020-2021 nastąpił gwałtowny spadek, związany z pandemią koronawirusa, odpowiednio do wartości 5 571 oraz 6 631 udzielonych noclegów. **Wskaźniki w 2022 roku powróciły do wartości sprzed pandemii osiągając poziom 10 768 noclegów w przeliczeniu na 10 tys. ludności województwa łódzkiego.** Była to wartość niższa o 316 noclegów względem roku 2019 oraz o 403 wyższa niż w roku 2018. **Biorąc pod uwagę procentowe zmiany wartości wskaźników rok 2022 charakteryzował się wzrostem liczby udzielonych noclegów w przeliczeniu na 10 tys. noclegów o 26,33% względem 2014 roku,** natomiast w 2019 roku wzrost ten wynosił 30,03%. Szczegółowe dane dotyczące noclegów udzielanych turystom krajowym i zagranicznym w przeliczeniu na 10 tys. ludności w województwie łódzkim znajdują się na **wykresie 34.**

Wykres 34. Noclegi udzielane turystom krajowym i zagranicznym w przeliczeniu na 10 tys. ludności w województwie łódzkim

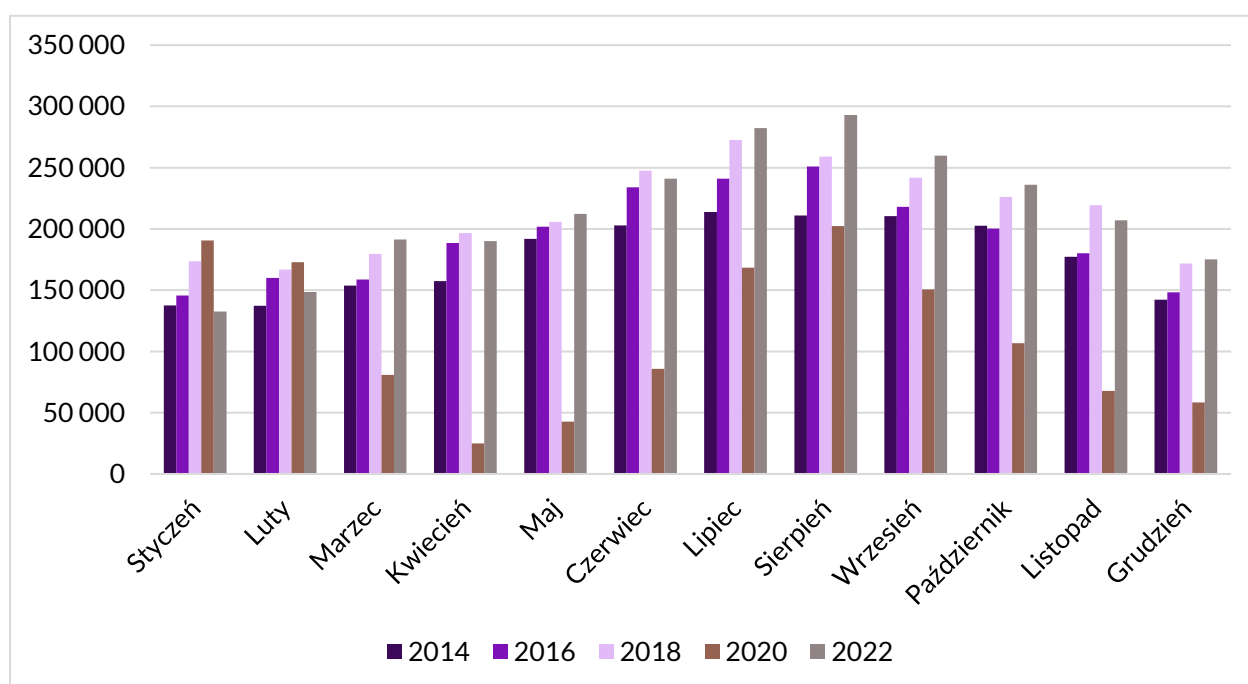
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Wykorzystanie miejsc noclegowych podlega sezonowości. **Największe zainteresowanie zauważalne jest w sezonie letnim – prawie 300 000 udzielonych noclegów w szczytowym momencie 2022 roku; natomiast najmniejsze w sezonie**

zimowym – poniżej 150 000 udzielonych noclegów w styczniu tego samego roku. Miesiącami odznaczającymi się najwyższym wykorzystaniem obiektów noclegowych w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców były czerwiec, lipiec, sierpień i wrzesień.

W 2020 roku zostały odnotowane dwa gwałtowne spadki w wykorzystaniu turystycznych obiektów noclegowych. Pierwszy z nich nastąpił w marcu i utrzymywał się na niskim poziomie do czerwca, natomiast drugi – odznaczający się mniejszą gwałtownością od poprzedniego - rozpoczął się w listopadzie i trwał do grudnia. Zjawisko to było spowodowane zmniejszonym ruchem turystycznym związanym z panującą wówczas pandemią COVID-19. Dane dotyczące liczby udzielonych noclegów w województwie łódzkim w podziale na poszczególne miesiące w latach 2014-2022 (analizowano cykl dwuletni) znajdują się na poniższym **wykresie 35**.

Wykres 35. Liczba udzielonych noclegów w województwie łódzkim w ujęciu miesięcznym w latach 2014-2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W 2022 roku zarówno w województwie łódzkim, jak i kraju liczba udzielonych noclegów w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców zwiększyła się w stosunku do wartości z roku 2014.¹⁵⁴

Na przestrzeni analizowanego okresu została odnotowana rosnąca tendencja pod względem średniej długości pobytu w turystycznych obiektach noclegowych w województwie łódzkim, której szczyt przypadła na rok 2020 (średnia liczba nocy:

¹⁵⁴ Szczegółowe dane dotyczące miesięcznej liczby udzielonych noclegów w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w województwie łódzkim i Polsce znajdują się w **zał. 8 tab. 5**.

2,12). Najniższe wartości tego wskaźnika (1,79) odnotowano w latach 2014 i 2017. Należy również dodać, że w 2023 roku w stosunku do 2014 roku średnia długość pobytu w turystycznych obiektach noclegowych osiągała większą liczbę nocy o 9%.¹⁵⁵

Opisany powyżej przyrost procentowy średniej długości pobytu w turystycznych obiektach noclegowych w województwie łódzkim w porównaniu do pozostałych województw utrzymuje się na średnim poziomie. Województwa, które charakteryzują się najwyższym przyrostem procentowym tego wskaźnika to województwo podlaskie oraz województwo wielkopolskie, gdzie wynosi on kolejno 22% i 13%. Natomiast najniższy przyrost procentowy jest zauważalny w województwie zachodniopomorskim (-13%) oraz województwie pomorskim (-10%). W latach 2014-2023 największa średnia długość pobytu została odnotowana w województwie zachodniopomorskim (średnio 4,96), a najmniejsza w województwie mazowieckim (średnio 1,75), przy czym wartość dla województwa łódzkiego utrzymywała się na dość niskim poziomie – średnio 1,94.

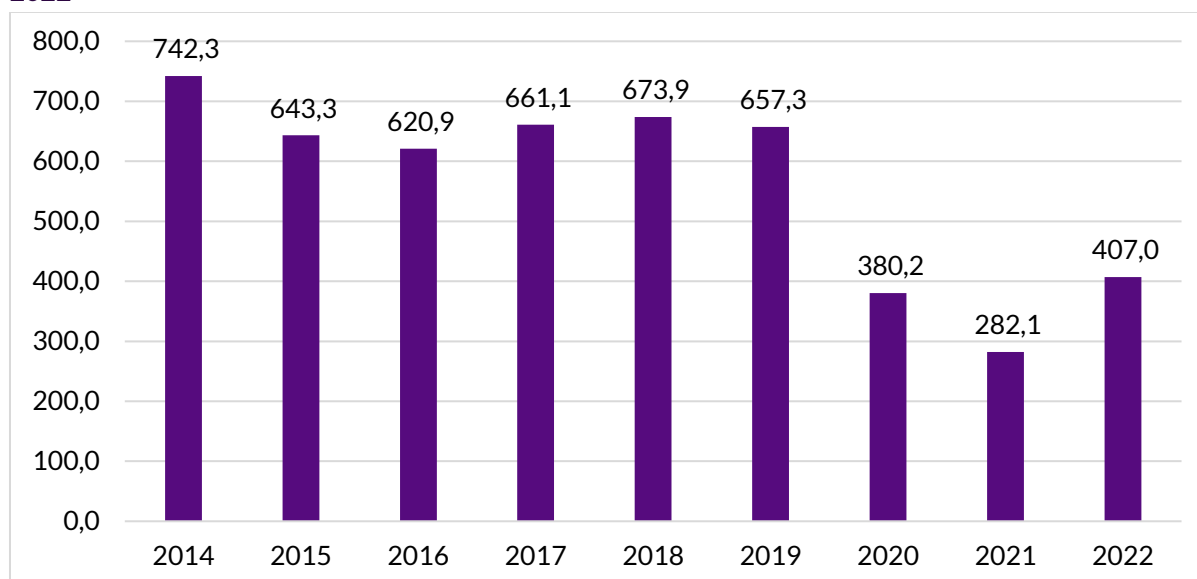
Wartości wskaźników związanych z poziomem wykorzystania miejsc noclegowych w województwie istotnie wzrosły w porównaniu do roku bazowego (2014), aczkolwiek nie przekroczyły wartości osiągniętych w szczytowym roku przed pandemią koronawirusa (2019). W kontekście średniej długości pobytu w turystycznych obiektach noclegowych obserwowana jest nieprzerwana tendencja rosnąca.

7.1.1.3 OKREŚLENIE ZMIANY W POZIOMIE UCZESTNICTWA W WYDARZENIACH O CHARAKTERZE KULTURALNYM I KULTURALNO-ROZRYWKOWYM

W latach 2014-2022 widoczny był spadek uczestnictwa mieszkańców województwa łódzkiego w imprezach organizowanych w centrach, domach, ośrodkach kultury, klubach i świetlicach. W 2014 roku wskaźnik ten osiągnął poziom 742,3 osoby w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców województwa. W 2019 roku było to o 11,45% mniej względem 2014 roku, a w 2022 roku już o 45,17% mniej. Dane statystyczne dotyczące liczby uczestników imprez organizowanych w obiektach kulturalnych województwa łódzkiego w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w latach 2014-2020 znajdują się na poniższym wykresie 36.

¹⁵⁵ Szczegółowe dane dotyczące średniej długości pobytu (liczba nocy) w turystycznych obiektach noclegowych w województwie łódzkim w latach 2014-2023 znajdują się na zał. 8 wyk. 1

Wykres 36. Liczba uczestników imprez organizowanych w centrach, domach, ośrodkach kultury, klubach i świetlicach w województwie łódzkim w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w latach 2014-2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Spadek frekwencji na imprezach organizowanych w ramach obiektów kulturalnych widoczny był również w pozostałych województwach w kraju. Biorąc pod uwagę dane dotyczące sumarycznej frekwencji w tego typu wydarzeniach dwa województwa osiągnęły wyższy niż łódzkie poziom spadku w 2022 roku w porównaniu do 2014 roku (świętokrzyskie i zachodniopomorskie).¹⁵⁶ Zmiany we frekwencji nastąpiły pomimo niewielkiego zwiększenia się zasobu obiektów kulturalnych w województwie łódzkim (+1,06%).

W przypadku grup artystycznych w województwie łódzkim w latach 2014-2022 nastąpił wzrost liczby członków tych grup (+7,10%). Województwo łódzkie było jednym z sześciu województw w kraju, które odnotowały w tej kategorii wzrost, przy czym w łódzkim był on najwyższy¹⁵⁷. W kontekście liczby członków różnego typu kół, sekcji oraz klubów funkcjonujących w ramach obiektów kulturalnych również

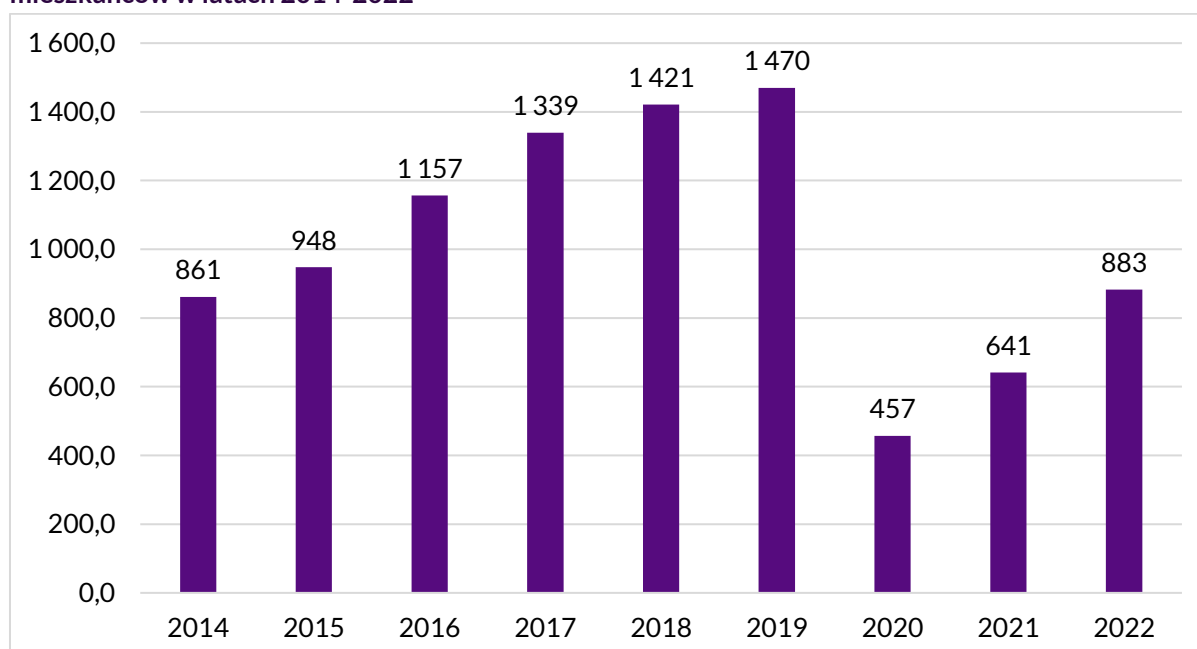
¹⁵⁶ Sześć powiatów województwa łódzkiego zanotowało wzrost frekwencji w badanym okresie (brzeziński, piotrkowski, skierniewicki, tomaszowski, wierszowski oraz miasto Piotrków Trybunalski). Spośród pozostałych osiemnastu najwyższy spadek frekwencji odnotowały powiaty opoczyński (-77,43%), sieradzki (-74,46%) oraz Miasto Łódź (-73,52%).

¹⁵⁷ Mimo ogólnej tendencji wzrostowej charakteryzującej województwo w sześciu powiatach odnotowano spadek liczby członków grup artystycznych działających w ramach obiektów kulturalnych (powiat kutnowski, łaski, łódzki wschodni, piotrkowski, poddębicki oraz miasto Łódź). Najwyższe wzrosty charakteryzowały powiaty wierszowski (+204,15%), rawski (+122,31%) oraz brzeziński (+116,42%).

odnotowano wzrost w województwie łódzkim w latach 2014-2022 (+24,88%), a dwa województwa osiągnęły wyższy poziom wzrostu (mazowieckie i wielkopolskie).^{158 159}

W latach 2014-2019 co roku odnotowywano stały wzrost liczby widzów w kinach stałych w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców. Rok 2019 charakteryzował się najwyższym osiągniętym poziomem analizowanego wskaźnika – 1 470 osób, co stanowiło liczbę o 70,73% wyższą niż w przypadku roku 2014. Po okresie ograniczeń wynikających z pandemii koronawirusa wskaźnik osiągnął poziom 883 osób w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w 2022 roku. Choć liczba ta oznaczała wzrost względem 2014 roku o 2,56%, to w zestawieniu z 2019 rokiem było to –39,93%, co pokazuje, że w kontekście liczby widzów w kinach poziom wskaźników nie wrócił do wartości osiągniętych przed pandemią. Dane dotyczące liczby widzów w kinach województwa łódzkiego w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w latach 2014-2022 znajdują się na poniższym wykresie 37.

Wykres 37. Liczba widzów w kinach stałych w województwie łódzkim w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w latach 2014-2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Mimo mniejszej liczby imprez masowych (dane w rozdziale 7.1.1.3.) znacząco zwiększyła się liczba ich uczestników – w 2022 roku było to 1 345 814 osób czyli

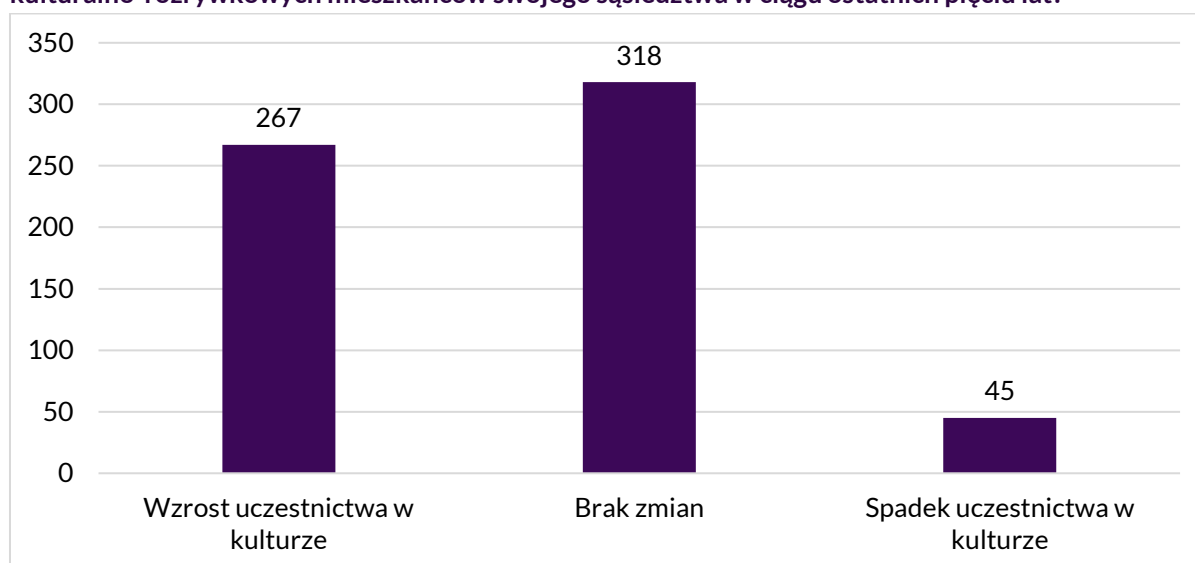
¹⁵⁸ Biorąc pod uwagę poszczególne powiaty najwyższy spadek odnotowano w powiecie opoczyńskim (-74,96%), bełchatowskim (-73,81%) oraz piotrkowski (-65,43%), natomiast najwyższy wzrost charakteryzował powiaty brzeziński (+228,57%), tomaszowski (+198,84%) oraz łaski (+130,63%).

¹⁵⁹ Komplet danych dotyczących liczby obiektów kulturalnych, frekwencji na imprezach w nich organizowanych, a także członków grup artystycznych, kół, sekcji i klubów w latach 2014-2022 znajduje się w zał. 8 tab. 6.

o 27,80% więcej niż w 2014 roku. Pokazuje to, że istnieje rosnące zainteresowanie tego typu wydarzeniami, a imprezy organizowane są z myślą o coraz większej grupie uczestników¹⁶⁰. Biorąc pod uwagę pozostałe województwa był to drugi najwyższy wzrost osiągnięty w Polsce w latach 2014-2022, wyższa procentowa zmiana charakteryzowała województwo świętokrzyskie (+224,42%)¹⁶¹.

Pytani o swoje spostrzeżenia dotyczące uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych swoich sąsiadów i znajomych¹⁶² mieszkańcy województwa (n=630) deklarują brak zmian (50%) bądź obserwowany wzrost uczestnictwa mieszkańców województwa łódzkiego w kulturze (42%) w ciągu ostatnich pięciu lat. Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące uczestnictwa mieszkańców województwa łódzkiego w wydarzeniach kulturalnych znajduje się na poniższym wykresie 38.

Wykres 38. Odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pan/i poziom uczestnictwa w wydarzeniach kulturalno-rozrywkowych mieszkańców swojego sąsiedztwa w ciągu ostatnich pięciu lat?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI wśród mieszkańców województwa łódzkiego; n=630

Podsumowując, od 2014 roku obserwowany jest widoczny spadek uczestnictwa mieszkańców województwa łódzkiego w imprezach organizowanych w centrach, domach, ośrodkach kultury, klubach i świetlicach. Niekorzystne zmiany we

¹⁶⁰ Z analizy poszczególnych powiatów wynika, że w większości z nich odnotowano spadek liczby uczestników imprez masowych. W powiatach brzezińskim, łęczyckim, skierniewickim i wieluńskim spadki osiągnęły poziom -100% wynikający z braku organizacji tego typu imprez w 2022 roku. Mimo tego, że jedynie w 7 powiatach w badanym okresie zwiększyła się liczba uczestników imprez masowych to warto podkreślić, że miasto Łódź organizuje coraz więcej tego typu przedsięwzięć, co zaowocowało udziałem w imprezach masowych 462 273 osób więcej w 2022 roku w porównaniu do 2014.

¹⁶¹ Szczegółowe dane dotyczące imprez masowych oraz kin stałych znajdują się w zał. 8 tab. 7.

¹⁶² Pytanie świadomie skonstruowano w odniesieniu do opinii o najbliższym otoczeniu ankietowanego. Dzięki temu unikamy rezygnacji z odpowiedzi ogólnej (dotyczącej populacji – „nie wiem, nie posiadam takich danych”) oraz dostosowywania własnej odpowiedzi do społecznych oczekiwań („wypada wpisać, że uczestniczę”).

frekwencji nastąpiły pomimo niewielkiego zwiększenia się zasobu obiektów kulturalnych w regionie. Wzrosła natomiast liczba aktywnie działających grup artystycznych oraz – osobno – liczba ich członków. Co istotne, widoczne jest również wzmożone zainteresowanie mieszkańców imprezami masowymi. Pomimo spadku liczby organizowanych wydarzeń o charakterze masowym, wzrosła liczba ich uczestników. W perspektywie mieszkańców, widoczne są pozytywne zmiany w zakresie uczestnictwa w kulturze bądź (w mniejszym zakresie) nie dopatrują się oni różnicy względem ostatnich pięciu lat.

7.1.1.4 OKREŚLENIE ZMIANY W POZIOMIE FREKWENCJI W OBIEKTACH KULTURALNYCH

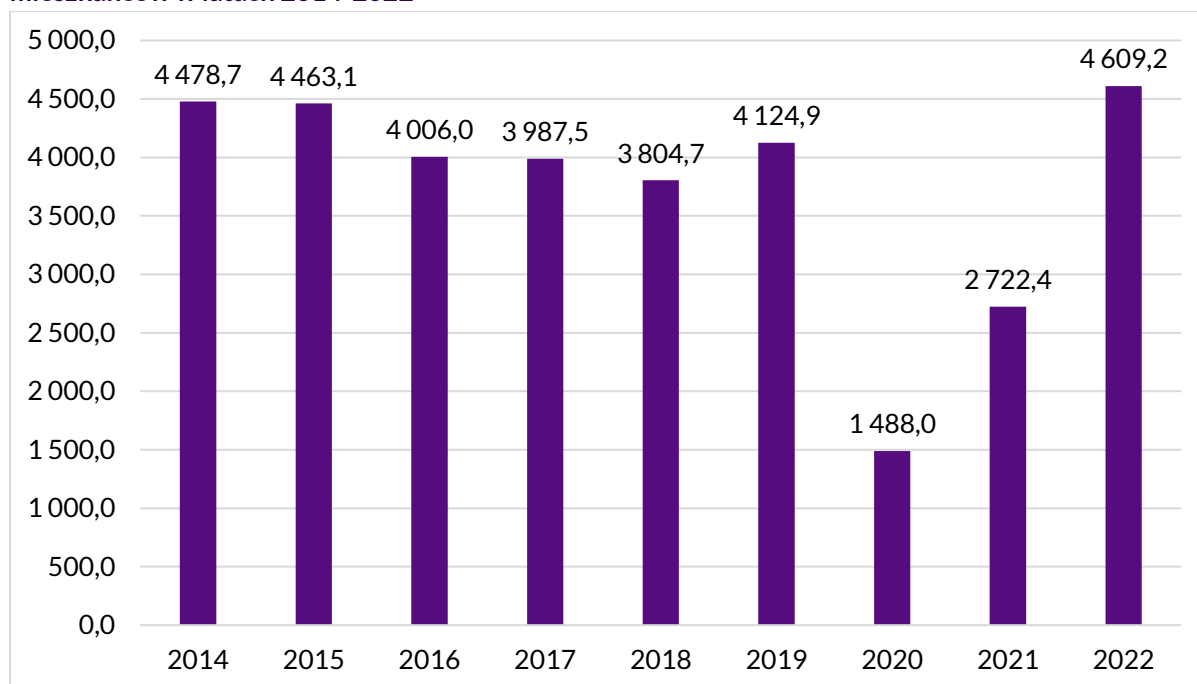
W celu oszacowania poziomu korzystania z obiektów kulturalnych analizie poddano statystyki GUS z kategorii Kultura. **Obserwuje się spadek bezwzględnej liczby osób zwiedzających muzea, która zmniejszyła się o 2,13%** (z 1 123 466 osób w 2014 roku do 1 099 585 osób w 2022 roku). Województwo łódzkie było jednym z sześciu województw, które zanotowały spadek analizowanego wskaźnika¹⁶³.

Dynamika zmian liczby osób odwiedzających muzea i oddziały muzealne w województwie łódzkim w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w latach 2014-2022 wskazuje na zwiększone zainteresowanie tego typu placówkami w 2022 roku, który z perspektywy instytucji kultury był pierwszym w pełni dostępnym rokiem od momentu wybuchu pandemii koronawirusa.

W latach 2014-2018 następował sukcesywny spadek liczby osób odwiedzających muzea. W 2019 roku wskaźnik nieco wzrósł, aby następnie w latach 2020-2021 spaść do niskiego poziomu w związku z ograniczeniami wynikającymi z pandemii. Zgodnie z najnowszymi danymi dostępnymi na 2022 rok wskaźnik osiągnął poziom 4 609,2 osoby w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców województwa łódzkiego, co było najwyższym wynikiem w całym badanym okresie. Dane dotyczące przytoczonego wskaźnika zostały zaprezentowane na poniższym **wykresie 39**.

¹⁶³ Biorąc pod uwagę poszczególne powiaty najwyższy wzrost liczby zwiedzających w latach 2014-2022 odnotowano w powiecie łowickim (+33,45%), rawskim (+30,12%) oraz w Łodzi (+8,90%). Kilka powiatów zanotowało spadki o 100% liczby zwiedzających w związku z zamykaniem lub nieczynnością muzeów (powiat łaski, łódzki wschodni, piotrkowski i poddębicki).

Wykres 39. Liczba osób odwiedzających muzea w województwie łódzkim w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w latach 2014-2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Zgodnie z danymi GUS, liczba widzów i słuchaczy korzystających z usług teatrów i instytucji muzycznych na terenie województwa łódzkiego uległa spadkowi. W 2022 roku było to o 16,96% mniej osób niż w roku 2014. Warto podkreślić, że był to trend utrzymujący się w całym kraju, a województwo łódzkie odnotowało piąty najniższy spadek, za województwami dolnośląskim, opolskim, małopolskim i podkarpackim¹⁶⁴.

Widać więc spadek bezwzględnej liczby osób zwiedzających muzea w analizowanym okresie, przy czym odmiennie przedstawia się sytuacja, gdy wskaźnik uczestnictwa zaprezentujemy w przeliczeniu na 10 tys. osób – wówczas rok 2022 odznacza się najwyższym wynikiem w całym badanym okresie. W przypadku korzystania z oferty teatrów i filharmonii – dane jednoznacznie wskazują na wyraźną tendencję spadkową.

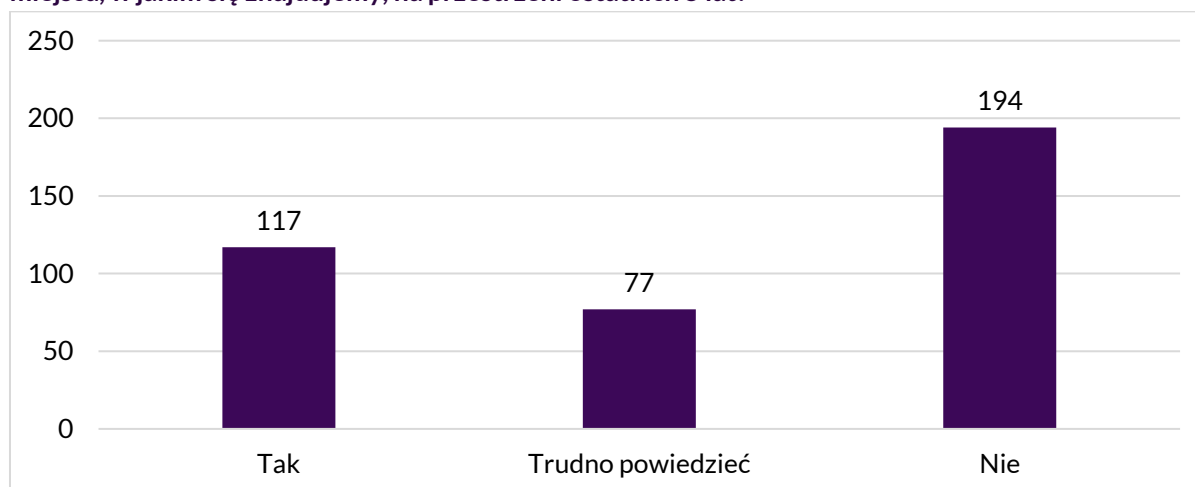
7.1.2. OKREŚLENIE ZMIAN W KONTEKŚCIE ROZWOJU POTENCJAŁU ENDOGENICZNEGO REGIONU W LATACH 2014-2020

W ramach badania pytano osoby odwiedzające po raz drugi i więcej wybrane instytucje kultury i obiekty turystyczne o wrażenia z kolejnych odwiedzin. **Wśród 388 osób, które po raz kolejny odwiedziły określony obiekt turystyczny bądź kulturalny, połowa nie dopatrywała się żadnych zmian w jego funkcjonowaniu, 1/5 nie ma zdania, a 30%**

¹⁶⁴ Szczegółowe dane dotyczące liczby widzów i słuchaczy korzystających z usług teatrów i instytucji muzycznych dostępne są w zał. 8 tab. 8.

uważa, że zmiany są widoczne. Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące obserwowanych zmian, które zaszły w obiekcie turystycznym/ kulturalnym na terenie, którego została przeprowadzona ankieta znajduje się na poniższym **wykresie 40**.

Wykres 40. Odpowiedzi na pytanie „Czy zaobserwował/a Pan/i jakieś zmiany w odniesieniu do miejsca, w jakim się znajdujemy, na przestrzeni ostatnich 5 lat?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; n=388

Pytani zaś o rodzaj obserwowanych zmian ankietowani **wskazują przede wszystkim na zwiększenie liczby i różnorodności usług (wystaw/ atrakcji/ wydarzeń), w dalszej kolejności dostrzegane są efekty przeprowadzonych remontów oraz zmiany w zagospodarowaniu przestrzeni.** Poza jednym głosem (na 117) – zaobserwowane zmiany są zdecydowanie korzystne. Szczegółowy rozkład odpowiedzi na pytanie o typ zachodzącej zmiany w obiekcie turystycznym/ kulturalnym na terenie, którego przeprowadzona została ankieta zostały wskazane na poniższym **wykresie 41**.

Wykres 41. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Jakie zmiany zaobserwował/a Pan/i na przestrzeni ostatnich 5 lat?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; n=117

W pytaniu otwartym o zaobserwowane zmiany w kontekście miejsc/obiektów turystycznych i kulturalnych warty uwagi w regionie, respondenci najczęściej wskazali na:

- Otwarcie orientarium (przy łódzkim ZOO);
- Rewitalizację budynków oraz dróg;
- Większą ofertę kulturalną;
- Poprawę estetyki;
- Rozbudowę ZOO w Borysewie;
- Powstanie Mandorii (park rozrywki);
- Lepsze zagospodarowanie terenu;
- Bogatszą ofertę gastronomiczną.

7.1.2.1 OKREŚLENIE ZMIAN W ROZWOJU INSTYTUCJI KULTURY

Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego **ogólna liczba muzeów w województwie łódzkim zmalała o 6% na przestrzeni lat 2014-2022, podobnie liczba bibliotek i ich filii – w 2022 roku zanotowano spadek o 16,42% względem roku 2014.** Warto zaznaczyć, że był to ogólnopolski trend, ponieważ spadki odnotowano we wszystkich województwach, niemniej jednak województwo łódzkie charakteryzowało się procentowo najwyższym ubytkiem liczby bibliotek oraz ich filii.

Liczba teatrów i instytucji muzycznych w województwie łódzkim zmniejszyła się w 2022 roku o 1 względem 2014 roku. Województwo łódzkie było obok województw kujawsko-pomorskiego, lubelskiego i podlaskiego jednym z czterech, które odnotowały spadek liczby teatrów i instytucji muzycznych w analizowanym okresie.

Ogólna liczba kin stałych w województwie łódzkim zwiększyła się z poziomu 22 w 2014 roku do 27 w 2022 roku (wzrost o 22,73%). Nie przełożyło się to jednak na wzrost frekwencji ponieważ łącznie widzów w 2022 roku było o 2,43% mniej niż w 2014 roku. Spośród sześciu województw, które odnotowały spadki w tej kategorii tylko województwo mazowieckie osiągnęło większy procentowy spadek liczby widzów (- 10,25%)¹⁶⁵. **W 2022 roku na terenie województwa łódzkiego zorganizowano 241 imprez masowych¹⁶⁶, co jest wynikiem o 10,74% niższym niż w roku 2014.**

¹⁶⁵ Biorąc pod uwagę poszczególne powiaty województwa łódzkiego, na których terenie znajdowały się kina, duże wzrosty charakteryzowały powiaty pabianicki (+947,36%), tomaszowski (+635,00%) oraz wieruszowski (+356,18%), natomiast najwyższe spadki odnotowano w powiatach radomszczańskim (-50,89%), sieradzkim (-48,99%) oraz mieście Piotrków Trybunalski (- 26,99%).

¹⁶⁶ Impreza masowa – impreza sportowa, artystyczna lub rozrywkowa, w której uczestniczy na terenie otwartym nie mniej niż 1 000 osób, a w przypadku budynków nie mniej niż 500 osób. Źródło: [Organizacja imprez masowych](#), dostęp: 21.02.2024

W świetle powyższych danych, wygląda na to, że zrealizowane dzięki wsparciu UE inwestycje z OP VI nie wpłynęły na zmianę niekorzystnej tendencji raportowanej przez GUS – dotyczącej placówek muzealnych, bibliotek, teatrów i instytucji muzycznych oraz organizowanych imprez masowych. Z jednej strony, może być to konsekwencja nieścisłości w monitoringu danych. Z drugiej zaś, należy mieć świadomość, że **zachodząca dzięki wsparciu w ramach OP VI oczekiwana zmiana była interwencją punktową w perspektywie całego regionu – stąd jej korzystna ocena wiąże się z przyjętym punktem odniesienia, jakim jest w tym przypadku sytuacja bazowa danej gminy/ dzielnicy.**

Biorąc po uwagę wskaźniki wskazane w SZOOP RPO WŁ 2014-2020, obserwujemy przekroczenie wszystkich założonych wartości w obszarze rozwoju instytucji kultury:

- Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem [szt.] – 27 sztuk (wartość osiągnięta przekracza wartość docelową: 19 sztuk);
- Liczba instytucji kultury objętych wsparciem [szt.] – 27 sztuk (wartość osiągnięta przekracza wartość docelową: 6 sztuk).

W przypadku dodatkowych wskaźników, przyjętych przez beneficjentów w obszarze rozwoju instytucji kultury sytuacja przedstawia się w sposób bardziej zróżnicowany:

- Liczba obiektów zasobów kultury objętych wsparciem [szt.] – 177 sztuk (wartość osiągnięta przekracza wartość docelową: 132 sztuki);
- Liczba wspartych instytucji paramuzealnych [szt.] – 2 sztuki (wartość docelowa: 4,00);
- Liczba zabytków ruchomych objętych wsparciem [szt.] – 18 sztuk (wartość osiągnięta równa wartości docelowej);
- Liczba zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego [szt.] – 162 sztuki (wartość docelowa: 2 162), co przekłada się na szczególnie niski poziom realizacji wynoszący zaledwie 7,49%.

Rozmówcy w wywiadach przeprowadzonych na potrzeby badania jakościowego traktują zrealizowane projekty z zakresu rozwoju instytucji kultury w kategoriach sukcesu. Jest to szczególnie widoczne w przypadku niewielkich gmin, dla których realizacja inwestycji (rewitalizacja ośrodków kultury – remont, doposażenie, poszerzenie oferty) wiązała się ze stworzeniem na nowo miejsca świadczenia usług kulturalnych.

Również w przypadku stolicy regionu, realizacja projektów polegających na budowie/ przebudowie obiektów kultury traktowana jest jako istotne osiągnięcie dla miasta.

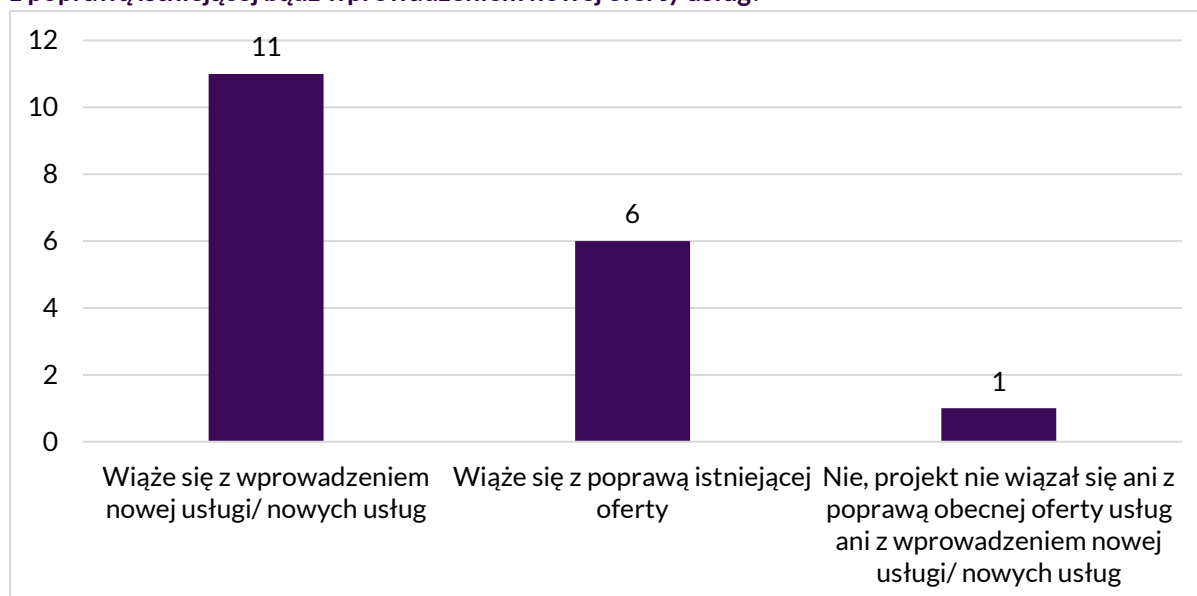
Biblioteka Memo to niesamowita przestrzeń. Nagle mamy w Łodzi miejsce, gdzie nie dość, że jest atrakcją dla mieszkańców, jest bezpłatne i dało przyjazną przestrzeń pod kątem dzieci, dzięki warsztatom klocków lego, sali „gaming’owej”, muzycznej, książek, komiksów. Jednocześnie jest to przestrzeń na spotkania – my

nawet robiliśmy tam spotkania autorskie przewodników. Działa kawiarnia z klimatem prowadzona przez łódzką firmę, więc ta przestrzeń Memo stała się przestrzenią łączącą funkcje zarówno dla mieszkańców, ale jest to też atrakcja dla turystów i tam mogą spędzić jakościowy czas, bawiąc się z dziećmi, grając, a jednocześnie przebywając w bardzo ciekawej przestrzeni architektonicznej.

Źródło: IDI

Z danych zebranych w ramach badania ilościowego wśród beneficjentów działania VI.I wynika, że **prawie każda realizacja projektu z ww. działania osi szóstej wiązała się z wprowadzeniem nowej usługi (lub nowych usług) lub charakteryzowała się poprawą istniejącej oferty**. Zestawienie odpowiedzi beneficjentów OPVI.I na pytanie dotyczące poprawy istniejącej, bądź wprowadzenia nowej oferty usług w wyniku realizacji projektu znajduje się na poniższym **wykresie 42**

Wykres 42. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru „Czy realizacja projektu wiąże się z poprawą istniejącej bądź wprowadzeniem nowej oferty usług?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.1; N=16¹⁶⁷

7.1.2.2. OKREŚLENIE ZMIAN W ROZWOJU OBIEKTÓW TURYSTYCZNYCH

W latach 2014-2022 odnotowano spadek ogólnej liczby obiektów noclegowych o 24,59% (z 362 w 2014 roku do 273 w 2022 roku). Był to najwyższy procentowy

¹⁶⁷ Dane zawarte na wykresie nie sumują się do 16 (n=16), gdyż istniała możliwość zaznaczenia więcej niż jednej odpowiedzi – np. wprowadzono nowe usługi oraz poprawiono istniejące.

spadek wśród wszystkich województw w Polsce w analizowanym okresie.¹⁶⁸

W całym województwie odnotowano spadek liczby miejsc noclegowych w przeliczeniu na 1 000 ludności o 7,13%, co było drugim najwyższym spadkiem w kraju, po województwie opolskim (-8,11%). **Mimo negatywnych zmian dotyczących zasobu obiektów i miejsc noclegowych wskaźnik liczby udzielonych noclegów w przeliczeniu na 1 000 ludności zanotował w województwie łódzkim w 2022 roku wzrost o 26,32% względem 2014 roku, co stanowiło 12 wynik w kraju¹⁶⁹.**

W analizowanym okresie udział procentowy turystycznych miejsc noclegowych działających całorocznie w ogóle miejsc noclegowych w województwie łódzkim osiągał średnio poziom 87%¹⁷⁰. Na przestrzeni lat 2014-2022 można zauważyć dwa momenty, 2017 i 2021 rok, w których omawiany wskaźnik uległ spadkowi – odpowiednio o -2,09% i -1,56% w stosunku do roku poprzedniego. **Najwyższy udział procentowy turystycznych miejsc noclegowych działających całorocznie w ogóle miejsc noclegowych w województwie łódzkim został odnotowany w 2022 roku, gdzie osiągnął 89,42%** - była to wartość prawie o 2 p.p. większa w stosunku do roku bazowego¹⁷¹.

Zdaniem respondentów badania jakościowego w wielu miejscach regionu (poza Łodzią) brakuje oferty noclegowej – stąd powszechnie stosowanym rozwiązaniem przez turystów jest rezerwacja noclegu w Łodzi i realizacja wycieczek jednodniowych w regionie. Zwracano uwagę, że **brakuje przede wszystkim oferty noclegowej**

¹⁶⁸ Biorąc pod uwagę poszczególne powiaty województwa największy spadek odnotowano w Piotrkowie Trybunalskim i powiecie wierszowskim (po -54,55%) oraz powiecie łaskim (-44,44%). Trzy powiaty w województwie zwiększyły zasób obiektów noclegowych – powiat skierniewicki (+150%) oraz powiaty opoczyński i poddębicki (po 12,5%). Nieco lepiej sytuacja prezentuje się w kontekście liczby miejsc noclegowych w przeliczeniu na 1 000 ludności, których wskaźnik wzrósł w 11 powiatach w badanym okresie. Najwyższą zmianę odnotowano w powiecie pajęczańskim (+221,56%), sieradzkim (+98,85%) oraz poddębickim (+83,23%), a największy spadek w powiecie rawskim (-66,63%), zduńskowolskim (-57,88%) oraz Piotrkowie Trybunalskim (-47,10%).

¹⁶⁹ Biorąc pod uwagę poszczególne powiaty największa pozytywna zmiana dotyczyła powiatu pajęczańskiego (+468,37%), powiatu poddębickiego (+187,64%) oraz sieradzkiego (+170,78%), natomiast najwyższy spadek odnotowano w powiecie rawskim (-70,43%), powiecie łódzkim wschodnim (-50,70%) oraz powiecie brzezińskim (-40,64%).

¹⁷⁰ Województwo łódzkie w odniesieniu do porównywanych województw wyróżnia się stosunkowo wysokim średnim procentowym udziałem turystycznych miejsc noclegowych działających całorocznie w ogóle miejsc noclegowych (87,02%) – wartość ta plasowała się powyżej średniej ze wszystkich województw (74,82%).

¹⁷¹ Spośród powiatów należących do województwa łódzkiego, sześć z nich odznacza się stuprocentowym udziałem turystycznych miejsc noclegowych działających całorocznie w ogóle miejsc noclegowych. Zalicza się do nich następujące powiaty: kutnowski, łęczycki, opoczyński, radomszczański, rawski oraz miasto na prawach powiatu Skierniewice. Innymi powiatami charakteryzującymi się stosunkowo dużym udziałem tego wskaźnika w analizowanym okresie są miasto na prawach powiatu Łódź (średnio 99,79%), powiat pabianicki (średnio 98,05%) oraz powiat łaski (średnio 97,17%). Warto zaznaczyć, że najniższa wartość wskaźnika została zanotowana w powiecie skierniewickim, gdzie osiągnęła średnio 11,93%. Stanowi ona wynik tego, że w omawianym powiecie w latach 2014-2017 nie znajdowały się żadne turystyczne miejsca noclegowe, które działałyby całorocznie.

adresowanej do grup zorganizowanych – typu wycieczki szkolne, wyjazdy grup senioralnych w ramach Klubu Seniora/ innych organizacji czy wyjazdy osób z niepełnosprawnościami. W przypadku klienta indywidualnego wystarczająca oferta miejsc noclegowych (najczęściej w formie wynajmu krótkoterminowego lokali mieszkalnych) dostępna jest na łamach popularnego serwisu rezerwacyjnego Booking.com.

Jednoznacznie pozytywną zmianą, dostrzeganą przez rozmówców na przestrzeni ostatnich lat, jest udoskonalenie oraz poszerzenie oferty obiektów turystycznych – przy czym należy pamiętać, że duża część obiektów turystycznych to jednocześnie obiekty kulturalno-rozrywkowe powszechnie odwiedzane przez mieszkańców. Wśród zmieniających się korzystnie obiektów o szczególnym potencjale turystycznym wymieniano:

- EC1 Łódź - Miasto Kultury (w tym również w kontekście turystyki biznesowej – z uwagi na przestrzeń Hali Maszyn wykorzystywaną do organizacji wydarzeń biznesowych);
- Planetarium EC1 (promowane jako najnowocześniejsze w Polsce i jedno z najnowocześniejszych w Europie);
- Księży Młyn – wraz z Muzeum Kinematografii, Muzeum Księżego Młyna, Akademickim Centrum Designu, całym spektrum pracowni artystycznych i lokali gastronomicznych, jak również sal konferencyjnych, pracowni warsztatowych, miejsc noclegowych (pod kątem rozwoju turystyki biznesowej);
- Kompleks geotermalny Termy Poddebice wraz z zapleczem usługowo-noclegowym (dedykowany osobom starszym i z niepełnosprawnościami);
- PGE Giganty Mocy – pierwsze w Polsce muzeum o węgla i energii (adresowane do rodzin z dziećmi oraz wycieczek szkolnych).

Flagowym projektem bezsprzecznie jest EC1, czyli cały kompleks dawnej elektrociepłowni łódzkiej. Najpierw z Centrum Nauki, planetarium i teraz z tymi dwiema wystawami. (...) Dodatkowo bardzo sobie cenimy przestrzeń Hali Maszyn, jako nie tylko instytucja kultury, ale też przestrzeń event'owa do wydarzeń biznesowych. Ta przestrzeń uzupełniła lukę pod kątem wydarzeń „pod dachem” do tysiąca osób. Wcześniej tej wielkości wydarzenia mogliśmy robić albo na poziomie Atlas Areny, albo na Expo. Po prostu brakowało nam przestrzeni, a tutaj Hala Maszyn ze względu na swoją wielkość, (...) swój charakter, jest to produkt idealnie pasujący do charakteru miasta i niejako czerpiący z tego dziedzictwa idealnie się wpisał na mapę miejsc event'owych i do dzisiaj sprawnie funkcjonuje z korzyścią dla całego miasta, bo siła oddziaływania jest mocna.

Źródło: IDI

Otwarcie Centrum Nauki i Techniki i Planetarium, uzyskanie wyróżnienia „Siedmiu Cudów Polski” dla planetarium, dzięki

czemu można było mówić o Łodzi szerzej, że tu się dzieją
wspaniałe rzeczy w obszarze rewitalizacji.

Źródło: IDI

W dawnej szkole działa Akademickie Centrum Designu, oni też robią wystawy czasowe poświęcone designowi. Centrum Turysty robi też spacery po Księżym Młynie, więc oni też animują tę przestrzeń. Ta przestrzeń przez to, że mamy stworzone warunki do tego, zaczęła żyć i to jest olbrzymia wartość tego osiedla, bo dopiero, jak są tam ludzie to powoduje, że warto tam pójść.

Źródło: IDI

Biorąc po uwagę wskaźniki wskazane w SZOOP RPO WŁ 2014-2020, obserwujemy pełne osiągnięcie wartości docelowych w obszarze rozwoju obiektów turystycznych:

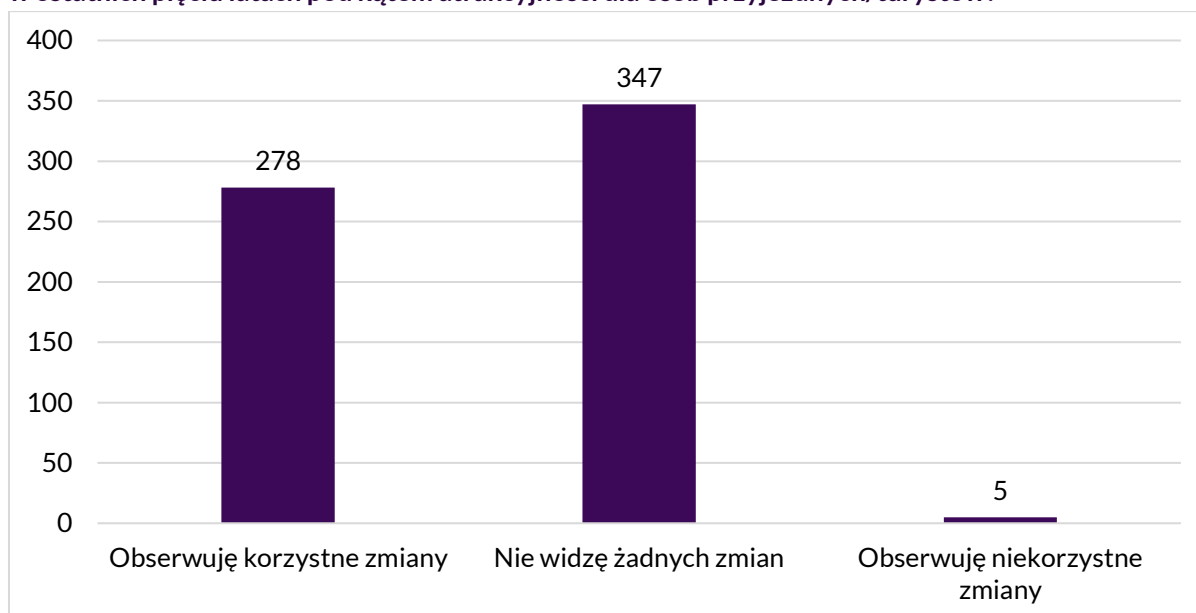
- Liczba wybudowanej infrastruktury turystycznej [szt.] – 152,33 sztuk (wartość osiągnięta przewyższa wartość docelową: 36,00);
- Liczba przebudowanej infrastruktury turystycznej [szt.] – 20 sztuk (wartość docelowa: 16,00);
- Długość utworzonych szlaków turystycznych [km] – 227,55 km (wartość osiągnięta przewyższa wartość docelową: 161 km);
- Liczba produktów regionalnych objętych wsparciem [szt.] – 1 sztuka (wartość osiągnięta jest równa wartości docelowej);
- Liczba istniejących obiektów przystosowanych do pełnienia funkcji turystycznych [szt.] – 30 (wartość osiągnięta przewyższa wartość docelową: 29).

Mniej korzystna sytuacja ma miejsce w przypadku dodatkowego wskaźnika wskazanego przez beneficjentów w obszarze rozwoju obiektów turystycznych: Liczba wybudowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych [szt.] – 53 sztuki (wartość docelowa: 81).

7.2. OCENA ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ I GOSPODARCZEJ WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO (W TYM WSKAZANIE ZMIAN W WYNIKU INTERWENCJI PROWADZONYCH W RAMACH OP VI RPO WŁ 2014-2020)

Pytani o obserwowane zmiany w kontekście atrakcyjności turystycznej województwa mieszkańcy (n=630) w większości (55%) nie dostrzegają różnicy w perspektywie pięciu ostatnich lat. Zdaniem pozostałych (45%) zmiana występuje i jest ona korzystna (44%). Szczegółowy rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące zauważalnych zmian w województwie łódzkim na przestrzeni ostatnich pięciu lat znajduje się na poniższym wykresie 43

Wykres 43. Odpowiedzi na pytanie „Czy Pana/i zdaniem województwo łódzkie zmieniło się w ostatnich pięciu latach pod kątem atrakcyjności dla osób przyjezdnych/turystów?”

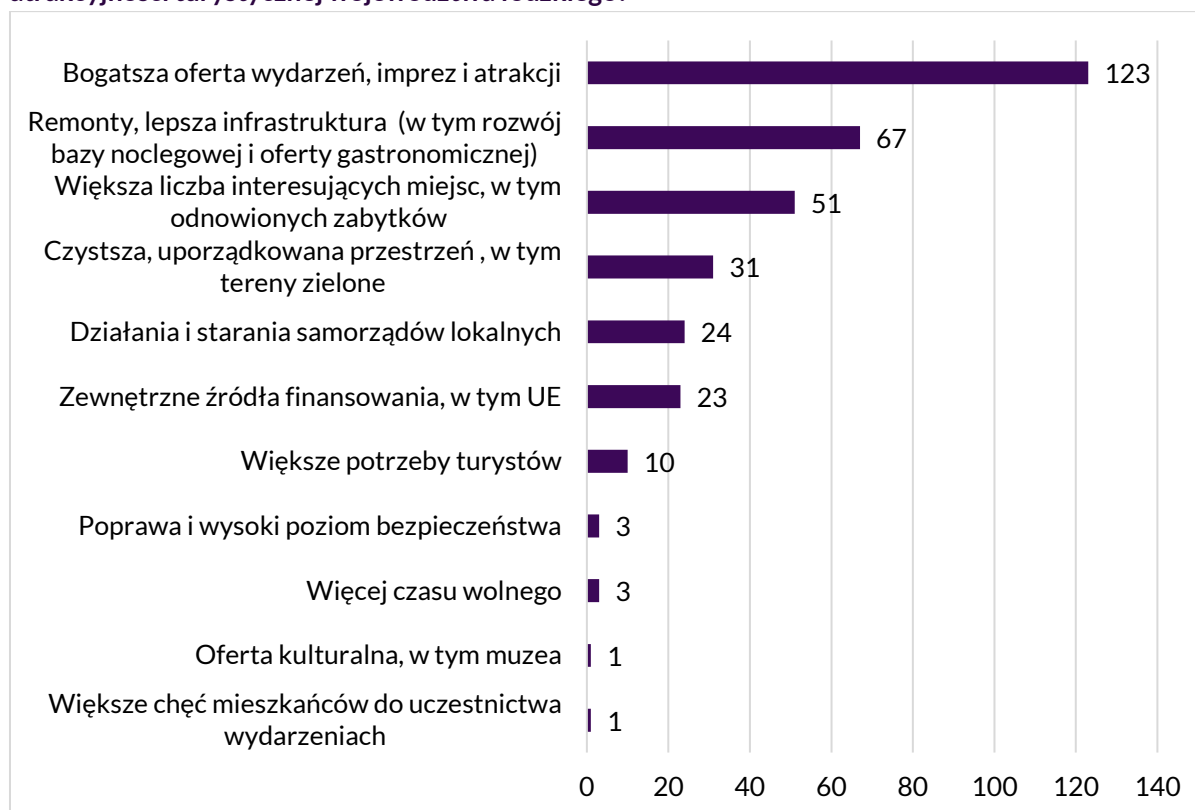

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI wśród mieszkańców województwa łódzkiego; n=630

W przypadku pojedynczych odpowiedzi negatywnych („obserwuję niekorzystne zmiany”) jako powód wskazywane są „wszechobecne remonty”, które widocznie utrudniają funkcjonowanie mieszkańcom.

Przyczynami pozytywnej zmiany są, zdaniem ankietowanych, wzbogacenie oferty wydarzeń, imprez i atrakcji, poprawa infrastruktury (w tym rozwój bazy noclegowej i oferty gastronomicznej) oraz zwiększenie liczby „interesujących miejsc, w tym odnowionych zabytków”. Wszystkie wskazane w badaniu wśród mieszkańców województwa powody pozytywnych zmian w obszarze atrakcyjności turystycznej zostały przedstawione na poniższym **wykresie 44**.

Wykres 44. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Co jest powodem pozytywnych zmian w obszarze atrakcyjności turystycznej województwa łódzkiego?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI wśród mieszkańców województwa łódzkiego; n=278

Z badań jakościowych wynika, że **województwo łódzkie wciąż boryka się z problemem niższej atrakcyjności turystycznej** w odniesieniu do województw usytuowanych w rejonach górskich, nadmorskich czy w pobliżu Wielkich Jezior Mazurskich.

Bariera wizerunkowa, czyli postrzeganie Łodzi na tle innych miast, jako miasta nieturystycznego. Nie mamy w Polsce problemu z rozpoznawalnością, ale ich skojarzenie na temat tego miasta jest nieturystyczne. Musimy przełamywać te stereotypy, które dominują o mieście. (...) Nie pamiętam ani jednej kampanii ogólnopolskiej dla województwa łódzkiego.

Źródło: IDI

Widoczną zmianę przyniósł wybuch pandemii COVID-19, w efekcie której – z uwagi na obostrzenia sanitarne i brak możliwości uczestnictwa w dużych skupiskach ludzi – **wzrosło zainteresowanie turystyką aktywną realizowaną poza dużymi ośrodkami miejskimi**. W przypadku województwa łódzkiego należy wyróżnić bogactwo parków krajobrazowych (na co zwracano uwagę przy ocenie miejsc/ obiektów stanowiących atrakcję regionu – **rozdział 7.1.1.**) i związaną z nimi turystykę pieszą, rowerową, kajakową i konną.

Nasze parki krajobrazowe, których mamy 7 na terenie województwa łódzkiego. Jeden z nich w zeszłym roku albo jeszcze w poprzednim zdobył pineskę Google Maps jako najbardziej

Źródło: IDI

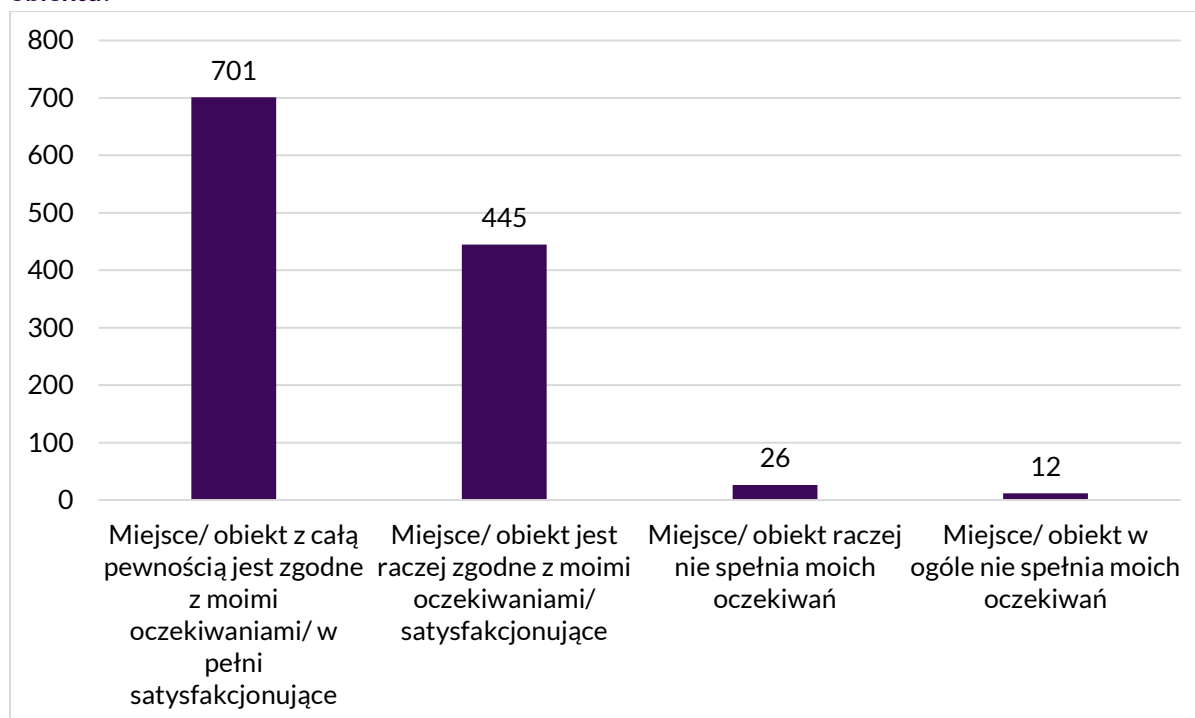
Kolejną cechą wyróżniającą region jest, zdaniem rozmówców, **zasobność w wody termalne**, na bazie których wybudowane zostały kompleksy geotermalne (w ramach działania VI.3 powstał kompleks geotermalny w Poddębicach). Województwo łódzkie jest również nieodłącznie kojarzone z **dziedzictwem polskiego przemysłu włókienniczego (m.in Łódź, Zgierz) oraz z energią (m.in Łódź, Bełchatów)**. Zasoby te poprzez różne strategie w branży turystycznej wygenerowały dochód – przykładem jest Centralne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi (znaczne remonty przechodzące w 2013 i 2018 roku), Park Kulturowy Miasto Tkaczy w Zgierzu (założony w 2003 roku), EC-1 w Łodzi oraz PGE Giganty Mocy w Bełchatowie (obydwa obiekty dofinansowane ze środków OP VI RPO WŁ 2014-2020) czy rozwój mniejszych prywatnych podmiotów łączących funkcje edukacyjne z wypoczynkowymi jak np. Energosfera (obiekt powstały dzięki dofinansowaniu z OP VI RPO WŁ 2014-2020).

Nazwa jest znana, czyli Innowacyjny Ośrodek Turystyki Edukacyjnej. To jest takie połączenie centrum naukowego z ośrodkiem turystycznym, hotelem bardzo wyjątkowym, bo mamy noclegi w formie kopuł glamping'owych, (...) Miejsce jest mocno nasączone nauką. Chodziło o to, żeby właśnie w luźnej atmosferze każdy gość, który do nas przyjedzie, wyjechał ciut bogatszy o wiedzę, o jakąś refleksję. Mamy Obserwatorium Astronomiczne – oprócz tego głównego teleskopu mamy teleskop słoneczny, (...) i kilkanaście teleskopów mobilnych. Organizujemy warsztaty, obserwacje nocne, chociaż nie tylko, bo tak jak wspomniałem, też w ciągu dnia możemy naszą gwiazdę oglądać. (...) No ale tak mamy również restauracje, które już oczywiście funkcjonuje na dosyć wysokim poziomie.

Źródło: IDI

W tym miejscu warto przytoczyć wyniki badania kwestionariuszowego wśród odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne (n=1184). Ankietowani deklarują wyraźne zadowolenie z wizyty – **97% oceniło miejsce za satysfakcjonujące i zgodne z oczekiwaniami**. Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące satysfakcji klientów ze skorzystania z obiektu kulturalnego/ turystycznego na terenie, którego została przeprowadzona ankieta został przedstawiony na poniższym **wykresie 45**.

Wykres 45. Odpowiedzi na pytanie „Czy jest Pan/i usatysfakcjonowany/a skorzystaniem z oferty obiektu?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; n=1184

Wynika stąd pozytywny wniosek – powstające/ rewitalizowane obiekty rozwijają się w kierunku zgodnym z oczekiwaniami odbiorców. Z drugiej strony ich rozpoznawalność wciąż pozostawia niemało do życzenia (o czym traktują kolejne podrozdziały).

7.2.1. PERSPEKTYWA TURYSTY VS PERSPEKTYWA MIESZKAŃCA (W TYM UTOŻSAMIANIE Z REGIONEM MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO)

7.2.1.1 OCENA ROZWOJU POTENCJAŁU ENDOGENICZNEGO REGIONU – PERSPEKTYWA MIESZKAŃCA VS TURYSTY

W ramach ewaluacji weryfikowano profil turysty odwiedzającego województwo łódzkie. W opinii rozmówców, **najczęstszym typem turysty są mieszkańcy ościennych województw. Jeszcze bardziej powszechna jest tzw. turystyka wewnętrzna – w ramach regionu.** Zdaniem przedstawicieli organizacji turystycznych, **osoby spoza województwa łódzkiego kojarzą ten region przede wszystkim z przemysłem, a samą Łódź z biedą i patologią społeczną. Dopiero od niedawna daje się zaobserwować zmiana tego trendu, będąca skutkiem przemian, jakie zachodzą w województwie m.in w wyniku procesów rewitalizacji.**

W 2021 roku zrobiliśmy badanie razem z Gdańskiem, gdzie pytaliśmy się ludzi o postrzeganie miasta, co jest atrakcyjne, a co nie. Około 70% ludzi cały czas kojarzy Łódź z przemysłem, ale co

ważne rośnie cały czas grupa, która już nie tylko samym procesem przemysłu żyje, tylko rzeczywiście widzą, że te dziedzictwo, które mieliśmy jest teraz inaczej zagospodarowane i my z tego zrobiliśmy produkt. Już wtedy 13% mówiło o rewitalizacji, teraz chcemy powtórzyć to badanie, ten aspekt rewitalizacji będzie bardziej podkreślany.

Źródło: IDI

Podczas wizyty lokalnej realizowanej w Łodzi, niejednokrotnie natrafiono na turystów rozmawiających o zmianie, jaka zaszła i wciąż zachodzi w przestrzeni śródmiejskiej. Przypominają o niej również powszechnie zlokalizowane tablice informacyjne dotyczące przebiegu procesu rewitalizacji i jej spodziewanych efektów. Zachodząca zmiana na korzyść (pod względem atrakcyjności turystycznej) jest wyraźna także w przypadku innych miast regionu – korzystnie zmienił się m.in. Zgierz, Bełchatów, Rawa Mazowiecka czy Piotrków Trybunalski. Coraz częściej mniejsze miasta województwa stają się destynacjami turystycznymi, szczególnie jeśli w okolicy zlokalizowane jest otwarte kąpielisko, zalew bądź jezioro.

Myślę że w ostatnich latach województwo łódzkie bardzo zyskało pod kątem bycia interesującym miejscem do odwiedzania. (...) Powiedzmy miasta typu Piotrków Trybunalski, no który też jest tak naprawdę ciekawym miejscem pod kątem turystycznym.

Źródło: IDI

Wszystko, co jest związane z filmem, czyli szkoła filmowa, Narodowe Centrum Kultury Filmowej, nasze muzeum.

Źródło: IDI

Mam znajomych spoza łódzkiego i to co się przebiło do ich świadomości to hasło „Łódzkie promuje”¹⁷². Więc to jest marka, która już funkcjonuje w świadomości mieszkańców spoza województwa łódzkiego. I ta akcja „Łódzkie promuje” właśnie poszczególne wydarzenia, poszczególne atrakcje turystyczne, poszczególne zajęcia,

Źródło: IDI

Poniższy **wykres 46** prezentuje odpowiedzi respondentów odwiedzających wybrane obiekty turystyczne i kulturalne w podziale na mieszkańców, turystów i osoby przyjezdne w celach innych niż turystyczne (np. biznesowo). Jak widać, turyści w odróżnieniu od mieszkańców większe znaczenie przypisują:

¹⁷² Zob. Strategia promocji marki za: [Strategia Rozwoju Marki "Łódzkie Promuje"](#), dostęp: 18.05.2024

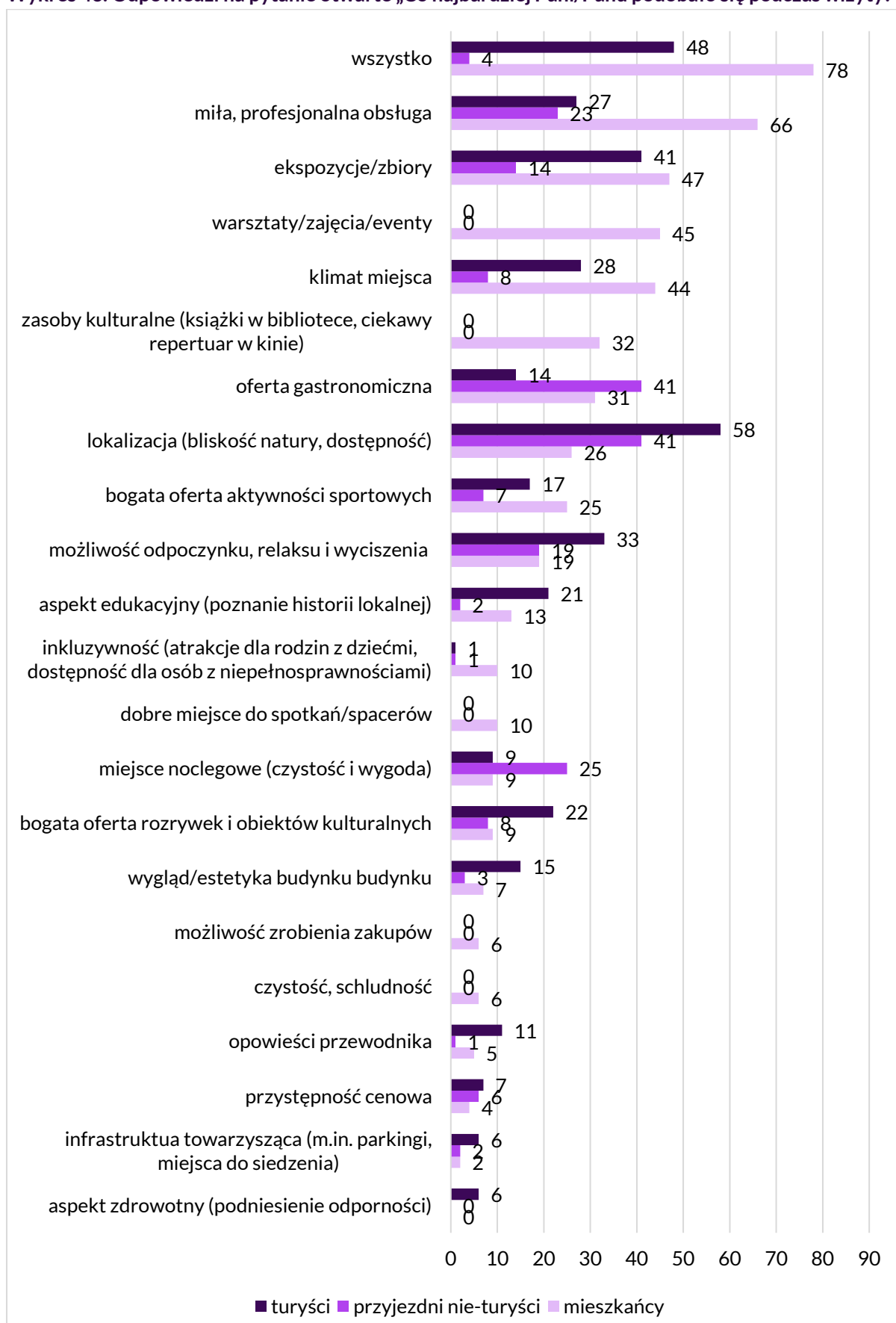
- lokalizacji obiektu – rozumianej zarówno w kontekście bliskości natury, jak i dostępności komunikacyjnej;
- możliwości odpoczynku, relaksu i wyciszenia;
- bogatej ofercie aktywności sportowych;
- bogatej ofercie rozrywek i obiektów kulturalnych;
- estetyce budynku;
- jakości usług świadczonych przez przewodnika.

W perspektywie mieszkańców, w odróżnieniu od turystów, ważniejsza wydaje się być jakość obsługi klienta oraz oferta warsztatów/ zajęć/ eventów.

Jest to spójne z danymi jakościowymi, z których wynika, że **turyści nastawieni są przede wszystkim na wypoczynek aktywny, szukają bliskości przyrody i oczekują kompleksowej oferty** (bliskości rozrywek, obiektów kulturalnych, oferty sportowej i usług przewodnika w obiektach turystycznych)¹⁷³. **Mieszkańcy zaś w dużej mierze znają dane obiekty (wystawy stałe), stąd częściej interesuje ich możliwość uczestnictwa w profilowanych zajęciach.**

¹⁷³ Należy podkreślić, że nie oznacza to oferty sprzedanej w pakiecie, co możliwości jej kompleksowego doboru (związek z sąsiedztwem obiektów oferujących ww. usługi oraz miejsc atrakcyjnych kulturowo/ krajoznawczo).

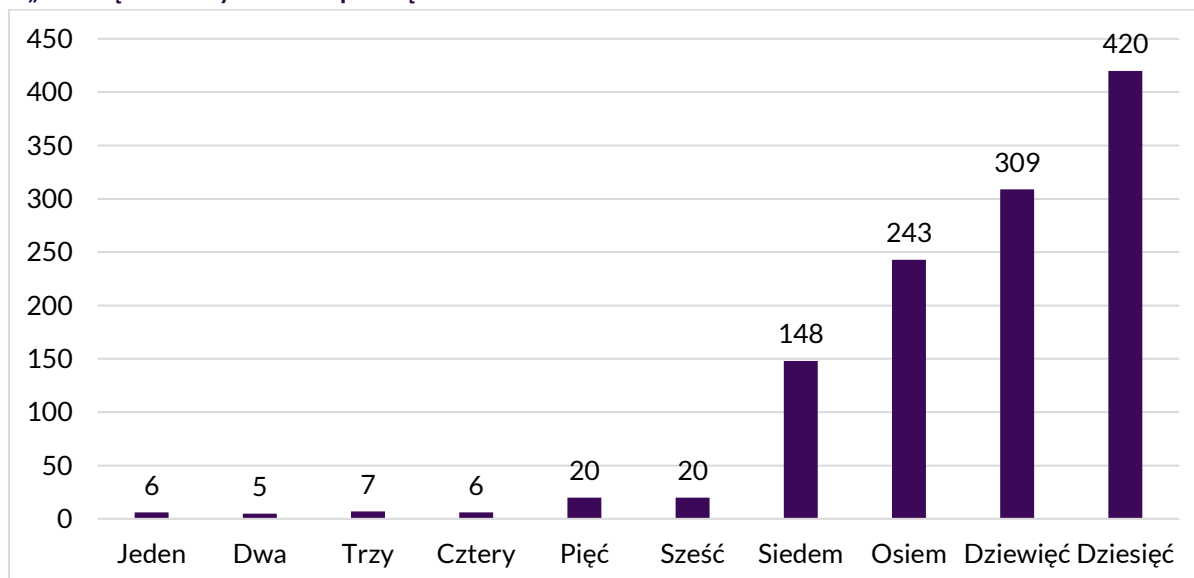
Wykres 46. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Co najbardziej Pani/Panu podobało się podczas wizyty?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; Mieszkaniec/mieszkanca n=615; osoba przyjezdna w celach turystycznych n=373; osoba przyjezdna w celach innych niż turystyczne n=196;

W ankiecie zadano pytanie o stopień, w jakim respondent poleciłby dane miejsce innym¹⁷⁴. Ponad 1/3 badanych zadeklarowała najwyższe noty (nr 10 na skali – zdecydowanie polecę), 26% o jedną wartość mniej na skali (nr 9). Szczegółowy rozkład odpowiedzi na pytanie o prawdopodobieństwo polecenia placówki turystycznej/kulturalnej na terenie, której przeprowadzono ankietę znajduje się na poniższym wykresie 47.

Wykres 47. Odpowiedzi na pytanie „Na ile prawdopodobne jest, że Pan/i poleci odwiedzany obiekt swojemu przyjacielowi lub znajomemu w skali od „Jeden” do „Dziesięć”, gdzie „Jeden”=nie polecę, a „Dziesięć”=zdecydowanie polecę”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; n=1184

W przypadku analizy najwyższych wartości w podziale na mieszkańców i turystów (oraz osoby przyjezdne w innych celach niż turystyczne) widać, że:

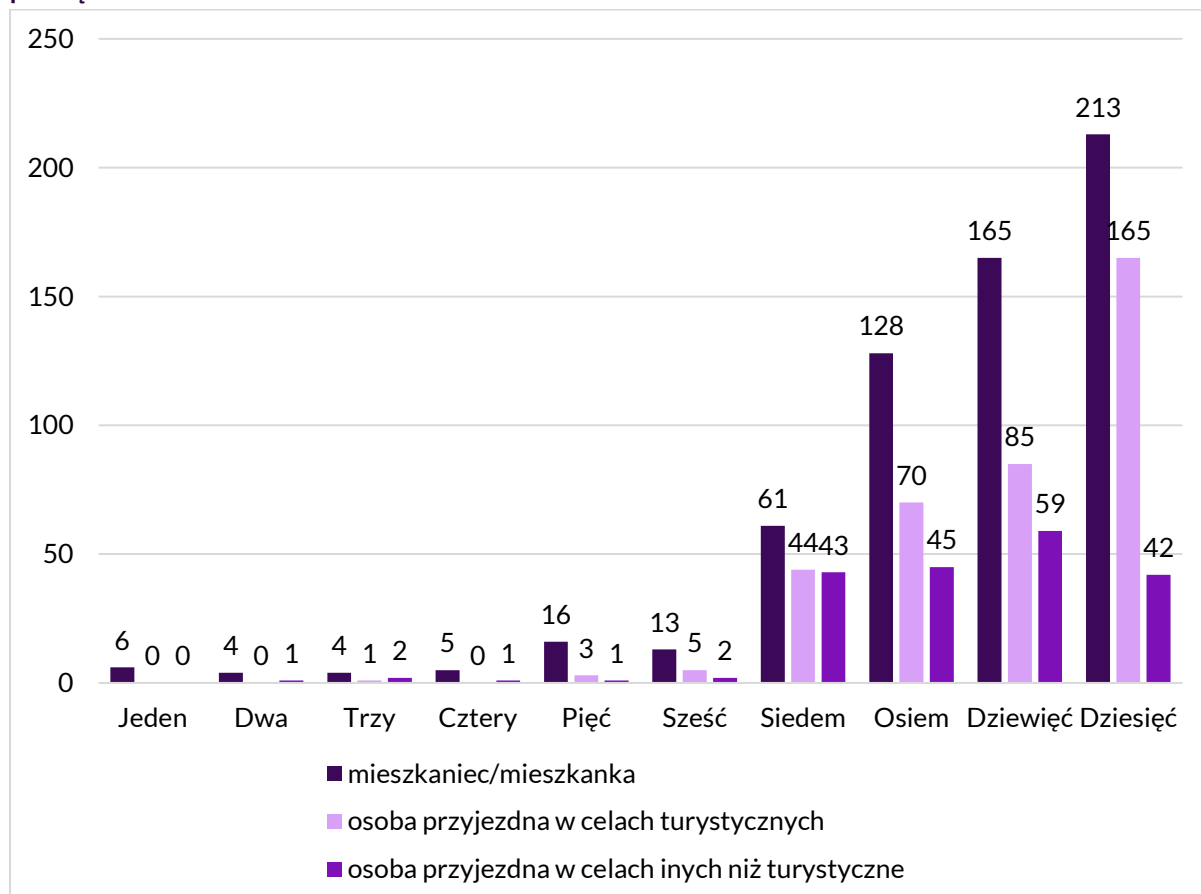
- najwyższe noty (liczba 10 na skali) deklaruje 34,6% mieszkańców oraz 44,2% turystów;
- numer 9 na skali (9/10) deklaruje 26,8% mieszkańców i 22,7% turystów;
- numer 8 na skali (8/10) deklaruje 20,8% mieszkańców i 18,7% turystów;

Wbrew początkowym oczekiwaniom – robocza hipoteza badawcza zakładała wyższą lojalność mieszkańców (tzw. patriotyzm lokalny) względem atrakcji turystyczno-kulturalnych własnego regionu – okazuje się jednak, że osiągnięte wyniki są zbliżone, z przewagą (o ponad 10p.p.) wyboru najwyższej noty na skali przez turystów. Dane te po raz kolejny potwierdzają wniosek, że odwiedzane obiekty są postrzegane jako

¹⁷⁴ Jest to często wykorzystywane w badaniach rynku narzędzie pomiaru lojalności użytkownika, tzw. NPS - z ang. *Net Promoter Score*

satysfakcjonujące i zgodne z oczekiwaniami odwiedzających – w tym szczególnie turystów. Rozkład odpowiedzi na pytanie o prawdopodobieństwo polecenia placówki turystycznej/ kulturalnej na terenie, której przeprowadzono ankietę w podziale na mieszkańców województwa, turystów i osoby przyjezdne w celach inne niż turystyczne znajduje się na poniższym wykresie 48.

Wykres 48. Odpowiedzi na pytanie „Na ile prawdopodobne jest, że Pan/Pani poleci odwiedzany obiekt swojemu przyjacielowi lub znajomemu w skali od 1 do 10, gdzie 1=Nie polecę a 10=Zdecydowanie polecę.”

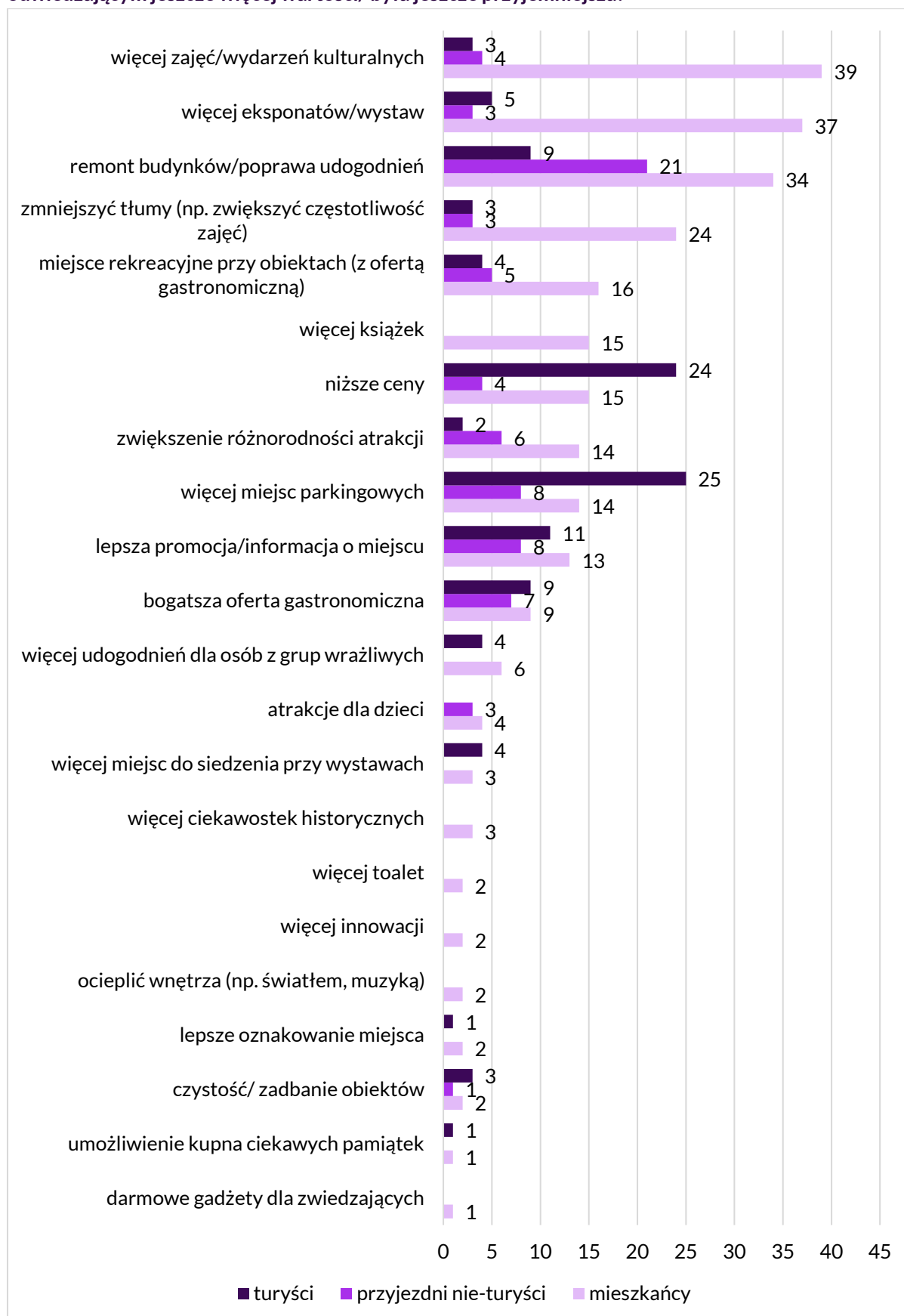
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; Mieszkaniec/mieszkanka n=615; osoba przyjezdna w celach turystycznych n=373; osoba przyjezdna w celach innych niż turystyczne n=196;

7.2.1.2 OCZEKIWANIA WOBEC OFERTY KULTURALNEJ I TURYSTYCZNEJ – PERSPEKTYWA MIESZKAŃCA VS TURYSTY

Z wyników realizowanych badań ilościowych wynika, że oczekiwania mieszkańców i turystów względem oferty turystycznej i kulturalnej nieznacznie się różnią.

Mieszkańcy częściej oczekują większej ilości zajęć i wydarzeń kulturalnych, większej ilości eksponatów i wystaw, remontu budynków wiążącego się z poprawą udogodnień i mniejszego tłoku (np. poprzez zwiększenie częstotliwości organizowanych zajęć). Turyści zaś oczekują niższych cen oraz większej ilości miejsc parkingowych. Pełne zestawienie odpowiedzi na pytanie dotyczące możliwości poprawy obiektu, na terenie którego została przeprowadzona ankietę znajduje się na poniższym wykresie 49.

Wykres 49. Odpowiedzi na pytanie „Co można byłoby poprawić, aby wizyta w obiekcie dawała odwiedzającym jeszcze więcej wartości/ była jeszcze przyjemniejsza?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; mieszkańiec/mieszkanica n=615; osoba przyjezdna w celach turystycznych n=373; osoba przyjezdna w celach innych niż turystyczne n=196

Warto podkreślić, że **wśród aspektów wyróżniających odwiedzane miejsce, respondenci wskazywali na takie kwestie jak: przyjemna okolica, obsługa klienta, atmosfera miejsca i oferta gastronomiczna**, co świadczy o tym, że dbałość o ww. kwestie jest dla klientów tego typu obiektów niezwykle ważna.

Co ważne **obydwie grupy są wysoce zadowolone z zastanej na miejscu obsługi klienta (72% w pełni, 27% raczej tak) oraz obydwie grupy wskazują, że najbardziej oczekiwanym sposobem zainteresowania ofertą innych odbiorców jest intensyfikacja działań marketingowych. Stąd też nasuwa się wniosek, że dotychczas podejmowanie działania w obszarze promocji mogą nie być wystarczające (wykres 50)**

Wykres 50. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Co mogłoby sprawić, aby ofertą zainteresowały się również inne grupy odbiorców?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; n=57

Ważnym wnioskiem z przeprowadzonych wywiadów pogłębionych jest **coraz większa otwartość obiektów na różne potrzeby ich klientów (elastyczność/ profilowanie względem różnych grup docelowych)**. Dobrym przykładem jest tu Filharmonia Łódzka, która w ramach działania VI.1 RPO WŁ 2014-2020 uruchomiła bawialnię wraz z opieką animatora dla dzieci na czas, kiedy ich rodzice uczestniczą w koncercie.¹⁷⁵

Zdarza się, że określone podmioty (lub organizacje je zrzeszające) wychodzą naprzeciw oczekiwaniu turystów w odniesieniu do kompleksowości oferty (**rozdział 7.2.1.1.**). Stąd **powoli zyskują na popularności usługi łączone w pakiety. Odbiorca otrzymuje dwie**

¹⁷⁵ Zob. [Filharmonia Łódzka](#), dostęp 16.05.2024

korzyści – oczekiwaną wygodę i oszczędność (łączone atrakcje często cechują się niższą ceną biletu niż miałyby to miejsce podczas wizyty jednostkowej). Przykładem jest oferta biletów łączonych „Termy, Orientarium, Mandoria”, „Orientarium, Mandoria” lub „Orientarium ZOO Łódź i ZOO Borysew”¹⁷⁶.

Coraz większą popularnością cieszą się bilety łączone do różnych instytucji, łączące różne atrakcje. Dzieje się tak, gdyż wiążą się one ze zniżkami, po prostu z mniejszym kosztem zakupu biletów i tu również bilety komunikacji miejskiej są przeznaczone dla turystów.

Źródło: IDI

7.2.2. WSKAZANIE ZMIAN W WYNIKU INTERWENCJI REALIZOWANYCH W RAMACH DZIAŁANIA VI.1 ORAZ VI.2 RPO WŁ 2014-2020 NA ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNĄ I GOSPODARCZĄ WOJEWÓDZTWA

Obserwowaną przez mieszkańców¹⁷⁷, klientów obiektów turystyczno-kulturalnych¹⁷⁸ czy przedstawicieli instytucji, w tym samorządów¹⁷⁹ korzystną zmianę w obszarze wzrostu atrakcyjności turystycznej i gospodarczej województwa nie sposób przełożyć na prostą zależność przyczynowo skutkową w odniesieniu do interwencji prowadzonych w ramach RPO WŁ 2014-2020. **W analizowanym okresie województwo łódzkie realizowało wiele różnych projektów związanych ze wsparciem rozwoju kultury, turystyki i procesami rewitalizacji, pozyskując środki finansowe z różnorodnych źródeł.** Wśród nich znajdują się zarówno źródła unijne (programy ogólnokrajowe oraz pozostałe osie priorytetowe programu regionalnego), rządowe, samorządowe, jak i środki własne z budżetu gminy. Z uwagi na wysoką komplementarność realizowanych projektów, nie jest możliwa jednoznaczna demarkacja pomiędzy efektem interwencji OP VI RPO WŁ 2014-2020, a innymi rodzajami otrzymanego wsparcia. Stąd też o opinie na temat zmiany zawężonej wyłącznie do efektów prowadzonych projektów (działanie VI.1 oraz VI.2) pytano beneficjentów działań.

Zdaniem 81% beneficjentów interwencji realizowanych w ramach działania VI.1, realizacja projektu wpłynęła na wzrost rzeczywistej liczby osób odwiedzających obiekt. Przy czym struktura odwiedzających (grupa docelowe) w opinii większości

¹⁷⁶ Zob. <https://orientarium.lodz.pl/bilety/>, dostęp: 29.06.2024

¹⁷⁷ Badanie CATI wśród 630 mieszkańców województwa łódzkiego.

¹⁷⁸ Badanie PAPI wśród 1184 klientów obiektów turystycznych i kulturalnych w województwie łódzkim.

¹⁷⁹ Badania jakościowe (IDI, FGI) wśród przedstawicieli instytucji kulturalnych i turystycznych oraz samorządów województwa łódzkiego.

badanych (działanie VI.1) nie uległa zmianie w ciągu ostatnich lat. Wśród odwiedzających przeważają osoby dorosłe, młodzież lub „wszystkie grupy”.

Pojedynczy rozmówcy (badanie jakościowe) wskazywali zaś na wzrost zainteresowania seniorów ofertą kulturalną, która – co należy podkreślić – często jest pod kątem seniorów profilowana i w ten sposób reklamowana.

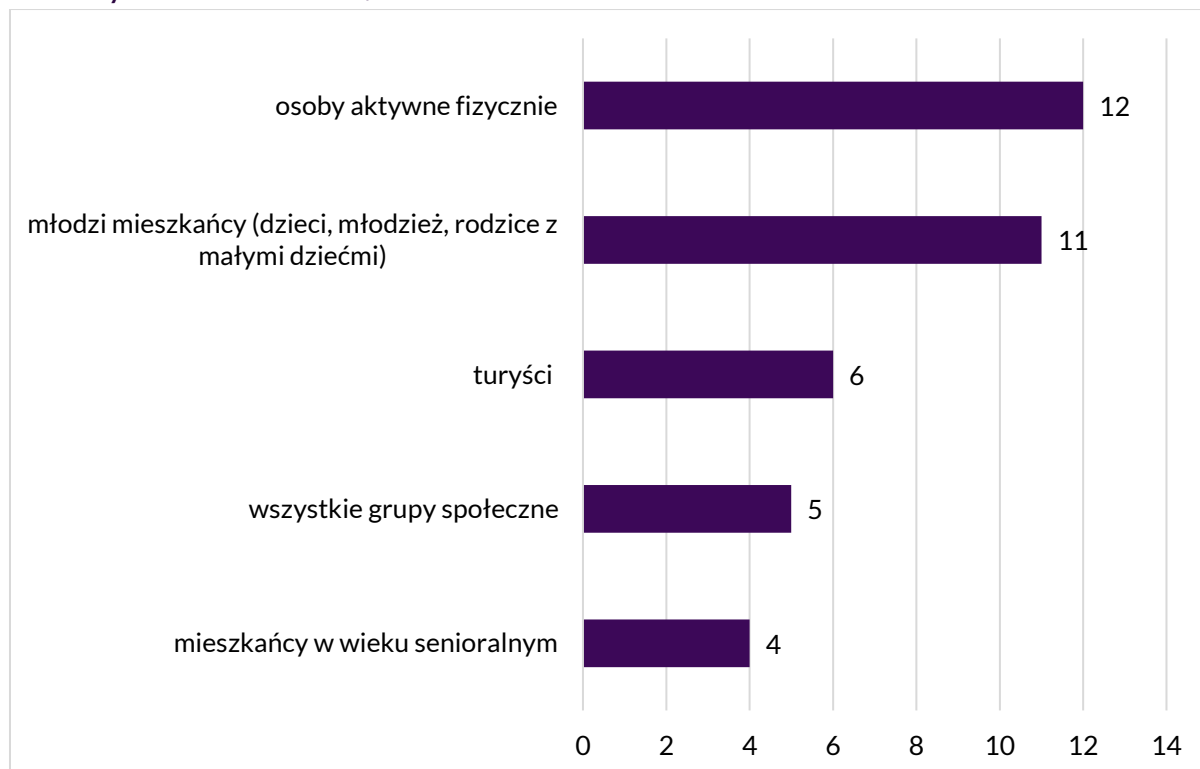
Zdecydowanie uaktywnili nam się seniorzy, czyli osoby w wieku starszym. W mieście funkcjonuje 6 Klubów Seniora, działa Uniwersytet Trzeciego Wieku, który skupia ponad 300 osób, a zrzeszonych członków w klubach seniora jest grubo ponad 1000. Więc jest to grupa, która bardzo mocno uczestniczy w zajęciach.

Źródło: IDI

Nieco inaczej prezentuje się sytuacja w przypadku postrzeganych efektów projektów realizowanych w ramach działania VI.2. Otóż 51% beneficjentów obserwuje wzrost udziału turystów w grupie odwiedzających, przy czym, zdaniem ponad połowy ankietowanych, wciąż nie przekracza on przedziału 0-25% wszystkich odwiedzających. Na ten sam przedział w odniesieniu do udziału turystów wśród klientów obiektu wskazywali również beneficjenci działania VI.1 – 69% ankietowanych.

W przypadku obiektów turystycznych (działanie VI.2) rozkład grupy docelowej (zdaniem beneficjentów) prezentuje się zgodnie z poniższym **wykresie 51**.

Wykres 51. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru „Jakie grupy społeczne są obecnie kluczowymi klientami obiektu/ obszaru?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.2; N=31

7.2.3. OKREŚLENIE ZMIANY W OBSZARZE ZAPOTRZEBOWANIA NA PRODUKTY TRADYCYJNE W WOJEWÓDZTWIE ŁÓDZKIM W OKRESIE REALIZACJI RPO WŁ 2014-2020

Definicję produktów tradycyjnych reguluje Ustawa z dnia 28 marca 2023 r. o rejestracji i ochronie nazw pochodzenia, oznaczeń geograficznych oraz gwarantowanych tradycyjnych specjalności produktów rolnych i środków spożywczych, win lub napojów spirytusowych oraz o produktach tradycyjnych¹⁸⁰, zgodnie z którą są to produkty rolne i spożywcze przeznaczone do spożycia przez ludzi¹⁸¹ oraz napoje spirytusowe posiadające wysoką jakość lub wyjątkowe cechy i właściwości wynikające z zastosowania tradycyjnych metod produkcji¹⁸², a także są elementem dziedzictwa kulturowego regionu, z którego pochodzą oraz stanowią element tożsamości społeczności lokalnej. Lista produktów tradycyjnych ma na celu promocję żywności, pełniąc rolę systemu jakościowego nie wymagającego przeprowadzania kontroli¹⁸³. Podmiotem odpowiedzialnym za prowadzenie listy jest Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

W województwie łódzkim pierwszy produkt został wpisany na listę produktów tradycyjnych w 2005 roku, a do czasu rozpoczęcia perspektywy finansowej Unii Europejskiej na lata 2014-2020 produktów na liście było łącznie 75. **Zgodnie z dostępną na stronie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi listą aktualną na dzień 1 grudnia 2023 roku liczba produktów tradycyjnych wyniosła 154, co świadczy o wpisaniu 79 nowych produktów (wzrost o 105%) w latach 2014-2023¹⁸⁴.**

Lista produktów tradycyjnych w województwie łódzkim dzieli się na 9 kategorii, spośród których największą reprezentację posiada kategoria mięs świeżych oraz produktów mięsnych zawierająca 40 pozycji. Równocześnie jest to kategoria charakteryzująca się najwyższą zmianą w stosunku do roku 2013, a więc okresu sprzed podjęcia interwencji w ramach RPO WŁ 2014-2020 (wzrost o 167%). Nieco mniejsza liczba produktów znajduje się w kategorii wyroby piekarnicze i cukiernicze (30), gotowe dania i potrawy (25) oraz napoje (20), a także orzechy, nasiona, zboża, warzywa i owoce (20). W latach 2014-2023 pojawiły się dwa produkty w dotychczas nie reprezentowanej kategorii jaką były produkty rybołówstwa, w tym ryby.

¹⁸⁰ Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o rejestracji i ochronie nazw pochodzenia, oznaczeń geograficznych oraz gwarantowanych tradycyjnych specjalności produktów rolnych i środków spożywczych, win lub napojów spirytusowych oraz o produktach tradycyjnych, Dz.U. 2023 poz. 558, Warszawa, 2023

¹⁸¹ Są to produkty, o których mowa w załączniku nr I do Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej i w załączniku nr I do rozporządzenia nr 1151/2012

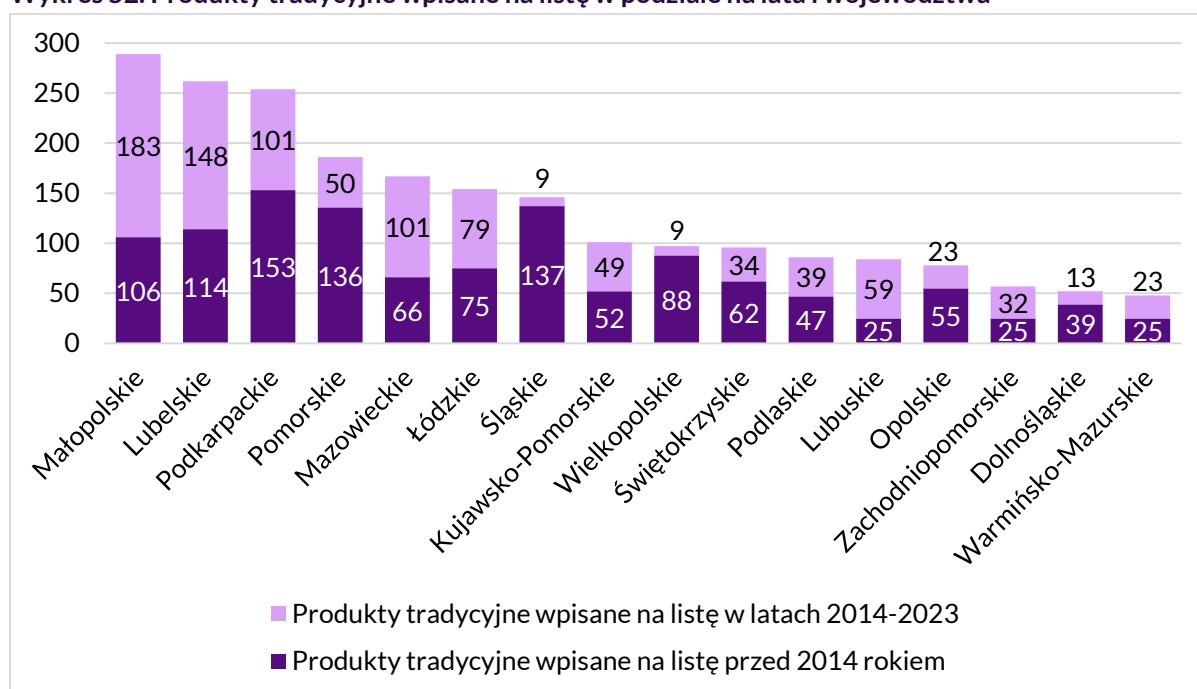
¹⁸² Metody wykorzystywane co najmniej od 25 lat.

¹⁸³ Źródło: Produkty tradycyjne, dostęp 14.02.2024 r.

¹⁸⁴ Lista produktów dostępna jest w **zał. 8 tab. 9**.

Biorąc pod uwagę sumaryczną liczbę produktów tradycyjnych wpisanych na listę województwo łódzkie zajmuje 6 miejsce spośród wszystkich województw w kraju. W latach 2014-2023 jedynie 5 województw powiększyło zasób o większą liczbę produktów tradycyjnych niż łódzkie. Podobnie prezentuje się dynamika zmian, zgodnie z którą 5 województw uzyskało wyższy procentowy przyrost produktów tradycyjnych wpisanych na listę do końca 2023 roku względem roku 2013. Były to województwa: lubuskie (+236%), Małopolskie (+173%), Mazowieckie (+153%), Lubelskie (+130%) oraz Zachodniopomorskie (+128%). Szczegółowe dane dotyczące liczby produktów tradycyjnych wpisanych na listę w podziale na lata i poszczególne województwa znajdują się na poniższym wykresie 52.

Wykres 52. Produkty tradycyjne wpisane na listę w podziale na lata i województwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, dane aktualne na dzień 01.12.2023 r.

Produkty tradycyjne (ich ochrona i promocja) pełnią ważną rolę w rozwoju regionów, w szczególności na obszarach wiejskich – dzięki tworzeniu nowych źródeł utrzymania oraz zwiększaniu dochodów rolników. Poza aspektem ekonomicznym, ich rolą jest ochrona dziedzictwa kulturowego wsi i kraju, budowanie tożsamości lokalnej oraz promocja turystyczna regionu (turystyka kulinarna)¹⁸⁵.

Zgodnie z analizą przeprowadzoną w dokumencie *Znaczenie produktów tradycyjnych dla regionu – próba oszacowania*¹⁸⁶ istnieje relacja pomiędzy liczbą tradycyjnych produktów

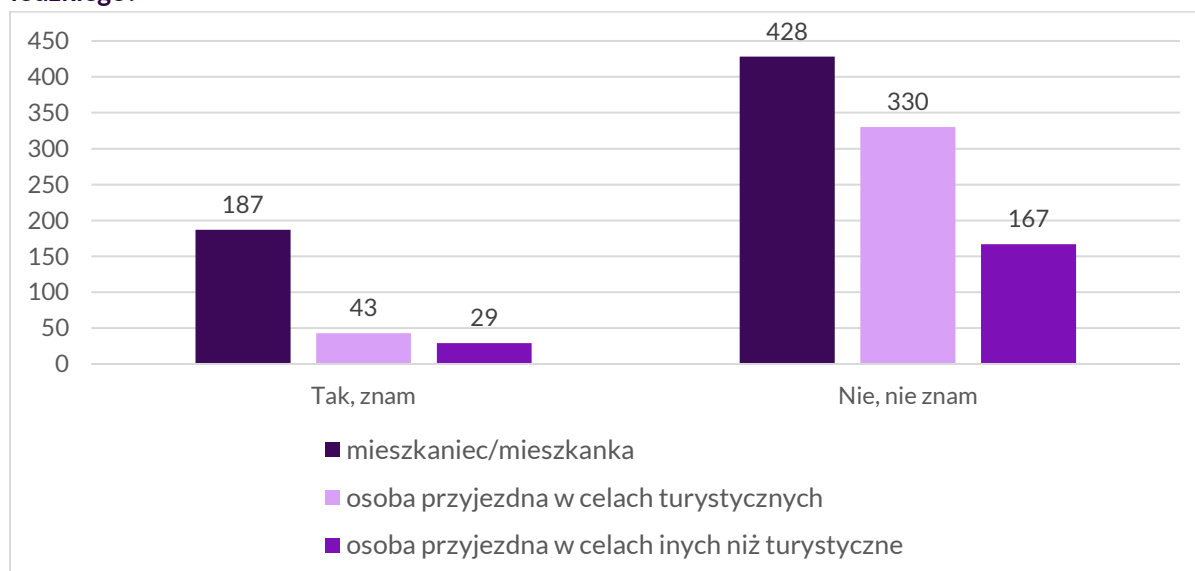
¹⁸⁵ Gulbicka B., *Żywność tradycyjna i regionalna w Polsce*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa, 2014

¹⁸⁶ Florek M., Gazda J., *Znaczenie produktów tradycyjnych dla regionu – próba oszacowania*, Poznań, 2016

regionalnych, a wartością sprzedaży produktów rolniczych. Z punktu widzenia konsumenta, odnotowuje się rosnącą tendencję zakupu żywności tradycyjnej, która pomimo wyższej ceny konkuruje z żywnością przemysłową i stanowi dla niej alternatywę – w szczególności wśród zamożniejszej części społeczeństwa. W Polsce widoczny jest rosnący popyt na żywność produkowaną z tradycyjnych ras zwierząt i roślin, a klienci zaczynają przykładać coraz większą uwagę do smaku produktów wytwarzanych metodami tradycyjnymi¹⁸⁷.

Pytani o znajomość produktów tradycyjnych, klienci obiektów turystyczno-kulturalnych (**wykreś 53**) w zdecydowanej większości wykazywali się brakiem wiedzy. **Żadnych produktów nie jest w stanie wymienić 88,5% turystów oraz 69,6% mieszkańców. Znajomość produktów tradycyjnych deklaruje 30,4% mieszkańców i 11,5% turystów.**

Wykreś 53. Odpowiedzi na pytanie „Czy zna Pan/i jakieś produkty tradycyjne województwa łódzkiego?”

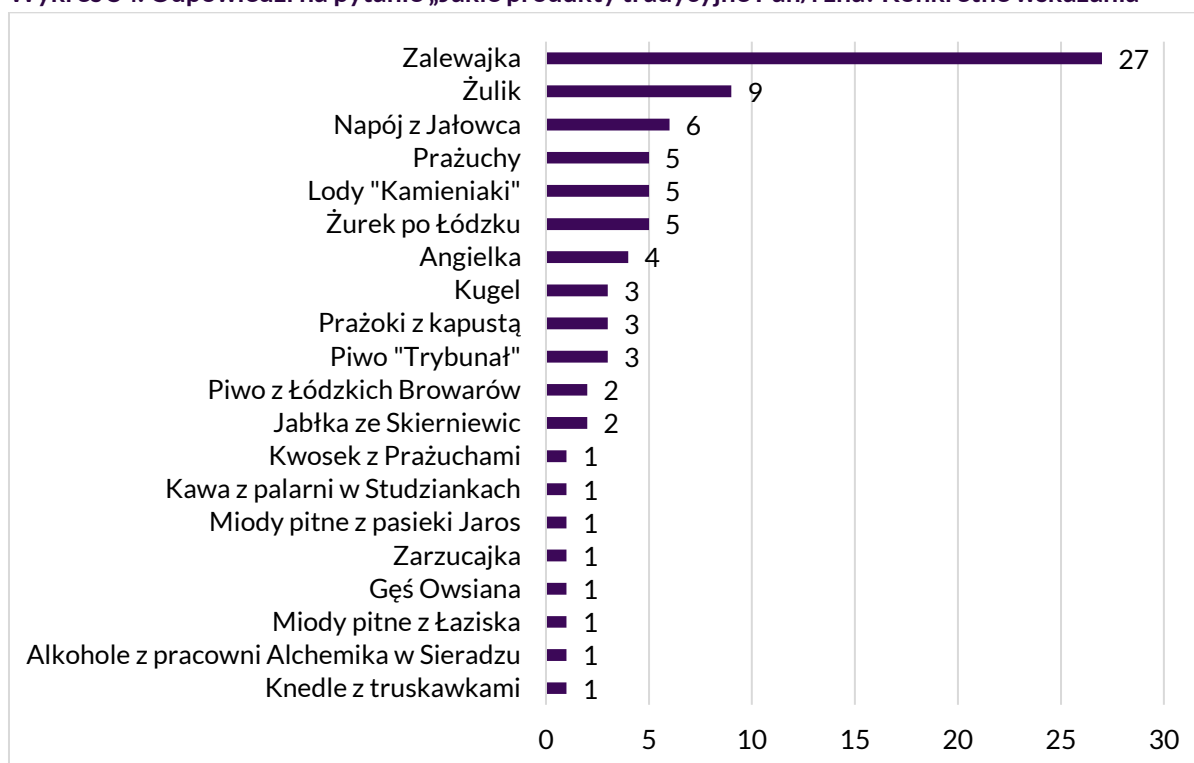

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; Mieszkaniec/mieszkanca n=615; osoba przyjezdna w celach turystycznych n=373; osoba przyjezdna w celach innych niż turystyczne n=196;

Turyści częściej wskazują na całe kategorie artykułów spożywczych wymieniając kolejno: sery, wędliny, chleby i miody. Mieszkańcom łatwiej przychodzi wymienienie konkretnych produktów. **Z ogólnego zestawienia wynika, że najbardziej popularnym produktem tradycyjnym jest kolejno: Zalewajka, Żulik, Napój z Jałowca, Prażuchy, Żurek po łódzku i Lody „Kamieniaki”.** Pełne zestawienie odpowiedzi na pytanie otwarte dotyczące znajomości konkretnych produktów tradycyjnych znajduje się na poniższym **wykreśie 54**.

¹⁸⁷ Gulbicka B., *Żywność tradycyjna i regionalna w Polsce*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa, 2014

Wykres 54. Odpowiedzi na pytanie „Jakie produkty tradycyjne Pan/i zna? Konkretnie wskazania”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; n=259

Do braku dostatecznej wiedzy na temat pozycji z listy produktów tradycyjnych przyznają się również przedstawiciele instytucji, w tym organizacji turystycznych.

Z tych wpisanych na listę to karp jest u nas, dlatego że karpie sprowadzili cystersi. Mamy sandacza, bo kiedyś w Sulejewie było łowisko sandaczy. Jałowiec, no bo napój jałowiec¹⁸⁸, skupiamy się bardziej na takiej regionalności, ale przyznam szczerze, że nie znam za bardzo tej listy, o której mowa.

Źródło: IDI

Zdaniem respondentów badania jakościowego producentami towarów z zakresu produktów tradycyjnych są mikro przedsiębiorstwa – najczęściej firmy rodzinne. Z reguły prowadzą one sprzedaż w systemie online, dodatkowo wystawiając się na targach/ konkursach/ festynach i innych wydarzeniach odbywających się w regionie.

Oni sobie dobrze radzą z dystrybucją, nie tylko przy pomocy nas jako Urzędu Marszałkowskiego, ale też własnymi kanałami – mają swoje sklepy, na jakiś targowiskach wystawiają swoje produkty

¹⁸⁸ Napój Jałowiec to gazowany bezalkoholowy na bazie naturalnych składników owoców jałowca i szyszek chmielu.

i nie odnotowujemy sygnałów takiego typu [dot. barier w rozwoju].

Źródło: IDI

W wywiadach respondenci zgodnie stwierdzają **brak widocznych powiązań interwencji realizowanych w ramach osi VI RPO WŁ 201-2020 z rozwojem produktów tradycyjnych w województwie łódzkim.**

Bezpośredniego związku pomiędzy RPO a produktami tradycyjnymi nie jestem w stanie dostrzec. To już bardziej jest nasze zadanie, żeby te temat powiedzmy promować. Myślę, że udaje nam się to, bo co roku jesteśmy na targach poznańskich – smaki regionów. W Łodzi mamy targi Natura food, na których też zawsze jesteśmy. Tam, gdzie możemy być pod kątem działań zbliżonych do naszych produktów tradycyjnych, tam wszędzie jesteśmy. W RPO nie jestem na ten moment w stanie sobie uzmysłwić, gdzie taka zależność mogłaby być.

Źródło: IDI

Jakiegoś drastycznego wzrostu [na przestrzeni lat 2014-2020] nie zauważyliśmy, mamy wniosków średnio 45 na rok. (...) My oczywiście czynimy starania, jesteśmy w kontakcie z wieloma producentami, o których wiemy, że ich produktów nie ma na tej liście, a chcielibyśmy. Wiemy, że robią coś fajnego i chcielibyśmy, żeby byli, aczkolwiek jakiegoś skoku tutaj nie mogę odnotować z uwagi na to, że po prostu nie byłoby to zgodne z rzeczywistością.

Źródło: IDI

Zdaniem badanych (co stanowi potwierdzenie przytoczonych wcześniej analiz krajowych) **obserwuje się wzrost zainteresowania konsumentów produktami tradycyjnymi, mimo ich wyższej ceny w stosunku do towarów przemysłowych. Jest to związane z tendencją do dbałości o jakość i sezonowość składników spożywczych. Dbałość ta wpisuje się przy tym we wschodzący w Polsce trend *slow food*.**¹⁸⁹

Wydaje mi się, że taka główna grupa to są kobiety w wieku 40-50 i więcej. (...) aczkolwiek osoby młodsze, 20-30 plus również są zainteresowane. Szczególnie fajne jest to, że jeżeli chodzi o producentów, to widzimy taką zmianę pokoleniową, że rodzice, którzy wcześniej prowadzili ten biznes, przekazują go swoim

¹⁸⁹ Slow food to ruch, którego początki sięgają włoskich lat 50. XX wieku. Slow food sprzeciwia się odrzuceniu tradycji, rezygnacji z czerpania radości z konsumpcji posiłków, stawiając na ochronę receptur produktów wytwarzanych zgodnie z dawnymi tradycjami.

dzieciom, które to są bardzo dobrze wykształcone. Niejednokrotnie skończyli po 2-3 fakultety, a jednak chcą kontynuować biznes, który rodzice zapoczątkowali. Więc mamy takie przypadki, że kiedyś np. w konkursie na targach smaków wygrywała mama, a obecnie wygrywa córka.

Źródło: IDI

Pytani o bariery rozwoju produktów tradycyjnych beneficjenci działań, deklarują brak wiedzy w tym obszarze lub nie dopatrują się istnienia jakichkolwiek barier.

Z wywiadów jakościowych zaś wyłaniają się **dwie kluczowe bariery**:

- **Niewystarczający poziom współpracy producentów z innymi podmiotami gospodarczymi, celem tworzenia kompleksowej oferty turystycznej** (np. z hotelami, agroturystykami, organizacjami event'owymi, punktami informacji turystycznej, etc.);
- **Niewystarczająca promocja produktów tradycyjnych** (np. przez samorządy, organizacje turystyczne, podmioty gospodarcze) – zarówno wśród mieszkańców regionu, jak i wśród przyjezdnych.

Nawet wśród członków naszej organizacji jest bardzo mało lokalnych grup działania takich, które zrzeszają lokalnych wytwórców. Jest takie Stowarzyszenie Dolina Pilicy, które wyróżnia się pozytywnie, jeżeli chodzi o lokalnych wytwórców, bo tam są różne osoby produkujące lokalne miody czy rękodzieło. Natomiast oni też się mierzą po prostu z takimi kłopotami związanymi z promocją swojej działalności, z podtrzymaniem jej rentowności, oni też muszą z czegoś żyć.

Źródło: IDI

7.3. DOSTĘPNOŚĆ I JAKOŚĆ OFERTY TURYSTYCZNO-KULTURALNEJ WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

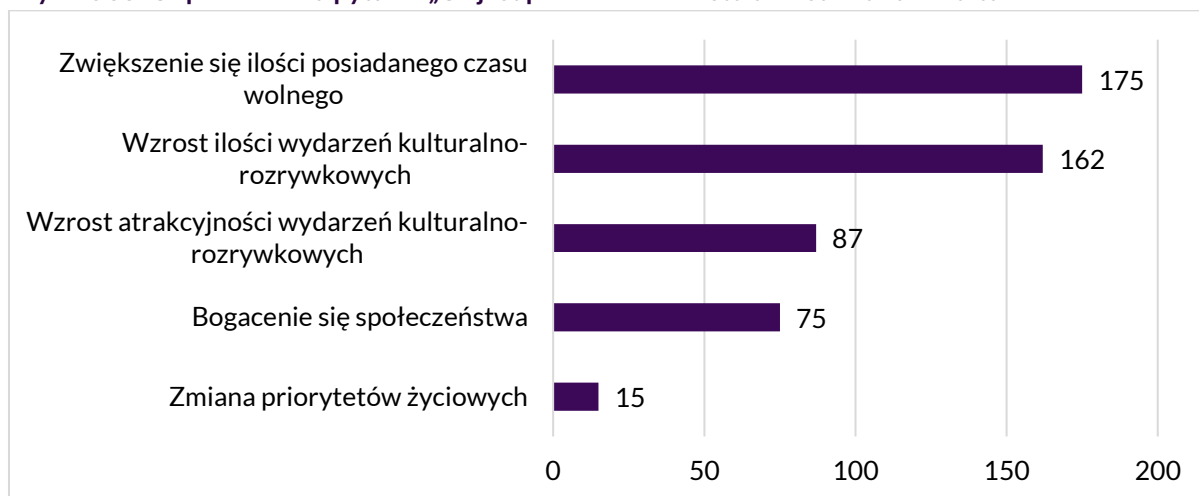
7.3.1. OCENA ZMIANY STOPNIA UCZESTNICTWA W WYDARZENIACH KULTURALNYCH I KULTURALNO-ROZRYWKOWYCH (OCENA PARTYCYPACJI W KULTURZE MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO)

Zdaniem 42,38% mieszkańców (n=630) uczestnictwo w kulturze w województwie łódzkim w ciągu ostatnich pięciu lat wzrosło. Zmian nie dostrzega 50,47% ankietowanych, a 7,14% jest zdania, że poziom uczestnictwa w kulturze spadł.

Wśród osób, które dostrzegają zwiększenie się poziomu uczestnictwa w kulturze, większość za przyczynę podaje zwiększenie się ilości posiadanego czasu wolnego. W drugiej kolejności pojawia się wzrost liczby wydarzeń kulturalno-rozrywkowych, a następnie poprawa ich atrakcyjności. Pełne zestawienie odpowiedzi na pytanie

dotyczące powodów wzrostu uczestnictwa w kulturze mieszkańców województwa łódzkiego znajduje się na poniższym **wykresie 55**.

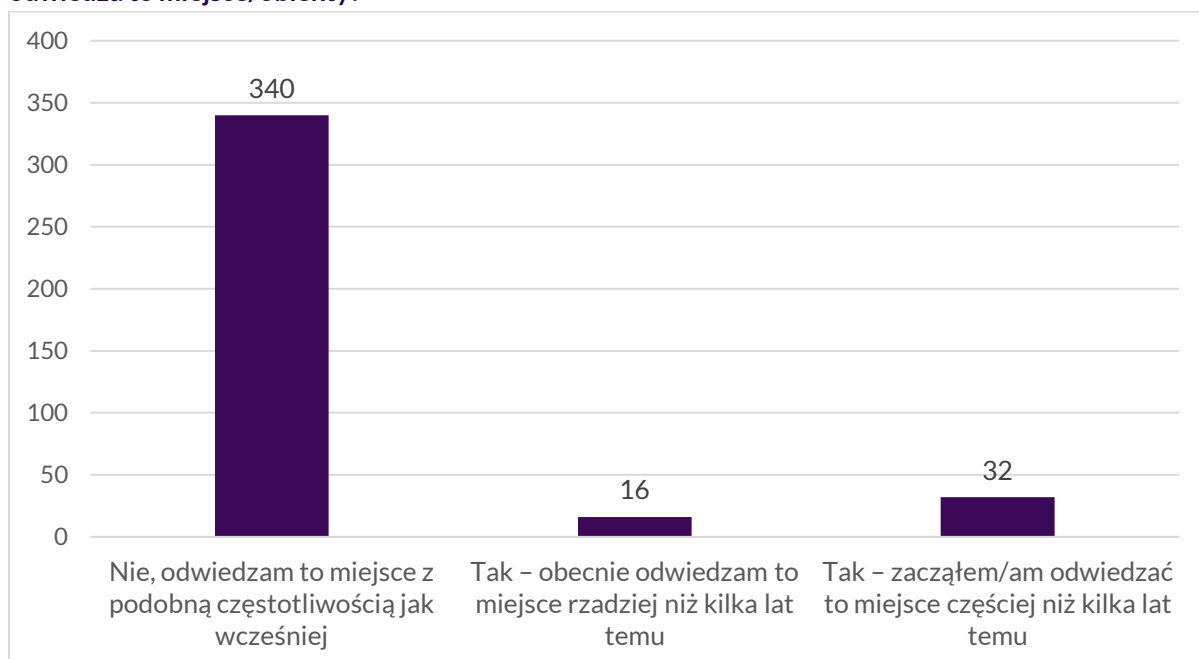
Wykres 55. Odpowiedzi na pytanie „Co jest powodem wzrostu uczestnictwa w kulturze?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI wśród mieszkańców województwa łódzkiego; n=267

Odviszającym obiekty kulturalno-turystyczne po raz drugi i więcej (n=388) zadano pytanie o zmianę w zakresie częstotliwości wizyt w danym miejscu (**wykres 56**). Niemal 88% utrzymuje, że częstotliwość, w jakiej odwiedza dane miejsce, nie uległa żadnej zmianie w ostatnich latach.

Wykres 56. Odpowiedzi na pytanie „Czy w ostatnich 5 latach zmieniła się częstotliwość, z jaką Pan/i odwiedza to miejsce/obiekty?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; n=388

Zaś wśród osób, które obiekt/ miejsce odwiedzają ze wzmożoną częstotliwością, głównym powodem jest wzrost liczby atrakcyjnych wydarzeń/ warsztatów/ spotkań.

Wydaje się więc, że **poziom uczestnictwa w kulturze z perspektywy klienta stanowi wypadkową czynników wewnętrznych (m.in ilości posiadanego czasu wolnego), jak i zewnętrznych** (jak liczba atrakcyjnych wydarzeń, spotkań, warsztatów). Istotną kwestią jest również świadomość określonych atrakcji/ wydarzeń, a co się z tym wiąże – skuteczność informowania podmiotów o swojej ofercie.

Na frekwencję w naszym muzeum wpływają wydarzenia, które są w mieście, na przykład jakieś wielkie koncerty czy festiwale, tak jak Festiwal Światła – wtedy gromadzi zdecydowaną większość turystów spoza miasta.

Źródło: IDI

Na zdecydowany wzrost uczestnictwa mieszkańców w kulturze wskazywali respondenci wywiadów jakościowych. Należy jednak mieć na uwadze, że były to osoby reprezentujące instytucje kultury lub samorząd lokalny – przez co ich perspektywa może cechować się pewną subiektywnością, z uwagi na emocjonalne zaangażowanie w realizowane interwencje mające na celu rozwój kultury. Za warte uwagi przykłady podawano modernizację i doposażenie gminnych/ miejskich ośrodków kultury – co, zdaniem badanych, wyraźnie przełożyło się na wzrost zainteresowania mieszkańców dostępną ofertą.

Cała sala widowiskowa była modernizowana. Wymienialiśmy w niej fotele na nowoczesne, niezwykle wygodne. To było bardzo ważne. Poprawialiśmy akustykę sali widowiskowej. Generalnie odświeżaliśmy ją, bo trąciła dość mocno PRL-em. Była już bardzo zniszczona. A było to niezbędne, bo to tak naprawdę jedyna sala w Radomsku, gdzie mogły odbywać się spektakle, gdzie mogą odbywać się koncerty, gdzie jest prowadzone również kino.

Źródło: IDI

Akcentowano również wagę projektów związanych z modernizacją bibliotek i poszerzeniem ich funkcji kulturalnych:

Biblioteki te wszystkie łódzkie to też jest kawał dobrej roboty, bo tam faktycznie w tych bibliotekach widać, że się sporo dzieje i że to nie są takie biblioteki jak za dawnych lat, że człowiek tylko idzie do biblioteki wypożyczyć książkę, tylko miejsca, które żyją.

Źródło: IDI

Należy podkreślić, że **w ramach prowadzonych interwencji z zakresu działania VI.1 nie istniał wymóg realizacji działań społecznych.** Mimo to, część beneficjentów podjęła się tego typu działań – z jednej strony były to działania marketingowe, z drugiej stricte społeczne, mające na celu zachęcenie mieszkańców do uczestnictwa w działalności rewitalizowanego obiektu.

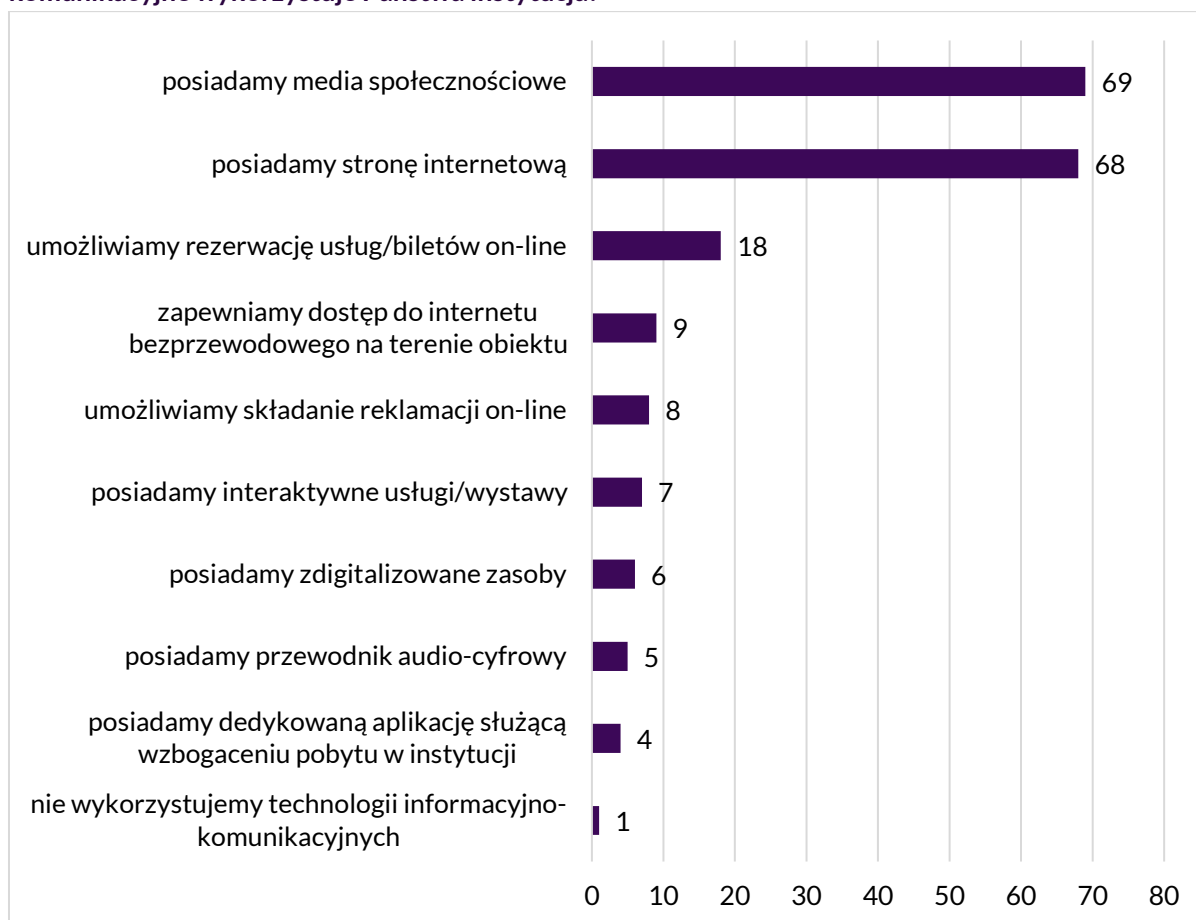
Bardzo dużo działań społecznych. Te działania społeczne opierały się przede wszystkim na zwiększeniu udziału mieszkańców Skierniewic w uczestnictwie w wydarzeniach kulturalnych. To jest szereg spotkań integracyjnych, szereg wystaw, szereg zajęć dla mieszkańców Skierniewic w różnych grupach wiekowych. Zaczynając już od najmłodszych mieszkańców Skierniewic, nawet od dwulatków, po tak na dobrą sprawę osoby w wieku senioralnym.

Źródło: IDI

7.3.2. POZIOM WYKORZYSTANIA TECHNOLOGII INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNYCH W ZAKRESIE ZWIĘKSZENIA DOSTĘPU DO KULTURY ORAZ STOPIEŃ DIGITALIZACJI ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I ICH UDOSTĘPNIENIA

O poziom wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w zakresie zwiększenia dostępu do kultury pytano w ankiecie osoby reprezentujące obiekty kulturalno-turystyczne (**wykres 57**). Z zebranych danych wynika, że **najczęstszym wykorzystywanym narzędziem cyfrowym jest strona internetowa podmiotu – w tym strona w mediach społecznościowych (93% badanych obiektów)**. Kolejnym, choć znacznie mniej powszechnym, rozwiązaniem cyfrowym jest **możliwość rezerwacji biletów online – usługą tą dysponuje ¼ obiektów**.

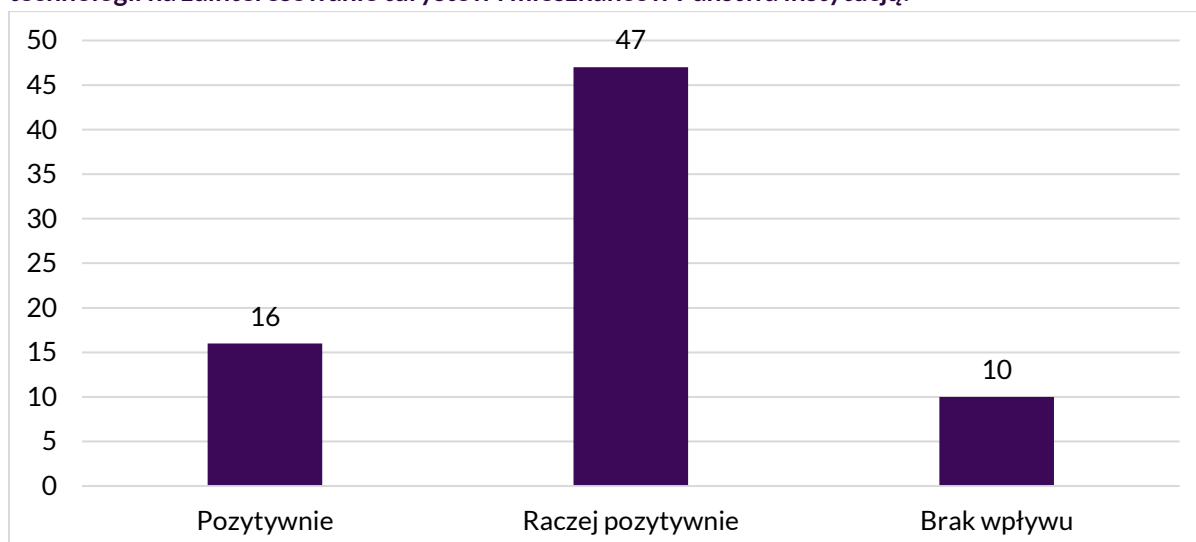
Wykres 57. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru „Jakie technologie informacyjno-komunikacyjne wykorzystuje Państwa instytucja?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI wśród przedstawicieli obiektów kulturalnych i turystycznych; n=74

Co ważne, 2/3 ankietyowanych podmiotów wprowadziła wyżej wymienione rozwiązania dopiero po roku 2014. 85% badanych jest zdania, że wdrożenie zmian w zakresie technologii cyfrowych wpłynęło pozytywnie na zwiększenie zainteresowania usługami obiektu. Pozostali nie dopatrują się żadnego wpływu (wykres 58).

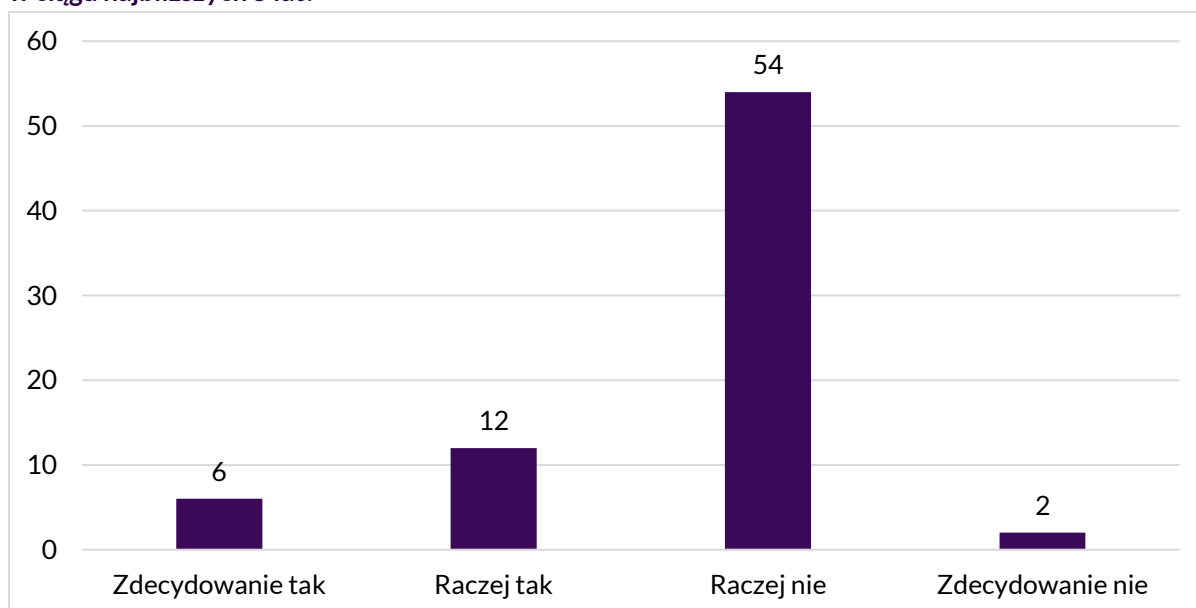
Wykres 58. Odpowiedzi na pytanie „Jak oceniają Państwo wpływ wprowadzonych zmian w zakresie technologii na zainteresowanie turystów i mieszkańców Państwa instytucją?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI wśród przedstawicieli obiektów kulturalnych i turystycznych; n=73

Mimo powyższych wyników, zdecydowana większość ankietowanych (niemal 76%) nie planuje dalszych zmian w obszarze wprowadzania nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych. Obecnie funkcjonujące postrzegane są za wystarczające (wykres 59).

Wykres 59. Odpowiedzi na pytanie „Czy planują Państwo wprowadzić udogodnienia technologiczne w ciągu najbliższych 5 lat?”

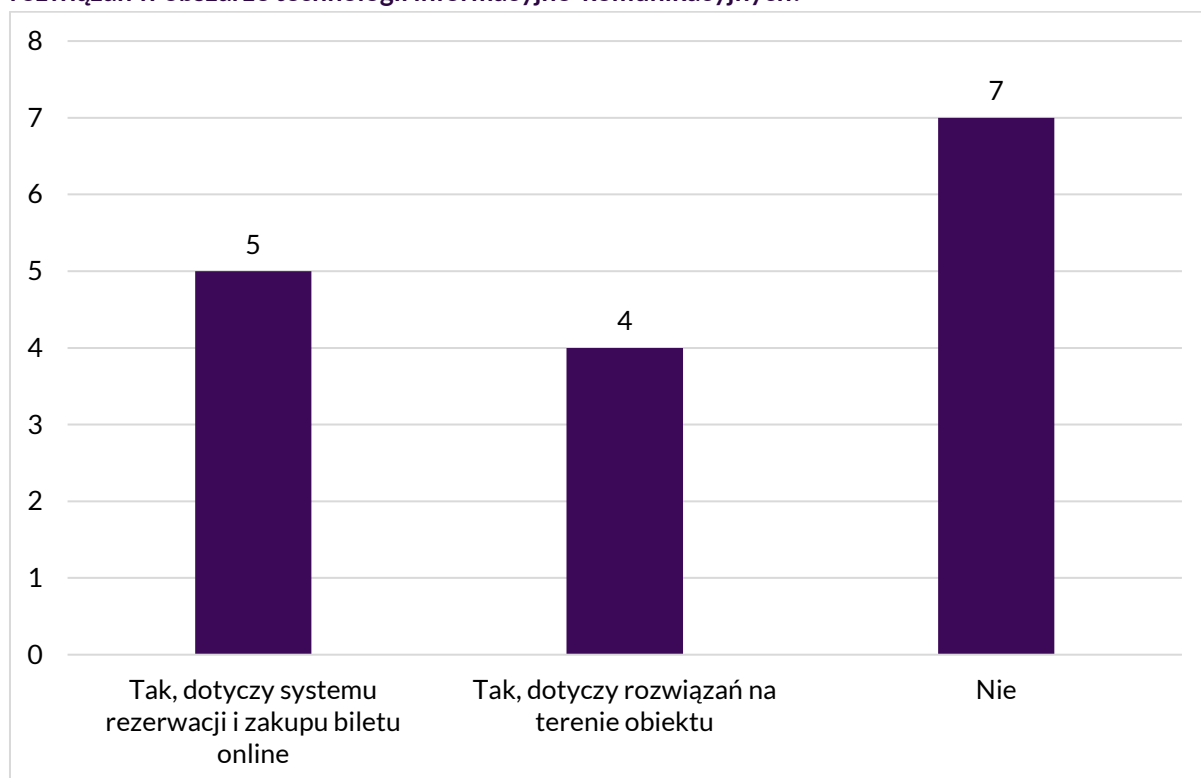

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI wśród przedstawicieli obiektów kulturalnych i turystycznych; n=74

Wśród tych, którzy zakładają dalszy rozwój cyfryzacji wymieniane są takie planowane rozwiązania jak: interaktywne wystawy, zakup biletów online, nowa strona internetowa czy automatyzacja procesów administracyjnych.

W przypadku beneficjentów, **ponad połowa realizatorów działania VI.1 deklaruje, że w ramach projektu wprowadzone zostały rozwiązania w obszarze technologii TIK.** Wśród przykładów wskazywano przede wszystkim na sprzęt uwzględniający potrzeby osób z niepełnosprawnościami (rzutniki, klawiatury, skanery, urządzenia lektorskie). Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczących wprowadzenia nowych rozwiązań w obszarze TIK w związku z realizacją projektów w ramach OPVI.1 znajduje się na poniższym **wykresie 60.**

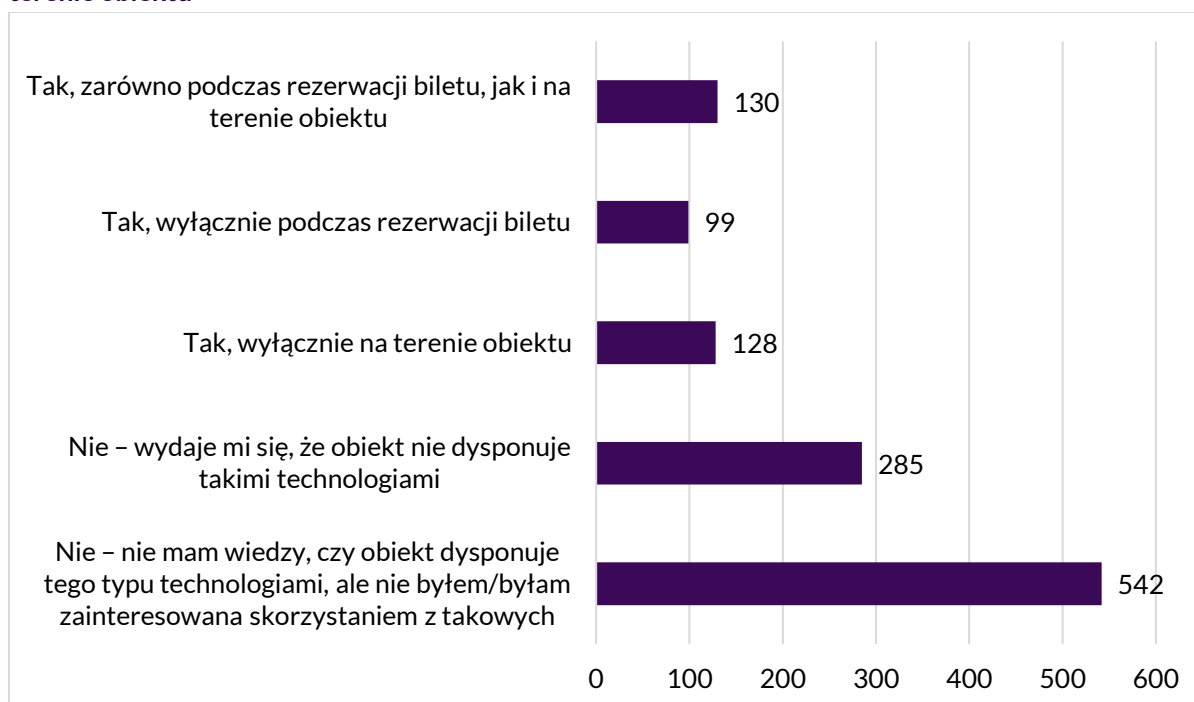
Wykres 60. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu wiązała się z wprowadzeniem nowych rozwiązań w obszarze technologii informacyjno-komunikacyjnych?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.1; N=16

W kontraście do ww. danych, **przeważająca liczba (70%) klientów obiektów kulturalno-turystycznych (wykres 61) twierdzi, że w ramach wizyty nie korzystała z urządzeń cyfrowych** (przy czym nie był to wynik niechęci wobec ich użytkowania).

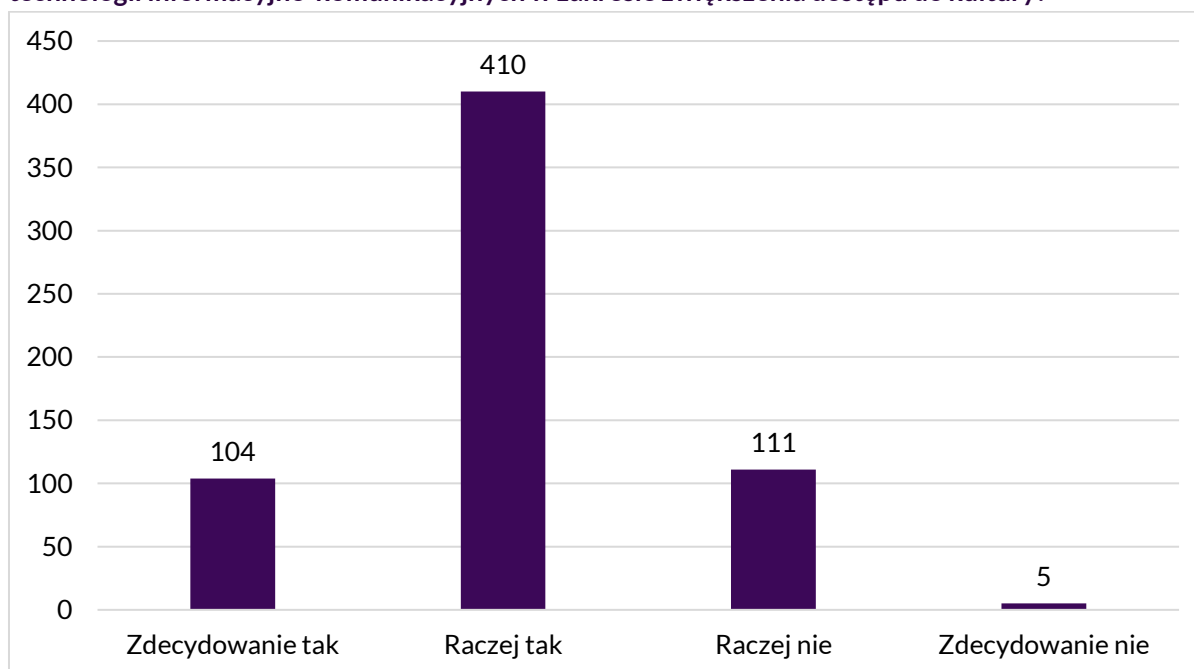
Wykres 61. Odpowiedzi na pytanie „Czy korzystał/a Pan/i z technologii cyfrowych udając się na wycieczkę do obiektu/ miejsca? Dotyczy zarówno systemu rezerwacji biletu, jak i samych odwiedzin na terenie obiektu”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; n=1184

Odmienne zdanie cechuje ankietowanych mieszkańców województwa (wykres 62). Zdanem większości (82%) badanych, w ostatnich latach odczuwalna jest zmiana wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w kontekście zwiększenia dostępu do kultury.

Wykres 62. Odpowiedzi na pytanie „Czy zauważył/a Pan/i zmianę w obszarze wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w zakresie zwiększenia dostępu do kultury?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI wśród mieszkańców województwa łódzkiego; n=630

Co ważne, w przypadku pytania o potencjalne trudności w kontekście rezerwacji biletów online, badani klienci placówek kulturalno-turystycznych zgodnie twierdzą, iż nie natrafili na żadne problemy (jedynie dwie osoby z całej próby wskazało na „niewielkie trudności podczas zdalnego zakupu biletu”). **Wynik ten świadczy o stosunkowo wysokim stopniu znajomości technologii cyfrowych wśród społeczeństwa – w tym również wśród klientów w wieku senioralnym (ankietowano 142 osoby powyżej 65 roku życia).**

System rezerwacji online wprowadziła m.in Miejska Strefa Kultury – podmiot zraszający wszystkie domy kultury na terenie Łodzi.

Na pewno Miejska Strefa Kultury wykazuje obecnie większą dostępność w przestrzeni internetowej poprzez funkcjonalności, które zostały udostępnione. Mieszkańcy mogą sobie rezerwować zajęcia, mają większą możliwość komunikowania się przez internet i zarówno przez stronę internetową, która stała się bardziej czytelna i dostępna, jak również przez odpowiedniki w social mediach.

Źródło: IDI

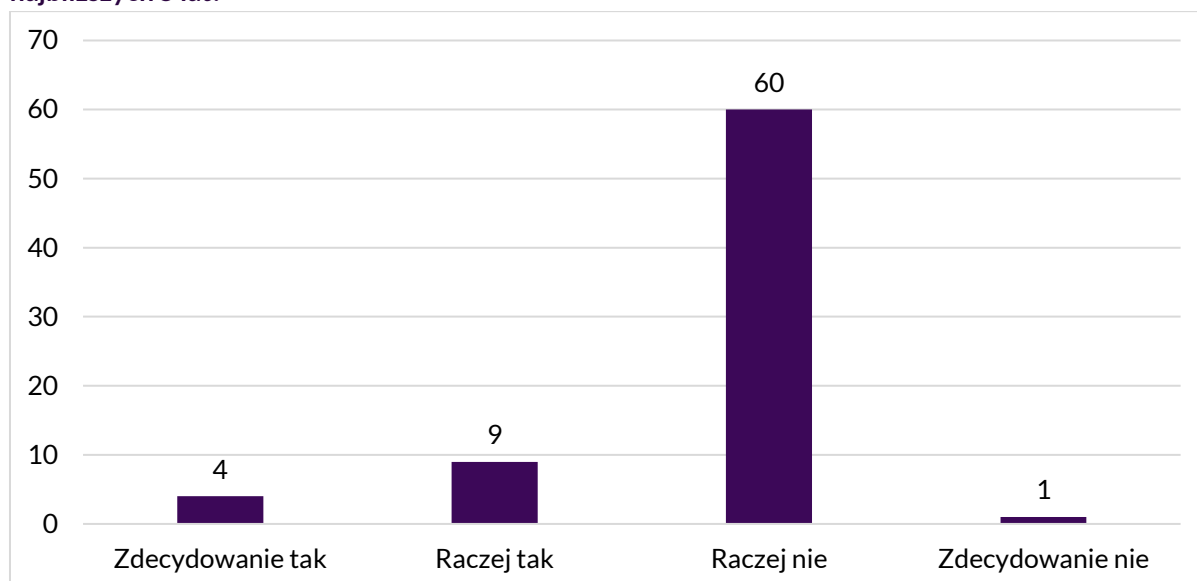
Rozwiązania TIK traktowane są nie tylko jako uproszczenie pewnych procesów (administracyjnych, rezerwacyjnych, itd.) czy wyjście naprzeciw potrzebom osób z niepełnosprawnościami (czytniki, rzutniki, urządzenia lektorskie, itd.), co również jako atrakcja dla konsumenta (okulary VR, wystawy interaktywne, itd.).

Pracujemy nad podstroną do glamping'ów i tutaj będziemy mieli własne systemy rezerwacyjne. To jedno jeśli chodzi o kontakt z klientami, ale jeszcze technologie cyfrowe to zdecydowanie trzeba chyba wspomnieć o atrakcji wirtualnej rzeczywistości. Mamy sześć stanowisk z okularami VR. To jedna z atrakcji. Taka dosyć nowoczesna, innowacyjna.

Źródło: IDI

W kontekście technologii cyfrowych pytano również o plany w kontekście digitalizacji zasobów kultury (**wykres 63**). **Zdecydowana większość (82%) ankietowanych przedstawicieli obiektów kulturalnych i turystycznych nie planuje w ciągu najbliższych lat digitalizacji swoich zasobów.**

Wykres 63. Odpowiedzi na pytanie „Czy planują Państwo zdigitalizować posiadane zasoby w ciągu najbliższych 5 lat?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI wśród przedstawicieli obiektów kulturalnych i turystycznych; n=74

W przypadku pojedynczych odpowiedzi twierdzących (zdecydowanie tak/ raczej tak) w planach zakłada się najczęściej digitalizację zbiorów i eksponatów oraz lokalnych wydawnictw.

7.3.3. DOSTĘPNOŚĆ USŁUG TURYSTYCZNO-KULTURALNYCH DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Rosnąca liczba osób o szczególnych potrzebach, w tym osób z niepełnosprawnościami, wymaga podjęcia działań poprawiających dostępność różnego rodzaju przestrzeni, by w jak największy sposób zapewnić możliwość udziału w życiu społecznym wszystkim użytkownikom. Łatwo dostępna, pozbawiona barier przestrzeń publiczna przyczyni się do wykorzystania potencjału wszystkich mieszkańców, zatem w dalszej perspektywie również do rozwoju gospodarczego, a dzięki niwelacji wykluczenia grup wrażliwych pozwoli również na ich integrację.

Zgodnie z Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego, głównym celem polityki regionalnej w tym aspekcie jest poprawa dostępności przestrzeni publicznej oraz usług publicznych przede wszystkim w aspekcie architektonicznym, ale również informacyjnym i komunikacyjnym. Założenia planuje się osiągnąć m.in. poprzez modernizację istniejącej infrastruktury społecznej. Jedną z ważniejszych kategorii obiektów infrastrukturalnych, w których planuje się prowadzenie działań dostosowawczych są obiekty kulturalne i turystyczne. Istotnym dokumentem dotyczącym praw osób niepełnosprawnych jest Konwencja ONZ o prawach osób

niepełnosprawnych, przyjęta 13 grudnia 2006 r¹⁹⁰. Dotyczy ona m.in. udziału osób niepełnosprawnych w życiu politycznym i publicznym oraz w życiu kulturalnym, rekreacji, wypoczynku i sporcie. Izolacja osób niepełnosprawnych w którejkolwiek z tych dziedzin skutkuje następstwami, które w dalszej perspektywie szkodzą całemu społeczeństwu. Konwencję można też rozpatrywać jako dokument będący reakcją na znaczne zaniedbania w przeszłości, jeśli idzie o prawa osób niepełnosprawnych. Tylko na podstawie pełniejszej znajomości tych zagadnień, lecz także z pełną świadomością praw, jakie im przysługują.

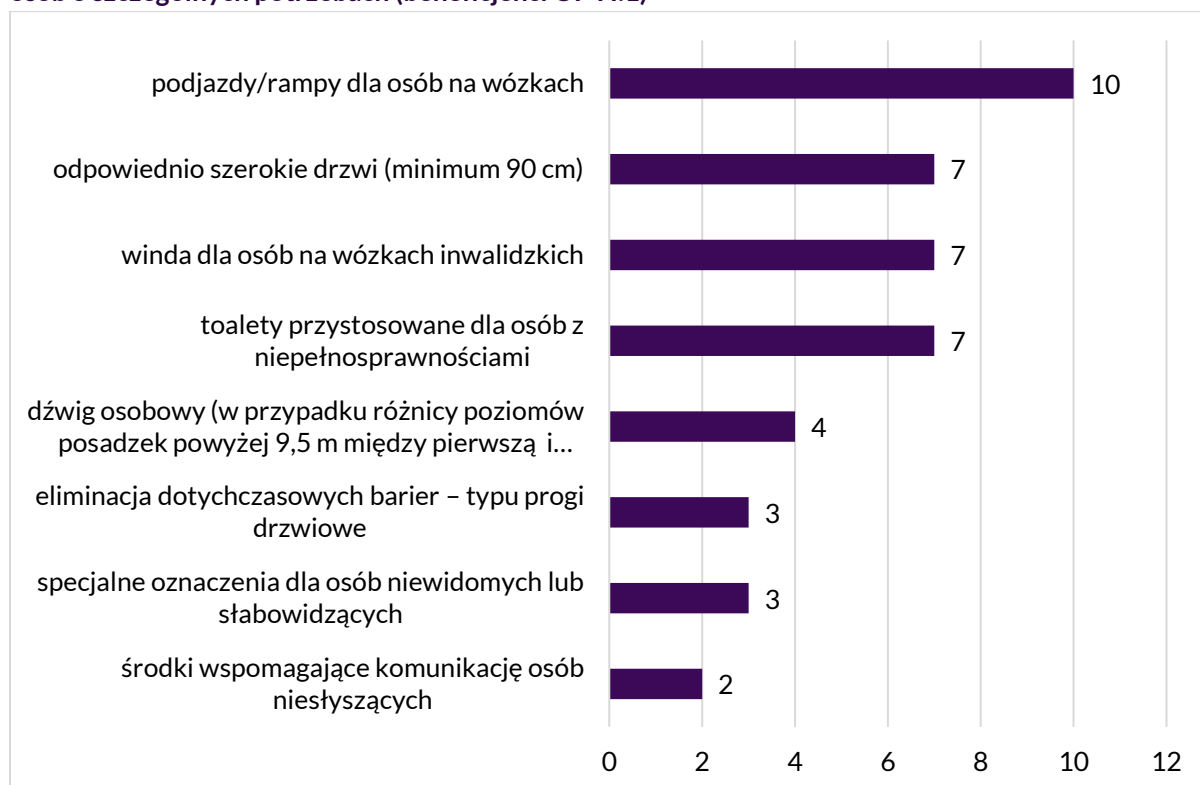
Każdy prowadzony projekt w ramach osi VI RPO WŁ 2014-2020 (niezależnie od działania) koncentrował się na poprawie dostępu dla osób z niepełnosprawnościami (szczególnie ruchowymi, w drugiej kolejności – zmysłowymi). W tym aspekcie, problem stanowiły obiekty zabytkowe – z uwagi na swój status, pozostające pod kontrolą konserwatora zabytków. Chociaż niemożliwe do wprowadzenia były tu zmiany architektoniczne, to jednak realizatorom projektów udało się wdrożyć rozwiązania zastępcze – np. schodolazy wraz z zapewnionym wsparciem pracownika zamiast wind.

Na poprawę w zakresie dostępności pod kątem potrzeb osób z niepełnosprawnościami wskazują zarówno beneficjenci, jak i przedstawiciele instytucji i samorządów oraz sami mieszkańcy – w tym klienci obiektów kulturalnych i turystycznych.

81 % ankietowanych beneficjentów działania VI.1 deklaruje wprowadzenie udogodnień dla osób o szczególnych potrzebach (w tym starszych i niepełnosprawnych). Wśród najczęściej wprowadzanych rozwiązań pojawiają się: podjazdy dla osób na wózkach, odpowiednio szerokie drzwi, windy dla osób na wózkach i toalety przystosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Odpowiedzi na pytanie dotyczące wprowadzonych udogodnień dla osób o szczególnych potrzebach wśród beneficjentów OPVI.1 przedstawia poniższy **wykres 64**.

¹⁹⁰ Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych, Dz. U. 2012. poz. 1169

Wykres 64. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru o wprowadzone rodzaje udogodnień dla osób o szczególnych potrzebach (beneficjenci OPVI.1)

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.1; N=16

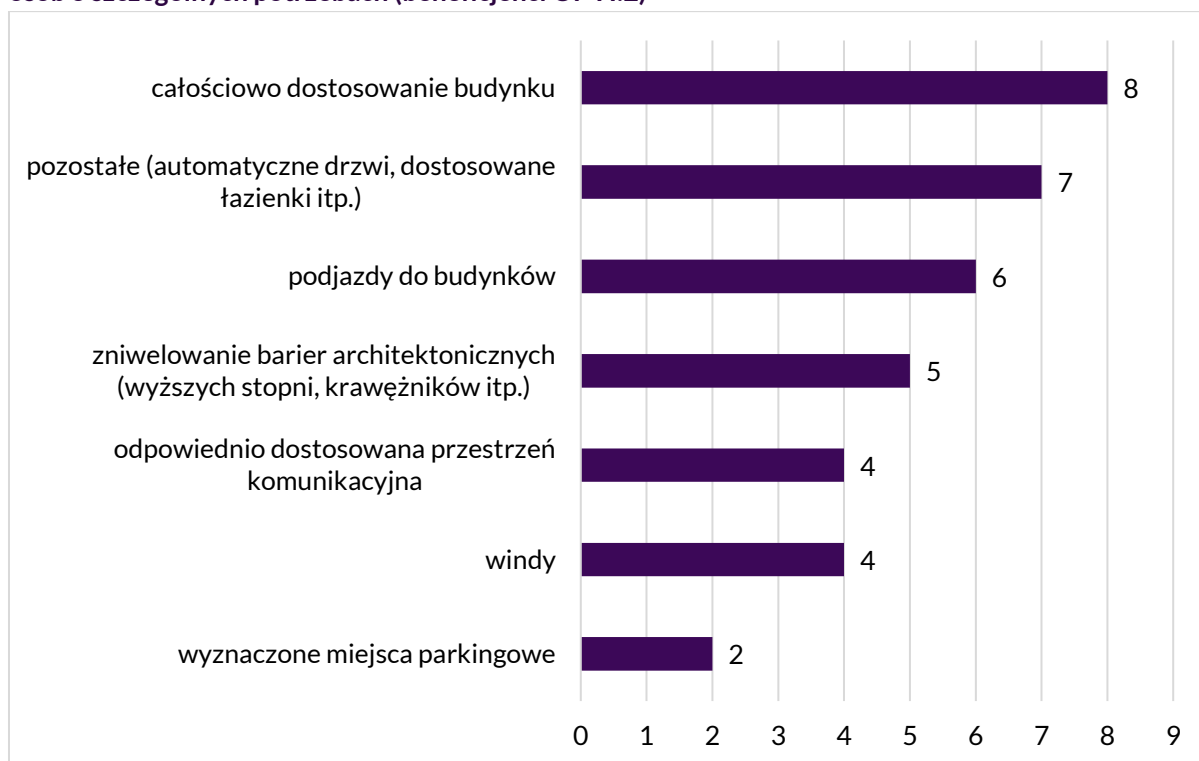
Z danych GUS w odniesieniu do całego województwa łódzkiego wynika, że **liczba obiektów kulturalnych posiadających jakikolwiek typ udogodnienia¹⁹¹ dla osób z niepełnosprawnościami w 2022 roku wzrosła względem 2014 roku bez względu na rodzaj obiektu – przy czym największą zmianą charakteryzuje się biblioteki (530 obiektów posiadających udogodnienia dla osób niepełnosprawnych w 2022 roku), a najmniejszą obiekty działalności wystawienniczej (58 obiektów z udogodnieniami dla osób niepełnosprawnych w 2022).**¹⁹²

W przypadku obiektów turystycznych – **81% ankietowanych beneficjentów działania VI.2 deklaruje wprowadzenie w ramach projektów udogodnienia dla osób o szczególnych potrzebach (w tym dla osób starszych i z niepełnosprawnościami).** Wśród najczęstszych rozwiązań wymieniano: całkowite dostosowanie budynku, podjazdy do budynków, zniwelowanie wszelkich barier architektonicznych. **Z uwagi na fakt, że w większości przypadków dane obiekty powstawały w ramach projektu lub będąc poddawany rewalizacji nie posiadały statusu zabytku – beneficjenci mogli pozwolić sobie na szerzej poprowadzone zmiany celem dostosowania budynku do potrzeb ww. grupy społecznej (wykres 65).**

¹⁹¹ Tj. dotyczący udogodnień dla osób z trudnościami ruchu w obszarze wejścia do budynku, w obszarze wnętrza budynku oraz udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami zmysłów.

¹⁹² Szczegółowe dane dostępne są w zał. 8 tab. 10-14.

Wykres 65. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru o wprowadzone rodzaje udogodnień dla osób o szczególnych potrzebach (beneficjenci OPVI.2)

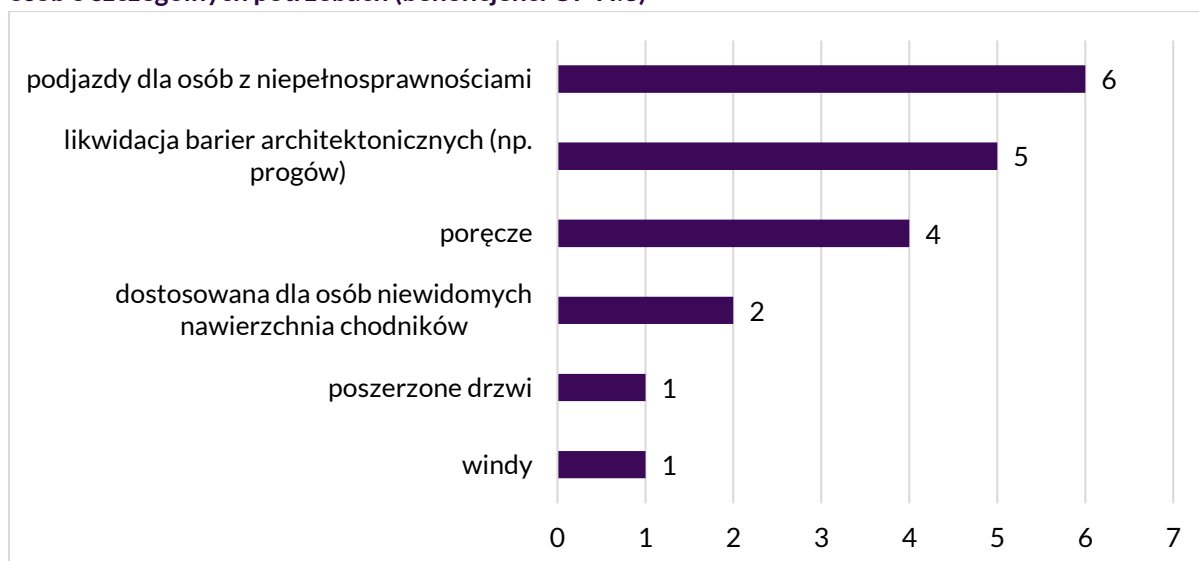
Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.2; N=25

Co ciekawe, z danych GUS wynika, że liczba obiektów noclegowych posiadających udogodnienia dla osób z niepełnosprawnościami w województwie łódzkim odznacza się tendencją spadkową. Przykładowo, liczba obiektów posiadających pochylnie zjazdową spadła o 30,6% między 2013 (111 obiektów) a 2021 rokiem (77 obiektów)¹⁹³.

W przypadku działania VI.3 – 85% ankietowanych beneficjentów deklaruje wprowadzenie w ramach projektu udogodnień dla osób ze szczególnymi potrzebami (w tym osób starszych i z niepełnosprawnościami). Wśród najczęściej wymienianych rozwiązań pojawiają się podjazdy, likwidacja barier architektonicznych i montaż poręczy. Odpowiedzi na pytanie dotyczące rodzaju udogodnień wprowadzonych w ramach projektów realizowanych z OPVI.3 przedstawia poniższy **wykres 66**.

¹⁹³ Szczegółowe dane dotyczące poziomu udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami w obiektach turystycznych na terenie województwa łódzkiego dostępne są w **zał. 8 tab. 15**.

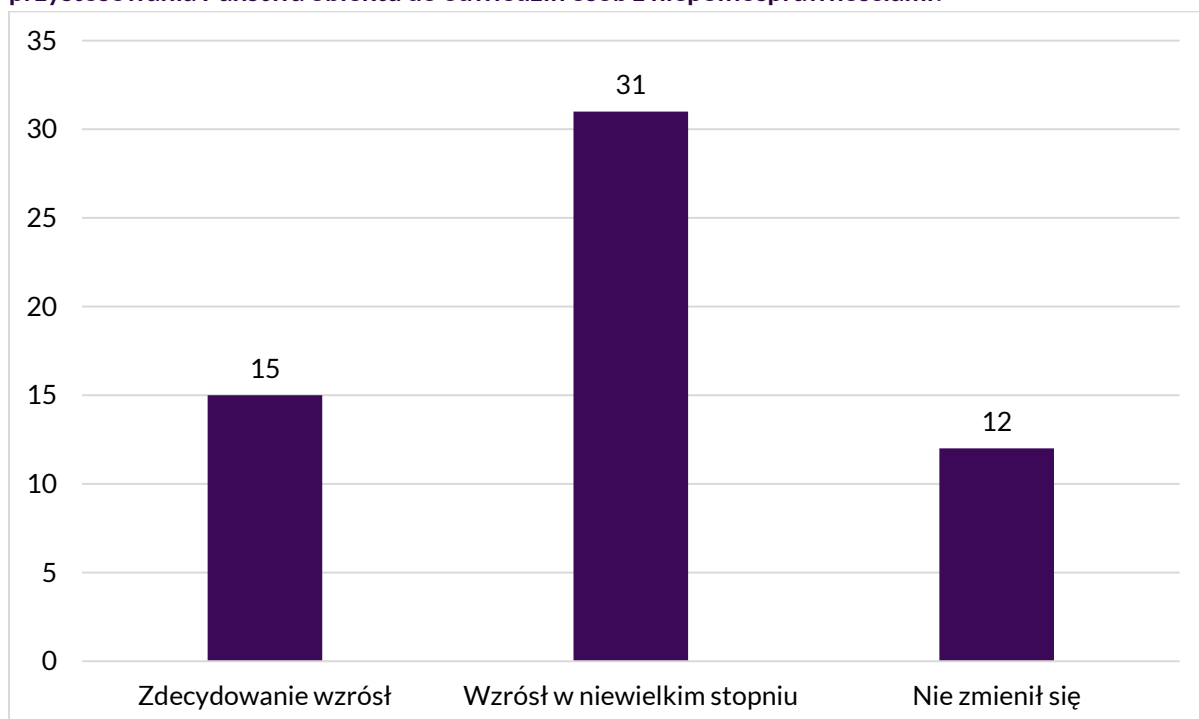
Wykres 66. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru o wprowadzone rodzaje udogodnień dla osób o szczególnych potrzebach (beneficjenci OPVI.3)

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.3; N=17

W przypadku przedstawicieli obiektów turystycznych i kulturalnych (**wykres 67**), **78%** z nich twierdzi, że ich obiekt jest przystosowany do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, przy czym w analizowanym okresie (2014-2023) zmianę w dostosowaniu obiektu postrzegają za niewielką.

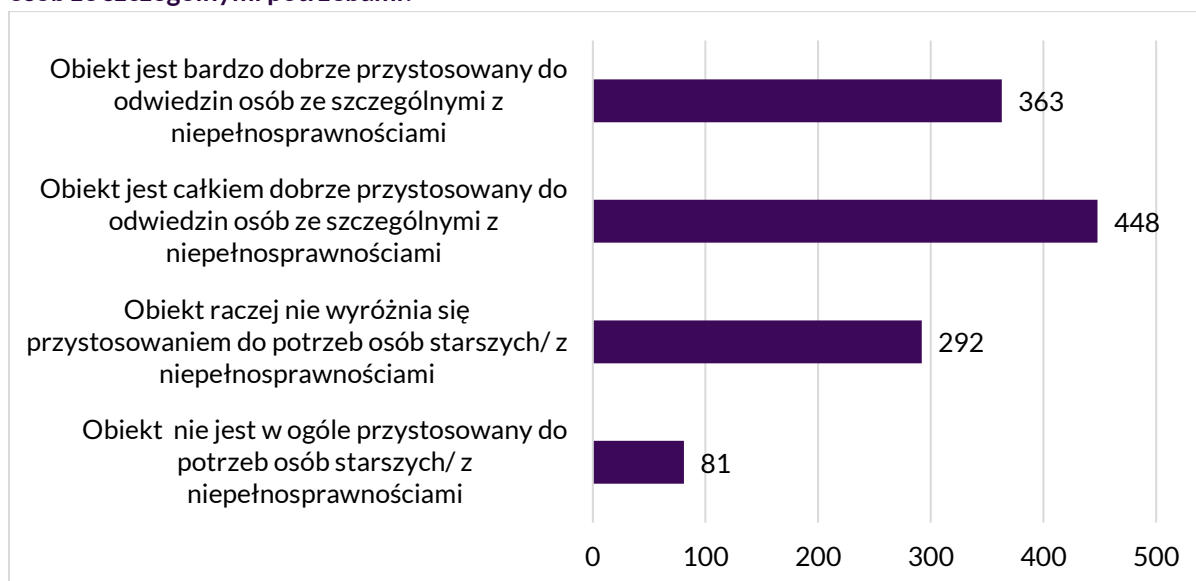
Wykres 67. Odpowiedzi na pytanie „Jak na przestrzeni lat 2014-2023 zmienił się poziom przystosowania Państwa obiektu do odwiedzin osób z niepełnosprawnościami?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI wśród przedstawicieli obiektów kulturalnych i turystycznych; n=58

Odbiorcy tych działań – czyli klienci obiektów kulturalnych i turystycznych (**wykres 68**) przyznają, że obiekty dobrze sobie radzą z dostosowaniem się do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Tylko 7% ankietowanych jest przeciwnego zdania.

Wykres 68. Odpowiedzi na pytanie „Na ile Pana/i zdaniem obiekt jest dostosowany do uczestnictwa osób ze szczególnymi potrzebami?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania PAPI wśród klientów obiektów kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego; n=1184

Coraz wyższy poziom dostosowania się do potrzeb odbiorców z niepełnosprawnościami potwierdzają dane jakościowe. Dość często dostosowanie to przebiega kilku etapowo – początkowo jako likwidacja istniejących barier architektonicznych, kolejno jako wyjście naprzeciw osobom z problemami ruchowymi, a na końcu otwarcie się na potrzeby osób z niepełnosprawnościami zmysłów.

W Centrum Kultury i Sztuki (...) mamy system naprowadzający głosem. Mamy obsługę interesantów w języku migowym. Dla osób z dysfunkcją wzroku Centrum Kultury i Sztuki jest oznakowany w języku braille.

Źródło: IDI

Zostały zamontowane oprócz tej głównej windy, wszelkie miejsca, gdzie są schodki, takie pojedyncze, zostały zamontowane urządzenia, które służą do pokonywania tych przeszkód, utrudnień.

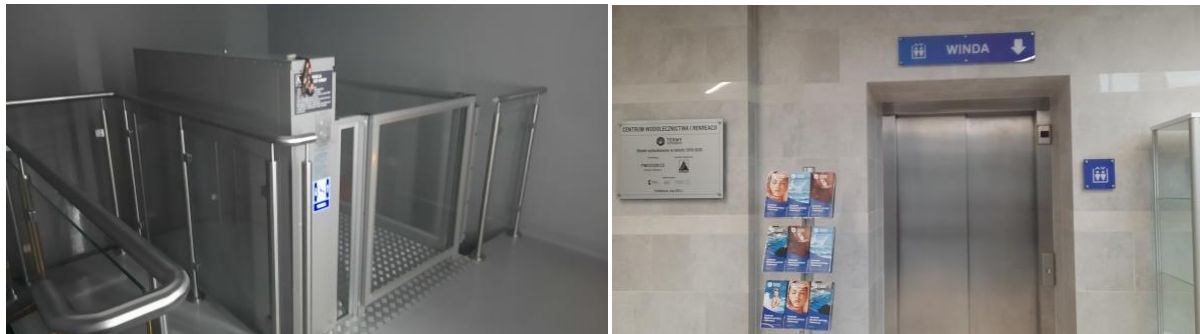
Źródło: IDI

Jeśli są obiekty takie, których się nie da, ponieważ ich skala i wartość czy historyczna, naukowa czy artystyczna jest bardzo duża, wtedy są wprowadzane jakieś rozwiązania zamienne typu schodołaz, który najmniej ingeruje w tą zabytkową tkaninę, ale jednak jakoś pomagają takim osobom ze szczególnymi potrzebami dostać się do obiektu i korzystać z usług, które w danym obiekcie są oferowane.

Źródło: IDI

W ramach przeprowadzonych na potrzeby realizacji niniejszego badania wizji lokalnych zwracano uwagę na rozwiązania służące osobom z niepełnosprawnościami zaimplementowane w obiektach. Na poniższym **zdjęciu 10** zaprezentowano dwa różne przykłady wind, dzięki którym zwiększa się dostępność do obiektu.

Zdjęcie 10. Przykład dostosowania obiektów dla osób z niepełnosprawnościami. Ekspozycja PGE Giganty Mocy w Bełchatowie (z lewej), Termy Poddębice (z prawej).

Źródło: materiały własne

7.4. NOWE MIEJSCA PRACY W SEKTORZE KULTURY I TURYSTYKI JAKO WYNIK INWESTYCJI W RAMACH RPO WŁ 2014-2020

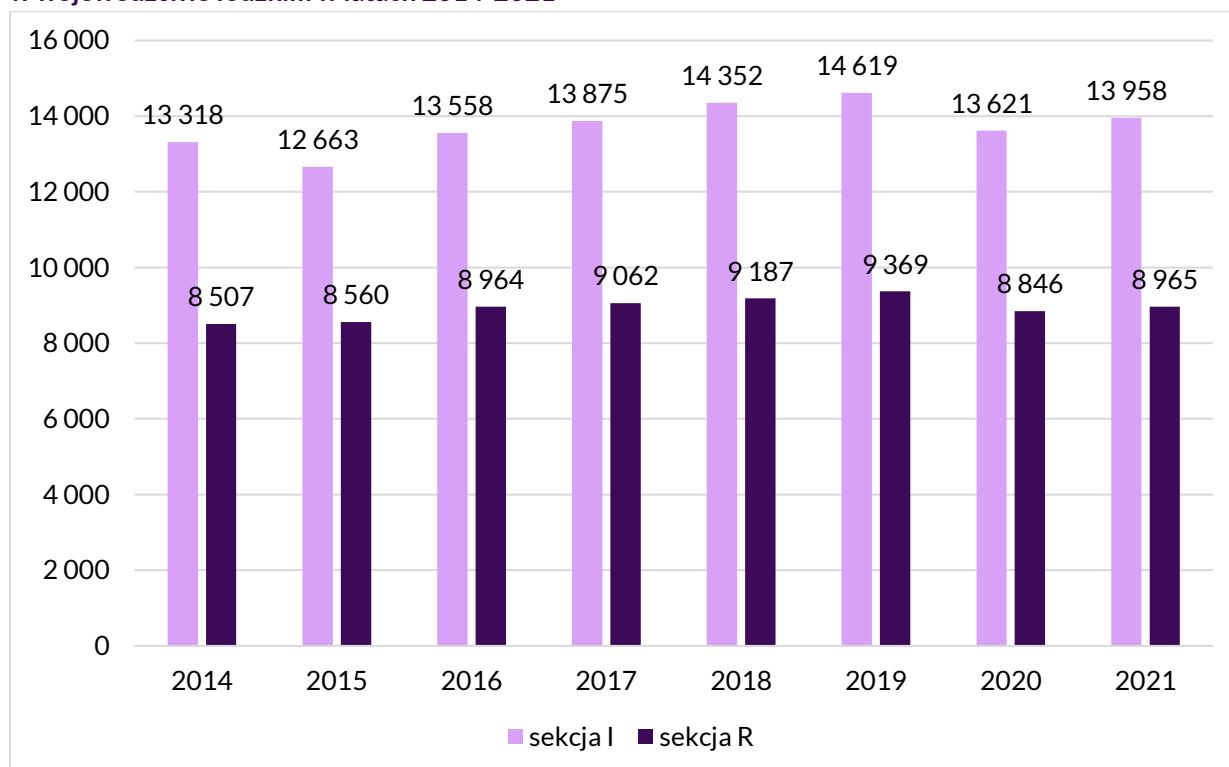
Według danych GUS¹⁹⁴ w 2023 roku zarówno w sekcji I (*Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi*), jak i sekcji R (*Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją*) więcej podmiotów gospodarki narodowej wpisało się do rejestru REGON, niż się z niego wypisało. Jednak poziom tych wartości z perspektywy pozostałych sekcji PKD plasował się dosyć nisko. Przez cały analizowany okres na terenie województwa łódzkiego liczba pracujących w sekcji I (zakwaterowanie i gastronomia) utrzymywała się na wyższym poziomie od liczby pracujących w sekcji R (kultura i rozrywka). Liczba pracujących w sekcji I oscylowała średnio wokół 13 746, a liczba pracujących w sekcji R wokół 8 933.

Najniższa liczba pracujących¹⁹⁵ w sekcji I została odnotowana w 2015 roku (12 663), a w sekcji R w 2014 roku (8 507). Od wskazanych lat tendencja w obu sekcjach była rosnąca do 2019 roku (sekcja I – 14 619, sekcja R – 9 369), po czym liczba pracujących uległa zmniejszeniu – co ma bezpośredni związek z wybuchem pandemii COVID-19 (branże szczególnie wrażliwe na obostrzenia sanitarne). Szczegółowe dane dotyczące liczby pracujących w podziale na sekcje i lata w województwie łódzkim znajdują się na poniższym **wykresie 69**.

¹⁹⁴ *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2023 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2024

¹⁹⁵ Przy czym należy pamiętać, że opisywana kategoria „pracujący” oznacza zarówno przedsiębiorców pracujących w danej sekcji, jak i ich pracowników oraz osób samozatrudnionych.

Wykres 69. Pracujący w sekcji I (zakwaterowanie i gastronomia) oraz R (kultura i rozrywka) w województwie łódzkim w latach 2014-2021

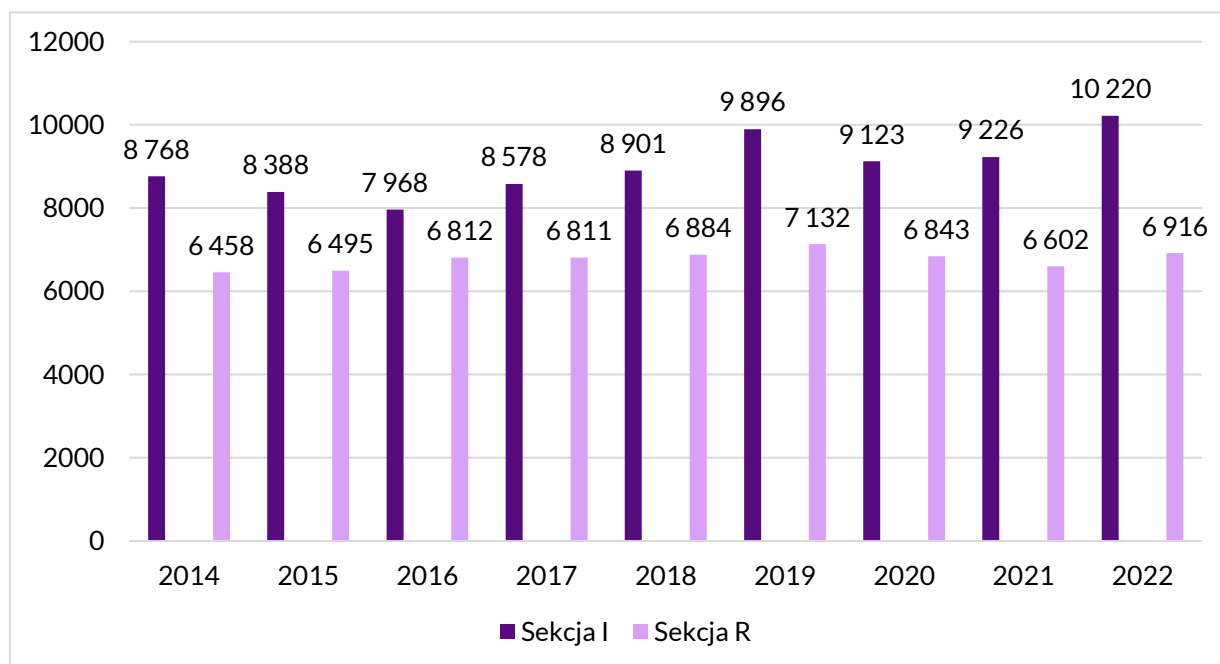
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Na przestrzeni lat 2014-2021 nastąpił dodatni przyrost procentowy wśród pracujących w sekcji I we wszystkich województwach, z czego najwyższy został odnotowany w województwie pomorskim, gdzie wynosił on 39%. **Województwo łódzkie w tym zestawieniu osiągnęło najniższy przyrost procentowy pracujących w sekcji I – 5%.** Przyrost procentowy ludności pracującej w sekcji R był znacznie niższy od przyrostu w sekcji I. Najwyższą jego wartością charakteryzowało się województwo małopolskie (17%), a najniższą województwo opolskie (0%). **W przypadku pracujących w sekcji R województwo łódzkie cechowało się stosunkowo niskim przyrostem procentowym – na poziomie 5%**¹⁹⁶.

Na przestrzeni całego analizowanego okresu na terenie województwa łódzkiego średnie zatrudnienie (etat) w sekcji I osiągało wyższe wartości w stosunku do sekcji R. Średnie zatrudnienie w sekcji I oscylowało wokół wartości 9 008, a w sekcji R wokół 6 773. Najwyższe średnie zatrudnienie w sekcji I zostało odnotowane w 2022 roku (10 220), natomiast w sekcji R w 2019 roku (7 132). Dane dotyczące średniego zatrudnienia w podziale na sekcje i lata w województwie łódzkim znajdują się na poniższym **wykresie 70**.

¹⁹⁶ Szczegółowe dane dotyczące pracujących w sekcji I (zakwaterowanie i gastronomia) oraz R (kultura i rozrywka) w województwie łódzkim w porównaniu z innymi województwami w latach 2014-2021 znajdują się w zał. 8 tab. 16.

Wykres 70. Średnie zatrudnienie (etat) w sekcji I (zakwaterowanie i gastronomia) oraz R (kultura i rozrywka) w województwie łódzkim w latach 2014-2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Województwo łódzkie na tle pozostałych województw odznaczało się stosunkowo niskim poziomem wielkości średniego zatrudnienia zarówno w sekcji I¹⁹⁷, jak i sekcji R¹⁹⁸. Utrzymywało się ono w nich kolejno na poziomie około 9 000 oraz 6 700. Spośród wszystkich województw najwyższe wartości średniego zatrudnienia w sekcji I zostały odnotowane w województwie mazowieckim (49 020), a najniższe w województwie opolskim (3 183). W sekcji R sytuacja wyglądała podobnie – najwyższym poziomem omawianego wskaźnika charakteryzowało się województwo mazowieckie (28 542), a najniższym województwo opolskie (2 569).

Przyrost procentowy średniego zatrudnienia w sekcji I w województwie łódzkim w stosunku do innych województw plasował się niemal na najniższym poziomie (15% w województwie świętokrzyskim) i wynosił 17%. Najwyższym przyrostem procentowym średniego zatrudnienia w sekcji I cechowało się województwo pomorskie (48%).

¹⁹⁷ W województwie łódzkim w każdym z analizowanych lat spośród zatrudnionych w sekcji I dominowały kobiety. Ich średnia liczba oscylowała wokół 7 300 osób. Natomiast liczba mężczyzn zatrudnionych w tej sekcji była ponad dwukrotnie mniejsza i średnio wynosiła ona około 3 330 osób. We wszystkich województwach na przestrzeni analizowanego okresu liczba kobiet zatrudnionych w sekcji I przewyższała liczbę mężczyzn zatrudnionych w tej sekcji.

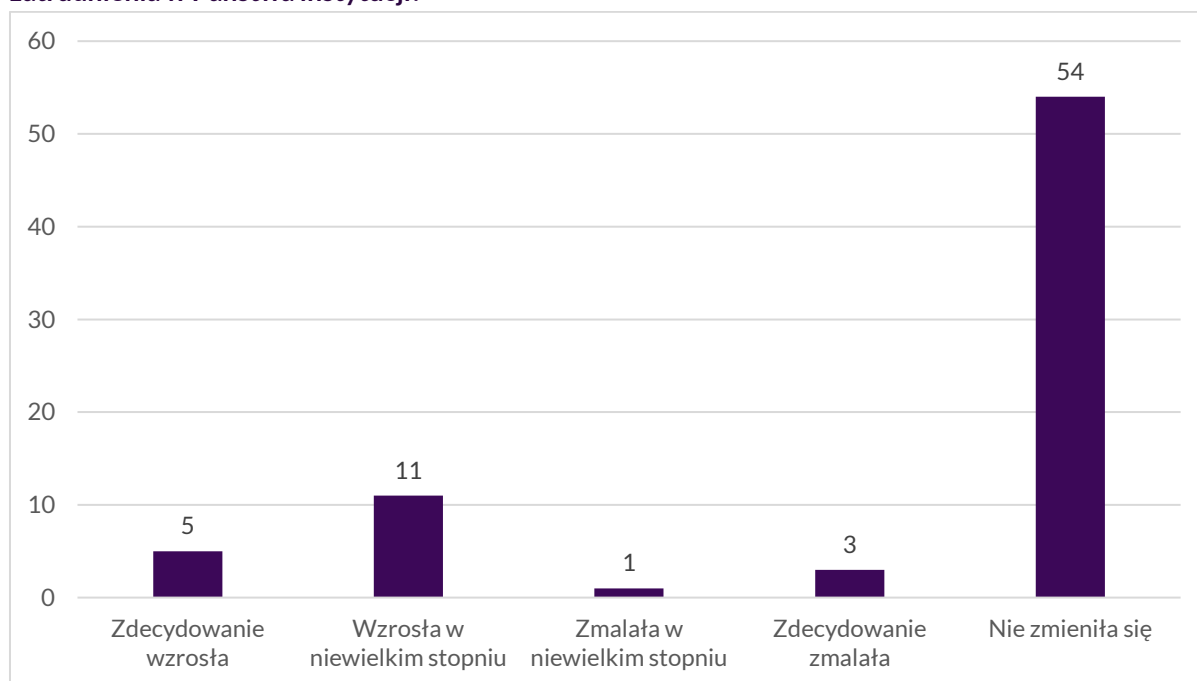
¹⁹⁸ Wśród osób zatrudnionych w sekcji R w województwie łódzkim (podobnie jak w sekcji I) przeważały kobiety. Ich średnia liczba wynosiła około 4 500 osób. Natomiast liczba mężczyzn była niemal dwukrotnie mniejsza i średnio wynosiła ona około 2 700 osób.

W sekcji R przyrost procentowy średniego zatrudnienia występował na o wiele niższym poziomie niż w przypadku sekcji I. Jego najwyższa wartość została osiągnięta w województwie mazowieckim (22%), natomiast najniższa wynosiła -6% w województwie opolskim. **W województwie łódzkim poziom tego wskaźnika występował na poziomie 7%.**

We wszystkich województwach kraju w tym również w łódzkim, **na przestrzeni lat 2014-2021 zatrudnionych osób w sekcji R sektora publicznego było wyraźnie więcej od zatrudnionych osób w sekcji I¹⁹⁹. Przeciwnie wygląda sytuacja w przypadku sektora prywatnego – tam przez cały analizowany okres zatrudnieni w sekcji I dominowali nad zatrudnionymi w sekcji R.** Poziom zatrudnienia w tym sektorze w woj. łódzkim kształtował się na poziomie niższym od średniej wartości analizowanych województw²⁰⁰.

Pytani o dynamikę zatrudnienia **przedstawiciele obiektów kulturalnych i turystycznych (wykres 71) wskazują na brak większej zmiany w perspektywie analizowanych lat (2014-2023) – 73%.**

Wykres 71. Odpowiedzi na pytanie „Jak na przestrzeni lat 2014-2023 zmieniła się struktura zatrudnienia w Państwa instytucji?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI wśród przedstawicieli obiektów kulturalnych i turystycznych; n=74

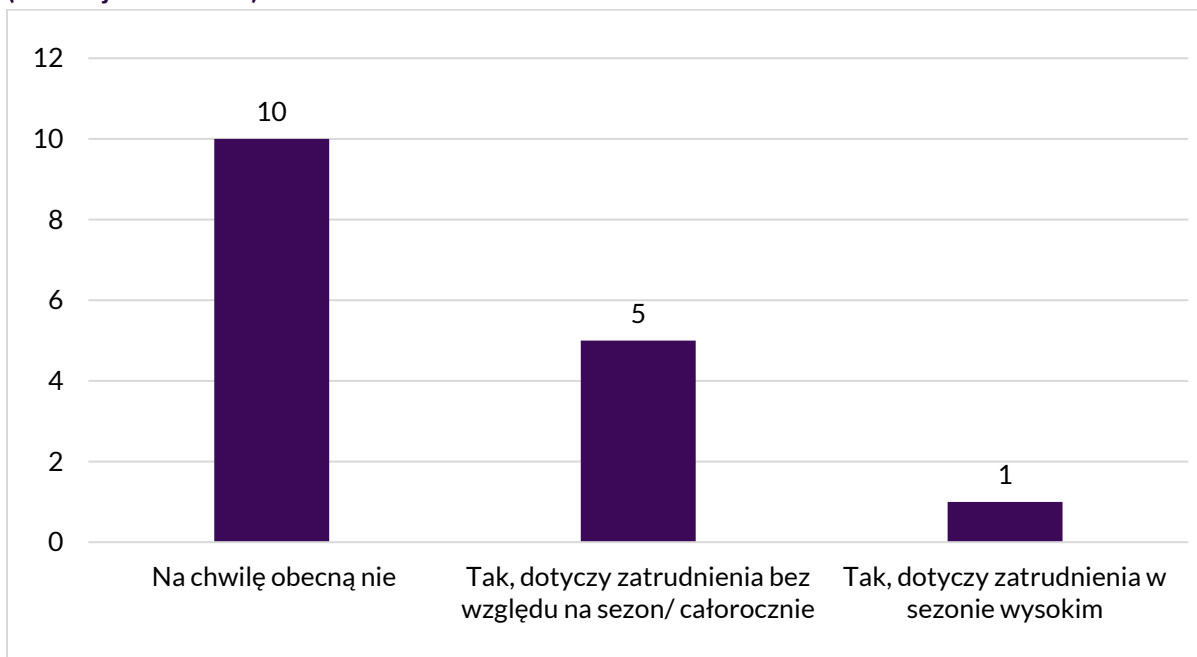
¹⁹⁹ Szczegółowe dane dotyczące zatrudnienia w ramach sekcji I oraz R w sektorze publicznym dostępne są w zał. 8 tab. 17.

²⁰⁰ Szczegółowe dane dotyczące zatrudnionych (etat) w sekcji I (zakwaterowanie i gastronomia) oraz R (kultura i rozrywka) w sektorze prywatnym w województwie łódzkim w porównaniu z innymi województwami w latach 2014-2021 znajdują się w zał. 8 tab. 18

Z drugiej strony, **36% ankietowanych deklaruje wzmożone zatrudnienie pracowników w sezonie** – przy czym, należy podkreślić, że 97% weryfikowanych w ankiecie obiektów to miejsca otwarte przez cały rok.

Bezpośredni wpływ interwencji w ramach działań VI.1 i VI.2 na wzrost zatrudnienia w kulturze i turystyce ilustrują poniższe wykresy (odpowiednio **wykres 72** oraz **wykres 73**). Zdaniem **62% beneficjentów działania VI.1 realizacja projektu/projektów nie przyczyniła się do zmian w zatrudnieniu.**

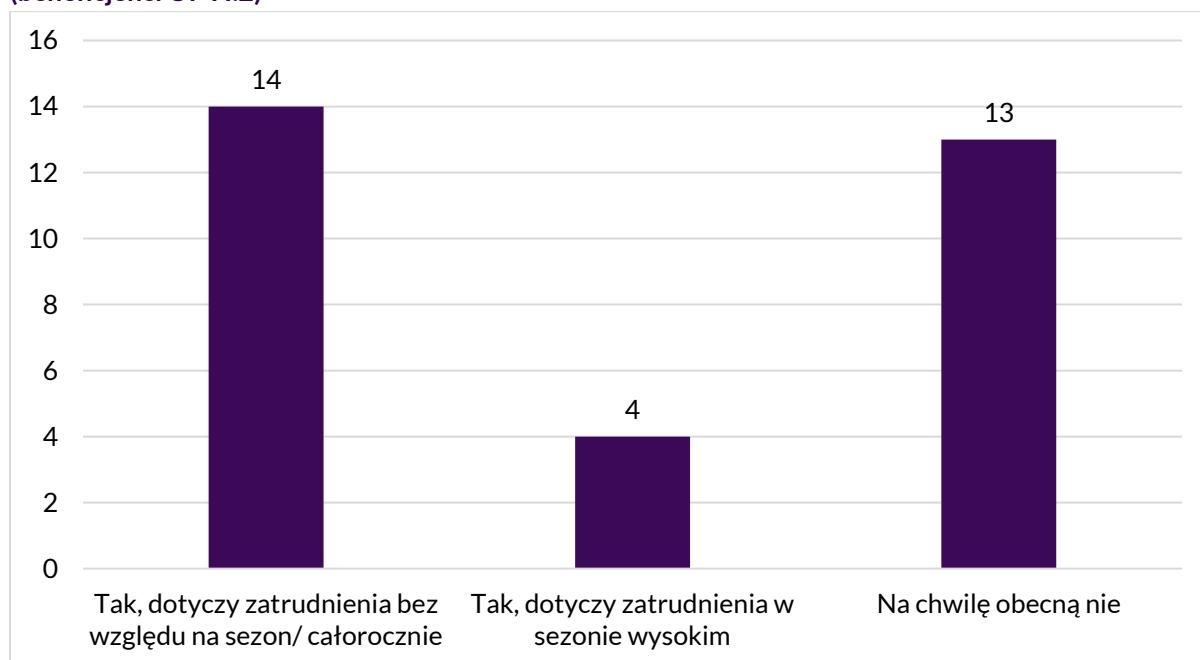
Wykres 72. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu przyczyniła się do wzrostu zatrudnienia?” (beneficjenci OPVI.1)

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.1; N=16

Przeciwnie proporcje występują w przypadku obiektów turystycznych. W opinii 58% beneficjentów działania VI.2 realizacja projektu przyczyniła się do wzrostu zatrudnienia (45% - całorocznie).

Wykres 73. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu przyczyniła się do wzrostu zatrudnienia?” (beneficjenci OPVI.2)

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.2; N=31

Dane pozyskane z badań jakościowych wskazują na wysokie zróżnicowanie w kontekście zmian w obszarze zatrudnienia. Część rozmówców obserwuje widoczne zwiększenie się liczby pracowników z uwagi na powstanie zupełnie nowego obiektu (konieczność jego obsługi), bądź poszerzenie funkcji obiektu istniejącego (nowi pracownicy obejmują nowe zadania), w przypadku innych – nowe funkcje zostały rozdysponowane pomiędzy zadania stanowiskowe dotychczasowych pracowników. Stąd, **punktem odniesienia pozostają dane ilościowe wskazujące na obserwowany wzrost zatrudnienia w przypadku projektów realizowanych w ramach działania VI.2, oraz brak większych zmian w strukturze zatrudnienia w przypadku projektów z działania VI.1.**

Zatrudnienie pozostało właściwie na tym samym poziomie. To z biegiem lat zmienia się u nas o jedno stanowisko w górę lub w dół.

Źródło: IDI

Zatrudnienie w naszej organizacji zwiększyło się czterokrotnie w tym okresie. To wynika też z tego, że mamy projekt Karty Łodzianina, który jest u nas. To jest duży projekt, zrzeszający prawie 360 tysięcy mieszkańców i to jest szereg zniżek, ofert, propozycji korzystania z infrastruktury miejskiej w tym również tej, która jest realizowana w ramach projektów unijnych dla mieszkańców i turystów.

Źródło: IDI

7.5. RENTOWNOŚĆ INSTYTUCJI KULTURY I TURYSTYKI W WOJEWÓDZTWIE ŁÓDZKIM NA PRZESTRZENI LAT 2014-2020

W niniejszym rozdziale przeanalizowano rentowność instytucji kultury i turystyki w województwie łódzkim biorąc pod uwagę dwa różne aspekty. Z jednej strony analizie poddano przedsiębiorstwa prowadzące działalność związaną z kulturą, rozrywką i rekreacją oraz zakwaterowaniem i gastronomią, z drugiej zaś analizie poddano dochody i wydatki z budżetów gmin, powiatów i województw w działach 921 (kultura i ochrona dziedzictwa narodowego) oraz 630 (turystyka). Zastosowanie takiego podejścia, wynika z faktu, że jednym z najważniejszych środków finansowania instytucji kultury w Polsce są środki publiczne.

Analiza wyniku finansowego netto przedsiębiorstw prowadzących działalność związaną z kulturą, rozrywką i rekreacją wykazała negatywną tendencję na przestrzeni lat 2014-2022. Na początku badanego okresu przedsiębiorstwa osiągnęły wynik na poziomie -1 446 000 zł, na końcu okresu było to już -6 040 000zł. Warto jednak zwrócić uwagę, że wynik osiągnięty w 2022 roku stanowił poprawę rezultatu z 2021 r. kiedy odnotowano wynik finansowy netto na poziomie -25 256 000 zł. **Podobnie sytuacja wygląda z wskaźnikiem rentowności obrotu netto²⁰¹, który w przypadku województwa łódzkiego w 2022 roku osiągnął wartość 4,2%., co stanowiło spadek o 1,6p.p. względem 2014 roku. Natomiast porównując do roku 2021 był to wzrost o 29,7p.p.**

Odmienne sytuacja przedstawia się w odniesieniu do przedsiębiorstw prowadzących działalność związaną z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi w województwie łódzkim – na przestrzeni lat 2014-2022 widoczny jest wzrost wyników finansowych. Na początku badanego okresu (2014) analizowane podmioty osiągnęły wynik finansowy netto na poziomie -30 340 000 zł, w 2022 było to +73 154 000zł, co wskazuje na przyrost na poziomie ponad 100 mln zł. Analogicznie sytuacja wyglądała w kontekście wskaźnika rentowności obrotu netto, który wzrósł z poziomu -7,9% w 2014 roku do +8,0% w 2022 roku. W przypadku obu wskaźników wzrost wartości był dość równomierny, jedynie w 2020 roku nastąpiło załamanie wyników finansowych spowodowane pandemią koronawirusa²⁰².

²⁰¹ Wskaźnik rentowności obrotu netto - relacja wyniku finansowego netto do przychodów ogółem ~ definicja Głównego Urzędu Statystycznego.

²⁰² Szczegółowe dane dotyczące wyników finansowych przedsiębiorstw prowadzących działalność związaną z kulturą, rozrywką i rekreacją oraz przedsiębiorstw prowadzących działalność związaną z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi znajdują się w zał. 8 tab. 19-20.

Zgodnie z przedstawionymi danymi Głównego Urzędu Statystycznego²⁰³ na przestrzeni lat 2014-2022 dochody budżetów gmin i miast na prawach powiatu spadły w województwie o 29,33%, z poziomu 69 664 698,60 zł do 49 230 254,86 zł. Województwo łódzkie było jednym z pięciu w całym kraju, które w badanym okresie zanotowało spadek dochodów, jednak w przypadku łódzkiego spadek ten był najniższy²⁰⁴.

W kwestii wydatków w dziale 921 (kultura i ochrona dziedzictwa narodowego) w budżetach gmin i miast na prawach powiatów w województwie łódzkim został odnotowany wzrost na poziomie 32,28% w latach 2014-2022. Wydatki wzrosły z poziomu 402 597 617,23 zł w 2014 roku do 532 565 711,65 zł w roku 2022. W badanym okresie tylko jedno województwo (dolnośląskie) odnotowało spadek wydatków, a wszystkie pozostałe odnotowały wzrost. Województwo łódzkie cechowało się drugim najniższym poziomem wzrostu wydatków w kraju, ustępując jedynie śląskiemu (+2,64%)²⁰⁵.

Biorąc pod uwagę budżety gmin i miast na prawach powiatu w województwie łódzkim największe środki w 2022 roku zostały przeznaczone na działalność domów i ośrodków kultury, świetlic i klubów (157 448 438,25 zł) oraz bibliotek (989 477 173,05 zł). Najmniejszą kwotę dofinansowania przeznaczono na działalność filharmonii, orkiestry, chórów i kapel (444 748,36 zł), a także galerii i biur wystaw artystycznych (3 280 515,00 zł). **W porównaniu do roku 2014 największy wzrost wydatków odnotowano w rozdziale 92114 – pozostałe instytucje (+177,85%), 92113 – centra kultury i sztuki (+159,64%) oraz 92116 – biblioteki (+56,43%),** natomiast spadek charakteryzował rozdziały 92108 - filharmonie, orkiestry, chóry i kapele (-

²⁰³ Szczegółowe dane nt. dochodów budżetów gmin, powiatów i województw w dziale 921 – kultura i ochrona dziedzictwa narodowego w podziale na powiaty województwa łódzkiego oraz w porównaniu do innych województw zawarte są w zał. 8 tab. 21-22.

²⁰⁴ Biorąc pod uwagę poszczególne powiaty województwa łódzkiego w pięciu z nich zanotowano wzrost dochodów w analizowanym dziale. Były to powiaty: rawski (+1334,84%), zgierski (+573,66%), piotrkowski (+443,68%), zduńskowolski (+8,53%) oraz m. Łódź (+4,95%). Pozostałe powiaty odnotowały spadek, a najwyższy cechował powiaty: opoczyński (-92,35%), kutnowski (-85,01%) oraz poddębicki (-80,87%). Jeżeli chodzi o budżety powiatów to łącznie w województwie łódzkim odnotowano zmianę na poziomie 503,48%, jednak biorąc pod uwagę wartości bezwzględne był to wzrost o 828 986,34 zł. W budżecie województwa również odnotowano zwiększone dochody, w tym przypadku o 167,27%, natomiast podobnie jak w przypadku powiatów, był to wzrost o 544 750,52 zł.

²⁰⁵ W przypadku budżetów gmin i miast na prawach powiatów w podziale na poszczególne powiaty w głównej mierze odnotowywano wzrost wydatków. Największy poziom wzrostu osiągnęły powiaty: rawski (+186,14%), łaski (+146,32%) oraz zgierski (+111,66%), a spadek odnotowano w powiatach: poddębickim (-45,66%), opoczyńskim (-41,51%), m. Piotrków Trybunalski (-37,98%) oraz wieluńskim (-5,64%). Biorąc pod uwagę wydatki z budżetów powiatów województwo łódzkie charakteryzowało się wzrostem o 12 302 927,33 zł, co przekłada się na 138,58%. Procentowo był to trzeci najwyższy poziom wzrostu wydatków w całym kraju. W przypadku budżetu województwa poziom wydatków w dziale 921 wzrósł z poziomu 76 246 066,72 zł w 2014 roku do 113 847 798,02 zł w 2022 roku, co stanowiło wzrost o 49,32%.

23,07%), 92195 – pozostała działalność (-7,09%), 92120 – ochrona zabytków i opieka nad zabytkami (-4,52%) oraz 92106 – teatry (-1,69%).

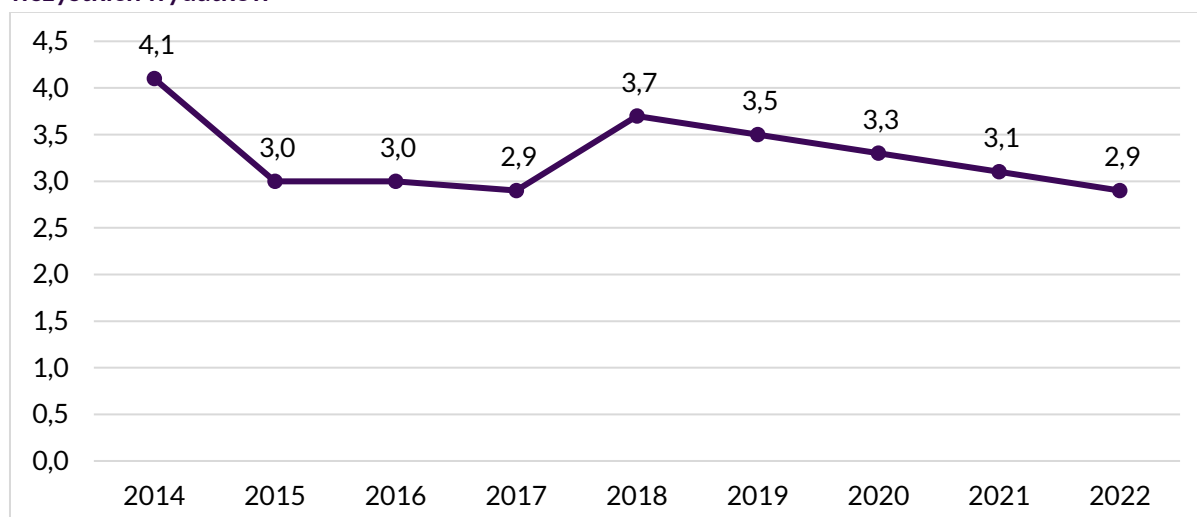
W przypadku wydatków budżetów powiatów w województwie łódzkim największe środki w 2022 roku zostały przekazane na rzecz muzeów (7 860 609,15 zł) oraz bibliotek (4 482 172,89 zł), natomiast najmniejsze w rozdziale 92114 – pozostałe instytucje (980 674,00 zł)²⁰⁶. Jeżeli chodzi o zmianę poziomu wydatków względem 2014 roku to największy przyrost charakteryzował rozdział 92114 *Pozostałe instytucje* (+146,04%), 92113 *Centra kultury i sztuki* (+103,60%) oraz 92116 *Biblioteki* (+59,22%). W żadnym z rozdziałów nie odnotowano spadku poziomu wydatków.

W budżecie województwa, podobnie jak w budżetach powiatów, odnotowano przyrost wydatków we wszystkich rozdziałach, które były finansowane. Największy poziom wzrostu charakteryzował rozdział 92195 *Pozostała działalność* (+185,15%), 92109 *Domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby* (+72,32%) oraz 92116 *Biblioteki* (+50,46%). W kwestii wartości bezwzględnych wydatków największy poziom wydatków w 2022 roku osiągnięto w rozdziale 92106 *Teatry* (48 995 259,89 zł) oraz 92108 *Filharmonie, orkiestry, chóry i kapele* (17 366 530,00 zł).

Poniższy **wykres 74** przedstawia zmianę procentowego udziału wydatków budżetów gmin i miast na prawach powiatu województwa łódzkiego w dziale 921 *Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego* w odniesieniu do wszystkich wydatków. **Najwyższy poziom wartości wskaźnika odnotowano w 2014 roku, a więc na początku badanego okresu, kiedy osiągnął 4,1%. W następnych latach wartość ta uległa zmniejszeniu, aż w 2018 roku nastąpił wzrost do poziomu 3,7%. W latach 2018-2022 wartość wskaźnika sukcesywnie spadała, zmniejszając się o 0,2p.p. rocznie. Odnotowana w 2022 roku wartość (2,9%) była najniższa w całym analizowanym okresie (taki sam poziom osiągnięto w 2017 roku).**

²⁰⁶ Warto zwrócić uwagę, że w rozdziałach 92109 – domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, 92120 – ochrona zabytków i opieka nad zabytkami, 92110 – galerie i biura wystaw artystycznych, 92106 – teatry oraz 92108 – filharmonie, orkiestry, chóry i kapele nie odnotowano żadnych wydatków, co wynika najprawdopodobniej z braku obiektów w gestii władz powiatowych należących do powyższych kategorii.

Wykres 74. Procentowy udział wydatków budżetów gmin wraz z miastami na prawach powiatu województwa łódzkiego w dziale 921 – kultura i ochrona dziedzictwa narodowego w odniesieniu do wszystkich wydatków

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Analiza dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu w dziale 630 Turystyka, wykazała wzrost w województwie łódzkim o 433,77% z poziomu 3 916 117,80 zł w 2014 roku do 20 902 949,62 zł w 2022 roku. Był to najwyższy procentowy wzrost w całym kraju. Biorąc pod uwagę wartości bezwzględne w trzech województwach odnotowano wyższy niż w łódzkim (+16 986 831,32zł) poziom wzrostu: małopolskie (+22 283 975,13 zł), świętokrzyskie (+18 544 101,19zł) oraz zachodniopomorskie (+17 294 188,97 zł)²⁰⁷.

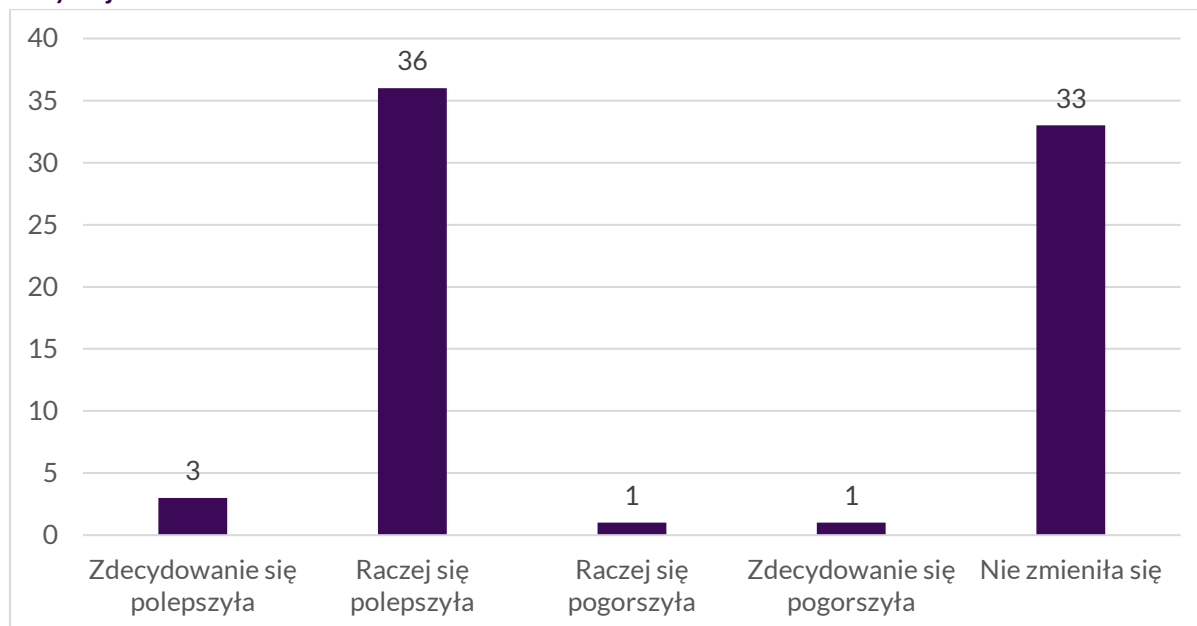
W kontekście wydatków budżetów gmin i miast na prawach powiatów w dziale 630 *Turystyka* odnotowano wzrost z poziomu 9 567 865,06 zł w 2014 roku do 46 450 089,49 zł w 2022 roku, co przełożyło się na wzrost o 385,48% w analizowanym okresie. Podobnie jak w przypadku dochodów był to najwyższy procentowy wzrost odnotowany w całym kraju. W kwestii wydatków z budżetów powiatów odnotowano spadek z poziomu 156 478,34 zł w 2014 roku do 124 226,72 zł (-20,61%). Minimalny spadek cechował również wydatki z budżetu województwa, które zmniejszyły się z poziomu 1 975 324,86 zł w 2014 roku do 1 963 112,23 zł w 2022 roku (- 0,62%).

Przedstawiciele wybranych obiektów kulturalnych i turystycznych (**wykres 75**) reprezentują podzielone opinie w kontekście zmian rentowności prowadzonego biznesu na przestrzeni lat 2014-2023. **Zdaniem 53% można mówić o polepszeniu się**

²⁰⁷ W związku z widniejącym w Banku Danych Lokalnych GUS brakiem danych dotyczących dochodów w dziale 630 *Turystyka* pominięto analizę budżetów powiatów. Pominięto również analizę dla budżetu województwa gdzie dział dotyczący turystyki nie stanowi źródła dochodów (w 2022 roku osiągnięto 69 855,83 zł dochodu do budżetu województwa w dziale 630).

rentowności w omawianym okresie. 45% - nie dopatruje się większych zmian. O pogorszeniu zaś mówią nieliczni (dwa przypadki).

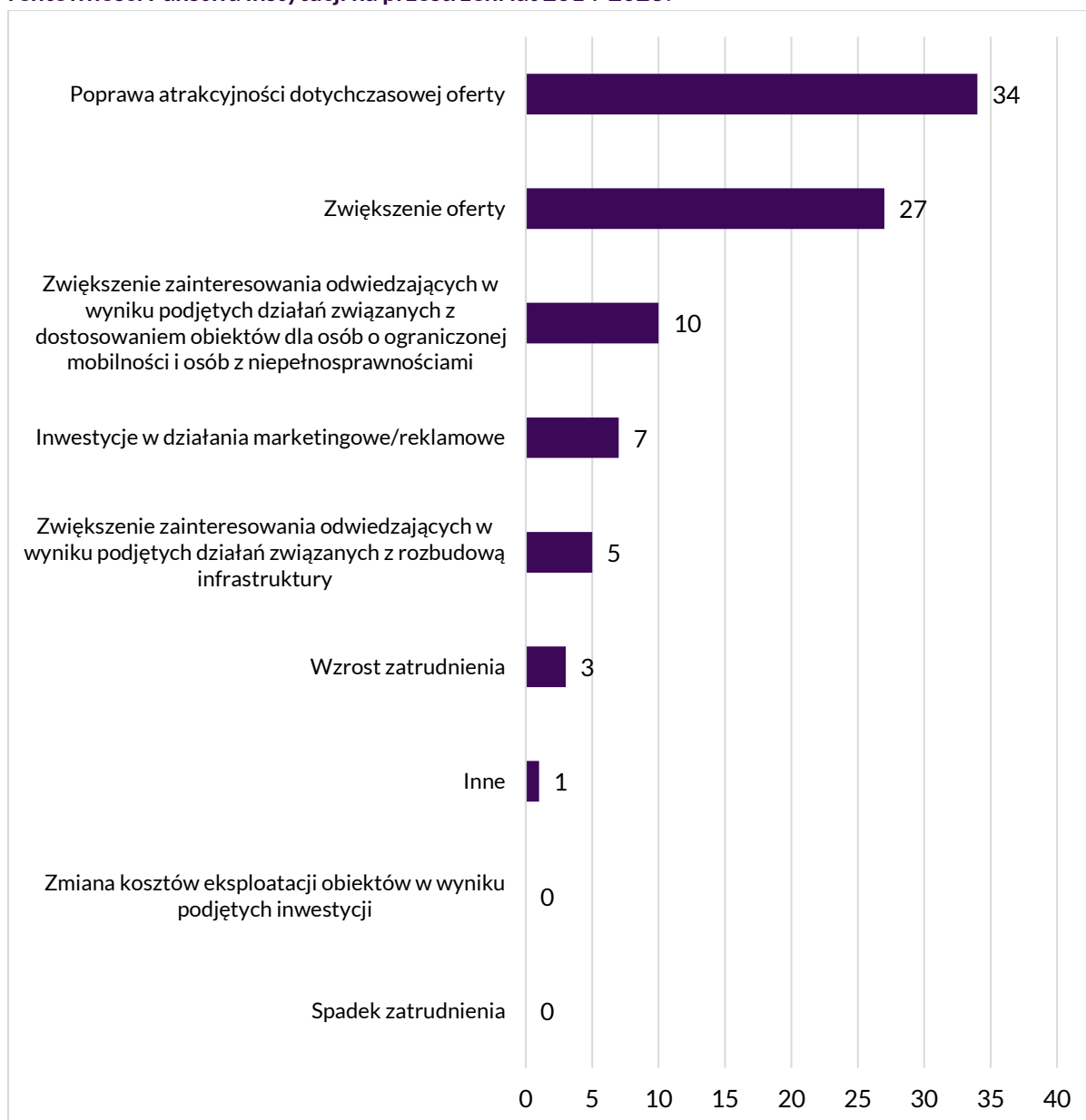
Wykres 75. Odpowiedzi na pytanie „Jak na przestrzeni lat 2014-2023 oceniają Państwo rentowność instytucji?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI wśród przedstawicieli obiektów kulturalnych i turystycznych; n=74

Wśród tych, którzy dostrzegli poprawę rentowności (**wykres 76**), za przyczyny podaje się zmiany w ofercie usługowej (poprawa atrakcyjności oferty, zwiększenie oferty). Nieco rzadziej wskazywano na zwiększenie zainteresowania odwiedzających w wyniku podjętych działań związanych z dostosowaniem obiektów dla osób o ograniczonej mobilności i osób z niepełnosprawnościami, a także na inwestycje w działania marketingowe/ reklamowe.

Wykres 76. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru „Co miało wpływ na polepszenie się rentowności Państwa instytucji na przestrzeni lat 2014-2023?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI wśród przedstawicieli obiektów kulturalnych i turystycznych; n=39

W odniesieniu do potencjału inwestycyjnego, **51% ankieterowanych twierdzi, że w ciągu ostatnich lat nie zaszły żadne większe zmiany w nakładach na inwestycje. Z drugiej strony, 47% deklaruje wzrost nakładów inwestycyjnych.** Szczegółowy rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące zmiany wartości nakładów inwestycyjnych badanych instytucji kulturalnych i turystycznych przedstawia poniższy **wykres 77**.

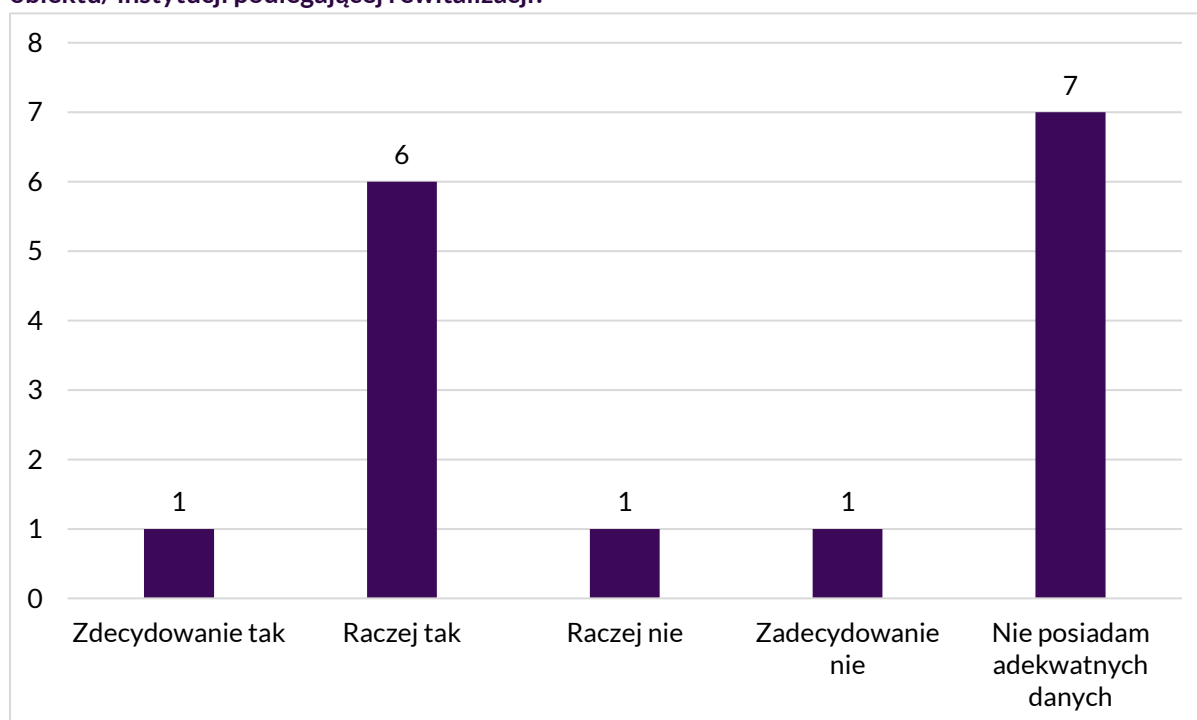
Wykres 77. Odpowiedzi na pytanie „Jak na przestrzeni lat 2014-2023 zmieniła się wartość nakładów inwestycyjnych Państwa instytucji?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI wśród przedstawicieli obiektów kulturalnych i turystycznych; n=74

Łącznie 44% beneficjentów działania VI.1 wskazało na poprawę dochodów obiektu/instytucji kultury w wyniku realizacji projektu. Równie liczna grupa (44%) uznała, że nie posiada adekwatnych danych na ten temat. Odpowiedzi na pytanie dotyczące wpływu realizacji projektu na wzrost dochodów obiektu/instytucji podlegającej rewitalizacji znajduje się na poniższym wykresie 78.

Wykres 78. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu przyczyniła się do wzrostu dochodów obiektu/instytucji podlegającej rewitalizacji?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi z badania CAWI wśród beneficjentów OPVI.1; N=16

8. OCENA REALIZACJI OSI PRIORYTETOWEJ VI REGIONALNEGO PROGRAMU OPERACYJNEGO WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO NA LATA 2014-2020

8.1. STOPIEŃ ZAPEWNIENIA KOMPLEMENTARNOŚCI PODEJMOWANYCH INTERWENCJI

Zgodnie z zapisami Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020 wsparcie RPO w ramach poszczególnych OP i CT wykazywać powinno komplementarność z innymi interwencjami programów operacyjnych EFSI i instrumentów finansowania.²⁰⁸ W ramach szóstej Osi Priorytetowej wskazano na komplementarność z POIŚ (CT 6) m.in. w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury oraz z PROW (CT 8) w zakresie wsparcia rozwoju usług turystycznych.

Załącznik nr 3 SZOOP RPO WŁ 2014-2020 – *Kryteria wyboru projektów dla poszczególnych osi priorytetowych, działań i poddziałań* wskazuje stopień komplementarności z innymi przedsięwzięciami jako jedno z kryteriów merytorycznych oceny projektu²⁰⁹, stąd:

- W działaniu VI.1 możliwe było otrzymanie 2 punktów za komplementarność projektu z działaniami finansowanymi z EFS (zarówno w ramach perspektywy 2014-2020, jak i 2007-2013). Komplementarne działania mogły być prowadzone jako komponent finansowany w ramach cross-financing'u lub w ramach projektu, który już otrzymał dofinansowanie z EFS²¹⁰;
- W działaniu VI.2 punktowano komplementarność z projektami finansowanymi z EFS (również biorąc pod uwagę perspektywy 2014-2020 i 2007-2013) w zakresie tworzenia sprzyjających warunków ukierunkowanych na rozwój przedsiębiorczości (m.in. samozatrudnienie);
- W działaniu VI.3 również przyznawano punkty za komplementarność z projektami finansowanymi z EFS, które wspólnie prowadzą do realizacji określonego celu na obszarze rewitalizacji.

W załączniku 3 do RPO województwa łódzkiego, pn. *Koordinacja między funduszami polityki spójności, EFFROW, EFMR oraz innymi unijnymi i krajowymi instrumentami finansowania oraz EBI w RPO WŁ na lata 2014-2020* znalazła się kompletna lista programów, polityk, inicjatyw itp. komplementarnych z priorytetami inwestycyjnymi odpowiadającymi za realizację OPVI RPO WŁ 2014-2020, zgodnie z którą:

²⁰⁸ RPO WŁ 2014-2020, s. 321.

²⁰⁹ W ramach kryterium oceniana była komplementarność projektów rozumiana jako ich dopełnianie się prowadzące do realizacji określonego celu.

²¹⁰ Załącznik nr 3 - *Kryteria wyboru projektów dla poszczególnych osi priorytetowych, działań i poddziałań*, s. 202

- PI6c – komplementarny z POiŚ, Horyzont 2020, Norweski Mechanizm Finansowy/ Mechanizm Finansowy EOG, PROW, Program „Kreatywna Europa”;
- PI8b – komplementarny z COSME, PROW;
- PI9b – komplementarny z POiŚ, PROW, Horyzont 2020;

Przykłady projektów, które wykazały komplementarność we wniosku projektowym:

- Projekt *EC1 Łódź – Miasto Kultury* w Łodzi był komplementarny z działaniami finansowanymi z EFS w ramach PO WER 2014-2020 oraz z EFS w ramach RPO WŁ 2014-2020 (OP IX i XI). Było to 7 projektów miękkich ukierunkowanych na włączenie społeczne oraz edukację;
- Projekt *Wspólnie tworzymy miasto* był komplementarny z działaniami finansowanymi w ramach POiŚ oraz z działaniami finansowanymi z EFS w ramach RPO WŁ 2014-2020 (OP VIII, IX i XI);
- Projekt *Modernizacja, rozszerzenie funkcji i wyposażenie bibliotek w Łodzi* był komplementarny z działaniami dot. wykluczenia społecznego i usług społecznych, które były finansowane z EFS w ramach RPO WŁ 2014-2020;
- Projekty *Poprawa stanu obiektów zabytkowych na terenie Zgierza w celu utrzymania funkcji kulturalnych* oraz *Szlakiem architektury Włókienniczej – Rewitalizacja Miasta Zgierza w celu rozwoju produktu turystycznego oraz rewitalizacji zdegradowanych terenów na obszarze ŁOM* były komplementarne z działaniami finansowanymi z EFS w ramach RPO w działaniu VIII, a także z projektem PUP w Zgierzu (*Aktywizacja osób młodych pozostających bez pracy w powiecie zgierskim*), który był finansowany z PO WER 2014-2020;
- Projekt *Szlakiem architektury włókienniczej. Rewitalizacja Księżego Młyna* był komplementarny z kilkoma projektami finansowanymi z EFS w ramach RPO WŁ 14-20 w osiach VIII i IX;
- Projekt *Zagospodarowanie obiektów pofabrycznych i kompleksu pałacowego Steinertów* był komplementarny z dwoma działaniami realizowanymi w ramach PO KL w perspektywie 2007-2013 oraz z jednym projektem finansowanym przez EFS w ramach RPO WŁ 14-20 (OP VIII);
- Projekt *Remont i przebudowa budynków A i B Muzeum Przyrodniczego Uniwersytetu Łódzkiego* był komplementarny z działaniami realizowanymi w ramach POiŚ;
- Projekt *Rozwój gospodarki turystycznej w gminie Kutno poprzez wykorzystanie walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego* był komplementarny z działaniami finansowanymi z EFS w ramach PO WER oraz OP VIII.

Dane pozyskane z badań jakościowych świadczą o wysokiej komplementarności projektów w zakresie kultury, turystyki i rewitalizacji finansowanych z różnych źródeł – w tym z funduszy unijnych (spoza OP VI RPO WŁ 2014-2020). Szczególnie wysoka komplementarność cechuje interwencje wpisujące się w cele lokalnych/gminnych programów rewitalizacji. Działania te traktowane są jako komponenty większej strategii, stąd podstawowym założeniem dla beneficjenta (najczęściej gminy) jest realizacja celu wyznaczonego przez program rewitalizacji, podczas gdy źródło finansowania staje się kwestią wtórną.

Są to działania komplementarne z uwagi na to, że często te inwestycje finansowane są z budżetu samorządu, powstają w sąsiedztwie inwestycji, które były realizowane z funduszy europejskich. Tak tutaj ulokowane w naszym RPO, więc myślę, że jak najbardziej te zadania się wzajemnie uzupełniają i myślę że dobrze to rokuje.

Źródło: IDI

Dodatkowo, jak wskazują rozmówcy, **fakt korzystania z wielu różnych źródeł finansowania w celu realizacji określonej wizji (czy to wyznaczonej przez program rewitalizacji, czy przez strategię gminy bądź zapisy samego projektu) jest traktowane w sposób premiujący w przypadku wielu konkursów o dotacje.**

Wszędzie jest brane pod uwagę łączenie środków w ramach jednego celu, komplementarność projektu, doświadczenie beneficjentów.

Źródło: IDI

Na podstawie analizy danych źródłowych (dotyczy m.in. rozporządzeń, komplementarnych programów, jak również dokumentów o charakterze planistycznym/ strategicznym na poziomie gminnym oraz instytucjonalnym) oraz przeprowadzonych badań pierwotnych wskazuje się na istnienie wysokiej komplementarności interwencji podejmowanych w ramach osi VI RPO WŁ 2014-2020. Postawa samorządów, co do zasady, opiera się o wyznaczone cele i kierunki działań zawarte w uchwalonych dokumentach o zasięgu gminnym – a to sprawia, że źródła finansowania pozostają wtórne wobec przyjętych działań. Komplementarność jest możliwa zarówno z wykorzystaniem programów unijnych, jak i pozostałych dotacji (dotyczy zarówno programów/ projektów o zasięgu międzynarodowym, krajowym, jak i lokalnym).

8.2. STOPIEŃ OSIĄGNIĘCIA ZAŁOŻONYCH WSKAŹNIKÓW

Ewaluacja realizacji Osi Priorytetowej VI Regionalnego Programu Operacyjnego obejmuje rozpatrzenie i porównanie wskaźników bazowych, docelowych i osiągniętych po zakończeniu poszczególnych działań. Działania te oceniane są poprzez wskaźniki rezultatu bezpośredniego i wskaźniki produktu.

W celu należytej interpretacji poszczególnych wskaźników, warto zaznaczyć różnicę między obydwoma typami²¹¹:

²¹¹ Na podstawie: Wskaźniki produktu i rezultatu w projektach UE oraz Wskaźnik produktu, rezultatu i oddziaływania, dostęp: 17.05.2024

- Wskaźnik produktu odnosi się do wszystkich rzeczowych efektów wykreowanych w trakcie realizowania działania oraz w wyniku wydatkowania przyznanych środków. W założeniu wskaźnik produktu nie powinien wykraczać poza ustalony termin wdrażania danego przedsięwzięcia – obejmują go przyjęte w umowie ramy czasowe;
- Wskaźniki rezultatu dotyczą zaś efektów działań, które nastąpiły po zakończeniu i w wyniku realizowania projektu oraz które wpływają bezpośrednio na otoczenie społeczno-ekonomiczne. Wskaźnik rezultatu informuje o zmianach, jakie nastąpiły w wyniku wcielenia w życie danego przedsięwzięcia oraz sytuacji odbiorcy projektu w danym etapie. Rezultaty muszą być spójne oraz logicznie powiązane z owymi produktami i zostać przedstawione nie wcześniej niż produkty.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono wskaźniki produktu i rezultatu w podziale na znajdujące się w *Szczegółowym Opisie Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020*²¹² oraz dodatkowe wskaźniki do monitorowania. W drugim przypadku, uzyskane wartości nie są miarą realizacji osi, natomiast stanowią wartą uwagi ilustrację postępu realizacji projektów.

8.2.1. PRZEDSTAWIENIE STOPNIA, W JAKIM SIĘ UDAŁO OSIĄGNAĆ ZAŁOŻONE WSKAŹNIKI

W **tabeli 10** zawarto wskaźniki produktu i rezultatu wymienione w SZOOP RPO WŁ 14-20 dla działań VI.1, VI.2 oraz VI.3 w podziale na stopień realizacji, zgodnie z którymi:

- **W działaniu VI.1 osiągniętych zostało dwa z trzech wskaźników, a średni stopień realizacji wyniósł 226,48%** (co jest bezpośrednim efektem ponad czterokrotnego przekroczenia wartości w przypadku wskaźnika *Liczba instytucji kultury objętych wsparciem*)
- **W działaniu VI.2 z ośmiu wskaźników tylko dwa nie osiągnęły wartości docelowej.** Były to: wskaźnik rezultatu *Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach*, jego wartość osiągnięta wyniosła 71,66% oraz *Liczba istniejących obiektów przystosowanych do pełnienia funkcji turystycznych* (realizacja na poziomie 96,97%). **Dla całego działania średni stopień realizacji wskaźników wyniósł 164,13%;**
- **W działaniu VI.3 również odnotowano dwa wskaźniki z niezrealizowaną wartością docelową.** Były to: *Liczba przedsiębiorstw ulokowanych na zrewitalizowanych obszarach* (43,86% realizacji) oraz *Wyremontowane budynki*

²¹² Wersja z 13.12.2023

mieszkalne na obszarach miejskich (57,30%). Łączny poziom realizacji wskaźników w działaniu wyniósł 256,37%.

Wszystkie kluczowe wskaźniki we wszystkich działaniach osiągnięto średnio na poziomie 201,20%. Warto przy tym podkreślić, że otrzymane wartości nie są ostateczne – nie wszystkie wskaźniki zostały finalnie zaraportowane (stan na 19.02.2024).

My generalnie wskaźniki jeszcze dociągamy, dlatego mamy wydłużone projekty do połowy roku, albo nawet do końca roku. Wydłużenie to wynika przede wszystkim z trudności związanych z prowadzeniem całego procesu inwestycyjnego. To się po prostu krótko mówiąc, wydłuża. [Trudno ocenić] czy się udało, bo jeszcze niektóre inwestycje w trakcie kończenia.

Źródło: IDI

Z uwagi, że projekt zakończył się we wrześniu zeszłego roku to myśmy jeszcze nie raportowali wykonania wskaźników, natomiast tutaj frekwencja w projekcie jest na poziomie zadowalającym w tej chwili.

Źródło: IDI

W przypadku wskaźników wymienionych w SZOOP warto zwrócić uwagę na przypisany do działania VI.2 wskaźnik *Liczba produktów regionalnych objętych wsparciem [szt.]*. Wątpliwości budzi tu zarówno stopień jego adekwatności – dotyczy produktów regionalnych, podczas gdy przedmiotem ewaluacji mianowane zostały produkty tradycyjne (znajdujące się na Liście Produktów Tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi), jak również sama wartość – tak docelowa, jak i osiągnięta (jedna sztuka).

Zastrzeżenia dotyczą również wskaźnika *Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]* przyporządkowanego do działania VI.3. Istnieje ryzyko, że może on stać się powodem takiego planowania procesów rewitalizacji, które będą odznaczać się znacznym zakresem terytorialnym, bez względu na charakter prowadzonych prac (por. wspomniana na początku opracowania powszechna priorytetyzacja działań rewitalizacyjnych w obrębie parków miejskich z uwagi na możliwość łatwego osiągnięcia wartości wskaźnika).

Dodatkowo, **wskaźniki związane z zatrudnieniem są tymi, które budziły najwięcej kontrowersji wśród rozmówców** (dotyczy zarówno listy wskaźników wskazanych w SZOOP RPO WŁ 14-20 – **tabela 10**, jak i tych dodatkowych, wykazywanych przez beneficjentów – **tabela 11**). Podkreśla się, że korzystne zmiany w zakresie zmniejszenia się poziomu bezrobocia w Polsce wpłynęły utrudniająco wobec prób osiągnięcia wartości wskaźnika. **Zdaniem części przedstawicieli urzędów, sensowność**

utrzymania wskaźnika zatrudnienia powinna stać się przedmiotem przyszłych dyskusji.

Złożyłem wniosek w lutym o zmniejszenie tego wskaźnika, też z uwagi na czynniki geopolityczne, które wpływają na nasz rynek. (...). W tej chwili pełnych etatów mamy chyba około 8-9. A wskaźnik jest na poziomie dziesięciu, ten docelowy. Ale jeszcze mamy też na umowę zlecenie sporo osób zatrudnionych, więc zobaczymy, co odpowie Urząd Marszałkowski.

Źródło: IDI

Tabela 11 prezentuje wartości dodatkowych wskaźników wykazywanych przez beneficjentów, które nie zostały wytypowane w *Szczegółowym Opisie Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020*.

- W działaniu VI.1 wskaźników było dziewięć i tylko dwa z nich udało się w pełni zrealizować. Najwyższą wartość finalnie osiągnął wskaźnik *Liczba obiektów zasobów kultury objętych wsparciem* - 177 obiektów zostało objętych wsparciem, podczas gdy wartość zakładana wynosiła 132 (stopień realizacji 134,09%). **Średni stopień realizacji wszystkich wskaźników specyficznych dla projektu w działaniu VI.1 wyniósł 69,51%.**
- W działaniu VI.2 na sześć przyjętych wskaźników w pełni zrealizowano tylko jeden (wskaźnik *Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach - mężczyźni*, osiągnął wartość 100,00%). **Wszystkie wskaźniki z kategorii dodatkowych w działaniu VI.2 średnio osiągnęły 65,29% swojej zakładanej wartości.**
- W działaniu VI.3 wskaźników było najwięcej, bo aż dziesięć. Jednocześnie w przypadku tego działania wystąpiło najwięcej wskaźników, które nie zrealizowały w pełni swojego celu - aż osiem. Dwoma zrealizowanymi wskaźnikami były: *Liczba utrzymanych miejsc pracy* - 100,00% oraz *Wzrost zatrudnienia we wspieranych podmiotach (innych niż przedsiębiorstwa)* - 100,00%. **Średni stopień realizacji wszystkich dodatkowych wskaźników w działaniu VI.3 wyniósł 74,12%.**

Konieczne jest podkreślenie, że na czas realizacji niniejszego badania część projektów nie została jeszcze zakończona (przesunięcia wynikająca z zaistniałych ograniczeń w realizacji projektów - o czym mowa w kolejnych rozdziałach raportu). Ponadto, wśród części projektów zakończonych nie zostały jeszcze przekazane przez beneficjentów wartości osiągnięte wskaźników. Biorąc zatem pod uwagę poziom realizacji dodatkowych wskaźników w projektach zakończonych osiągnięto wysoki poziom realizacji, zgodnie z poniższymi obliczeniami:

- **Średni stopień realizacji wszystkich dodatkowych wskaźników w zakończonych projektach w działaniu VI.1 wyniósł 107,61%.**

- W działaniu VI.2 dodatkowe wskaźniki w zakończonych projektach osiągnęły 97,98% realizację.
- Średni stopień realizacji wszystkich dodatkowych wskaźników dla zakończonych projektów w działaniu VI.3 wyniósł 94,31%.

Z uwagi na pojawiające się kontrowersje (o których mowa wcześniej), mając na względzie korzystne zmiany w koniunkturze gospodarczej całego kraju (w porównaniu do roku bazowego 2014) warto rozważyć zmniejszenie liczby wskaźników w obszarze zatrudnienia. Tym samym, **zatrudnienie powinno wzrastać w odpowiedzi na potrzeby kadrowe dofinansowanych obiektów/ instytucji, w przeciwieństwie do takiej sytuacji, w której realizacja projektu jest ukierunkowana na obligatoryjny wzrost zatrudnienia z uwagi na konieczność osiągnięcia założonych wartości docelowych wskaźników.**

Tabela 10. Wskaźniki produktu i rezultatu wymienione w SZOOP RPO Wł 14-20 w podziale na działania

Nazwa wskaźnika	Wskaźnik produktu/ rezultatu	Działanie RPO Wł 14-20	Wartość docelowa	Wartość osiągnięta	Stopień realizacji [%]
Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne [odwiedziny/rok]	rezultatu	VI.I	459 000,00	400 905,00	87,34
Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem [szt.]	produktu	VI.I	19,00	27,00	236,84
Liczba instytucji kultury objętych wsparciem [szt.]	produktu	VI.I	6,00	27,00	450,00
Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach (CI 8) [EPC]	rezultatu	VI.II	153,00	122,33	79,95
Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie (CI 1) [przedsiębiorstwa]	produktu	VI.II	15,00	26,00	173,33
Liczba przedsiębiorstw otrzymujących dotacje (CI 2) [przedsiębiorstwa]	produktu	VI.II	15,00	26,00	173,33
Liczba wybudowanej infrastruktury turystycznej [szt.]	produktu	VI.II	36,00	152,33	423,14
Liczba przebudowanej infrastruktury turystycznej [szt.]	produktu	VI.II	16,00	20,00	125,00
Długość utworzonych szlaków turystycznych [km]	produktu	VI.II	161,00	227,55	141,34
Liczba produktów regionalnych objętych wsparciem [szt.]	produktu	VI.II	1,00	1,00	100,00
Liczba istniejących obiektów przystosowanych do pełnienia funkcji turystycznych [szt.]	produktu	VI.II	33,00	32,00	96,97
Liczba przedsiębiorstw ulokowanych na zrewitalizowanych obszarach [szt.]	rezultatu	VI.III	114,00	50,00	43,86
Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]	produktu	VI.III	55,00	178,37	324,31
Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.]	produktu	VI.III	34,00	204,00	600,00
Wyremontowane budynki mieszkalne na obszarach miejskich [jednostki mieszkalne] (CI 40)	produktu	VI.III	1 417,00	812,00	57,30

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014. Stan na 19.02.2024 r.

Tabela 11. Wskaźniki dodatkowe do monitorowania w podziale na produkt i rezultat dla poszczególnych działań

Nazwa wskaźnika	Wskaźnik Produktu/ rezultatu	Działanie RPO WŁ 14-20	Wartość bazowa	Wartość szacowana	Wartość osiągnięta	Stopień realizacji – ogółem [%]	Stopień realizacji – projekty zakończone [%]*
Liczba nowo utworzonych miejsc pracy [EPC]	produktu	VI.I	0,00	36,50	17,75	48,63	110,94
Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami [szt.]	produktu	VI.I	0,00	73,00	43,00	58,90	102,38
Liczba obiektów zasobów kultury objętych wsparciem [szt.]	produktu	VI.I	0,00	132,00	177,00	134,09	170,19
Liczba osób korzystających z obiektów objętych wsparciem [osoby/rok]	rezultatu	VI.I	149 361,00	1 151 132,00	640 512,00	63,94	91,61
Liczba osób korzystających z obiektów zasobów kultury objętych wsparciem [osoby/rok]	rezultatu	VI.I	4 035,00	339 469,00	201 195,00	59,98	93,33
Liczba wspartych instytucji paramuzealnych [szt.]	produktu	VI.I	0,00	4,00	2,00	50,00	100,00
Liczba zabytków ruchomych objętych wsparciem [szt.]	produktu	VI.I	0,00	18,00	18,00	100,00	100,00
Liczba zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego [szt.]	produktu	VI.I	0,00	2 162,00	162,00	7,49	100,00
Wzrost zatrudnienia we wspieranych podmiotach (innych niż przedsiębiorstwa) [EPC]	rezultatu	VI.I	0,00	11,00	9,00	81,82	100,00
Liczba nowo utworzonych miejsc pracy [EPC]	produktu	VI.II	0,00	447,33	125,08	27,96	80,39
Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami [szt.]	produktu	VI.II	0,00	254,00	150,00	59,06	100,00

Nazwa wskaźnika	Wskaźnik Produktu/ rezultatu	Działanie RPO WŁ 14-20	Wartość bazowa	Wartość szacowana	Wartość osiągnięta	Stopień realizacji – ogółem [%]	Stopień realizacji – projekty zakończone [%]*
Liczba przeprowadzonych kampanii reklamowych promujących walory turystyczne [szt.]	produktu	VI.II	0,00	62,00	36,00	58,06	100,00
Liczba wybudowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych [szt.]	produktu	VI.II	0,00	81,00	53,00	65,43	107,50
Wzrost zatrudnienia we wspieranych podmiotach (innych niż przedsiębiorstwa) [EPC]	rezultatu	VI.II	0,00	16,00	13,00	81,25	100,00
Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach - mężczyźni [EPC]	rezultatu	VI.II	0,00	10,00	10,00	100,00	100,00
Budynki publiczne lub komercyjne wybudowane lub wyremontowane na obszarach miejskich [m2] (CI 39)	produktu	VI.III	0,00	56 354,90	35 905,46	63,71	106,09
Długość przebudowanych dróg gminnych [km]	produktu	VI.III	0,00	5,76	4,77	82,81	100,00
Długość przebudowanych dróg powiatowych [km]	produktu	VI.III	0,00	8,49	5,76	67,84	100,00
Długość wybudowanych dróg gminnych [km]	produktu	VI.III	0,00	5,12	3,12	60,94	75,07
Liczba nowo utworzonych miejsc pracy [EPC]	produktu	VI.III	0,00	65,50	40,00	61,07	98,82
Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami [szt.]	produktu	VI.III	0,00	218,00	143,00	65,60	101,54
Liczba utrzymanych miejsc pracy [EPC]	produktu	VI.III	0,00	4,00	4,00	100,00	100,00

Nazwa wskaźnika	Wskaźnik Produktu/ rezultatu	Działanie RPO WŁ 14-20	Wartość bazowa	Wartość szacowana	Wartość osiągnięta	Stopień realizacji – ogółem [%]	Stopień realizacji – projekty zakończone [%]*
Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem [szt.]	produktu	VI.III	0,00	141,00	90,00	63,83	100,00
Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich [m2] (CI 38)	produktu	VI.III	0,00	536 243,83	404 053,19	75,35	100,03
Wzrost zatrudnienia we wspieranych podmiotach (innych niż przedsiębiorstwa) [EPC]	rezultatu	VI.III	0,00	1,00	1,00	100,00	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014. Stan na 19.02.2024 r. *dodatkowo przedstawiono stopień realizacji dla projektów zakończonych (w odniesieniu do wartości szacowanych w tych projektach)

Średni stopień realizacji wszystkich wskaźników z kategorii *dotatkowych* we wszystkich działaniach wyniósł 69,51%. Tym samym, stopień realizacji wskaźników z SZOOP RPO WŁ 14-20 we wszystkich działaniach (201,20%) jest zdecydowanie wyższy niż w przypadku dodatkowych wskaźników.

W ramach badania ilościowego, beneficjenci OP VI na pytanie o to, czy udało się w pełni osiągnąć wartości docelowe wskaźników odpowiedzieli:

- Działanie VI.1 – 94% tak, 6% nie.
- Działanie VI.2 – 97% tak, 3% nie.
- Działanie VI.3 – 95% tak, 5% nie.

W wielu przypadkach (dotyczy przede wszystkim beneficjentów innych niż JST) brak osiągnięcia założonych wartości docelowych wynikał z trudności finansowych – w wyniku inflacji rzeczywiste koszty znacznie przekroczyły te, założone na początku projektu.

W odniesieniu do projektów, w których beneficjentem były gminy (mowa przede wszystkim o interwencjach realizowanych w ramach działania VI.3) jako przyczynę braku realizacji założeń wskazywano „zmniejszenie zakresu projektu” – w tym m.in. na skutek katastrof budowlanych/ innych nieprzewidzianych trudności technicznych w budynkach zabytkowych, które pierwotnie zostały ujęte w projekcie.

Wskaźniki w sumie trzy nie zostały osiągnięte, ale to właśnie wynikało z tego, z rezygnacji z tego jednego z budynku [katastrofa budowlana]. Wskaźnik się nazywa „liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem” (...) i jeszcze „wyremontowane budynki mieszkalne na obszarach miejskich”

Źródło: IDI

Podsumowując, do oceny stopnia skuteczności interwencji wykorzystano porównanie wartości docelowych z wartościami osiągniętymi w odniesieniu do wskaźników wskazanych w SZOOP RPO WŁ 14-20. Sumarycznie względem całej OP VI osiągnięto bardzo wysoki poziom realizacji wskaźników, tj. wskaźniki te zrealizowano średnio na poziomie 201,20%, natomiast w przypadku wskaźników przyjętych przez beneficjentów było to 69,51%. Należy jednak podkreślić, że rzetelną ocenę stopnia osiągnięcia wskaźników uniemożliwiały braki w danych monitoringowych wynikające z powszechnych przesunięć w harmonogramach projektów (stan na 19.02.2024).

8.2.2. ODZWIERCIEDLENIE CELÓW OP VI POPRZEZ WSKAZANE WSKAŹNIKI

Oś priorytetowa VI *Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu* łączy w sobie zakres interwencji trzech celów tematycznych:

- *Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami,*

- *Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników*
- *Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją.*

Wszystkie ww. cele finansowane są z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Sam Fundusz zaś na okres 2014–2020 koncentrował się na czterech rodzajach inwestycji: badania i innowacje; technologie informacyjne i komunikacyjne (TIK), wsparcie dla małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP), oraz wsparcie gospodarki niskoemisyjnej. Jednym z rodzajów inwestycji EFRR są inwestycje w rozwój potencjału endogenicznego²¹³.

Połączenie trzech celów tematycznych w ramach jednej OP miało na celu maksymalizację oczekiwanych efektów realizacji interwencji w ramach poszczególnych.²¹⁴

W ramach celów tematycznych OP VI wyodrębniono cele szczegółowe Umowy Partnerstwa, którymi są:

- zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych oraz ich zachowanie,
- bardziej efektywne wykorzystanie zasobów na rynku pracy,
- ograniczenie ryzyka wykluczenia społecznego spowodowanego dysproporcjami w dostępie do usług publicznych,
- włączenie społeczności zamieszkujących obszary peryferyjne i zdegradowane.

Tym samym, założono, że działania realizowane w ramach Osi priorytetowej VI powinny przyczynić się do osiągnięcia wszystkich ww. celów.

Celem szczegółowym Priorytetu inwestycyjnego i jednocześnie celu tematycznego *Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego* jest Zwiększona partycypacja w kulturze na terenie województwa łódzkiego. Cel ten uzasadniony jest faktem, iż zachowanie oraz ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego stanowią ważne czynniki kształtujące i wpływające na atrakcyjność regionu. Działania podejmowane w ramach osiągnięcia tego celu szczegółowego wpłyną bezpośrednio na osiągnięcie pierwszego celu szczegółowego Umowy Partnerstwa *zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych oraz ich zachowanie*.

Wskaźniki obrazujące stopień osiągnięcia ww. celu to: *widzowie i słuchacze w teatrach i instytucjach muzycznych na 1000 ludności oraz zwiedzający muzea i oddziały na 10 tys. Mieszkańców*. Przedstawione zostały one w poniższej **tabeli 12**.

²¹³ EFRR dostęp: 15.04.2023

²¹⁴ Ocena tych założeń przedstawiona została w rozdziale 5. **Odtworzenie logiki interwencji**.

Tabela 12. Wskaźniki monitorujące osiągnięcie celu szczegółowego *Zwiększona partycypacja w kulturze na terenie województwa łódzkiego*

Wskaźnik	Wartość bazowa (2013)	Wartość docelowa (2023)	Wartość osiągnięta (2023)	Stopień realizacji [%]	Źródło danych
Widzowie i słuchacze w teatrach i instytucjach muzycznych na 1000 ludności	242,57	279,67	241,34	86,29	BDL GUS
Zwiedzający muzea i oddziały na 10 tys. mieszkańców	3 600	4 056	5 563,90	137,18	BDL GUS
Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem [szt.]	0,00	19,00	27,00	142,11	Baza SL 2014
Liczba instytucji kultury objętych wsparciem [szt.]	0,00	6,00	27,00	450,00	Baza SL 2014
Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne [odwiedziny/rok]	0,00	459 000	400 905,00	87,34	Baza SL 2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie na podstawie danych BDL GUS oraz z Bazy SL2014. Stan na 19.02.2024 r.

Celem szczegółowym Priorytetu inwestycyjnego i jednocześnie celu tematycznego *Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników* jest Zwiększone wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych województwa łódzkiego dla rozwoju gospodarki turystycznej. Interwencja w tym obszarze wpłynie na stworzenie warunków do utrzymania i wzrostu zatrudnienia w gospodarce turystycznej. Wskaźniki monitorujące ww. cel szczegółowy przedstawia poniższa tabela 13.

Tabela 13. Wskaźniki monitorujące osiągnięcie celu szczegółowego *Zwiększone wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych województwa łódzkiego dla rozwoju gospodarki turystycznej*

Wskaźnik	Wartość bazowa (2013)	Wartość docelowa (2023)	Wartość osiągnięta (2022/2023)	Stopień realizacji [%]	Źródło danych
Nowo utworzone miejsca pracy w turystyce (według sekcji I PKD)	530	926	-	-	BDL GUS
Liczba pracujących w turystyce (według sekcji I PKD)	12 948	13 093	16 110	123,05	BDL GUS
Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie (CO01)	0,00	15	23,00	153,33	Baza SL2014

Wskaźnik	Wartość bazowa (2013)	Wartość docelowa (2023)	Wartość osiągnięta (2022/2023)	Stopień realizacji [%]	Źródło danych
Liczba przedsiębiorstw otrzymujących dotacje (CO02)	0,00	15	23,00	153,33	Baza SL2014
Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach (CO08)	0,00	153	111,08	72,60	Baza SL2014
Liczba wybudowanej infrastruktury turystycznej	0,00	36	136,33	378,69	Baza SL2014
Liczba przebudowanej infrastruktury turystycznej	0,00	16	20,00	125,00	Baza SL2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie na podstawie

Celem szczegółowym Priorytetu inwestycyjnego i jednocześnie celu tematycznego *Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją* jest przywrócenie lub nadanie funkcji społecznych i gospodarczych na terenach zdegradowanych. W województwie łódzkim znajduje się wiele obszarów, które w wyniku przemian gospodarczych dotyka marginalizacja społeczno-ekonomiczna, w rezultacie prowadząca do izolacji i ubóstwa. Powyższy cel dąży do przywrócenia lub nadania funkcji społecznych i gospodarczych na terenach zdegradowanych, aby w konsekwencji zniwelować różnice rozwojowe w poszczególnych obszarach. Wskaźniki użyte do oceny efektywności wdrażania tego celu przedstawia poniższa **tabela 14**.

Tabela 14. Wskaźniki monitorujące osiągnięcie celu szczegółowego *przywrócenie lub nadanie funkcji społecznych i gospodarczych na terenach zdegradowanych*

Wskaźnik	Wartość bazowa (2012)	Wartość docelowa (2023)	Wartość osiągnięta (2022)	Stopień realizacji [%]	Źródło danych
Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym	9,7	7,6	4,0	190,00	BDL GUS
Osoby korzystające ze świadczeń pomocy społecznej na 10 tys. mieszkańców	521,7	417,8	332	125,84	BDL GUS
Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją	0,00	55,00	60,46	109,93	Baza SL2014
Liczba obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	0,00	34,00	95,00	279,41	Baza SL2014
Wyremontowane budynki mieszkalne na obszarach miejskich (CO40)	0,00	1 417	240,00	16,94	Baza SL2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie na podstawie danych BDL GUS oraz Bazy SL2014

Podsumowując, zgodnie z założeniami, zestawione wskaźniki przyczyniają się do osiągnięcia wszystkich trzech celów tematycznych OP VI oraz wyodrębnionych w ramach nich celów szczegółowych Umowy Partnerstwa. Cel szczegółowy *Zwiększona partycypacja w kulturze na terenie województwa łódzkiego* monitorowany jest w sumie przez 5 wskaźników (3 zrealizowane na poziomie ponad 100%), cel szczegółowy *Zwiększone wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych województwa łódzkiego dla rozwoju gospodarki turystycznej* – przez 7 wskaźników (5 zrealizowanych na poziomie ponad 100%, dla jednego brak danych), a kolejne 5 bezpośrednio nawiązuje do celu szczegółowego, jakim jest *Przywrócenie lub nadanie funkcji społecznych i gospodarczych na terenach zdegradowanych* (4 zrealizowane na poziomie ponad 100%).

8.3. ANALIZA EFEKTYWNOŚCI I TRWAŁOŚCI PODJĘTEJ INTERWENCJI W RAMACH DZIAŁAŃ OP VI

W ramach ewaluacji o ocenę efektywności i trwałości projektów pytano bezpośrednio beneficjentów osi szóstej. W przypadku działań z obszaru kultury (VI.1 *Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury*), jak i działań rewitalizacyjnych (VI.3 *Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego*) **wszyscy przebadani beneficjenci zadeklarowali, że nakłady finansowe w pełni pozwoliły na osiągnięcie założonych celów. W przypadku przedsięwzięć turystycznych (VI.2 *Rozwój gospodarki turystycznej*) takiego zdania było 97% ankietowanych.** Zestawienie to nie jest takie oczywiste, z uwagi na fakt, że wielu beneficjentów działania VI.3 (dotyczy samorządów) zmuszonych było dołożyć z budżetu gminy znacznie więcej środków finansowych niż zakładano podczas etapu wnioskowania o dofinansowanie (jest to najczęściej skutek nieprzewidzianej inflacji). Mimo to, zdaniem respondentów badania jakościowego bez wsparcia unijnego przeprowadzenie tak dużych i kompleksowych projektów rewitalizacyjnych nie byłoby możliwe.

Wartość tych prac była znacznie wyższa niż te 2 miliony złotych, bo przekroczyła 7 milionów. Chociażby dlatego, że to było oszacowanie z 2015-2016 roku, a realizacja prac rozciągała się od 2018 do 2022.

Źródło: IDI

W tym przypadku musieliśmy troszkę więcej dołożyć do tej inwestycji, aczkolwiek tak naprawdę koszty w stosunku do efektu jaki osiągnęliśmy, który jeśli chodzi o liczbę osób korzystających najlepiej będzie widoczny już po przepracowaniu pełnego roku, czyli na koniec 2024 – już teraz możemy powiedzieć, że efekt został w pełni osiągnięty.

Źródło: IDI

Efektywność oceniam na bardzo wysokim poziomie, to znaczy efektywność przy kwocie projektu, w mojej opinii efekty są bardzo zadowalające, one są niezwykle zbliżone do tego, co założyliśmy w początkowej fazie projektu. Jakość wykonania jest na wysokim poziomie, więc na ten moment trwałość oceniam dobrze.

Źródło: IDI

Biorąc pod uwagę wartości osiągniętych w projektach wskaźników, szczególnie tych znajdujących się w SZOOP RPO WŁ 2014-2020, należy wskazać, że efektywność charakteryzowała się wysokim, choć zróżnicowanym poziomem. Średni stopień realizacji wskaźników dla całej osi ponad dwukrotnie przekracza początkowe założenia (201%). 10 z 15 wskaźników produktu/ rezultatu wskazanych w SZOOP zostało zrealizowanych na poziomie 100% lub więcej. Szczególnie wysokim poziomem realizacji odznaczały się wskaźniki: *Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach* – (600%), *Liczba instytucji kultury objętych wsparciem* (450%), *Liczba wybudowanej infrastruktury turystycznej* (423%) oraz *Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją* (324%).

Łącznie 5 wskaźników nie osiągnęło założonych wartości docelowych. Są to wskaźniki z obszaru przedsiębiorczości *Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach* (OPVI.2) – realizacja na poziomie 79,95% oraz *Liczba przedsiębiorstw ulokowanych na rewitalizowanych obszarach* (OPVI.3) – realizacja na poziomie 43,86%, a także *Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzi w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne* (realizacja na poziomie 87,34%), *Liczba istniejących obiektów przystosowanych do pełnienia funkcji turystycznych* (realizacja na poziomie 96,97%) oraz *Wyremontowane budynki mieszkalne na obszarach miejskich* (realizacja na poziomie 57,30%).

Poniższa **tabela 15** przedstawia zestawienie stopnia realizacji wskaźników (tych znajdujących się w SZOOP RPO WŁ 2014-2020, jak i wskaźników dodatkowych do monitorowania we wszystkich projektach ogółem oraz w zakończonych projektach) z zaplanowaną oraz rzeczywiście wykorzystaną alokacją w podziale na działanie.

Tabela 15. Stopień realizacji wskaźników w zestawieniu z zaplanowaną i wykorzystaną alokacją finansową

Oś	Stopień realizacji wskaźników z SZOOP [%]	Stopień realizacji dodatkowych wskaźników do monitorowania [%]	Stopień realizacji dodatkowych wskaźników do monitorowania w zakończonych projektach [%]	Alokacja finansowa zaplanowana w SZOOP RPO WŁ 14-20 [PLN]	Wykorzystana alokacja na podstawie SL2014 [PLN]
OP VI	201,20	69,51	101,51	1 126 033 291,27	1 161 430 766,28
OP VI.1	226,48	67,21	107,61	138 683 936,52	146 901 540,94
OP VI.2	164,13	65,29	97,98	222 379 584,64	218 152 043,94
OP VI.3	256,37	74,12	98,15	764 969 770,11	796 377 181,90

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w SZOOP RPO WŁ 14-20 oraz w SL2014

Najwyższą alokacją odznacza się działanie VI.3. W działaniu tym jednocześnie widoczna jest największa różnica pomiędzy alokacją zaplanowaną a alokacją

wykorzystaną – w rzeczywistości wykorzystano o 31 407 412 zł więcej niż pierwotnie zaplanowano. Z drugiej strony działanie to wyróżnia się najwyższym stopniem realizacji wskaźników z SZOOP (257%) oraz wysokim poziomem realizacji wskaźników dodatkowych (98,15% w zakończonych projektach, 74,12 % w odniesieniu do wszystkich projektów w ramach VI.3). Na potrzeby badania przeanalizowano wpływ projektów rewitalizacyjnych z działania VI.3 na różne aspekty funkcjonowania gminy (**rozdział 6.2.1.**). W kontekście efektywności porównano wyniki wskaźnikowe pomiędzy gminami realizującymi projekt z OPVI.3 oraz tymi, które projektu nie realizowały, ale posiadają program rewitalizacji²¹⁵. W kwestii partycypacji mieszkańców w kulturze korzystniejszą zmianę wartości wskaźników w latach 2014-2022 uzyskano w gminach, które projekt rewitalizacyjny realizowały. Podobnie było w kwestii pomocy społecznej, bezrobocia, infrastruktury technicznej budynków oraz wychowania przedszkolnego. Jedynie wskaźniki z grupy zasobów mieszkaniowych gmin były na korzyść jednostek nie realizujących projektów rewitalizacyjnych. Trzeba zaznaczyć, że różnice pomiędzy powyższymi grupami jednostek były niewielkie, jednakże korzystniejsze rezultaty uzyskiwane w gminach, które projekt rewitalizacyjny zrealizowały, również pozwalają sądzić o wysokiej ich efektywności (pełne tabelaryczne zestawienie wskaźników znajduje się w **zał. 7 tab. 1-15**).

Działanie VI.2 cechuje się niższym poziomem wykorzystania alokacji w odniesieniu do założeń (wydano o 4 227 541 zł mniej niż przewidywano). Mimo to, zarówno poziom realizacji wskaźników z SZOOP, jak i wskaźników dodatkowych (dotyczy zakończonych projektów) prezentuje się korzystnie (wysoka efektywność kosztowa interwencji).

W przypadku działania VI.1 wykorzystana alokacja była o 8 217 604 zł wyższa od założonej. Poziom realizacji wskaźników z SZOOP wynosi 226,48%, a sumaryczna wartość osiągnięta wskaźników dodatkowych w przypadku zakończonych projektów przekracza wartości docelowe (107,61%).

Ponadto, respondenci w wywiadach przekonują, że efekty to nie tylko osiągnięte wartości wskaźników. To przede wszystkim zmiana w życiu społecznym na terenie danej gminy. To również wartość dodana wynikająca z synergii działań osób prywatnych i zaangażowanych w projekt mieszkańców.

Ja efektywność postrzegam zawsze jako włożony wkład do efektów jakie uzyskaliśmy. Myślę, że nasze zadania, które sfinansowaliśmy... inaczej, inwestycje poczynione przez mieszkańców i właścicieli obiektów zlokalizowanych dookoła, w stosunku do tego, co myśmy włożyli, już są widoczne i myślę, że

²¹⁵ W tym przypadku kwestia posiadania Programu Rewitalizacji pozwala stwierdzić, że gminy te mogą być bardziej zbliżone do siebie pod kątem występujących problemów, niż gminy które nie mają potrzeby tworzenia PR, a więc oszacowanie różnic będzie pozwalało nakreślić różnicę zachodzącą w wyniku realizacji projektu rewitalizacyjnego w ramach OPVI.3 RPO WŁ 14-20.

w najbliższym czasie te inwestycje, nakłady na te inwestycje osób fizycznych czy prawnych, będą wyższe niż te, które miasto poczyniło.

Źródło: IDI

To jest inwestycja w ludzi, a inwestycje te rządzą się po prostu innymi prawami. Więc jeśli pan mnie pyta o efektywność włożonych pieniędzy – tak, opłacało się. Opłacało się, widząc radość w oczach mieszkańców. Widząc to, że mają możliwość skorzystania z mnóstwa atrakcji i że mogą spędzać czas w miejscach po prostu godnych, tak, atrakcyjnych turystycznie. Pod tym względem jak najbardziej się opłacało.

Źródło: IDI

Należy mieć na względzie, że wpływ interwencji realizowanych w ramach osi VI RPO WŁ 2014-2020 miał charakter punktowy. Oznacza to, że nie ma uprawnień do wnioskowania o zależności przyczynowo-skutkowej w kontekście otrzymanego przez beneficjentów osi VI wsparcia finansowego względem danych monitoringowych w odniesieniu do całego województwa (w tym danych statystycznych BDL GUS). Jak wskazywano w pierwszych rozdziałach opracowania, każda zmiana zachodząca w wymiarze całego regionu jest wynikiem współoddziaływania wielu różnych zmiennych – m.in. zmian makroekonomicznych, przemian obyczajowych, postępującej cyfryzacji, interwencji realizowanych ze środków innych niż OP VI RPO WŁ 2014-2020, a także negatywnych konsekwencji wybuchu pandemii COVID-19, kryzysu migracyjnego spowodowanego wojną za wschodnią granicą, inflacją, etc. Stąd też, efektywność interwencji może być oceniana wyłącznie w odniesieniu do indywidualnej sytuacji bazowej podmiotu, którą określa beneficjent za pomocą danych monitoringowych oraz analiz jakościowych – w przypadku działania VI.3 jest to proces sformalizowany z uwagi na konieczność opracowania programu rewitalizacji wraz z delimitacją obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji.

Mimo to, można wskazywać na **relatywnie wysoką efektywność kosztową osi VI – zrealizowane interwencje były prowadzone w sposób ukierunkowany na osiągnięcie założonych celów, nie dopatrzone się nieprawidłowości takich jak obniżanie jakości finalnego produktu/ usługi czy braku oszczędności w wydatkach**. Przy czym należy mieć na uwadze, że w wyniku drastycznych podwyżek cen materiałów i usług (efekt inflacji) trudno jest poddać rzetelnej ocenie sposoby rozdysponowywania przez beneficjentów otrzymanych środków, których wysokość szacowana była na kilka lat przed rzeczywistym wydatkowaniem. Z perspektywy procesu finalizacji projektów wydaje się jednak, że nie sposób było przeprowadzić interwencji bardziej efektywnie niż zrobiono to w ramach otrzymanej dotacji.

Poniższe **tabele 16** oraz **17** przedstawiają zestawienie stopnia realizacji wskaźników (wskazanych w SZOOP RPO WŁ 2014-2020 oraz wskaźników dodatkowych) z wkładem UE przeznaczonym na projekt, za którego realizację odpowiada określony

wskaźnik. **Najbardziej niepokojące dysproporcje nakładów finansowych w odniesieniu do poziomu realizacji projektów dotyczą takich wskaźników jak:**

- Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne (działanie VI.1);
- Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach (działanie VI.2) oraz – w przypadku wskaźników dodatkowych - Liczba nowo utworzonych miejsc pracy (VI.2);
- Liczba przedsiębiorstw ulokowanych na zrewitalizowanych obszarach (działanie VI.3);
- Wyremontowane budynki mieszkalne na obszarach miejskich (działanie VI.3).

Kontrowersje związane z oskaźnikowaniem zatrudnienia podniesione zostały w rozdziale dotyczącym stopnia realizacji wskaźników. W przypadku poniższych zestawień **uwagę wzbudza problem z osiągnięciem wskaźnika wyremontowanych budynków mieszkalnych mimo dużych nakładów finansowych poniesionych na realizację interwencji w ramach działania VI.3 oraz brak oczekiwanego wpływu alokacji w obszarze działania VI.1 na wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w obiektach kulturalnych.** Zakłada się, że może być to efekt braku aktualizacji danych monitoringowych (stan na 19.02.2024). Obszary te powinny w przyszłości stanowić przedmiot wzmożonej uwagi – dotyczy zarówno współpracy z JST w obszarze rewitalizacji gminnych budynków mieszkalnych, jak i weryfikacji czynników przekładających się na sukcesywnie zmniejszające się zainteresowanie mieszkańców uczestnictwem w życiu kulturalnym (na podstawie danych GUS).

Tabela 16. Zestawienie stopnia realizacji wskaźników wskazanych w SZOOP RPO WŁ 14-20 z wkładem UE przeznaczonym na projekt, za którego realizację odpowiada dany wskaźnik

Wskaźnik	Działanie	Wskaźnik produktu/ rezultatu	Stopień realizacji [%]	Wkład UE [PLN]
Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne [odwiedziny/rok]	VI.I	rezultatu	87,34	235 488 543,64
Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem [szt.]	VI.I	produktu	142,11	129 225 469,64
Liczba instytucji kultury objętych wsparciem [szt.]	VI.I	produktu	450,00	205 834 621,37
Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach (CI 8) [EPC]	VI.II	rezultatu	79,95	250 595 361,86
Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie (CI 1) [przedsiębiorstwa]	VI.II	produktu	173,33	192 786 558,84
Liczba przedsiębiorstw otrzymujących dotacje (CI 2) [przedsiębiorstwa]	VI.II	produktu	173,33	192 786 558,84
Liczba wybudowanej infrastruktury turystycznej [szt.]	VI.II	produktu	423,14	266 864 497,50
Liczba przebudowanej infrastruktury turystycznej [szt.]	VI.II	produktu	125,00	96 844 546,82
Długość utworzonych szlaków turystycznych [km]	VI.II	produktu	141,34	46 431 336,18
Liczba produktów regionalnych objętych wsparciem [szt.]	VI.II	produktu	100,00	1680458,7
Liczba istniejących obiektów przystosowanych do pełnienia funkcji turystycznych [szt.]	VI.II	produktu	96,97	84 282 467,52
Liczba przedsiębiorstw ulokowanych na zrewitalizowanych obszarach [szt.]	VI.III	rezultatu	43,86	787 940 146,95
Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]	VI.III	produktu	324,31	825 269 487,82
Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.]	VI.III	produktu	600,00	825 269 487,82
Wyremontowane budynki mieszkalne na obszarach miejskich [jednostki mieszkalne] (CI 40)	VI.III	produktu	57,30	588 957 652,77

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy SL2014 (aktualne na 19.02.2024r.)

Tabela 17. Zestawienie stopnia realizacji dodatkowych wskaźników do monitorowania z wkładem UE przeznaczonym na projekt, za którego realizację odpowiada dany wskaźnik

Wskaźnik	Działanie	Wskaźnik produktu/ rezultatu	Stopień realizacji ogółem [%]	Stopień realizacji projektów zakończonych [%]	Wkład UE [PLN]
Liczba nowo utworzonych miejsc pracy [EPC]	VI.I	produktu	48,63	110,94	69 508 167,41
Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami [szt.]	VI.I	produktu	58,90	102,38	237 891 246,16
Liczba obiektów zasobów kultury objętych wsparciem [szt.]	VI.I	produktu	134,09	170,19	187 767 071,30
Liczba osób korzystających z obiektów objętych wsparciem [osoby/rok]	VI.I	rezultatu	63,94	91,61	93 115 463,71
Liczba osób korzystających z obiektów zasobów kultury objętych wsparciem [osoby/rok]	VI.I	rezultatu	59,98	93,33	29 260 717,21
Liczba wspartych instytucji paramuzealnych [szt.]	VI.I	produktu	50,00	100	3 548 744,14
Liczba zabytków ruchomych objętych wsparciem [szt.]	VI.I	produktu	100,00	100	14 777 210,23
Liczba zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego [szt.]	VI.I	produktu	7,49	100	20 557 948,55
Wzrost zatrudnienia we wspieranych podmiotach (innych niż przedsiębiorstwa) [EPC]	VI.I	rezultatu	81,82	100	23 649 681,72
Liczba nowo utworzonych miejsc pracy [EPC]	VI.II	produktu	27,96	80,39	273 552 776,33
Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami [szt.]	VI.II	produktu	59,06	100	282 317 020,24
Liczba przeprowadzonych kampanii reklamowych promujących walory turystyczne [szt.]	VI.II	produktu	58,06	100	228 590 303,96
Liczba wybudowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych [szt.]	VI.II	produktu	65,43	107,5	48 355 893,82
Wzrost zatrudnienia we wspieranych podmiotach (innych niż przedsiębiorstwa) [EPC]	VI.II	rezultatu	81,25	100	32 794 509,07
Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach - mężczyźni [EPC]	VI.II	rezultatu	100,00	100	5231809,05
Budynki publiczne lub komercyjne wybudowane lub wyremontowane	VI.III	produktu	63,71	106,09	555 854 963,12

Wskaźnik	Działanie	Wskaźnik produktu/ rezultatu	Stopień realizacji ogółem [%]	Stopień realizacji projektów zakończonych [%]	Wkład UE [PLN]
na obszarach miejskich [m2] (CI 39)					
Długość przebudowanych dróg gminnych [km]	VI.III	produktu	82,81	100	444 814 576,40
Długość przebudowanych dróg powiatowych [km]	VI.III	produktu	67,84	100	449 627 042,73
Długość wybudowanych dróg gminnych [km]	VI.III	produktu	60,94	75,07	294 672 113,79
Liczba nowo utworzonych miejsc pracy [EPC]	VI.III	produktu	61,07	98,82	159 186 340,86
Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami [szt.]	VI.III	produktu	65,60	101,54	719 230 255,12
Liczba utrzymanych miejsc pracy [EPC]	VI.III	produktu	100,00	100,00	15 631 318,40
Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem [szt.]	VI.III	produktu	63,83	100,00	719 230 255,12
Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich [m2] (CI 38)	VI.III	produktu	75,35	100,00	670 632 274,85
Wzrost zatrudnienia we wspieranych podmiotach (innych niż przedsiębiorstwa) [EPC]	VI.III	rezultatu	100,00	100,00	694 543,67

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy SL2014 (aktualne na 19.02.2024r.)

W kontekście trwałości przede wszystkim warto podkreślić, że zgodnie z Wytycznymi w zakresie kwalifikowalności wydatków w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności na lata 2014-2020²¹⁶ okres trwałości projektów współfinansowanych w ramach funduszy europejskich musi zostać zachowany przez 5 lat licząc od daty ostatniej płatności na rzecz beneficjenta. A zatem trudno jest ocenić projekty pod kątem trwałości, kiedy okres ten jeszcze nie upłynął.

Zdecydowana większość (94%) beneficjentów działania VI.1 ocenia zrealizowany projekt za trwały. Pozostali beneficjenci – działania VI.2 i VI.3 w 100% są pewni trwałości swoich projektu. Wielu rozmówców zwraca uwagę, że inwestycje w infrastrukturę mają znamiona większej trwałości niż ma się to w przypadku projektów społecznych finansowanych z EFS. Wszyscy realizatorzy składając wniosek o dofinansowanie założyli, że ich inwestycje posłużą mieszkańcom na lata.

To jest tak naprawdę długoletnia inwestycja. Dzisiaj to jest początek tej działalności, takiej rehabilitacyjno-rekreacyjnej. Tak naprawdę to odpowiedź na to, co się dzieje dzisiaj w społeczeństwie – mamy starzejące się społeczeństwo, więc zapotrzebowanie na takie usługi jest ważne.

Źródło: IDI

Ten okres trwałości projektowej, czyli te pięć lat, to absolutnie bez żadnego kłopotu. Natomiast jak to będzie ewoluowało później i co będzie dalej z tym obiektem... mam nadzieję, że będzie wykorzystywany tak, jak jest, jeszcze z dodatkowymi jakimiś elementami wprowadzanymi.

Źródło: IDI

Na pewno nie planujemy zamykać żadnej z tych instytucji kulturalnych, ponieważ one się bronią wykonywaną pracą. I ludzie, którzy zaangażowali się w tworzenie poszczególnych wydarzeń są nam po prostu potrzebni do tego, żeby tworzyli kolejne wydarzenia. Obie placówki będą funkcjonowały i zdecydowanie będziemy je rozwijać niż zawęzać ich działalność.

Źródło: IDI

Kolejnym czynnikiem, na który warto zwrócić uwagę w kontekście trwałości jest fakt wysokiego poziomu realizacji wskaźnika (wskazanego w SZOOP) pn. *Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa*

²¹⁶ Wytyczne w zakresie kwalifikowalności wydatków w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności na lata 2014-2020, zatwierdzone przez ministra Finansów, Funduszy i Polityki Regionalnej, wersja z dnia 21 grudnia 2020 r.

kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne [odwiedziny/rok]. Powyższy wskaźnik utrzymując się rok rocznie na wysokim poziomie świadczy o stałym zainteresowaniu odbiorców obiektami dofinansowanymi w ramach OP VI, co z kolei świadczy o dotychczasowej trwałości realizowanych tam działań.

Podsumowując, trwałość zrealizowanych inwestycji infrastrukturalnych oceniona została wysoko – również w odniesieniu do szacunków wykraczających poza okres obligatoryjnych ram trwałości projektowej (5+ lat od otrzymania ostatniej płatności). Odmienne przedstawia się trwałość w odniesieniu do zakresu oferowanych usług w ramach zrewitalizowanych/ nowo wybudowanych obiektów. Beneficjenci są przekonani, że będą w stanie zapewnić ciągłość oferty w ramach omawianego okresu pięcioletniego. Natomiast w dalszej perspektywie czasowej, nie dają gwarancji utrzymania tej samej jakości i różnorodności usług. Z punktu widzenia konsumenta ww. usług – najczęściej mieszkańca – potencjalne ograniczenia ilościowe i jakościowe oferty postrzegane są w charakterze niezrozumiałej straty. Niemniej, potencjalny brak pełnej ciągłości usługowej na obecny moment pozostaje kwestią probabilistyczną – zalecana jest dalsza weryfikacja po zakończeniu pięcioletniego okresu trwałości projektowej.

8.4. CZYNNIKI UTRUDNIAJĄCE REALIZACJĘ INTERWENCJI WRAZ ZE WSKAZANIEM ORAZ OCENĄ ZASTOSOWANYCH ŚRODKÓW ZARADCZYCH

Średnio ponad ¼ ankietowanych beneficjentów natknęła się na trudności podczas realizacji projektu. W przypadku beneficjentów działania VI.1 – 25% z nich doświadczyło trudności, podobnie wyglądał rozkład odpowiedzi w odniesieniu do beneficjentów działania VI.2 – 26%. Największej liczby problemów podczas realizacji interwencji doświadczali ankietowani beneficjenci działania VI.3 – 30 %.

Zrealizowane badania jakościowe pozwoliły na wytypowanie kluczowych czynników utrudniających realizację interwencji. Przykładowo, negatywne konsekwencje pandemii COVID-19 stały się utrudnieniem na kilka różnych sposobów – wskazywano na:

- **Trudności w kontynuowaniu prac/ znalezieniu wykonawców z uwagi na wybuch pandemii COVID-19:**

Wybuch pandemii powodował, że mieliśmy problem z wyłonieniem wykonawców. Przetargi musieliśmy ogłaszać na części.

Źródło: IDI

- **Problemy z dostępnością towarów/ półproduktów w wyniku wybuchu pandemii COVID-19:**

Mierzyliśmy się już między innymi z pandemią, tam się wysypał temat między innymi dostępności, płyt granitowych, które miały być z Chin.

Źródło: IDI

- **Przestoje związane z niską partycypacją mieszkańców w kulturze w wyniku wybuchu pandemii COVID-19 (w latach 2020-2021) - w tym trudności ze zliczaniem frekwencji online:**

Jeżeli chodzi o wskaźniki, to na pewno wyzwaniem było uczestnictwo w kulturze (...) [podczas pandemii] zastanawiano się nad zaliczaniem online, jak liczyć te online uczestnictwa.

Źródło: IDI

- **Nieprzewidziany wzrost cen towarów i usług (inflacja):**

Pomiędzy 2018 a 2022 ceny poszły w gór (...) i to było nie do przewidzenia. Mimo że zakładaliśmy pewną górkę w budżecie projektu, to (...) nikt nie przewidywał ponad 100% wzrostów cen materiałów i usług. Wykonawcy wykorzystują to, że pojawiły się różne środki rządowe na inwestycje, bo to dodatkowo zwiększyło podaż robót, więc wykonawcy mogli sobie wybierać takowe kąski i jeszcze windować te ceny, W tym czasie, w którym byliśmy, uważam że zrobiliśmy wszystko, żeby z jednej strony zrealizować dane zadanie, a z drugiej strony jednak w miarę wykorzystywać te środki efektywnie. Teraz, w tych nowych przetargach, które udało nam się ostatnio rozstrzygnąć, widzimy, że znowu zaczyna się konkurencja na rynku i znowu te wartości z przetargów spadają.

Źródło: IDI

Innym rodzajem trudności dotyczących przede wszystkim beneficjentów działania VI.3 były nieoczekiwane **katastrofy budowlane bądź inne problemy związane ze stanem technicznym budynków planowanych do rewitalizacji** skutkujące odstąpieniem od wykonania zadania/ części zadania w projekcie:

- Z jednej strony opisywano sytuacje związane z zawaleniem się budynku (często zabytkowego) w trakcie prowadzonych prac:

Mieliśmy kłopoty, takie typowo inwestycyjne – chociażby to, że nam się trzy budynki złożyły w trakcie remontu. Katastrofa budowlana, nie ma budynku.

Źródło: IDI

- Z drugiej zaś, określony obiekt (w większości zabytkowy) okazał się być w zbyt złym stanie technicznym jeszcze przed momentem rozpoczęcia prac przez ekipę budowlaną – np. w wyniku przeprowadzenia kolejnej ekspertyzy:

Była ekspertyza wstępna i jak się potem okazało, był też zrobiony projekt techniczny, który nie był doskonały, ale to wyszło dopiero na etapie realizacji. Okazało się, że pogłębienie piwnic ośrodka kultury może wiązać się z tym, że zostaną one w całości zalane.

Groziło to tak naprawdę problemami technicznymi z utrzymaniem całego budynku, nie tylko samych piwnic.

Źródło: IDI

Istotną barierę dla beneficjentów działania VI.3 stanowiły **problemy związane z nieuregulowaną własnością budynków/ gruntów**. Zdarzały się sytuacje, że prawa do nieruchomości zostały w sposób nieoczekiwany zgłoszone w trakcie trwania prac, bądź sami mieszkańcy nieruchomości gminnych nie wyrazili zgody na relokację z uwagi na planowane prace remontowe.

Zrewitalizowaliśmy ponad 13 budynków i prace dzieją się jeszcze tylko przy Narutowicza 15, gdzie ze względu na wytyczne konserwatora konieczne było usunięcie facjaty wtórnej z dachu, co powodowało konieczność likwidacji lokalu mieszkalnego. Mieszkańcy tego lokalu na to się nie zgodzili, poszli do sądu i trwa sprawa sądowa. Nie możemy zakończyć połowy obiektu ze względu na brak możliwości likwidacji tej facjaty.

Źródło: IDI

Trudnością dla beneficjentów działania VI.3 były również **pojedyncze opóźnienia w harmonogramie związane z prowadzonymi wykopaliskami archeologicznymi**.

Natomiast oczywiście wszystko było pod opieką archeologów i no po zewidencjonowaniu tego, co potrzeba, ale prace chyba jakoś drastycznie czy istotnie się nie zatrzymały.

Źródło: IDI

Pytani o zastosowane środki zaradne wobec zaistniałych trudności, ankietowani beneficjenci wymieniali:

- Beneficjenci VI.1 – aneksowanie umów celem zmian w harmonogramie oraz rozproszenie swojej dotychczasowej działalności statutowej poprzez podjęcie współpracy z innymi ośrodkami kultury;
- Beneficjenci VI.2 – negocjację umów celem zmian w harmonogramie oraz rezygnację z realizacji zadań niekwalifikowanych w projekcie (przy czym 2/3 ankietowanych z działania VI.2 twierdzi, że nie podjęto żadnych środków zaradczych);
- Beneficjenci działania VI.3 – w pierwszej kolejności decydowali się na zwiększenie wkładu finansowego z budżetu gminy (bądź na znalezienie alternatywnych źródeł finansowania), kolejno: aneksowanie umów celem wydłużenie terminów realizacji czy też np. zakup działki (w przypadku napotkanych problemów własnościowych).

Badania jakościowe potwierdzają wyniki ankiety. W przypadku obiektów kulturalnych i turystycznych pierwszym krokiem wobec trudności związanych z opóźnieniami (z uwagi na ww. bariery) były negocjacje w zakresie aneksowania umowy – a tym samym wydłużenia harmonogramów realizacji. W przypadku działań rewitalizacyjnych

(VI.3) pierwszym krokiem wobec trudności natury finansowej (problem występujący najczęściej) było sięgnięcie do budżetu gminy celem kontynuacji rozpoczętych prac, a kolejno aneksowanie umów (wydłużenia harmonogramu prac).

Wobec wylistowanych trudności wprowadzone środki zaradcze były adekwatne i tym samym skutecznie przysłużyły się do finalizacji projektów oraz osiągnięcia założonych wartości wskaźników. W sposób szczególny dotyczy to negatywnych konsekwencji pandemii COVID-19, z którymi poradzono sobie stosunkowo dobrze – w większości bez uszczerbku na ostatecznym efekcie interwencji. Pewnym rodzajem barier – takim jak nieoczekiwane katastrofy budowlane w trakcie – nie sposób przeciwdziałać, stąd jedyną słuszną drogą w perspektywie beneficjentów było usunięcie określonego zadania w projekcie. Z drugiej strony, **warto rozważyć pełniejszą ekspertyzę w odniesieniu do budynków zabytkowych, aby uniknąć sytuacji wpisywania do projektu obiektów, których stan techniczny budzi zbyt dużo wątpliwości względem trwałości inwestycji.** Podobna sytuacja dotyczy własności gruntów – warto wyjść naprzeciw potencjalnym trudnościom (np. zlecając wnikliwą analizę i uwzględniając konieczność kontaktu z właścicielami/ współwłaścicielami bądź najemcami) odpowiedni czas przed złożeniem wniosku o dofinansowanie.

8.5. NAKŁADY FINANSOWE W RAMACH POSZCZEGÓLNYCH DZIAŁAŃ OP VI (W TYM KONTRAKTACJA, CERTYFIKACJA, ALOKACJA)

Zgodnie z informacjami zawartymi w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020²¹⁷ łączna kwota wkładu finansowego Unii Europejskiej w realizację OP VI została zaplanowana na poziomie 1 126 033 291,27 zł²¹⁸ w całości z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego z przeznaczeniem na region słabiej rozwinięty. Kwota ta została rozdzielona pomiędzy trzy cele tematyczne wchodzące w skład analizowanej osi, zgodnie z następującymi proporcjami:

- CT6 *Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami*: 12,32%,
- CT8 *Promowanie trwałości i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników*: 19,75%,
- CT9 *Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją*: 67,93%.

²¹⁷ Wersja 11 z dnia 31 marca 2023 r.

²¹⁸ Kwotę przeliczono po średnim kursie euro: 4,1749 zgodnym z Rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2015 roku w sprawie średniego kursu złotego w stosunku do euro stanowiącego podstawę przeliczania wartości zamówień publicznych

Biorąc pod uwagę podział na poszczególne działania OP VI²¹⁹ **największa kwota została przeznaczona na działanie VI.3 Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego – 764 969 770,11 zł.** Nieco mniejsze fundusze przeznaczono na działanie VI.2 *Rozwój gospodarki turystycznej* – 222 379 584,64 zł. Najniższą kwotą finansowania charakteryzowało się działanie VI.1 *Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury* – 138 683 936,52 zł. Szczegóły dotyczące alokacji finansowej UE w podziale na poszczególne działania i poddziałania osi VI zawiera poniższa **tabela 18.**

Tabela 18. Alokacja finansowa UE na poszczególne działania i poddziałania OP VI RPO WŁ 2014-2020

Działanie	Wkład UE [PLN]	Procent całego wkładu [%]
VI.1 Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury	138 683 936,52	12,32
VI.1.1 Projekty zidentyfikowane w strategii ZIT	78 408 450,38	6,96
VI.1.2 Cały obszar województwa łódzkiego	60 275 486,14	5,35
VI.2 Rozwój gospodarki turystycznej	222 379 584,64	19,75
VI.3 Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego	764 969 770,11	67,93
VI.3.1 Projekty zidentyfikowane w strategii ZIT	330 650 000,90	29,36
VI.3.2 Cały obszar województwa łódzkiego z wyłączeniem miasta Łodzi	170 055 337,50	15,10
VI.3.3 Projekty wynikające z Programu Rewitalizacji miasta Łodzi	264 264 431,71	23,47
Suma	1 126 033 291,27	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie SZOOP RPO WŁ 2014-2020

W sprawozdaniu z realizacji RPO WŁ 14-20 za 2022 r.²²⁰ wskazano, że **poziom alokacji, a więc dostępnych środków w ramach OP VI wynosił 1 255,8 mln zł, natomiast kontraktacja (wartość podpisanych umów) osiągnęła poziom 1 171,4 mln zł, co przekłada się na 93,28% wykorzystania alokacji. Do zakończenia 2022 roku certyfikacja środków osiągnęła poziom 969,6 mln zł, a więc 77,21% łącznej alokacji na szóstą oś priorytetową RPO województwa łódzkiego.**

W **tabeli 19** przedstawiono szczegółowe dane dotyczące finansowania OP VI zgodnie z danymi przedstawionymi w Sprawozdaniu rocznym z wdrażania RPO WŁ 2014-2020 za rok 2022. Do końca 2022 roku łączną wartość wszystkich poprawnych formalnie wniosków osiągnęła poziom 2 569 191 711,00 zł, w tym 1 298 686 143,00 zł wkładu Unii Europejskiej (115,33% zaplanowanej alokacji). **Od początku trwania perspektywy finansowej zakontraktowano projekty o łącznej wartości 2 245 803 957,00 zł przy 46,47% wkładzie UE, tj. 1 043 725 000,00 zł. Kwota ta stanowiła 92,69 %**

²¹⁹ Zgodnie z informacjami zawartymi w Szczegółowym Opisie Osi Priorytetowych RPO WŁ na lata 2014-2020 wersja z dnia 13 grudnia 2023 roku.

²²⁰ Sprawozdanie roczne z wdrażania Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020 za 2022r., uchwała nr 3/23 Komitetu Monitorującego Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020 z dnia 30 maja 2023r., Departament Polityki Regionalnej Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego

zaplanowanej alokacji. W analizowanym okresie złożono wnioski do Komisji Europejskiej na łączną sumę 898 730 723,00 zł co stanowiło 79,81% zaplanowanej alokacji.

W kolejnym kroku przeanalizowano dane finansowe zawarte w bazie danych SL2014, aktualne na dzień 19 lutego 2024 roku, zgodnie z którymi w województwie łódzkim w ramach OP VI zrealizowano 137 projektów o łącznej wartości 2 827 591 130,18 zł przy wkładzie UE na poziomie 1 161 430 766,28 zł, co przekłada się na 41,07%. Największy wkład Unii Europejskiej charakteryzował działanie VI.3, w ramach którego dofinansowanie osiągnęło poziom 796 377 181,90 zł, czyli 38,92% łącznej wartości projektów w tym działaniu (**tabela 20**).

Biorąc pod uwagę poszczególne poddziałania szczególnie duży wkład Unii Europejskiej charakteryzował poddziałanie VI.3.1 *Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego – ZIT* (364 240 570,21 zł) oraz VI.3.3. *Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego – Łódź* (254 255 092,91 zł). Szczegółowe dane dotyczące stopnia wykorzystania alokacji w zakończonych projektach w ramach OP VI w podziale na poddziałania prezentuje **tabela 21**.

W ramach OP VI RPO WŁ 2014-2020 rozwiązano 44 umowy o dofinansowaniu. Łączna wartość rozwiązanych umów wynosiła 436 746 387,81 zł przy wkładzie UE na poziomie 216 026 857,33 zł, czyli 49,46% całej kwoty. Najwięcej umów zostało rozwiązanych w działaniu VI.2 (26), na łączną kwotę 236 650 452,18 zł przy 39,65% wkładzie UE. Biorąc pod uwagę średnią wartość projektu największą kwotę odnotowano w działaniu VI.3, gdzie średnia wartość rozwiązywanej umowy wynosiła 11 598 829,11 zł. Dane dotyczące planowanej alokacji w ramach OP VI na projekty z rozwiązanymi umowami w podziale na działania znajdują się w **tabeli 22**.

Poddziałanie VI.3.3 *Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego – Łódź* było jedynym w ramach OP VI, w którym nie rozwiązano żadnej umowy w czasie trwania perspektywy finansowej UE na lata 2014-2022. Najwięcej umów rozwiązano w działaniu VI.2, które zgodnie z informacjami zawartymi w SZOOP RPO WŁ 14-20 nie dzieliło się na poddziałania. Szczegółowe informacje dotyczące planowanej alokacji w ramach OP VI na projekty z rozwiązanymi umowami w podziale na poddziałania znajdują się w **tabeli 23**.

Dodatkowo przeanalizowano nakłady finansowe Unii Europejskiej na projekty w ramach OP VI (wydatki kwalifikowalne w projektach zakończonych) w przeliczeniu na 1 mieszkańca województwa. Wartość ta osiągnęła 552,16 zł i biorąc pod uwagę inne województwa posiadające Oś Priorytetową dedykowaną rewitalizacji był to najwyższy poziom alokacji w kraju (**tabela 24**)²²¹. Świadczy to o dużej skali potrzeb jaką

²²¹ Do porównania użyto jedynie województw, które podobnie jak łódzkie posiadały Oś Priorytetową dedykowaną rewitalizacji (małopolskie, śląskie, warmińsko-mazurskie). Biorąc pod uwagę wszystkie województwa w kraju łódzkie plasuje się na 7 miejscu (wyższe nakłady w przeliczeniu na 1 mieszkańca

charakteryzują się obszary zdegradowane województwa, co w zestawieniu z wysokim poziomem realizacji wskaźników kluczowych wskazanych w SZOOP wskazuje na sukces oraz efektywność podjętych działań. Ponadto z analizy wynika, że w ramach OP VI nie ma zagrożenia nie wykorzystania zaplanowanej alokacji finansowej, co świadczy o racjonalnym i zgodnym z celami użyciu przyznanych środków.

osiągnięto w podlaskim, kujawsko-pomorskim, opolskim, lubelskim, podkarpackim i świętokrzyskim, natomiast tam Osie Priorytetowe miały szerszy zakres niż sama rewitalizacja, a w związku z tym charakteryzowały się wyższym poziomem nakładów).

Tabela 19. Analiza finansowa OP VI na koniec 2022 roku

	Wartość ogółem [PLN]	Koszty kwalifikowalne [PLN]	Koszty kwalifikowalne w odniesieniu do wartości ogółem [%]	Wkład UE [PLN]	Wkład UE w odniesieniu do wartości ogółem [%]	Osiągnięty wkład UE względem zaplanowanej alokacji [%]
Wnioski poprawne formalnie	2 569 191 711,00	1 833 866 574,00	71,38	1 298 686 143,00	50,55	115,33
Wnioski zatwierdzone	2 303 668 071,00	1 648 125 273,00	71,54	1 179 200 505,00	51,19	104,72
Umowy	2 245 803 957,00	1 390 951 433,00	61,94	1 043 725 000,00	46,47	92,69
Wnioski o płatność	1 574 897 527,00	934 927 106,00	59,36	702 510 423,00	44,61	62,39
Wnioski do KE	-	1 016 212 409,00	-	898 730 723,00	-	79,81

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania rocznego z wdrażania RPO WŁ 2014-2020 za rok 2022

Tabela 20. Stopień wykorzystania alokacji w zakończonych projektach w ramach OP VI w podziale na działania

Działanie	Liczba projektów	Wartość projektów	Wkład UE	% wkład UE	Średnia wartość projektu	Średni wkład UE
VI.1	38	266 071 252,80	146 901 540,44	55,21	7 001 875,07	3 865 830,01
VI.2	64	515 483 253,45	218 152 043,94	42,32	8 054 425,83	3 408 625,69
VI.3	35	2 046 036 623,93	796 377 181,90	38,92	58 458 189,26	22 753 633,80
Suma	137	2 827 591 130,18	1 161 430 766,28	41,07	20 639 351,32	8 477 596,83

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014, stan na 19.02.2024 r.

Tabela 21. Stopień wykorzystania alokacji w zakończonych projektach w ramach OP VI w podziale na poddziałania

Działanie	Liczba projektów	Wartość projektów	Wkład UE	% wkład UE	Średnia wartość projektu	Średni wkład UE
VI.1.1	12	152 902 131,71	84 886 885,28	55,52	12 741 844,31	7 073 907,11
VI.1.2	26	113 169 121,09	62 014 655,16	54,80	4 352 658,50	2 385 179,04
VI.2	64	515 483 253,45	218 152 043,94	42,32	8 054 425,83	3 408 625,69
VI.3.1	11	858 087 438,17	364 240 570,21	42,45	78 007 948,92	33 112 779,11
VI.3.2	20	362 368 130,71	177 881 518,78	49,09	18 118 406,54	8 894 075,93
VI.3.3	4	825 581 055,05	254 255 092,91	30,80	206 395 263,80	63 563 773,23

Działanie	Liczba projektów	Wartość projektów	Wkład UE	% wkład UE	Średnia wartość projektu	Średni wkład UE
Suma	137	2 827 591 130,18	1 161 430 766,28	41,07	20 639 351,32	8 477 596,83

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014, stan na 19.02.2024 r.

Tabela 22. Planowana alokacja w ramach OP VI na projekty z rozwiązanymi umowami w podziale na działania

Działanie	Liczba projektów	Wartość projektów	Wkład UE	% wkład UE	Średnia wartość projektu	Średni wkład UE
VI.1	13	142 101 790,06	93 299 905,59	65,66	10 930 906,93	7 176 915,81
VI.2	26	236 650 452,18	93 834 645,82	39,65	9 101 940,46	3 609 024,84
VI.3	5	57 994 145,57	28 892 305,92	49,82	11 598 829,11	5 778 461,18
Suma	44	436 746 387,81	216 026 857,33	49,46	9 926 054,27	4 909 701,30

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014, stan na 19.02.2024 r.

Tabela 23. Planowana alokacja w ramach OP VI na projekty z rozwiązanymi umowami w podziale na poddziałania

Działanie	Liczba projektów	Wartość projektów	Wkład UE	% wkład UE	Średnia wartość projektu	Średni wkład UE
VI.1.1	7	91 118 651,21	59 958 075,95	65,80	13 016 950,17	8 565 439,42
VI.1.2	6	50 983 138,85	33 341 829,64	65,40	8 497 189,80	5 556 971,61
VI.2	26	236 650 452,18	93 834 645,82	39,65	9 101 940,46	3 609 024,84
VI.3.1	1	8 386 592,00	5 795 612,34	69,11	8 386 592,00	5 795 612,34
VI.3.2	4	49 607 553,57	23 096 693,58	46,56	12 401 888,39	5 774 173,39
VI.3.3	0	0,00	0,00	-	0,00	0,00
Suma	44	436 746 387,81	216 026 857,33	49,46	9 926 054,27	4 909 701,30

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014, stan na 19.02.2024 r.

Tabela 24. Nakłady finansowe UE (wydatki kwalifikowalne w projektach zakończonych) w przeliczeniu na 1 mieszkańca województwa posiadającego Oś Priorytetową dedykowaną rewitalizacji

Województwo	Oś Priorytetowa	Wkład UE (wydatki kwalifikowalne) w przeliczeniu na 1 mieszkańca
Łódzkie	VI Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu	552,16 zł
Małopolskie	XI Rewitalizacja przestrzeni regionalnej	325,45 zł
Śląskie	X Rewitalizacja oraz infrastruktura społeczna	369,23 zł
Warmińsko-Mazurskie	VIII Obszary wymagające rewitalizacji	385,92 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS, stan na 31.12.2023r.

9. WNIOSKI

Tabela 25. Odpowiedzi na pytania badawcze

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
1	Jak zmieniał się poziom bezpieczeństwa na obszarach rewitalizacji w wyniku inwestycji poczynionych w ramach OPVI RPO WŁ 2014-2020?	<p>Zadania z zakresu poprawy bezpieczeństwa stanowiły kontynuację przedsięwzięć realizowanych przed 2014 rokiem bądź – w przypadku braku wcześniejszych kompleksowych działań w tym zakresie na OR – traktowane były priorytetowo, z uwagi na zgłaszane przez mieszkańców poczucie zagrożenia (dotyczy bezpieczeństwa materialnego, jak i nietykalności cielesnej).</p> <p>Wnioski uzyskane z badań wskazują, że realizacja projektów w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 zdecydowanie przyczyniła się do poprawy poziomu bezpieczeństwa na OR.</p>	<p>PB 1.1 Jak na przestrzeni lat 2014-2020 zmieniał się odsetek popełnianych przestępstw/wykroczeń?</p>	<p>Zebrane wartości wskaźników w przypadku wybranych do analizy gmin świadczą o poprawie w zakresie bezpieczeństwa. Niekorzystne tendencje obserwuje się jedynie w trzech gminach (z listy analizowanych – tj. Drzewicy, Kutnie oraz w Poddębicach), zaś stolica regionu mimo posiadania wskaźnika <i>Liczba popełnianych przestępstw na obszarze rewitalizacji</i> – nie monitoruje jego wartości (brak danych dotyczy zarówno wartości bazowej, jak i osiągniętej).</p> <p>Trudności w ocenie zmiany nastęca dowolność samorządów w wyborze wskaźników (przyjęcie innych wskaźników do monitoringu tych samych procesów – dotyczy wszystkich analizowanych zjawisk), co w konsekwencji uniemożliwia porównanie osiągniętych efektów pomiędzy gminami.</p>
			<p>PB 1.2 Jakie inwestycje były podejmowane w celu poprawy bezpieczeństwa i które są oceniane jako najbardziej skuteczne?</p>	<p>Podejmowane w celu poprawy bezpieczeństwa inwestycje można podzielić na cztery główne kategorie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Działania mające na celu poprawę bezpieczeństwa komunikacyjnego – zarówno z perspektywy pieszego, rowerzysty jak i kierowców – dotyczy wyprowadzenia ruchu tranzytowego z centrum miast, uspokojenie ruchu kołowego, budowy ciągów pieszych oraz rowerowych, naprawy nawierzchni ulic i torowisk; • Działania polegające na porządkowaniu przestrzeni publicznej – w tym porządkowaniu miejsc parkingowych,

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
				<p>drzewostanu i wprowadzeniu tzw. małej infrastruktury typu ławki, kosze na śmieci etc.;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Działania polegające na wymianie/ montażu oświetlenia; • Działania polegające na montażu monitoringu. <p>Wyniki badania ewaluacyjnego wskazują że największy wpływ na poprawę poziomu bezpieczeństwa miało zainstalowanie monitoringu miejskiego, w dalszej kolejności zagospodarowanie terenu i poprawa bezpieczeństwa komunikacyjnego. Należy zauważyć, że znaczna część działań podejmowanych przez gminy w kontekście montażu oświetlenia, monitoringu czy poprawy bezpieczeństwa komunikacyjnego i zagospodarowania przestrzeni publicznej prowadzona była w analizowanym czasie (2014-2020) także w oparciu o inne źródła finansowania.</p>
			PB 1.3 Jak zmieniło się poczucie bezpieczeństwa wśród mieszkańców obszarów rewitalizacji i co miało na to największy wpływ?	<p>Wyniki badania ewaluacyjnego wskazują, że podniesienie poziomu bezpieczeństwa to najbardziej wyraźna zmiana, jaka jest obserwowana na obszarach rewitalizacji w analizowanym okresie. Na pozytywne zmiany wskazują sami realizatorzy projektów w ramach działania VI.3 – 75% ankietowanych jest zdania, że prowadzona rewitalizacja wpłynęła na poprawę poczucia bezpieczeństwa wśród mieszkańców OR.</p>
2	Jak zmieniła się struktura mieszkaniowa,	Część samorządów województwa łódzkiego (jednocześnie beneficjentów	PB 2.1 W jakich branżach w największym	Wyniki badań jakościowych wskazują, że w związku z realizacją interwencji z zakresu rewitalizacji (niezależnie od źródła finansowania projektów) można mówić o pobudzeniu wzrostu

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
	struktura działalności gospodarczej na obszarach rewitalizacji w wyniku inwestycji poczynionych w ramach OPVI RPO WŁ 2014-2020?	<p>działania VI.3) prowadziła rewitalizację przynajmniej częściowo skoncentrowaną na poprawie stanu zasobów mieszkaniowych gminy. W przypadku Łodzi mowa o rewitalizacji obszarowej centrum oraz rewitalizacji osiedla robotniczego Księży Młyn. Istotne zmiany w obrębie mieszkalnictwa widoczne są również na przykładzie Zgierza (dotyczy przede wszystkim obszaru Parku Kulturowego Miasto Tkaczy) czy Bełchatowa (Kamienice Tkaczy).</p> <p>Pozostałe z analizowanych 10 gmin rewitalizację zasobu mieszkaniowego realizowały jako działanie uzupełniające – wiązało się to m.in. z termomodernizacją budynków mieszkalnych pozostających w zasobach gminy bądź tworzeniem mieszkań chronionych/ treningowych.</p> <p>W przypadku struktury</p>	<p>stopniu zwiększyła, a w jakich zmniejszyła liczba podmiotów gospodarczych?</p> <p>PB 2.2. W jakim stopniu podejmowane interwencje miały wpływ na rozwój branży turystycznej i okołoturystycznej (usługi hotelarskie, gastronomiczne itp.)?</p>	<p>mikro przedsiębiorczości na OR. Mowa przede wszystkim o działalności usługowej – takiej jak usługi gastronomiczne czy pielęgnacyjne (gabinety fryzjerskie czy kosmetyczne).</p> <p>Pytanie badawcze implikuje odpowiedź dotyczącą efektów interwencji realizowanych w ramach działania VI.2 (nakierowanych na wsparcie obiektów turystycznych). Warto podkreślić przy tym, że jedynym wskaźnikiem z puli wskaźników kluczowych działania VI.2, który nie osiągnął wartości docelowej był właśnie wskaźnik <i>Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach</i> - jego wartość osiągnięta wyniosła 71,66%.</p> <p>W przypadku działania VI.3 podejmowane interwencje miały w większości pośredni wpływ na rozwój branży turystycznej i okołoturystycznej. W odniesieniu do wskaźników – beneficjenci działania VI.3 musieli wykazać się osiągnięciem wskaźnika <i>Liczba przedsiębiorstw ulokowanych na zrewitalizowanych obszarach</i>. Był to jednocześnie wskaźnik, którego stopień realizacji wyniósł najmniej w całym działaniu i wśród wszystkich kluczowych wskaźników (55,88%).</p> <p>Z danych jakościowych wynika, że znaczna część nowych zadań będących skutkiem prowadzonej rewitalizacji została rozdysponowana pomiędzy funkcjonujące kadry (jako dodatkowe zadanie stanowiskowe – dotyczy urzędników bądź pracowników jednostek podległych gminie). Inni nawiązali</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		<p>działalności gospodarczej na OR, trudno wskazywać na jednoznaczne zmiany. Zdaniem przedstawicieli OPS, jak i samych mieszkańców – obserwowana struktura gospodarcza pozostaje bez zmian. Połowa ankietowanych beneficjentów działania VI.3 wskazuje, że powstanie nowych miejsc pracy w wyniku działań rewitalizacyjnych <u>nie</u> dotyczy projektów, jakie realizowali (odpowiedź: nie dotyczy/ciężko powiedzieć).</p> <p>W odniesieniu do pozostałych wypowiedzi beneficjentów VI.3, zakłada się, że wiążą się one z obserwowaną zmianą, która koreluje z interwencjami rewitalizacyjnymi, ale nie jest ich bezpośrednim wynikiem. W tej grupie 1/4 badanych wskazuje na gastronomię jako na branżę, w jakiej wzrost zatrudnienia na OR jest najbardziej widoczny.</p>	<p>PB 2.3 W jakim stopniu podejmowane inwestycje przyczyniły się do powstawania nowej zabudowy mieszkaniowej i osiedlania się nowych mieszkańców?</p>	<p>współpracę z organizacjami pozarządowymi (rzadziej przedsiębiorcami komercyjnymi) , w tym podmiotami ekonomii społecznej – co wiązało się zarówno z możliwością rozdysponowania nowych zadań, jak i umożliwiło osiągnięcie wymaganego wskaźnika. Nowo ulokowane przedsiębiorstwa (współpracujące z samorządem) w większości realizują cele statutowe gminy poprzez prowadzenie działań związanych z kulturą i rozrywką – co częściowo może przekładać się na usługi turystyczne (odbiorcami działań kulturalnych są bowiem zarówno mieszkańcy, jak i turyści).</p> <p>Jedynie cztery gminy (z 10 analizowanych) dostarczyły danych dotyczących liczby mieszkań będących w zasobie gminy na obszarze rewitalizacji. Na ich podstawie nie obserwuje się żadnych zmian ilościowych. Z drugiej strony, z przeprowadzonych wywiadów wiadomo, że w przypadku Łodzi liczba ta z wysokim prawdopodobieństwem uległa zmianie z uwagi na przeprowadzane łączenia oraz podziały lokali mieszkalnych (dostosowanie do konieczności przyłączy mediów, powiększanie lokali o niewielkim metrażu, zmniejszanie tych, o metrażu nadmiarowym).</p> <p>Analizując obszar mieszkalnictwa, warto zwrócić również uwagę na zmiany w liczbie ludności na obszarach rewitalizacji. Wartość tego wskaźnika spadła w przypadku prawie wszystkich gmin – wyjątek stanowi Kutno (wzrost liczebności mieszkańców o 147 osób) – co wiąże się ze zmniejszeniem potrzeb mieszkaniowych ludności w porównaniu z rokiem bazowym.</p> <p>Należy przy tym podkreślić, że rewitalizacja budynków</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
				<p>mieszkalnych w większości przypadków nie wiązała się z powstaniem nowej zabudowy, a z poprawą stanu technicznego obecnie funkcjonującej. Rewitalizacja obszarowa prowadzona w Łodzi była na tyle kompleksowa, że koniecznym stało się przeniesienie mieszkańców lokali gminnych na czas remontu w inne miejsce. Jak się okazało, wbrew początkowym założeniom, znaczna część mieszkańców remontowanych kamienic nie zdecydowała się na powrót do odnowionych lokali. Wśród wymienianych przyczyn pojawia się niechęć do kolejnej relokacji (powody logistyczne, finansowe i emocjonalne) oraz poczucie, że wyprowadzka z obrębu śródmieścia stanowić może symboliczną granicę pozwalającą na rozpoczęcie nowego życia.</p> <p>Warto podkreślić (szczególnie w aspekcie wykluczenia społecznego z uwagi na ubóstwo), że osoby zadłużone zamieszkujące dotychczas obszary rewitalizacji nie posiadają żadnego stosunku prawnego do zajmowanego dotychczas lokalu po zakończeniu remontów nie mają prawa powrotu do dotychczasowego miejsca zamieszkania. Dla nich przeznaczone są mieszkania socjalne ulokowane, paradoksalnie, w większości poza śródmieściem (dot. m.in Łodzi).</p> <p>Z uwagi na powyższe, pewien zasób lokali w strefie śródmiejskiej Łodzi pozostał do dyspozycji – w obecnym czasie (harmonogram prac uległ wydłużeniu do połowy roku 2024) nie jest możliwe oszacowanie, kto i kiedy stanie się nowym mieszkańcem rewitalizowanych lokali. Podkreśla się tu jednocześnie konieczność podjęcia działań przeciwdziałających</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
				powszechnie występującym w Polsce i na świecie procesom gentryfikacji - dotyczy napływu nowej warstwy społecznej (zamożnej, o wysokim statusie). Proces ten sprzyja podziałom i potęguje zjawisko wykluczenia społecznego.
3	Czy powiodło się wprowadzenie lub przywrócenie na obszarach zdegradowanych miejskich i wiejskich, funkcji społecznych (edukacyjnych, kulturalnych, rekreacyjnych) i gospodarczych?	<p>Wprowadzenie bądź przywrócenie funkcji edukacyjnych, kulturalnych i rekreacyjnych na OR w sposób szczególny łączy ze sobą projekty realizowane w ramach wszystkich trzech działań osi VI RPO WŁ 2014-2020, szczególnie uwidacznia się tu wpływ równoległe prowadzonych projektów z zakresu działania VI.1 (komplementarnie).</p> <p>Najbardziej korzystną zmianę w zakresie nadania/ przywrócenia funkcji obserwuje się na przykładzie Łodzi. W ramach prowadzonej rewitalizacji obszarowej oraz rewitalizacji osiedla Księży Młyn, wprowadzonych zostało wiele nowych funkcji z zakresu kultury, rekreacji i edukacji. Innym</p>	PB 3.1 Jakiego rodzaju nowe usługi edukacyjne/ kulturalne/ rekreacyjne zostały wprowadzone na obszarach zdegradowanych?	<p>Jednym z częstszych zadań w projektach w ramach działania VI.3 była rewitalizacja przestrzeni publicznej – dotyczy to głównie parku miejskiego/ placu znajdującego się na OR (a tym samym w strefie śródmiejskiej – m.in Zgierz, Ozorków, Rawa Mazowiecka, Bełchatów) oraz terenów wokół istniejącego zbiornika wodnego (np. Zgierz, Skierniewice). Powszechnie budowano alejki dla pieszych i rowerzystów, siłownie plenerowe, place zabaw. Celem podniesienia poziomu bezpieczeństwa terenów zielonych wymieniono oświetlenie, zamontowano monitoring i przerzedzono zieleń (wycinka gęstych niskich zarośli). W przypadku terenów wokół zbiorników wodnych finansowana była budowa dróg rowerowych łączących teren (ulożony często na obrzeżach miasta) ze strefą śródmiejską. Powstały boiska, place zabaw, siłownie, skate-park'i, wypożyczalnie sprzętu wodnego i kąpieliska strzeżone. Tego typu działania stały się bodźcem do rozwoju mikro przedsiębiorczości – na zrewitalizowanych terenach lokowane są budki gastronomiczne, mobilne kawiarnie i lodziarnie. Lokalne ośrodki kultury starają się wykorzystać nowo odzyskaną przestrzeń na organizację imprez plenerowych – pikników, koncertów, festynów, etc. Nowo zrewitalizowany teren przyciąga mieszkańców chcących spotkać się z bliskimi i wypocząć w przyjemnym otoczeniu (dotyczy szczególnie rodzin z dziećmi).</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		przykładem ośrodków, które dobrze radzą sobie z nadaniem nowych funkcji jest Zgierz, Bełchatów i Rawa Mazowiecka.		<p>Duże znaczenie dla mieszkańców ma rozwój działalności bibliotek publicznych oferujących zajęcia edukacyjno-kulturalne adresowane do dzieci, młodzieży i dorosłych.</p> <p>Warto zwrócić uwagę na Łódź, która przywraca funkcje społeczne w sposób niemalże modelowy – w ramach projektów z działania VI.3 powstały: świetlice artystyczne dla dzieci, świetlice środowiskowe, pracownie twórcze, Centra Aktywności Lokalnej czy Centrum Sztuki Współczesnej dla dzieci i młodzieży przy nowej siedzibie Teatru Pinokio.</p>
			<p>PB 3.2 Jak użytkownicy/ pracownicy oceniają dostępność (poprawę dostępności) do usług edukacyjnych/ kulturalnych, rekreacyjnych oraz do usług handlowych (sklep), gastronomicznych oraz innych usług gospodarczych</p>	<p>Dostępność do oferty zajęć w czasie wolnym (dzieci i dorośli) oceniona została jako niepodlegająca większym zmianom w ciągu ostatnich lat; (przedstawiciele OPS). Podobne zdanie mają ankietowani w kontekście dostępnej oferty kulturalno-rozrywkowej – większość badanych, niezależnie od kategorii gminy, nie obserwuje zmian.</p> <p>Z drugiej strony przedstawiciele samorządów i instytucji publicznych wskazują na istotne zmiany w dostępie do usług kulturalnych i rekreacyjnych. Przy czym szczególnie znaczenie mają tu projekty polegające na rewitalizacji ośrodków kultury w niewielkich gminach. Działania polegające na poszerzeniu oferty, doposażeniu pracowni czy modernizacji budynku postrzegane są w kategoriach sukcesu, który bezpośrednio przekłada się na zwiększenie dostępu mieszkańców do kultury i rozrywki.</p> <p>Nie upatruje się zmian w dostępie mieszkańców OR do podstawowych usług handlowych i usługowych. Co ważne – zdarza się, że powstają na terenach OR</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółwiające	Wnioski uszczegółwiające
			(np. fryzjer)?	<p>mikroprzedsiębiorstwa (w wyniku działań rewitalizacyjnych) dysponują ofertą adresowaną do innych mieszkańców niż autochtoni OR (produkty/ usługi zbyt drogie dla społeczności zamieszkującej lokale gminne).</p>
			<p>PB 3.3 Jak zmieniły się wyniki w egzaminach na zakończenie szkoły podstawowej w szkołach znajdujących się na obszarach rewitalizacji i co miało na to wpływ?</p>	<p>Na podstawie przeprowadzonej analizy danych zastanych, jak i zrealizowanych badań terenowych wynika, że działania edukacyjne skierowane do dzieci i młodzieży np. w formie dodatkowych zajęć pozalekcyjnych (w tym wyrównujących) nie znalazły miejsca w realizowanych projektach z zakresu rewitalizacji. Miasto Łódź współpracowało ze szkołami zlokalizowanymi na OR, aczkolwiek nie w obszarze funkcji edukacyjnych a w ramach przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – dotyczy wprowadzania do klas dzieci z rodzin relokowanych/ ponownie zasiedlających dany kwartał.</p> <p>Przedstawiciele OPS również nie dopatrują się żadnych zmian w kontekście oferty edukacyjnej na poziomie szkolnictwa podstawowego.</p> <p>Z drugiej strony, rozmówcy z gmin wiejskich, jako na istotne zadanie dla obszaru zdegradowanego, wskazywali na konieczność doposażenia szkół podstawowych. Zadanie to traktowane jest w charakterze planów na przyszłość, a jeśli doposażano szkoły w ciągu ostatnich kilku lat, to ze środków innych niż oś VI RPO WŁ 2014-2020. Z innych źródeł finansowania realizowano również szeroko zakrojoną termomodernizację publicznych placówek szkolnych i przedszkolnych.</p> <p>Część wybranych do analizy gmin prowadzi monitoring wyników</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
				z egzaminów zakończenia szkoły podstawowej w podziale na przedmioty: matematykę, język polski i język obcy. Należy jednak podkreślić, że porównanie wartości wskaźników jest tu wyłącznie poglądowe – w roku 2017 weszła w życie reforma edukacji, przywracająca osiem klas szkoły podstawowej w miejsce dotychczasowych gimnazjów. Tym samym wyniki egzaminów z lat 2014-2016 dotyczą uczniów klas szóstych, podczas gdy wartości wskaźników otrzymane po roku 2017 – uczniów dwa lata starszych (klasa ósma).
4	Czy i w jakim stopniu udało się zniwelować negatywne zjawiska społeczne na obszarach poddanych rewitalizacji?	Omawiając wpływ projektów rewitalizacyjnych z osi VI RPO WŁ 2014-2020 na niwelowanie negatywnych zjawisk społecznych należy podkreślić, że proces ten zachodził pośrednio, przede wszystkim jako konsekwencja wprowadzanych zmian infrastrukturalnych . Działania społeczne w projektach prowadzone były wyłącznie w ramach cross-finansingu i miały na celu wspierać/uzupełniać tzw. zadania twarde. W perspektywie pracowników socjalnych - zarówno gmin prowadzących rewitalizację, jak	<p>PB 4.1 . Jak zmieniła się na przestrzeni lat liczba osób korzystających z pomocy społecznej na przestrzeni lat 2014-2020 (spadła czy wzrosła)?</p> <p>PB 4.2 Jakie były główne zidentyfikowane problemy społeczne na obszarach</p>	<p>W perspektywie całego województwa średnia wartość wskaźnika „beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności” odnotowała znaczący spadek – we wszystkich wyróżnionych kategoriach gmin o ponad 50%. Należy przy tym podkreślić, że różnice w średniej wartości wskaźnika pomiędzy kategoriami pozostają nieznaczne. Spadek liczby osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej jest obserwacją wspólną dla całego kraju. Wśród powodów wymienia się m.in. wzrost minimalnego wynagrodzenia, podniesienie wysokości dodatków socjalnych ze strony państwa (m.in 800+), zmniejszająca się liczba mieszkańców gmin oraz przechodzenie osób w wieku emerytalnym z zasiłków na emerytury.</p> <p>Zarówno w gminach miejskich, jak i wiejskich wciąż powszechne są przejawy negatywnych zjawisk/ patologii społecznych. Wśród nich najczęściej wskazuje się na niszczenie mienia, alkoholizm tzw. bierność społeczną – rozumianą jako postawa pasywna wobec świata zewnętrznego, niechęć do zmiany własnej sytuacji życiowej, w tym do podejmowania wyzwań oraz brak troski</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		<p>i gmin nieprowadzących rewitalizacji – nie obserwuje się żanych większych zmian w kontekście eliminacji negatywnych zjawisk społecznych takich jak przestępczość, uzależnienia, przemoc, ubóstwo, itd.</p>	<p>rewitalizacji i jakie działania były podejmowane, aby je zniwelować?</p>	<p>o dobro wspólnoty.</p> <p>Część z analizowanych gmin w ramach procesów rewitalizacyjnych prowadzi monitoring patologii społecznych. Pojawia się tu m.in aspekt uzależnień od alkoholu i narkotyków oraz przemocy w rodzinie (zliczany na podstawie objęcia określonej liczby rodzin procedurą Niebieskiej Karty). Wydawać by się mogło, że osiągnięte wartości wskaźników poświadczają w wielu przypadkach na niekorzyść – odnotowuje się bowiem wzrost liczby osób objętych pomocą społeczną z uwagi na alkoholizm i narkomanie oraz wzrost liczby „niebieskich kart”. Z drugiej strony, dane te mogą świadczyć o większej czujności aparatu samorządowego wobec przejawów negatywnych zjawisk społecznych – więcej zgłoszeń dot. podejrzenia przemocy, większa liczba uzależnionych objęta ochroną.</p> <p>W przypadku kategorii wykluczenia społecznego, najczęściej występującym rodzajem wykluczenia (w przypadku analizowanych gmin) jest wykluczenie z uwagi na ubóstwo i związane z nim bezrobocie, brak kwalifikacji (dotyczy m.in młodzieży pochodzących z rodzin dysfunkcyjnych), zaawansowany wiek sprzężony z niepełnosprawnością oraz niepełnosprawność bez powiązań z wiekiem (w tym rodziny dzieci z niepełnosprawnością). Pojawia się również kategoria kryzysu bezdomności oraz wykluczenia z uwagi na historię alkoholową (w przeszłości).</p> <p>Pytani o działania podejmowane celem przeciwdziałania negatywnym zjawiskom społecznym, ankietowani beneficjenci wskazywali na działalność ośrodków pomocy społecznej (przy</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
				<p>czym w większości przypadków OPS-y realizowały działania społeczne wynikające z celów statutowych bądź dofinansowane z innych osi niż OP VI RPO WŁ 2014-2020) oraz na zniesienie barier architektonicznych – co wiąże się z przeciwdziałaniem wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnościami, ale nie dotyczy takich kategorii negatywnych zjawisk społecznych, którymi są alkoholizm, narkomania, przemoc w przestrzeni publicznej, przemoc domowa, ubóstwo, przestępczość, brak kompetencji opiekuńczo-wychowawczych, etc.</p> <p>W odpowiedziach beneficjentów pojawiają się kwestie dotyczące poprawy bezpieczeństwa (10% badanych), które z pewnością wiążą się z niwelowaniem przestępczości (kradzież, wandalizm, naruszenie nietykalności cielesnej, itd.).</p>
			<p>PB 4.3 Czy i w jakim stopniu na obszarach rewitalizacji zostały wprowadzone nowe usługi społeczne i jaki miały one wpływ na poprawę sytuacji osób wykluczonych społecznie?</p>	<p>W przypadku analizowanych gmin, realizowane projekty rewitalizacyjne wpłynęły na poprawę sytuacji osób wykluczonych społecznie, zarówno w sposób bezpośredni, jak i pośredni – przy czym należy pamiętać, że w ramach osi VI działania miękkie zaprogramowane zostały w charakterze uzupełniającym/ wspierającym. Wśród wprowadzonych rozwiązań mających korzystny wpływ na niwelowanie zjawiska wykluczenia społecznego wyróżnić można:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Budowę mieszkań chronionych/ treningowych – dedykowanych osobom z niepełnosprawnościami, osobom wychodzącym z pieczy zastępczej lub osobom w kryzysie bezdomności; • Rozwój oferty bibliotek publicznych, które stały się czymś w rodzaju lokalnych centrów aktywności

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółwiające	Wnioski uszczegółwiające
				<p>społecznej i instytucjami kultury w jednym;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pojawienie się/ rozbudowa świetlic środowiskowych lub/i budowa centrów aktywności społecznej dedykowanych dzieciom i młodzieży; • Powstanie Klubów Seniora, Miejsc Aktywności Lokalnych/ Centrum Aktywności Lokalnych o profilu senioralnym/ z ofertą adresowaną do seniorów (aktywizacja społeczna osób starszych); • Działania mające na celu poprawę bezpieczeństwa publicznego – wymiana oświetlenia, montaż monitoringu, poprawa bezpieczeństwa komunikacyjnego, uporządkowanie przestrzeni. <p>Szczególnym, modelowym przypadkiem jest Łódź, gdzie w ramach prowadzonej rewitalizacji obszarowej powstało/ zostało zrewitalizowanych wiele różnorodnych obiektów publicznych – począwszy od bibliotek i ośrodków kultury przez Domy Dziennego Pobytu po Centra Aktywności Lokalnej. Wartym uwagi przykładem jest adaptacja dawnej fabryki na nową siedzibę Teatru Pinokio (wraz z powstaniem Centrum Sztuki Współczesnej dla Dzieci i Młodzieży i punktu bibliotecznego z księgarnią).</p>
5	Które formy aktywizacji zawodowej i społecznej prowadzone na obszarach	W perspektywie pracowników socjalnych realizacja projektów rewitalizacyjnych pozostaje bez wpływu na aktywizację zawodową i poziom przedsiębiorczości	PB 5.1 . Jakie grupy społeczne w największym stopniu zyskały na realizacji projektów	Pytani o grupy społeczne, które najwięcej zyskały na prowadzonej w ramach projektu aktywizacji społeczno-zawodowej, ankietowani wskazywali na dzieci i młodzież oraz osoby z niepełnosprawnościami. Tylko 35% badanych przyznało, że w ramach projektu nie była prowadzona aktywizacja społeczna ani zawodowa. Wyniki te można

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
	rewitalizacji przyniosły największe lub najmniejsze efekty?	<p>mieszkańców. Co więcej, to właśnie gminy nieprowadzące procesu rewitalizacji oceniane są znacznie korzystniej pod kątem zarówno aktywizacji zawodowej, jak i wzrostu przedsiębiorczości – w obydwu przypadkach za przyczynę poprawy podaje się powstawanie nowych miejsc pracy/ rozwój przedsiębiorstw.</p> <p>Łącznie 50% ankietowanych beneficjentów działania VI.3 jest przekonanych, że realizacja ich projektu wpłynęła na poprawę struktury gospodarczej OR. Pozytywna zmiana, na jaką wskazują beneficjenci działania VI.3 w kontekście struktury gospodarczej, również uzyskała potwierdzenie w badaniach jakościowych i wizjach lokalnych.</p> <p>Mowa o rozwoju mikro przedsiębiorczości w wyniku działań rewitalizacyjnych na wyznaczonych obszarach rewitalizacji. Należy jednak</p>	z zakresu aktywizacji społecznej i zawodowej?	<p>wytłumaczyć perspektywą efektów pośrednich bądź mniej powszechnymi w regionie działaniami (w ramach cross-financingu) skoncentrowanymi bezpośrednio na aktywizacji społecznej dzieci i młodzieży lub/i osób z niepełnosprawnościami.</p> <p>W przypadku seniorów i osób z niepełnosprawnościami (w ramach przeprowadzonych badań jakościowych) pojawiały się deklaracje utworzenia mieszkań chronionych/ wspomaganych wraz z ich obsługą (tj. opiekun medyczny, asystent osoby niepełnosprawnej, pielęgniarka, etc.). Zaś wśród analizowanych gmin Poddębice wyróżniają się projektem bezpośrednio adresowanym do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (kompleks geotermalny wraz z dodatkowymi usługami).</p> <p>W przypadku dzieci i młodzieży, realizowane w projektach zadania przynoszą wymierne efekty w postaci zaangażowania uczniów w dotychczas niewykonywane czynności/ zajęcia, co przekłada się na ich rozwój fizyczny intelektualny i społeczny oraz wyrabia dobre nawyki na przyszłość. Za przykład takich zadań podaje się utworzenie boisk, stref rekreacji, skate-park`ów, pump-track`ów, kin, kawiarni oraz poszerzenie/ podniesienie jakości oferty ośrodków kultury (w tym przypadku projekty realizowane były zarówno w ramach działania VI.3, jak i przede wszystkim w ramach działania VI.1).</p>
			PB 5.2 Jakie pojawiały trudności/	Podstawową wadą realizowanych działań społecznych była ich krótkotrwałość i punktowość. Działania miękkie, jako uzupełniające, planowo rozpoczynać się miały mniej więcej

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		<p>wyraźnie podkreślić, że rozwój mikro przedsiębiorczości nie jest wynikiem projektów aktywizacyjnych, a ubocznym efektem pozytywnych zmian zachodzących w rewitalizowanej przestrzeni publicznej.</p> <p>Aktywność zawodowa mieszkańców na OR monitorowana jest przez samorządy zgodnie z wskaźnikami założonymi na etapie opracowywania programów rewitalizacji. Istotnym utrudnieniem jest tu dowolność samorządów w wyborze wskaźników – co uniemożliwia porównanie osiągniętych efektów pomiędzy gminami. W zdecydowanej większości analizowanych gmin (poza Drzewicą, która nie prowadzi monitoringu w tym zakresie) bezrobocie spadło w ciągu ostatnich kilku lat. Wyjątkiem jest tu Żychlin oraz Zgierz. W przypadku</p>	<p>bariery we wdrażaniu projektów z zakresu aktywizacji zawodowej i społecznej?</p> <p>PB 5.3 Jakie projekty z zakresu rozwoju przedsiębiorczości były realizowane w ramach RPO WŁ 2014-2020?</p>	<p>w czasie zakończenia prac remontowych/ budowlanych (z uwagi na programowe powiązanie ich z powstającym/ rewitalizowanym miejscem). Jak się okazuje, takie rozwiązanie nie sprzyjało integracji mieszkańców wokół określonego celu, do tego bowiem potrzebny jest czas i zaangażowanie. Te same czynniki sprawiły, że trudno mówić o rzeczywistych skutkach aktywizacji społecznej, jeśli miała ona charakter zrywu a nie metodycznej działalności społecznej.</p> <p>Nierozwiązanym problemem wciąż pozostaje odpłatność za ofertę zajęć edukacyjnych (w tym wyrównawczych) dla dzieci i młodzieży oraz zajęć kulturalnych organizowanych przez miejskie instytucje kultury lub/i organizacje pozarządowe.</p> <p>Inną podnoszoną kwestią jest wciąż niewystarczające zagospodarowanie młodzieży zamieszkującej obszary rewitalizacji. Istotnym czynnikiem może być zarówno brak atrakcyjnej oferty, jak i brak odpowiedniej zachęty skierowanej do młodych (promocja aktywna) w kontekście istniejącej oferty spędzania czasu wolnego.</p> <p>W ramach działania VI.3 nie było realizowanych projektów z zakresu rozwoju przedsiębiorczości – a jeśli takowe występowały (w oparciu o cross-financing) to w minimalnej skali, stanowiąc wyjątek od reguły. Działania związane z aktywizacją zawodową/ rozwojem przedsiębiorczości mieszkańców OR, jeśli były realizowane z wykorzystaniem środków unijnych, to częściej ich źródłem finansowania były inne osie RPO WŁ 2014-2020, np. oś VIII Zatrudnienie lub oś IX Włączenie społeczne.</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		<p>przedsiębiorczości również obserwuje się pozytywne zmiany – aczkolwiek dwa większe ośrodki miejskie (Łódź, Kutno) odnotowują niepokojące spadki wskaźnika. Podobnie niekorzystna sytuacja przedstawia się w przypadku Żychlina i Zgierza.</p> <p>Korzystne zmiany w zakresie spadku bezrobocia odzwierciedlają tendencję ogólnokrajową i związane są przede wszystkim z czynnikami zewnętrznymi. Projekty realizowane w ramach działania VI.3 w przeważającej większości przypadków nie wiązały się z bezpośrednią aktywizacją zawodową osób wykluczonych.</p> <p>W przypadku działania VI.3 zadania „miękkie” (na bazie cross-financing’u) wiązały się przede wszystkim z przygotowaniem mieszkańców OR do procesu rewitalizacji zachodzącego w obszarze</p>		<p>Rozwój mikro przedsiębiorczości nie jest wynikiem projektów aktywizacyjnych, a ubocznym efektem pozytywnych zmian zachodzących w rewitalizowanej przestrzeni publicznej. Przedsiębiorcy korzystają z poprawy walorów estetycznych i wzmocnienia funkcji społecznych zrewitalizowanych miejsc, co skutkuje powstaniem nowych punktów handlowych i usługowych na terenie OR. Proces ten jest ściśle związany z nadaniem/ przywróceniem funkcji społeczno-rekreacyjnych w wyniku prowadzonej rewitalizacji – będąc zarówno bodźcem jak i jednocześnie efektem tej zmiany (działania sprzężone). Co istotne, wskazywani przedsiębiorcy nie wywodzą się z grup wykluczonych społecznie i zawodowo – obszar rewitalizacji stanowi dla nich miejsce prowadzenia działalności.</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		<p>infrastruktury mieszkalnej lub/i przestrzeni publicznej. Miały one na celu integrację społeczności lokalnej, a w dalszej kolejności utworzenie wspólnot – z wizją powstania w przyszłości zintegrowanych różnorodnych grup mogących wspierać się wzajemnie i rozwijać wykorzystując zróżnicowany potencjał swoich członków. W zadania te zaangażowane zostały organizacje pozarządowe działające w partnerstwie z jednostkami samorządu terytorialnego (beneficjenci dotacji w ramach działania VI.3).</p> <p>Jednym z ważniejszych przedmiotów krytyki wobec rewitalizacji prowadzonej w perspektywie finansowej 2014-2020 w województwie łódzkim jest taki sposób jej zaprogramowania, który koncentruje się na estetyce przestrzeni publicznej oraz na wysiłkach zmierzających do integrowania społeczności</p>		

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		lokalnej przy jednoczesnym zaniedbaniu podstawowych potrzeb mieszkańców, jakimi są godne warunki mieszkalne, brak lęków związanych z sytuacją finansową czy problemy zdrowotne (w tym problemy natury psychicznej, przemoc domowa i uzależnienia).		
6	Jak zmienił się stan techniczny obiektów budowlanych znajdujących się na obszarach rewitalizacji?	Remonty budynków użyteczności publicznej to działania, które gminy podejmowały jako jedne z pierwszych w ramach rewitalizacji prowadzonej jeszcze przed 2014 rokiem. Modernizowano wówczas takie obiekty jak budynki urzędu, ośrodki kultur, biblioteki publiczne, szkoły podstawowe i przedszkola. W latach 2014-2020 również podejmowano kroki zmierzające do poprawy stanu technicznego budynków użyteczności publicznej. Należy jednak podkreślić, że prace te wykonywano częściej w oparciu o inne niż działanie VI.3 RPO WŁ	<p>PB 6.1 Jak na przestrzeni lat 2014-2020 zmienił się odsetek budynków użyteczności publicznej na obszarach rewitalizacji wymagających remontów?</p> <p>PB 6.2 Jak mieszkańcy obszarów rewitalizacji oceniają poprawę warunków</p>	<p>Tylko nieliczne gminy monitorowały wskaźnik liczby budynków na OR wymagających remontów. Na przykładzie tych, które to robiły, można zaobserwować zmianę na korzyść – wartość wskaźnika <i>Liczba budynków użyteczności publicznej na OR wymagających remontów na OR</i> spadła m.in w przypadku Ozorkowa (z 16 w 2024 do 8 w 2023) czy Poddębic (z 7 w 2014 do 5 w 2023). Poprawę stanu technicznego budynków użyteczności publicznej na terenach OR potwierdzają badania jakościowe.</p> <p>Stan techniczny obiektów budowlanych w odniesieniu do całych budynków mieszkalnych uległ jednoznacznej poprawie (dachy, okna, wejścia, elewacja, otoczenie). W ramach interwencji (działanie VI.3) remontowano części wspólne obiektów. Chociaż kwalifikowalność wydatków rzeczywiście dotyczyła przestrzeni wspólnych to nie blokowała ona możliwości</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		<p>2014-2020 źródła finansowania. W przypadku dofinansowania z osi VI, projekty mające na celu poprawę infrastruktury publicznej często włączano we wnioski o dofinansowanie w ramach działania VI.1 <i>Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury</i> (dotyczy przede wszystkim budynków będących siedzibą główną/ filią ośrodków kultury).</p> <p>Beneficjenci działania VI.3 pytani o rodzaje działań mające wpływ na poprawę stanu technicznego budynków publicznych wskazywali przede wszystkim na poprawę efektywności energetycznej oraz ogólnie ujętą przebudowę.</p>	<p>mieszkaniowych ? (dotyczy zarówno lokalu mieszkalnego i jego funkcjonalności, jak i budynku, w jakim znajduje się lokal)</p>	<p>przeprowadzenia prac mających na celu poprawę stanu technicznego mieszkań. Zapisy umożliwiały m.in sfinansowanie doprowadzenia do lokalu mieszkalnego ciepła sieciowego, bieżącej wody lub podłączenie mieszkania do systemu kanalizacyjnego. Mimo to część beneficjentów w ramach projektów koncentrowała się na odświeżeniu elewacji czy wymianie stolarki okiennej, podczas gdy w wielu mieszkaniach pozostał stary system grzewczy bądź wciąż brakowało dostępu do podstawowej infrastruktury komunalnej (dotyczy m.in Ozorków, Zgierz, Bełchatów) .</p> <p>Z drugiej strony należy podkreślić obserwowaną korzystną zmianę w sposobie planowania interwencji w oparciu o dbałość o stan techniczny nieruchomości (przykładem jest prowadzona po 2014 roku rewitalizacja Łodzi).</p> <p>Na brak poprawy w zakresie stanu technicznego budynków mieszkalnych wskazują również wyniki ankiety wśród beneficjentów działania VI.3 (95% nie dotyczy).</p> <p>Co istotne, na podstawie danych GUS wynika, że gminy z programem rewitalizacji cechuje wyraźnie niższy wskaźnik podłączeń do wodociągu niezależnie od upływu czasu na przestrzeni analizowanych lat, co może sugerować, że gminy te cechują się wciąż zdecydowanie wyższym stopniem degradacji tkanki miejskiej. Z drugiej strony, jako gminy w większości miejskie, posiadają one wyższy odsetek mieszkań podłączonych do kanalizacji.</p>
			PB 6.3 Jakie zmiany	Jak wynika z odpowiedzi na PB 6.2 – ze środków unijnych rewitalizowano części wspólne budynków. Tym samym

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			infrastrukturalne są wdrażane przez beneficjentów najczęściej i z czego wynika ich powszechność w ramach projektów?	powszechnie odświeżano elewacje (wraz z termomodernizacją), wymieniano stolarkę okienną, remontowano dachy oraz remontowano najbliższe otoczenie budynków (w tym prowadzono działania w zakresie zagospodarowania przestrzeni).
7	Jak realizowane dotychczas działania rewitalizacyjne wpływają na postrzeganie województwa łódzkiego?	<p>Obserwowaną na podstawie przeprowadzonych badań, zmianę w obszarze wzrostu atrakcyjności turystycznej i gospodarczej województwa nie sposób przełożyć na prostą zależność przyczynowo skutkową w odniesieniu do interwencji prowadzonych w ramach RPO WŁ 2014-2020.</p> <p>W analizowanym okresie województwo łódzkie realizowało wiele różnych projektów związanych ze wsparciem rozwoju kultury, turystyki i procesami rewitalizacji, pozyskując środki</p>	<p>PB 7.1 Jakie zmiany na przestrzeni lat 2014-2020 dostrzegają mieszkańcy obszarów rewitalizacji? Jak oceniają te zmiany? W jakim stopniu województwo zmieniłoby się, gdyby nie działania rewitalizacyjne?</p> <p>PB 7.2 Jakie są</p>	<p>Warto zwrócić uwagę na fakt, że w świadomości mieszkańców istnieją znaczne luki w obszarze wiedzy na temat tego, czym jest rewitalizacja i gdzie była prowadzona (co szczególnie istotne – braki te występują również w przypadku osób zamieszkujących gminy, które realizują projekty w ramach działania VI.3, ponieważ ponad 1/5 badanych nie ma pojęcia czy zamieszkuje czy nie obszar rewitalizacji, a tylko niewiele ponad 10% jest przekonanych co do tego, że zamieszkuje OR lub z całą pewnością nie zamieszkuje).</p> <p>Niezależnie jednak od miejsca zamieszkania, ponad 50% wszystkich ankietowanych dostrzegło zmiany na terenie, na jakim mieszka i w zdecydowanej większości przypadków były one określone jako pozytywne. Zaś w przypadku mieszkańców gmin prowadzących projekt/y w ramach działania VI.3 „znaczące zmiany na terenie gminy w ciągu ostatnich pięciu lat” zaobserwowało aż 90% badanych.</p> <p>Pytani o obserwowaną zmianę w kontekście atrakcyjności</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		<p>finansowe z różnorodnych źródeł. Wśród nich znajdują się zarówno źródła unijne (programy ogólnokrajowe oraz pozostałe osie priorytetowe programu regionalnego), rządowe, samorządowe, jak i środki własne z budżetu gminy.</p> <p>Z uwagi na wysoką komplementarność realizowanych projektów, nie jest możliwa jednoznaczna demarkacja pomiędzy efektem interwencji OP VI RPO WŁ 2014-2020 a innymi rodzajami otrzymanego wsparcia.</p>	<p>najbardziej widoczne zmiany, które zasły w województwie łódzkim w wyniku projektów rewitalizacyjnych?</p> <p>PB 7.3 Jak turyści postrzegają zmiany na terenie województwa łódzkiego na przestrzeni lat 2014-2020?</p>	<p>turystycznej województwa mieszkańcy w większości (55%) nie dostrzegają różnicy w perspektywie pięciu ostatnich lat. Zdaniem pozostałych (45%) zmiana występuje i jest ona korzystna (44%).</p> <p>Przyczynami pozytywnej zmiany są, zdaniem ankietowanych, wzbogacenie oferty wydarzeń, imprez i atrakcji, poprawa infrastruktury (w tym rozwój bazy noclegowej i oferty gastronomicznej) oraz zwiększenie liczby „interesujących miejsc, w tym odnowionych zabytków”.</p> <p>W opinii rozmówców, najczęstszym typem turysty są mieszkańcy ościennych województw. Jeszcze bardziej powszechna jest tzw. turystyka wewnętrzna – w ramach regionu. Zdaniem przedstawicieli organizacji turystycznych, osoby spoza województwa łódzkiego kojarzą ten region przede wszystkim z przemysłem, a samą Łódź z biedą i patologią społeczną. Dopiero od niedawna daje się zaobserwować zmiana tego trendu, będąca skutkiem przemian, jakie zachodzą w województwie m.in w wyniku procesów rewitalizacji.</p> <p>Zachodząca zmiana na korzyść (pod względem atrakcyjności turystycznej) jest wyraźna przede wszystkim w stolicy regionu, ale także w przypadku innych miast województwa – korzystnie zmienił się m.in Zgierz, Bełchatów, Rawa Mazowiecka czy Piotrków Trybunalski. Coraz częściej mniejsze miasta województwa stają się destynacjami turystycznymi, szczególnie jeśli w okolicy zlokalizowane jest otwarte kąpielisko, zalew bądź jezioro.</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
				<p>Widoczną zmianę przyniósł wybuch pandemii COVID-19, w efekcie której – z uwagi na obostrzenia sanitarne i brak możliwości uczestnictwa w dużych skupiskach ludzi – wzrosło zainteresowanie turystyką aktywną realizowaną poza dużymi ośrodkami miejskimi. W przypadku województwa łódzkiego należy wyróżnić bogactwo parków krajobrazowych i związaną z nimi turystykę pieszą, rowerową, kajakową i konną.</p> <p>Kolejną cechą wyróżniającą region jest, zdaniem rozmówców, zasobność w wody termalne, na bazie których wybudowane zostały kompleksy geotermalne (w ramach działania VI.3 powstał kompleks geotermalny w Poddębicach). Województwo łódzkie nieodłącznie kojarzy się z dziedzictwem polskiego przemysłu włókienniczego (m.in Łódź, Zgierz) oraz z energią (m.in Łódź, Bełchatów). Zasoby te zmonetyzowane zostały poprzez rozwój branży turystycznej (w oparciu o warstwę edukacyjną) – przykładem jest Centralne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi, Park Kulturowy Miasto Tkaczy Zgierzu, EC-1 w Łodzi oraz PGE Giganty Mocy w Bełchatowie czy rozwój mniejszych prywatnych podmiotów łączących funkcje edukacyjne z wypoczynkowymi, jak np. Energosfera.</p>
8	Czy i jak zmienił się dostęp mieszkańców do usług publicznych w wyniku inwestycji	Ankietowani przedstawiciele OPS z gmin prowadzących rewitalizację <u>nie</u> dostrzegają zmian w dostępie do usług medycznych oraz urzędowych. W kontekście dostępu do usług zdrowotnych także beneficjenci	PB 8.1 Jakie nowe usługi publiczne powstały w wyniku realizacji inwestycji	W wielu gminach wśród nowych usług publicznych można wskazać wprowadzane w ramach rewitalizacji mieszkania treningowe/ chronione adresowane do różnych grup w zależności od projektu – m.in osób wychodzących z kryzysu bezdomności, osób wychodzących z choroby alkoholowej, osób usamodzielniających się po opuszczeniu pieczy zastępczej itd. Innym rodzajem zupełnie nowych aktywności były adresowane

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
	poczynionych w ramach OPVI RPO WŁ 2014-2020?	<p>projektów nie obserwują żadnych zmian w wyniku projektów rewitalizacyjnych finansowanych z RPO WŁ 2014-2020.</p> <p>Zdaniem zdecydowanej większości realizatorów działania VI.3, przewodzona rewitalizacja nie przyczyniła się też do poprawy dostępności opieki nad małymi dziećmi (0-6 lat). Wyjątkiem jest tu m.in Łódź, która działaniami z zakresu rewitalizacji obszarowej objęła także przedszkola miejskie. Z drugiej strony, z badania wynika, że wsparcie takie albo nie było potrzebne (gmina pokrywa zapotrzebowanie rodziców na ww. usługi) bądź projekty tego typu zrealizowane zostały ze środków innych niż wsparcie w zakresie rewitalizacji lub nawet finansowane z innych źródeł niż fundusze strukturalne UE.</p>	<p>w ramach OPVI RPO WŁ 2014-2020?</p> <p>PB 8.2 Jakiego typu usługi publiczne były najczęściej realizowane w ramach programów rewitalizacji? Z czego to wynikało?</p>	<p>do mieszkańców działania edukacyjne związane z ekologią i zdrowym życiem (ogrody permakulturowe, pszczelarstwo, warsztaty kulinarne) bądź działania edukacyjne wykorzystujące technologie cyfrowe (uczestnictwo interaktywne, wirtualna rzeczywistość).</p> <p>W ramach rewitalizacji najmocniej skupiano się na mieszkalnictwie oraz przestrzeniach publicznych – w tym przywracane na nich funkcje społeczne, które wtórnie stały się bodźcem do rozwoju funkcji gospodarczych. W wielu gminach, w ramach działania VI.3 wprowadzano na OR usługi kulturalne oraz rozrywkowe. Dostrzega się również pozytywne zmiany w obszarze dostępności do publicznych usług komunikacyjnych. W pojedynczych przypadkach mowa również o wprowadzeniu usług zdrowotnych i pielęgnacyjnych – np. kompleks geotermalny w Poddębicach.</p> <p>Analizując dostęp do usług publicznych nie należy zapominać o podstawowych usługach komunalnych, jakimi są: dostęp do sieci wodociągowej, sieci kanalizacyjnej czy stan techniczny instalacji elektrycznej oraz system grzewczy. Projekty rewitalizacyjne realizowane w ramach działania VI.3 przyczyniły się do poprawy dostępu mieszkańców do ww. usług w części gmin regionu. Szczególna zmiana widoczna jest w przypadku Łodzi. Przykładowo, w ramach dwuetapowego projektu rewitalizacji Księżego Młyna wymieniona została pełna infrastruktura komunalna (dotyczy wszystkich instalacji). Mniej korzystnie sytuacja przedstawia się w Zgierzu, gdzie środków wystarczyło jedynie do prac związanych z remontem elewacji XIX-wiecznych zabudowań (co wiązało się z powszechną krytyką</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółwiające	Wnioski uszczegółwiające
			<p>PB 8.3 Które grupy w największym stopniu skorzystały z udostępniania usług publicznych? Dlaczego te? Czy są inne grupy, które powinny w tym zakresie zostać objęte wsparciem?</p>	<p>działań fasadowych, które nie odpowiadają na rzeczywiste potrzeby mieszkalne społeczności lokalnej).</p> <p>Beneficjenci projektów realizowanych w ramach działania VI.3 pytani o czynniki wpływające na poprawę dostępu mieszkańców do usług publicznych wskazują przede wszystkim na likwidację barier architektonicznych (50% ankietowanych, którzy deklarują poprawę w dostępie do usług), dopiero w drugiej kolejności wskazuje się na większą liczbę usług – m.in. zwiększenie ilości usług o charakterze kulturalnym, rekreacyjnym i edukacyjno-szkoleniowym. Stąd też można wysnuć wniosek (wsparty jakościowo), że grupą najbardziej zaopiekowaną były w ramach prowadzonych interwencji osoby starsze i/ oraz osoby z niepełnosprawnościami (ruchowymi i niepełnosprawnościami zmysłów). Pod kątem aktywizacji osób starszych otwierano również Centra Aktywności Lokalnej profilowane do tej grupy wiekowej (Łódź) czy podejmowano współpracę z podmiotami adresującymi swoje działania do ww. grupy odbiorców (np. współpraca z Uniwersytetem III Wieku czy Klubami Seniora)</p> <p>Wśród grup społecznych, które w przyszłości powinny zostać objęte szczególnym wsparciem, w wywiadach jakościowych wymieniano przede wszystkim dzieci i młodzież, traktując ich w formie kapitału społecznego na przyszłość. Ankietowani beneficjenci działania VI.3 zwrócili natomiast uwagę na konieczność kontynuacji wsparcia ukierunkowanego na osoby z niepełnosprawnościami oraz seniorów – z uwagi na postępujące starzenie się społeczeństwa.</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
9	<p>W jakim stopniu inwestycje poczynione w ramach OPVI RPO WŁ 2014-2020 przyczyniły się do włączenia społecznych osób zamieszkujących tereny zdegradowane i walki z ubóstwem (w szczególności aktywizacji tych osób na rynku pracy)?</p>	<p>Z danych GUS wynika, że liczba osób żyjąca w ubóstwie w całym kraju istotnie zmalała na przestrzeni lat 2014-2021. Główną przyczyną tej zmiany była korzystna koniunktura gospodarcza całego kraju mająca wpływ na spadek bezrobocia oraz transfery socjalne. Z drugiej strony, od około 3 lat obserwuje się załamanie wzrostu gospodarczego w wyniku kryzysu ekonomicznego związanego z pandemią COVID-19 (m.in gwałtowny wzrost wskaźnika inflacji). Sytuacja gospodarcza od czasu pandemii jest więc nietypowa: wzrost gospodarczy, rzeczywista konsumpcja i inflacja wykazują alarmujące poziomy, a bezrobocie jest bardzo niskie.</p> <p>Jak wynika z odpowiedzi na wcześniejsze pytania badawcze, wpływ działania VI.3 na rozwój gospodarczy wiąże się przede</p>	<p>PB 9.1 Jak zmieniła się na przestrzeni lat 2014-2020 stopa bezrobocia oraz struktura bezrobotnych?</p>	<p>Wskaźniki bezrobocia odnotowują znaczące spadki, co ma związek przede wszystkim ze zmianami w koniunkturze gospodarczej całego kraju. Stopa bezrobocia rejestrowanego wyniosła w końcu grudnia 2014 roku 11,5%, podczas gdy na koniec 2023 wyniosła ona 5,1% (GUS). Mimo odnotowanego spadku, gminy posiadające program rewitalizacji cechowały się i wciąż cechują się najwyższą wartością wskaźnika w przypadku bezrobocia osób młodych (do 30 roku życia), bezrobocia osób 50+ oraz bezrobocia długotrwałego. Świadczy to o wysokim natężeniu negatywnych zjawisk społeczno-ekonomicznych w tychże gminach.</p> <p>W perspektywie regionu wartość wskaźnika „zarejestrowani bezrobotni do 30 roku życia” spadła między 2014, a 2022 rokiem o ok. 2/3 we wszystkich kategoriach gmin. Przy czym, mimo podobnego spadku procentowego, wciąż najwyższą wartością wskaźnika cechują się gminy posiadające program rewitalizacji.</p> <p>Zarejestrowani bezrobotni po 50 roku życia – wartość wskaźnika, podobnie jak w przypadku młodych bezrobotnych, wszędzie odnotowała spadek o ponad połowę wartości (między 50-60%), przy czym najwyższy spadek zauważalny jest w przypadku gmin realizujących projekty w ramach działania VI.3 (-59,86%). Co istotne, zarejestrowanych bezrobotnych po 50 roku życia było (2014) i jest (2023) znacznie więcej w przypadku gmin z programem rewitalizacji niż w przypadku gmin nie posiadających programu rewitalizacji.</p> <p>Wartość wskaźnika długotrwanie bezrobotnych również zmalała między 2014 a 2023 we wszystkich kategoriach o ponad 2/3.</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		wszystkim ze wzrostem mikro przedsiębiorczości na OR. Nie obserwuje się natomiast bezpośredniego związku przyczynowo skutkowego pomiędzy projektami rewitalizacyjnymi realizowanymi w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020, a zmniejszeniem się poziomu ubóstwa na OR.		Podobnie, najwyższe wartości wskaźnika cechowały (2014) i cechują (2023) gminy posiadające program rewitalizacji.
			PB 9.2 Jak zmieniła się struktura osób korzystających ze świadczeń społecznych i jak zmieniły się powody korzystania z pomocy społecznej?	W przypadku beneficjentów świadczeń pomocy społecznej – przedstawiciele OPS gmin prowadzących rewitalizację nie dopatrują się zmian ani w liczbie świadczeniobiorców, ani w ich strukturze. Może się to wiązać z postawieniem pytania o zmianę w wyniku prowadzonych działań rewitalizacyjnych, a nie o obserwowaną zmianę ogółem (np. w wyniku podwyższenia płacy minimalnej, etc.). Odmiennego zdania są reprezentanci gmin nieprowadzących rewitalizacji – zauważają oni zdecydowany spadek liczby świadczeniobiorców oraz minimalną zmianę ich struktury – wzrost liczby świadczeń adresowanych do osób starszych i z niepełnosprawnościami.
			PB 9.3 Jakie były efekty projektów mających na celu włączenie na rynek pracy osób z grup marginalizowanych np. osoby z niepełnosprawnościami, osoby długotrwale bezrobotne itp.?	W ramach osi VI RPO WŁ 2014-2020 nie ma projektów bezpośrednio nakierowanych na włączenie na rynek pracy osób z grup marginalizowanych. Wśród realizowanych projektów, które choćby częściowo wpłynęły na poziom życia mieszkańców wyróżnić należy pełną rewitalizację budynków mieszkalnych prowadzoną w Łodzi – w tym. m.in na osiedlu Księża Młyn. Rodziny zamieszkujące lokale gminne zyskały wyższy standard życia, aczkolwiek wraz z nim wzrosła kwota miesięcznego czynszu.

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			<p>PB 9.4 Jakiego typu miejsca pracy powstawały i dlaczego? Czy pracodawcy kierują swoje oferty do osób z niepełnosprawnościami?</p>	<p>Zdaniem większości badanych, nie obserwuje się istotnego zwiększenia liczby miejsc pracy w wyniku projektów rewitalizacyjnych (działanie VI.3). Wskaźnik dotyczący zatrudnienia w ramach interwencji, często osiągnany był w sposób niepozabawiony trudności. Wśród rozmówców pojawiają się pojedyncze głosy wskazujące, że oparcie monitoringu projektów rewitalizacyjnych o wskaźniki zatrudnienia jest nieadekwatne wobec pozytywnej tendencji koniunktury gospodarczej w Polsce. Ich zdaniem, bezrobocie w ostatnich latach zmalało na tyle, że trudnością dla realizatorów projektów stało się znalezienie pracowników zainteresowanych podjęciem zatrudnienia (bariera w osiągnięciu oczekiwanej wartości wskaźnika).</p> <p>Wśród tych beneficjentów, którzy deklarują utworzenie nowych miejsc pracy – nowe wakaty dotyczą gastronomii, obsługi parkingów oraz działalności administracyjnej.</p> <p>Przebadani rozmówcy wskazują na wysoki stopień otwarcia się na oferty pracy kierowane do osób niepełnosprawnych (przy czym mowa wyłącznie o niepełnosprawności ruchowej).</p>
10	Jak kształtuje się zapotrzebowanie na produkty tradycyjne w województwie łódzkim? Czy dokonano się	Żadnych produktów nie jest w stanie wymienić 88,5% turystów oraz 69,6% mieszkańców. Znajomość produktów tradycyjnych deklaruje 30,4% mieszkańców i 11,5% turystów. Co więcej, do braku dostatecznej wiedzy na	PB 10.1 Jaka jest liczba i jakiego typu produkty tradycyjne są obecne w województwie łódzkim?	<p>Zgodnie z danymi Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi aktualnymi na dzień 01.12.2023 roku w województwie łódzkim obecne były 154 produkty tradycyjne.</p> <p>Produkty te podzielone były na 8 następujących typów:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mięso świeże oraz produkty mięsne (40 produktów) • Orzechy, nasiona, zboża, warzywa i owoce (przetworzone i nie) (20 produktów) • Miody (5 produktów)

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
	zmiana (jeśli tak to jaka) w tym zakresie w okresie realizacji RPO WŁ 2014-2020?	<p>temat pozycji z listy produktów tradycyjnych przyznają się również przedstawiciele instytucji, w tym organizacji turystycznych.</p> <p>Turyści częściej wskazują na całe kategorie artykułów spożywczych wymieniając kolejno: sery, wędliny, chleby i miody. Mieszkańcom łatwiej przychodzi wymienienie konkretnych produktów.</p> <p>Z ogólnego zestawienia wynika, że najbardziej popularnym produktem tradycyjnym jest kolejno: Zalewajka, Żulik, Napój z Jałowca, Prażuchy, Żurek po łódzku i Lody „Kamieniaki”.</p> <p>Mimo braku wiedzy na temat konkretnych towarów, zapotrzebowanie na produkty tradycyjne, jest zdaniem badanych, wzrastające (co jest spójne z tendencjami ogólnokrajowymi).</p>		<ul style="list-style-type: none"> • Oleje i tłuszcze (3 produkty) • Gotowe dania i potrawy (25 produktów) • Napoje (alkoholowe i bezalkoholowe) (20 produktów) • Wyroby piekarnicze i cukiernicze (30 produktów) • Produkty rybołówstwa, w tym ryby (2 produkty) <p>Biorąc pod uwagę sumaryczną liczbę produktów tradycyjnych wpisanych na listę województwo łódzkie zajmuje 6 miejsce spośród wszystkich województw w kraju.</p>
			PB 10.2 Jakiego typu produkty tradycyjne były obecne przed podjęciem interwencji w ramach RPO WŁ 2014-2020?	<p>Przed podjęciem interwencji w ramach RPO WŁ 2014-2020 w województwie łódzkim obecnych było 75 produktów tradycyjnych (stan na 31.12.2013 r.).</p> <p>Biorąc pod uwagę produkty wymienione w poprzednim podpunkcie jedyną kategorią nie posiadającą reprezentacji przed 2014 rokiem były produkty rybołówstwa, w tym ryby. Pozostałe 7 typów produktów był obecne w województwie.</p> <p>W wywiadach respondenci zgodnie stwierdzają brak widocznych powiązań interwencji realizowanych w ramach osi VI RPO WŁ 2014-2020 z rozwojem produktów tradycyjnych w województwie łódzkim. Obserwowana zmiana w liczbie produktów tradycyjnych nie ma związku z realizowanymi interwencjami w ramach OP VI.</p>
			PB 10.3 Do kogo głównie skierowana jest oferta produktów tradycyjnych	<p>Głównymi odbiorcami oferty produktów tradycyjnych są turyści oraz zamożniejsza część społeczności lokalnej. Zdaniem badanych obserwuje się wzrost zainteresowania konsumentów produktami tradycyjnymi, mimo ich wyższej ceny w stosunku do towarów przemysłowych. Jest to związane z tendencją do dbałości o jakość i sezonowość składników spożywczych.</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			i jak ta grupa docelowa zmieniała się na przestrzeni lat 2014-2020?	Dbłość ta wpisuje się przy tym we wschodzący w Polsce trend <i>slow food</i> . Trend ten można ocenić jako wzrastający,
			PB 10.4. Jakie są bariery rozwoju rynku produktów tradycyjnych?	Pytani o bariery rozwoju produktów tradycyjnych beneficjenci działań, deklarują brak wiedzy w tym obszarze lub nie dopatrują się istnienia jakichkolwiek barier. Z wywiadów jakościowych zaś wyłaniają się dwie kluczowe bariery: <ul style="list-style-type: none"> • Niewystarczający poziom współpracy producentów z innymi podmiotami gospodarczymi, celem tworzenia kompleksowej oferty turystycznej (np. z hotelami, agroturystykami, organizacjami event'owymi, punktami informacji turystycznej, etc.); • Niewystarczająca promocja produktów tradycyjnych (np. przez samorzady, organizacje turystyczne, podmioty gospodarcze) – zarówno wśród mieszkańców regionu, jak i wśród przyjezdnych.
11	Czy i w jakim stopniu zwiększył się poziom wykorzystania potencjału endogenicznego (w sektorze turystyki	W świetle danych zastanych, wygląda na to, że zrealizowane dzięki wsparciu UE inwestycje z OP VI nie wpłynęły na zmianę niekorzystnej tendencji raportowanej przez GUS – dotyczy placówek muzealnych, bibliotek, teatrów i instytucji muzycznych oraz	PB 11.1 Jakiego typu (bądź konkretne wskazania) atrakcje są najczęściej wybierane przez turystów odwiedzających	Zgodnie z przyjętym w opracowaniu podziałem atrakcji turystycznych na cztery kategorie największą frekwencją cieszyły się atrakcje tworzone specjalnie dla turystów oraz atrakcje przyrodnicze. Biorąc pod uwagę konkretne obiekty najwyższą liczbę odwiedzających odnotowało Centrum Handlowo-Rozrywkowo-Kulturalne Manufaktura (szacunkowo 13 mln osób rocznie), Miejski Ogród Zoologiczny w Łodzi (ok. 1 mln osób rocznie) Muzeum w Nieborowie i Arkadii (ok. 220 tys. odwiedzających) oraz Ogród Botaniczny

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
	i kultury) województwa łódzkiego?	<p>organizowanych imprez masowych. Z jednej strony, może być to konsekwencja nieścistości w monitoringu danych. Z drugiej zaś, należy mieć świadomość, że zachodząca dzięki wsparciu w ramach OP VI oczekiwana zmiana była interwencją punktową w perspektywie całego regionu – stąd jej korzystna ocena wiąże się z przyjętym punktem odniesienia, jakim jest w tym przypadku sytuacja bazowa danej gminy/ dzielnicy.</p> <p>Biorąc po uwagę kluczowe wskaźniki projektowe, obserwujemy w zasadzie pełną realizację założeń w obszarze rozwoju instytucji kultury.</p> <p>Rozmówcy w wywiadach pogłębionych traktują zrealizowane projekty z zakresu rozwoju instytucji kultury w kategoriach sukcesu. Jest to szczególnie widoczne</p>	<p>województwo łódzkie - w tym: czy są one wystarczające do zaspokojenia istniejących potrzeb?</p>	<p>w Łodzi (ok. 190 tys. odwiedzających):</p> <p>Ze zrealizowanych badań wynika, że odwiedzane obiekty są postrzegane jako satysfakcjonujące i zgodne z oczekiwaniami odwiedzających – w tym szczególnie turystów.</p> <p>Przeprowadzone analizy wykazały, że turyści nastawieni są przede wszystkim na wypoczynek aktywny, szukają bliskości przyrody i oczekują kompleksowej oferty (bliskości rozrywek, obiektów kulturalnych, oferty sportowej i usług przewodnika w obiektach turystycznych). Mieszkańcy zaś w dużej mierze znają dane obiekty (wystawy stałe), stąd częściej interesuje ich możliwość uczestnictwa w profilowanych zajęciach.</p>
		<p>Biorąc pod uwagę kluczowe wskaźniki projektowe, obserwujemy w zasadzie pełną realizację założeń w obszarze rozwoju instytucji kultury.</p> <p>Rozmówcy w wywiadach pogłębionych traktują zrealizowane projekty z zakresu rozwoju instytucji kultury w kategoriach sukcesu. Jest to szczególnie widoczne</p>	<p>PB 11.2 Jak zmieniła się liczba odwiedzających główne atrakcje turystyczne woj. łódzkiego? Co miało na to największy wpływ?</p>	<p>Biorąc pod uwagę frekwencję w 25 głównych atrakcjach turystycznych wskazanych w raportach Polskiej Organizacji Turystycznej odnotowano wzrost na poziomie 74,18% liczby odwiedzających w 2022 roku względem roku 2014. Zgodnie z danymi Banku Danych Lokalnych GUS również liczba udzielonych noclegów turystycznych w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców województwa wzrosła w analogicznym okresie (wzrost o 26,32%).</p> <p>Łącznie 51% beneficjentów działania VI.2 obserwuje wzrost udziału turystów w grupie odwiedzających, przy czym, zdaniem ponad połowy ankietowanych, wciąż nie przekracza on przedziału 0-25% wszystkich odwiedzających. Na ten sam przedział w odniesieniu do udziału turystów wśród klientów obiektu wskazywali również beneficjenci działania VI.1 – 69% ankietowanych.</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		<p>w przypadku niewielkich gmin, dla których realizacja inwestycji (rewitalizacja ośrodków kultury – remont, doposażenie, poszerzenie oferty) wiązała się ze stworzeniem na nowo miejsca świadczenia usług kulturalnych.</p> <p>Również w przypadku stolicy regionu, realizacja projektów polegających na budowie/ przebudowie obiektów kultury traktowana jest jako istotne osiągnięcie dla miasta.</p> <p>Z danych zebranych w ramach badania ilościowego wśród beneficjentów działania VI.I wynika, że prawie każda realizacja projektu z ww. działania OP VI wiązała się z wprowadzeniem nowej/nowych usługi/usług lub poprawą istniejącej oferty.</p>	<p>PB 11.3 Jak na przestrzeni lat 2014-2020 zmienił się udział mieszkańców w wydarzeniach kulturalnych i co miało na to największy wpływ?</p>	<p>Z sumarycznego zestawienia wszystkich powyższych typów placówek kulturalnych wynika, że partycypacja mieszkańców w kulturze, oszacowana jako frekwencja w obiektach w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców województwa łódzkiego, zmniejszyła się w 2022 roku o 6,67% względem 2014 roku.</p> <p>Zdaniem 60% ankietowanych mieszkańców gmin realizujących projekt/y w ramach działania VI.3, uczestnictwo w kulturze nie zmieniło się. Łącznie 28% uważa, że można mówić o wzroście uczestnictwa w kulturze mieszkańców gminy, a 12% jest przeciwnego zdania (spadek uczestnictwa w kulturze). Zdaniem 42,38% mieszkańców województwa łódzkiego ogółem, uczestnictwo w kulturze w województwie łódzkim w ciągu ostatnich pięciu lat wzrosło. Zmian nie dostrzega 50,47% ankietowanych, a 7,14% jest zdania, że poziom uczestnictwa w kulturze spadł. Jak widać, wbrew oczekiwaniom, to mieszkańcy gmin nieprowadzących rewitalizacji dostrzegają więcej pozytywnych zmian w zakresie uczestnictwa w kulturze niż mieszkańcy gmin prowadzących projekty w ramach działania VI.3</p> <p>Co ważne, wśród mieszkańców województwa, którzy dostrzegają zwiększenie się poziomu uczestnictwa w kulturze, większość za przyczynę podaje zwiększenie się ilości posiadanego czasu wolnego. W drugiej kolejności pojawia się wzrost liczby wydarzeń kulturalno-rozrywkowych, a następnie poprawa ich atrakcyjności.</p>
12	Czy i jak zmieniła się	Odpowiedź na PB 12 w pełni zawiera się w odpowiedziach na	PB 12.1 Jak na przestrzeni lat	Analizując dostępne w BDL GUS dane finansowe przedsiębiorstw prowadzących działalność związaną z kulturą,

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
	rentowność instytucji kultury i turystyki w województwie łódzkim?	pytania uszczegółowiające (PB 12.1, PB 12.2, PB 12.3).	2014-2020 zmieniały się dochody instytucji kultury i turystyki?	<p>rozrywką i rekreacją w województwie łódzkim w latach 2014-2022 widoczna była negatywna tendencja, charakteryzująca się spadkiem osiąganych wyników finansowych. Podobnie było w przypadku wskaźnika rentowności obrotu netto. Inaczej sytuacja wyglądała w przypadku przedsiębiorstw związanych z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, które na przestrzeni lat 2014-2022 zwiększyły swoje wyniki finansowe oraz wskaźnik rentowności obrotu netto.</p> <p>Biorąc pod uwagę, że jednym z najważniejszych źródeł finansowania instytucji kultury w Polsce są środki publiczne przeanalizowano dochody i wydatki budżetów gmin i miast na prawach powiatów, powiatów oraz województw w dziale 921 – kultura i ochrona dziedzictwa narodowego. W przypadku budżetów gmin i miast na prawach powiatu dochody spadły w 2022 roku o prawie 30% względem 2014 roku, natomiast jeżeli chodzi o powiaty oraz budżet województwa odnotowano wzrost dochodów.</p> <p>Wydatki w dziale 921 wzrosły zarówno w budżetach gmin i miast na prawach powiatu (+32,28%), jak i powiatów (+138,58%) oraz województw (+49,32%). Biorąc pod uwagę poszczególne rozdziały największe wydatki z budżetów gmin i miast na prawach powiatu przeznaczono w 2022 roku na działalność domów i ośrodków kultury, świetlic i klubów oraz bibliotek. W przypadku powiatów były to muzea, a w budżecie województwa teatry.</p> <p>W latach 2014-2022 zmniejszył się procentowy udział wydatków budżetów gmin i miast na prawach powiatu w dziale</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			<p>PB 12.2 O ile zwiększyła się/ zmniejszyła się liczba turystów odwiedzających najważniejsze instytucje kultury i turystyki w województwie łódzkim?</p>	<p>921 w odniesieniu do wszystkich wydatków o 1,2p.p. biorąc pod uwagę całe województwo łódzkie.</p> <p>W ramach badania przeanalizowano również dochody i wydatki budżetów gmin i miast na prawach powiatu w dziale 630 – turystyka. Jeżeli chodzi o dochody to wzrosły one w 2022 roku o 433,77 % względem 2014 roku, a wydatki wzrosły o 385,48% w analogicznym okresie.</p> <p>Biorąc pod uwagę frekwencję w 25 głównych atrakcjach turystycznych wskazanych w raportach Polskiej Organizacji Turystycznej odnotowano wzrost na poziomie 74,18% liczby odwiedzających w 2022 roku względem roku 2014 (wzrost o 945 439 osób). Trzeba jednak zaznaczyć, że był to pierwszy pełny rok, w którym nie obowiązywały ograniczenia wynikające z pandemii COVID-19. Dla porównania w 2021 roku widoczny był znaczny spadek liczby odwiedzających – o 24,21% względem 2014 roku. Biorąc pod uwagę tylko lata 2021-2022 zauważalny jest wzrost liczby odwiedzających o 129,80%, co świadczy o dużym zainteresowaniu obiektami turystycznymi w województwie łódzkim, szczególnie w kontekście ograniczonej dostępności do tego typu obiektów w dwóch poprzednich latach.</p> <p>Zdaniem przedstawicieli 74 obiektów turystycznych i kulturalnych województwa łódzkiego przebadanych w ramach ewaluacji liczba odwiedzin w ich obiekcie wzrosła (zdecydowanie wzrosła – 46% odpowiedzi; wzrosła w niewielkim stopniu – 32%).</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			PB 12.3 Które instytucje osiągnęły najwyższe dochody i jakie mogły być czynniki ich „sukcesu”?	<p>Wśród obiektów kulturalnych i turystycznych odnoszących największy sukces komercyjny w województwie łódzkim wymienia się Manufakturę, Ogród Zoologiczny w Łodzi, EC1 wraz z planetarium, Muzeum w Nieborowie i Arkadii, Ogród Botaniczny w Łodzi, Muzeum Sztuki w Łodzi oraz Centralne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi.</p> <p>Pozytywną zmianą, czynnikiem dostrzeganym przez rozmówców na przestrzeni ostatnich lat, jest udoskonalenie oraz poszerzenie oferty obiektów turystycznych – przy czym należy pamiętać, że duża część obiektów turystycznych to jednocześnie obiekty kulturalno-rozrywkowe powszechnie odwiedzane przez mieszkańców.</p>
13	Czy nastąpił rozwój obiektów dziedzictwa kulturowego w województwie łódzkim? Jeśli tak, to czy przyczyniło się to do zwiększonej partycypacji w kulturze mieszkańców województwa łódzkiego?	W przypadku działalności kulturalnej, zauważa się, że w gminach posiadających program rewitalizacji liczba instytucji kultury raportowana przez GUS ta spadła pomiędzy 2014-2022 rokiem. Spadek odnotowano również w przypadku wskaźnika dotyczącego członkostwa w grupach artystycznych. Jest to wynik przeciwny niż oczekiwany w grupie gmin realizujących program rewitalizacji nakierowany m.in	PB 13.1 Jakie cechy infrastrukturalne wyróżniają obiekty kultury powstałe/udoskonalone w wyniku rewitalizacji?	<p>Pytani o rodzaj obserwowanych zmian ankietowani klienci obiektów kulturalnych i turystycznych wskazują przede wszystkim na zwiększenie liczby i różnorodności usług (wystaw/ atrakcji/ wydarzeń), w dalszej kolejności dostrzegane są efekty przeprowadzonych remontów oraz zmiany w zagospodarowaniu przestrzeni.</p> <p>W pytaniu otwartym o zaobserwowane zmiany w kontekście miejsc/ obiektów turystycznych i kulturalnych wartych uwagi w regionie, respondenci najczęściej wskazali na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Otwarcie orientarium (przy łódzkim ZOO); • Rewitalizację budynków oraz dróg; • Większą ofertę kulturalną; • Poprawę estetyki; • Rozbudowę ZOO w Borysewie; • Powstanie Mandorii (park rozrywki);

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		<p>na przywrócenie/ wzmocnienie funkcji społeczno-kulturalnych.</p> <p>Z drugiej strony, w przypadku wskaźnika związanego z uczestnictwem mieszkańców w wydarzeniach kulturalno-rozrywkowych to właśnie gminy realizujące działania VI. 3 (w ramach RPO WŁ 2014-2020) cechują się najwyższym wynikiem. Niemniej, pogłębienie analizy uczestnictwa wykazało, że użytkowanie bibliotek spadło w analizowanym okresie we wszystkich typach gmin. Podobnie niekorzystna tendencja jest widoczna w przypadku uczestnictwa w wydarzeniach organizowanych przez centra kultury, przy czym spadkiem frekwencji silniej odznaczają się – wbrew oczekiwaniom – gminy posiadające program rewitalizacji. Podobny nieoczekiwany spadek występuje w odniesieniu do</p>	<p>PB 13.2 Co jest wyróżniającego w ofercie tychże obiektów? Jakiego rodzaju usługi bądź sposób ich realizacji sprawia, że użytkownik jest zainteresowany korzystaniem z oferty?</p> <p>PB 13.3 Kto jest typowym użytkownikiem obiektu? Dlaczego? Co musiałoby się</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Lepsze zagospodarowanie terenu; • Bogatszą ofertę gastronomiczną. <p>Warto podkreślić, że wśród aspektów wyróżniających odwiedzane miejsce, respondenci wskazywali na takie kwestie jak: przyjemna okolica, obsługa klienta, atmosfera miejsca i oferta gastronomiczna, co świadczy o tym, że dbałość o ww. kwestie jest dla klientów tego typu obiektów niezwykle ważna.</p> <p>Ważnym wnioskiem z przeprowadzonych rozmów (badania jakościowe) jest coraz większa otwartość obiektów na różne potrzeby ich klientów (elastyczność/ profilowanie względem różnych grup docelowych). Dobrym przykładem jest tu Filharmonia Łódzka, która w ramach działania VI.1 RPO WŁ 2014-2020 uruchomiła bawialnię wraz z opieką animatora dla dzieci na czas, kiedy ich rodzice uczestniczą w koncercie.</p> <p>Zdarza się, że określone podmioty (lub organizacje je zrzeszające) wychodzą naprzeciw oczekiwaniu turystów w odniesieniu do kompleksowości oferty. Stąd powoli zyskują na popularności usługi łączone w pakiety. Odbiorca otrzymuje dwie korzyści – oczekiwaną wygodę i oszczędność (łączone atrakcje często cechują się niższą ceną biletu niż miałyby to miejsce podczas wizyty jednostkowej).</p> <p>Zdaniem 81% beneficjentów interwencji realizowanych w ramach działania VI.1, realizacja projektu wpłynęła na wzrost rzeczywistej liczby osób odwiedzających obiekt. Przy czym struktura odwiedzających (grupa docelowa) w opinii większości badanych (działanie VI.1) nie uległa zmianie w ciągu ostatnich lat. Wśród odwiedzających przeważają osoby</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółwiające	Wnioski uszczegółwiające
		<p>frekwencji w muzeach – w gminach posiadających program rewitalizacji uczestnictwo w muzeach odnotowało niepokojący spadek, podczas gdy w gminach nieposiadających programu rewitalizacji liczba odwiedzających muzea wzrosła. Być może jest to efekt remontów – mieszkańcy gmin przechodzących rewitalizację mogą nie być w pełni przekonani co do powrotu działalności kulturalnej określonych placówek. Jedynie w przypadku kin można mówić o wzroście frekwencji – dotyczy wszystkich kategorii gmin.</p> <p>Na zdecydowany wzrost uczestnictwa mieszkańców w kulturze wskazywali respondenci wywiadów pogłębionych. Należy jednak mieć na uwadze, że były to osoby reprezentujące instytucje kultury lub samorząd lokalny – przez co ich perspektywa może</p>	<p>stać, aby ofertą zainteresowane były inne grupy docelowe?</p>	<p>dorośle, młodzież lub „wszystkie grupy”. Pojedynczy rozmówcy wywiadów pogłębionych wskazywali zaś na wzrost zainteresowania seniorów ofertą kulturalną, która – co należy podkreślić – często jest pod kątem seniorów profilowana i w ten sposób reklamowana.</p> <p>Zarówno ankietowani mieszkańcy, jak i turyści wskazują, że najbardziej oczekiwanym sposobem zainteresowania ofertą innych odbiorców jest intensyfikacja działań marketingowych. Stąd też nasuwa się wniosek, że dotychczas podejmowanie działania w obszarze promocji mogą nie być wystarczające.</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		<p>cechować się pewną subiektywnością, z uwagi na emocjonalne zaangażowanie w realizowane interwencje mające na celu rozwój kultury. Za warte uwagi przykłady podawano modernizacje i doposażenie gminnych/ miejskich ośrodków kultury – co, zdaniem badanych, wyraźnie przełożyło się na wzrost zainteresowania mieszkańców dostępną ofertą.</p> <p>Należy podkreślić, że w ramach prowadzonych interwencji z zakresu działania VI.1 nie istniał wymóg realizacji działań społecznych. Mimo to, część beneficjentów podjęła się tego typu działań – z jednej strony były to działania marketingowe, z drugiej stricte społeczne, mające na celu zachęcenie mieszkańców do uczestnictwa w działalności rewitalizowanego obiektu.</p>		

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
14	Czy i w jakim zakresie wzrosła atrakcyjność turystyczna i gospodarcza województwa łódzkiego (poprzez m. in. wyeksponowanie cennych obiektów kulturowych i ich zbiorów oraz poszerzenie oferty usług kulturalnych)?	Odpowiedź na PB 14 w pełni zawiera się w odpowiedziach na pytania uszczegółowiające (PB 14.1, PB 14.2, PB 14.3).	PB 14.1 Jak atrakcyjność obecnej oferty oceniają turyści? Na co zwracają uwagę (zalety i wady)? Czego im brakuje?	<p>Jednoznacznie pozytywną zmianą, dostrzeganą przez rozmówców na przestrzeni ostatnich lat, jest udoskonalenie oraz poszerzenie oferty obiektów turystycznych – przy czym należy pamiętać, że duża część obiektów turystycznych to jednocześnie obiekty kulturalno-rozrywkowe powszechnie odwiedzane przez mieszkańców. Wśród zmieniających się korzystnie obiektów o szczególnym potencjale turystycznym wymieniano:</p> <ul style="list-style-type: none"> • EC1 Łódź - Miasto Kultury (w tym również w kontekście turystyki biznesowej – z uwagi na przestrzeń Hali Maszyn wykorzystywaną do organizacji wydarzeń biznesowych); • Planetarium EC1 (promowane jako najnowocześniejsze w Polsce i jedno z najnowocześniejszych w Europie); • Księży Młyn – wraz z Muzeum Kinematografii, Muzeum Księżego Młyna, Akademickim Centrum Designu, całym spectrum pracowni artystycznych i lokali gastronomicznych, jak również sal konferencyjnych, pracowni warsztatowych, miejsc noclegowych (pod kątem rozwoju turystyki biznesowej); • Kompleks geotermalny Termy Poddębice wraz z zapleczem usługowo-noclegowym (dedykowany osobom starszym i z niepełnosprawnościami); • PGE Giganty Mocy – pierwsze w Polsce muzeum o węglu i energii (adresowane do rodzin z dziećmi oraz wycieczek szkolnych). <p>Turyści w odróżnieniu od mieszkańców większe znaczenie</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółwiające	Wnioski uszczegółwiające
				<p>przypisują:</p> <ul style="list-style-type: none"> • lokalizacji obiektu – rozumianej zarówno w kontekście bliskości natury, jak i dostępności komunikacyjnej; • możliwości odpoczynku, relaksu i wyciszenia; • bogatej ofercie aktywności sportowych; • bogatej ofercie rozrywek i obiektów kulturalnych; • estetyce budynku; • jakości usług świadczonych przez przewodnika.
			<p>PB 14.2 Jak atrakcyjność obecnej oferty oceniają mieszkańcy? Jak postrzegają zmianę: porównanie obecnej oferty do tej sprzed działań rewitalizacyjnych? Co ich zdaniem zostało wykonane dobrze, a gdzie upatrują braki/niedociągnięcia?</p>	<p>W perspektywie mieszkańców, w odróżnieniu od turystów, ważniejsza wydaje się być jakość obsługi klienta oraz oferta warsztatów/ zajęć/ eventów.</p> <p>Mieszkańcy częściej oczekują większej ilości zajęć i wydarzeń kulturalnych, większej ilości eksponatów i wystaw, remontu budynków wiążącego się z poprawą udogodnień i mniejszego tłoku (np. poprzez zwiększenie częstotliwości organizowanych zajęć).</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			PB 14.3 Co stanowi punkt odniesienia dla oceny atrakcyjności turystycznej i gospodarczej?	Za punkt odniesienia dla rewitalizacji prowadzonej w regionie respondenci wskazywali zmieniającą się Łódź. Za modelowy przykład zmian przyjęto osiedle robotnicze Księży Młyn. W przypadku mniejszych ośrodków, punktem odniesienia dla oczekiwanych efektów rewitalizacji jest zabudowa strefy śródmiejskiej oraz funkcjonowanie społeczne i gospodarcze mieszkańców na przykładzie Łęczycy (14-tysięczne miasto nad rzeką Bzurą).
15	Jaki jest poziom wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w zakresie zwiększenia dostępu do kultury oraz stopień digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego i ich udostępnienia?	Z zebranych danych wynika, że najczęstszym wykorzystywanym narzędziem cyfrowym jest strona internetowa podmiotu – w tym strona w mediach społecznościowych (93% badanych obiektów). Kolejnym, choć znacznie mniej powszechnym, rozwiązaniem cyfrowym jest możliwość rezerwacji biletów online – usługą tą dysponuje 1/4 obiektów. Co ważne, 2/3 ankietowanych podmiotów wprowadziła wyżej wymienione rozwiązania dopiero po roku 2014. Rozwiązania TIK traktowane są	PB 15.1 Na ile technologie informacyjno-komunikacyjne ułatwiły (przyspieszyły/ uprościły) obsługę klienta? PB 15.2 Co wniosła w pracę placówki digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego?	Z badań jakościowych wynika, że rozwiązaniem które ułatwiło obsługę klienta było wprowadzenie systemu rezerwacji i sprzedaży biletów online (przykładowo, na szeroką skalę wprowadziła system online – Miejska Strefa Kultury w Łodzi). Co więcej, 85% badanych jest zdania, że wdrożenie zmian w zakresie technologii cyfrowych wpłynęło pozytywnie na zwiększenie zainteresowania usługami obiektu. Mimo powyższych wyników, zdecydowana większość ankietowanych (niemal 76%) nie planuje dalszych zmian w obszarze wprowadzania nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych. Obecnie funkcjonujące postrzegane są za wystarczające. W kontekście technologii cyfrowych pytano również o plany w kontekście digitalizacji zasobów kultury. Zdecydowana większość ankietowanych przedstawicieli obiektów kulturalnych i turystycznych nie planuje w ciągu najbliższych lat digitalizacji swoich zasobów. W przypadku pojedynczych odpowiedzi twierdzących (zdecydowanie tak/ raczej tak) w planach zakłada się najczęściej

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		nie tylko jako uproszczenie pewnych procesów (administracyjnych, rezerwacyjnych, itd.) czy wyjście naprzeciw potrzebom osób z niepełnosprawnościami (czytniki, rzutniki, urządzenia lektorskie, itd.), co również jako atrakcja dla konsumenta (okulary VR, wystawy interaktywne, itd.).	PB 15.3 Jak na wdrożenie technologii cyfrowych zareagowali użytkownicy statystycznie mniej otwarci na rzeczywistość wirtualną – tj. seniorzy i osoby z niektórymi niepełnosprawnościami? Czy zidentyfikowano tu jakiegokolwiek bariery? Jeśli nie, z czego to wynikało? Jeśli tak, jak starano się je	digitalizację zbiorów i eksponatów oraz lokalnych wydawnictw. W przypadku pytania o potencjalne trudności w kontekście rezerwacji biletów online , badani klienci placówek kulturalno-turystycznych zgodnie twierdzą, iż nie natrafili na żadne problemy (jedynie dwie osoby z całej próby wskazało na „niewielkie trudności podczas zdalnego zakupu biletu”). Wynik ten świadczy o stosunkowo wysokim stopniu znajomości technologii cyfrowych wśród społeczeństwa – w tym również wśród klientów w wieku senioralnym (ankietowano osoby powyżej 65 roku życia).

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			przewyciężyć? I z jakim skutkiem?	
16	Czy w wyniku poczynionych inwestycji w ramach RPO Wł 2014-2020 w sektorze kultury i turystyki powstały nowe miejsca pracy?	Dane pozyskane z badań jakościowych wskazują na wysokie zróżnicowanie w kontekście zmian w obszarze zatrudnienia . Część rozmówców obserwuje widoczne zwiększenie się liczby pracowników z uwagi na powstanie zupełnie nowego obiektu (konieczność jego obsługi) bądź poszerzenie funkcji obiektu istniejącego (nowi pracownicy obejmują nowe zadania), w przypadku innych – nowe funkcje zostały rozdysponowane pomiędzy zadania stanowiskowe dotychczasowych pracowników.	PB 16.1 Jak zmieniła się na przestrzeni lat 2014-2020 liczba zatrudnionych w branży turystycznej i kulturalnej?	Według danych GUS ²²² w 2023 roku zarówno w sekcji I (<i>Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi</i>), jak i sekcji R (<i>Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją</i>) więcej podmiotów gospodarki narodowej wpisało się do rejestru REGON, niż się z niego wypisało. Jednak poziom tych wartości z perspektywy pozostałych sekcji PKD plasował się dosyć nisko. Przez cały analizowany okres na terenie województwa łódzkiego liczba pracujących w sekcji I (zakwaterowanie i gastronomia) utrzymywała się na wyższym poziomie od liczby pracujących w sekcji R (kultura i rozrywka). Liczba pracujących w sekcji I oscylowała średnio wokół 13 746, a liczba pracujących w sekcji R wokół 8 933. Najniższa liczba pracujących ²²³ w sekcji I została odnotowana w 2015 roku (12 663), a w sekcji R w 2014 roku (8 507). Od wskazanych lat tendencja w obu sekcjach była rosnąca do 2019 roku (sekcja I – 14 619, sekcja R – 9 369), po czym liczba pracujących uległa zmniejszeniu – co ma bezpośredni związek

²²² *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2023 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2024

²²³ Przy czym należy pamiętać, że opisywana kategoria „pracujący” oznacza zarówno przedsiębiorców pracujących w danej sekcji, jak i ich pracowników oraz osób samozatrudnionych.

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		Stąd, punktem odniesienia pozostają dane ilościowe wskazujące na obserwowany zatrudnienia w przypadku projektów realizowanych w ramach działania VI.2, oraz brak większych zmian w strukturze zatrudnienia w przypadku projektów z działania VI.1.		<p>z wybuchem pandemii COVID-19.</p> <p>Na przestrzeni całego analizowanego okresu na terenie województwa łódzkiego średnie zatrudnienie (etat) w sekcji I osiągało wyższe wartości w stosunku do sekcji R. Średnie zatrudnienie w sekcji I oscylowało wokół wartości 9 008, a w sekcji R wokół 6 773. Najwyższe średnie zatrudnienie w sekcji I zostało odnotowane w 2022 roku (10 220), natomiast w sekcji R w 2019 roku (7 132).</p> <p>Pytani o dynamikę zatrudnienia przedstawiciele obiektów kulturalnych i turystycznych wskazują na brak większej zmiany w perspektywie analizowanych lat (2014-2023) – 73%. Z drugiej strony, 36% ankietowanych deklaruje wzmożone zatrudnienie pracowników w sezonie – przy czym, należy podkreślić, że 97% weryfikowanych w ankiecie obiektów to miejsca otwarte przez cały rok.</p>
			PB 16.2 Co wpłynęło na zmianę liczby zatrudnionych w branży turystycznej i kulturalnej na przestrzeni lat 2014-2020?	Podstawowym czynnikiem był w tym przypadku wybuch pandemii COVID -19 - obydwie branże są szczególnie wrażliwe na obostrzenia sanitarne.
			PB 16.3 Czy i w jakim stopniu projekty	Zdaniem 62% beneficjentów działania VI.1 realizacja projektu/tów nie przyczyniła się do zmian w zatrudnieniu. Przeciwne proporcje występują w przypadku obiektów

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			związane z inwestycjami w obiekty kulturalne i turystyczne były powiązane z aktywizacją zawodową nakierowaną na branżę turystyczną i kulturalną?	<p>turystycznych. W opinii 58% beneficjentów działania VI.2 realizacja projektu przyczyniła się do wzrostu zatrudnienia (45% - całorocznie).</p> <p>W przypadku działania VI.2, beneficjenci musieli wykazać realizację wskaźnika <i>Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach</i> - stopień realizacji: 71,66%, natomiast beneficjenci VI.1 wykazywali stopień realizacji wskaźnika <i>Liczba nowo utworzonych miejsc pracy</i> na poziomie 110,94%.</p>
17	Określenie zmian w kontekście rozwoju potencjału endogenicznego regionu w latach 2014-2020	Odpowiedź na PB 17 w pełni zawiera się w odpowiedziach na pytania uszczegółowiające (PB 17.1, PB 17.2, PB 17.3, PB 17.4, PB 17.5, PB 17.6).	PB 17.1 Wskazanie zmiany w zakresie liczby odwiedzin w miejscach stanowiących atrakcje turystyczne regionu w szczególności wytypowanych do próby	<p>Zdaniem przeważającej większości ankietowanych przedstawicieli obiektów turystycznych i kulturalnych, na przestrzeni lat 2014-2023 liczba odwiedzin w ich obiekcie wzrosła (zdecydowanie wzrosła – 46% , wzrosła w niewielkim stopniu – 32%).</p> <p>Na pytanie ile osób odwiedziło Państwa instytucje w 2023 roku, 36% badanych (największa grupa) wskazało, że liczba ich klientów oscyluje w przedziale 1000-5000 odwiedzających rocznie. Na 25 000 i więcej odwiedzających rocznie wskazuje 31% badanych (dotyczy 2023 roku).</p>
			PB 17.2 Wskazanie zmiany w	Biorąc pod uwagę dane GUS z lat 2014-2022 procentowy udział turystycznych miejsc noclegowych działających całorocznie w ogóle miejsc noclegowych w województwie łódzkim osiągał

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			zakresie udziału instytucji kulturalnych lub turystycznych prowadzących całoroczną aktywność gospodarczą w odniesieniu do wszystkich instytucji kulturalnych lub turystycznych	<p>średnio poziom 87%. Najwyższy poziom osiągnięto w 2022 roku (89,42%), co stanowiło wartość o 2 p.p. wyższą w stosunku do roku bazowego.</p> <p>Taką tendencję potwierdzają wyniki badania ilościowego wśród przedstawicieli instytucji kulturalnych i turystycznych województwa łódzkiego, spośród których 97% wskazało, że reprezentowany przez nich obiekt prowadzi całoroczną aktywność gospodarczą.</p>
			PB 17.3 Wskazanie zmiany w zakresie liczby produktów tradycyjnych wytwarzanych w województwie łódzkim i jakie to produkty	<p>W województwie łódzkim pierwszy produkt został wpisany na listę produktów tradycyjnych w 2005 roku, a do czasu rozpoczęcia perspektywy finansowej Unii Europejskiej na lata 2014-2020 produktów na liście było łącznie 75. Zgodnie z dostępną na stronie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi listą aktualną na dzień 1 grudnia 2023 roku liczba produktów tradycyjnych wyniosła 154, co świadczy o wpisaniu 79 nowych produktów (wzrost o 105%) w latach 2014-2023.</p> <p>Lista produktów tradycyjnych w województwie łódzkim dzieli się na 9 kategorii, spośród których największą reprezentację posiada kategoria mięs świeżych oraz produktów mięsnych zawierająca 40 pozycji. Równocześnie jest to kategoria charakteryzująca się najwyższą zmianą w stosunku do roku 2013, a więc okresu sprzed podjęcia interwencji w ramach RPO</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
				<p>Wł 2014-2020 (wzrost o 167%). Nieco mniejsza liczba produktów znajduje się w kategorii wyroby piekarnicze i cukiernicze (30), gotowe dania i potrawy (25) oraz napoje (20), a także orzechy, nasiona, zboża, warzywa i owoce (20). W latach 2014-2023 pojawiły się dwa produkty w dotychczas nie reprezentowanej kategorii jaką były produkty rybołówstwa, w tym ryby.</p>
			<p>PB 17.4 Wskazanie zmiany w poziomie zatrudnienia w branży turystycznej i kulturalnej</p>	<p>Według danych GUS w 2023 roku zarówno w sekcji I (Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi), jak i sekcji R (Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją) więcej podmiotów gospodarki narodowej wpisało się do rejestru REGON niż się z niego wypisało. Jednak poziom tych wartości z perspektywy pozostałych sekcji PKD plasował się dosyć nisko. Przez cały analizowany okres na terenie województwa łódzkiego liczba pracujących w sekcji I (zakwaterowanie i gastronomia) utrzymywała się na wyższym poziomie od liczby pracujących w sekcji R (kultura i rozrywka). Liczba pracujących w sekcji I oscylowała średnio wokół 13 746, a liczba pracujących w sekcji R wokół 8 933.</p> <p>Najniższa liczba pracujących sekcji I została odnotowana w 2015 roku (12 663), a w sekcji R w 2014 roku (8 507). Od wskazanych lat tendencja w obu sekcjach była rosnąca do 2019 rok (sekcja I – 14 619, sekcja R – 9 369), po czym liczba pracujących uległa zmniejszeniu – co ma bezpośredni związek z wybuchem pandemii COVID-19 (branże szczególnie wrażliwe na obostrzenia sanitarne).</p>
			PB 17.5	Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego ogólna

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			<p>Wskazanie zmiany w zakresie liczby obiektów przystosowanych do pełnienia funkcji turystycznych i kulturalnych w województwie łódzkim</p>	<p>liczba muzeów w województwie łódzkim zmalała o 6% na przestrzeni lat 2014-2022, podobnie liczba bibliotek i ich filii – w 2022 roku zanotowano spadek o 16,42% względem roku 2014. Warto zaznaczyć, że był to ogólnopolski trend, ponieważ spadki odnotowano we wszystkich województwach, niemniej jednak województwo łódzkie charakteryzowało się procentowo najwyższym ubytkiem liczby bibliotek oraz ich filii.</p> <p>Liczba teatrów i instytucji muzycznych w województwie łódzkim zmniejszyła się w 2022 roku o 1 względem 2014 roku. Województwo łódzkie było obok województw kujawsko-pomorskiego, lubelskiego i podlaskiego jednym z czterech, które odnotowały spadek liczby teatrów i instytucji muzycznych w analizowanym okresie.</p> <p>Ogólna liczba kin stałych w województwie łódzkim zwiększyła się z poziomu 22 w 2014 roku do 27 w 2022 roku (wzrost o 22,73%). Nie przełożyło się to jednak na wzrost frekwencji ponieważ łącznie widzów w 2022 roku było o 2,43% mniej niż w 2014 roku. Spośród sześciu województw, które odnotowały spadki w tej kategorii tylko województwo mazowieckie osiągnęło większy procentowy spadek liczby widzów (-10,25%).</p> <p>W latach 2014-2022 odnotowano spadek ogólnej liczby obiektów noclegowych o 24,59% (z 362 w 2014 roku do 273 w 2022 roku). Był to najwyższy procentowy spadek wśród wszystkich województw w Polsce w analizowanym okresie. W całym województwie odnotowano spadek liczby miejsc noclegowych w przeliczeniu na 1 000 ludności o 7,13%, co było drugim najwyższym spadkiem w kraju, po województwie</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
				opolskim (-8,11%). Mimo negatywnych zmian dotyczących zasobu obiektów i miejsc noclegowych wskaźnik liczby udzielonych noclegów w przeliczeniu na 1 000 ludności zanotował w województwie łódzkim w 2022 roku wzrost o 26,32% względem 2014 roku, co stanowiło 12 wynik w kraju.
			PB 17.6 Wskazanie zmiany w obszarze średniego czasu trwania pobytów turystycznych na terenie województwa łódzkiego oraz odsetka osób ponownie odwiedzających województwo w celach turystycznych lub kulturalnych	Na przestrzeni analizowanego okresu (2014-2022) w średniej długości pobytu w turystycznych obiektach noclegowych w województwie łódzkim została odnotowana tendencja rosnąca ze swoim szczytem w 2020 roku (średnia liczba nocy – 2,12). Natomiast najniższą średnią liczbą nocy odznaczał się 2014 i 2017 rok – 1,79. Należy również dodać, że w 2023 roku w stosunku do 2014 roku średnia długość pobytu w turystycznych obiektach noclegowych osiągała większą liczbę nocy o 9% . Zgodnie z wynikami badania ilościowego wśród klientów obiektów turystycznych i kulturalnych 33% osób ponownie odwiedza obiekty kulturalne i turystyczne, a biorąc pod uwagę jedynie osoby przyjezdne (z poza granicy województwa) poziom ponownych odwiedzin województwa w celach turystycznych i kulturalnych oscyluje na poziomie 15%.
18	W jaki sposób została zapewniona komplementarność działań	Dane pozyskane z badań jakościowych świadczą o wysokiej komplementarności projektów w zakresie kultury, turystyki i rewitalizacji	PB 18.1 Czy i w jakim stopniu projekty tzw. twarde związane z modernizacją	Znaczna część ze zrealizowanych projektów jest komplementarna z innymi działaniami współfinansowanymi z funduszy europejskich. Łączenie projektów finansowanych z EFRR z komplementarnymi działaniami zostało zaplanowane już na etapie programowania perspektywy finansowej na lata

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
	<p>podejmowanych w ramach OPVI RPO WŁ 2014-2020 w zakresie turystyki, kultury i rewitalizacji? Czy działania OPVI RPO WŁ 2014-2020 są komplementarne z innymi działaniami współfinansowanymi z funduszy europejskich (oraz innymi źródłami)?</p>	<p>finansowanych z różnych źródeł – w tym z funduszy unijnych (spoza OP VI RPO WŁ 2014-2020). Szczególnie wysoka komplementarność cechuje interwencje wpisujące się w cele lokalnych/ gminnych programów rewitalizacji. Działania te traktowane są jako komponenty większej strategii, stąd podstawowym założeniem dla beneficjenta (najczęściej gminy) jest realizacja celu wyznaczonego przez program rewitalizacji, podczas gdy źródło finansowania staje się kwestią wtórną.</p> <p>Dodatkowo, jak wskazują rozmówcy, fakt korzystania z wielu różnych źródeł finansowania w celu realizacji określonej wizji (czy to wyznaczonej przez program rewitalizacji, czy przez strategię gminy bądź zapisy samego projektu) jest traktowany w sposób premiujący w</p>	<p>obiektów kulturalnych, turystycznych powiązane były z realizacją projektów „miękkich” polegających na włączeniu społecznym i zawodowym, w tym dążeniu do wspierania przedsiębiorczości (samozatrudnienia)?</p> <p>PB 18.2 Jakie były realizowane inne projekty współfinansowane z funduszy europejskich, które swoim zasięgiem obejmowały modernizowane</p>	<p>2014-2020. W szczegółowym opisie osi priorytetowych RPO województwa łódzkiego 14-20 wskazane zostały programy (zarówno europejskie, jak i krajowe) komplementarne dla poszczególnych priorytetów inwestycyjnych odpowiadających za realizacji Osi Priorytetowej VI <i>Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu</i>. W kontekście europejskim w szczególności wskazywano na komplementarność z działaniami miękkimi finansowanymi z EFS w ramach RPO (os VIII Zatrudnienie, IX Włączenie społeczne, XI Edukacja, Kwalifikacje, Umiejętności) oraz z PO IŚ, a także PROW.</p> <p>W zakresie kultury możliwe było otrzymanie 2 punktów za komplementarność projektu z działaniami finansowanymi z EFS (zarówno w ramach perspektywy 14-20, jak i 7-13). Komplementarne działania mogły być prowadzone „jako komponent finansowany w ramach cross-financing’u lub [...] w ramach projektu, który już otrzymał dofinansowanie z EFS”. W ramach projektów z obszaru turystyki punktowano komplementarność z projektami finansowanymi z EFS (również biorąc pod uwagę perspektywy 14-20 i 7-13) w zakresie „tworzenia sprzyjających warunków ukierunkowanych na rozwój przedsiębiorczości (m.in. samozatrudnienie).</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
		przypadku wielu konkursów o dotacje.	<p>obiekty kulturalne i turystyczne?</p> <p>PB 18.3 Jak oceniana jest jakość obywatelskich projektów społecznych/ gospodarczych związanych z rozwojem przedsiębiorczości, tworzeniem nowych miejsc pracy, towarzyszących rewitalizacyjnym projektom infrastrukturalnym?</p>	<p>Przedsięwzięciom rewitalizacyjnym przyznawano punkty za komplementarność z projektami finansowanymi z EFS (podobnie jak w przypadku poprzednich poddziałań pod uwagę były brane perspektywy 7-13 i 14-20), „które wspólnie prowadzą do realizacji określonego celu na obszarze rewitalizacji”.</p> <p>Warto podkreślić, że komplementarność projektu „twardego” finansowanego z EFRR z projektem „miękkim” finansowanym z EFS nie była w województwie łódzkim obligatoryjna w perspektywie 2014-2020, jednak stanowiła dodatkowo punktowane kryterium na etapie oceny wniosku projektowego. Dzięki spełnieniu warunku komplementarności można było uzyskać dodatkowe punkty.</p> <p>Z analizy wniosków projektowych wynika, że najczęściej w projektach wykazywano komplementarność z działaniami finansowanymi z EFS w ramach RPO WŁ 2014-2020 realizowanymi w Osi VIII Zatrudnienie oraz IX Włączenie społeczne, a także PO WER i PO IŚ.</p> <p>Beneficjenci wskazywali na słuszność łączenia projektów „twardych” z „miękkimi”, ponieważ takie działanie uspołecznia prace typowo remontowe, nadając im charakteru rewitalizacji. Jednak tego typu połączenie nie powinno być obligatoryjne, w rozumieniu szczegółowego zaplanowania projektu społecznego, a raczej jako wskazanie ogólnego planu działań społecznych, które będą możliwe do zrealizowania dzięki stworzonej infrastrukturze.</p>
19	Czy w okresie realizacji RPO	Odpowiedź na PB 19 w pełni zawiera się w odpowiedziach na	PB 19.1 Jakiego typu	Każdy prowadzony projekt w ramach osi VI RPO WŁ 2014-2020 (niezależnie od działania) koncentrował się na poprawie dostępu

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
	<p>Wł 2014-2020 uległ zmianie poziom dostępności usług społeczno-kulturalnych dla mieszkańców województwa łódzkiego (w tym dla osób z niepełnosprawnościami oraz dla mieszkańców obszarów rewitalizacji)?</p>	<p>pytania uszczegółowiające (PB 19.1, PB 19.2, PB 19.3).</p>	<p>udogodnienia zostały wprowadzone w obiektach kulturalnych i turystycznych dla osób z niepełnosprawnościami?</p> <p>PB 19.2 Ile obiektów zostało dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami?</p>	<p>dla osób z niepełnosprawnościami (szczególnie ruchowymi, w drugiej kolejności – zmysłowymi). W tym aspekcie, problem stanowiły obiekty zabytkowe – z uwagi na swój status, pozostające pod kontrolą konserwatora zabytków. Choć niemożliwe do wprowadzenia były tu zmiany architektoniczne, to jednak realizatorom projektów udało się wdrożyć rozwiązania zastępcze – np. schodołazy wraz z zapewnionym wsparciem pracownika zamiast wind.</p> <p>W obiektach kulturalnych dominującymi typami udogodnień są udogodnienia przy wejściu oraz we wnętrzu. W przypadku obiektów takich jak biblioteki lub teatry i instytucje muzyczne występują również specjalnie udogodnienia dla osób niewidzących lub słabowidzących.</p> <p>W obiektach noclegowych występują konkretne elementy infrastrukturalne i architektoniczne, które stanowią udogodnienia dla osób z niepełnosprawnościami. Są to: pochylnie wjazdowe, drzwi automatycznie otwierane, windy przystosowane dla osób z ograniczeniami ruchowymi oraz parkingi odpowiednio oznakowane.</p> <p>W 2022 roku dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami było 1 210 obiektów kulturalnych oraz 267 obiektów sportowych. W analizowanych latach, pomiędzy 2014, a 2022 rokiem liczba analizowanych obiektów kulturalnych wzrosła o 81,41%. Pomiedzy 2017, a 2021 rokiem liczba obiektów sportowych zmalała o 16,56%.</p> <p>W przypadku przedstawicieli obiektów turystycznych i kulturalnych, 78% z nich twierdzi, że ich obiekt jest</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółwiające	Wnioski uszczegółwiające
				<p>przystosowany do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, przy czym w analizowanym okresie (2014-2023) zmianę w dostosowaniu obiektu postrzegają za niewielką.</p> <p>Łącznie 81 % ankietowanych beneficjentów działania VI.1 deklaruje wprowadzenie udogodnień dla osób o szczególnych potrzebach (w tym starszych i niepełnosprawnych). Wśród najczęściej wprowadzanych rozwiązań pojawiają się: podjazdy dla osób na wózkach, odpowiednio szerokie drzwi, windy dla osób na wózkach i toalety przystosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.</p> <p>Coraz wyższy poziom dostosowania się do potrzeb odbiorców z niepełnosprawnościami potwierdzają dane jakościowe. Dość często dostosowanie to przebiega kilku etapowo – początkowo jako likwidacja istniejących barier architektonicznych, kolejno jako wyjście naprzeciw osobom z problemami ruchowymi, a na końcu otwarcie się na potrzeby osób z niepełnosprawnościami zmysłów.</p>
			<p>PB 19.3 Jak zmienił się stopień uczestnictwa mieszkańców obszarów rewitalizacji w wydarzeniach kulturalnych?</p>	<p>Z danych raportowanych przez GUS wynika, że stopień uczestnictwa mieszkańców obszarów rewitalizacji w wydarzeniach kulturalnych zmienił się niejednoznacznie w zależności od typów obiektów, które takie wydarzenia organizowały. Ogólnie zmiana uczestnictwa w latach 2014-2022 wydarzeniach kulturalnych w gminach rewitalizowanych wyniosła -27,90%, w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców wyniosła zaś -22.61%. W pozostałych gminach zmiana ta wynosiła -19,83, zaś w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców już -18,73%.</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
				<p>Pozytywna zmiana nastąpiła jedynie w przypadku liczby osób korzystających z kin (wzrost o 12,17%). Na tle pozostałych gmin dość dobrze wypadła liczba osób korzystających z bibliotek w gminach rewitalizowanych (zmiana -12,50% w gminach rewitalizowanych, w pozostałych wynosiła zaś - 18,32%).</p> <p>W kontekście dostępności oferty kulturalnej dla osób z niepełnosprawnościami, na widoczną poprawę wskazują zarówno beneficjenci, jak i przedstawiciele instytucji i samorządów oraz sami mieszkańcy – w tym klienci obiektów kulturalnych i turystycznych.</p>
20	W jakim stopniu udało się osiągnąć założone w RPO WŁ 2014-2020 wartości wskaźników oraz w jakim stopniu przełożyło się to na osiągnięcie celów dla OP VI?	Odpowiedź na PB 20 w pełni zawiera się w odpowiedziach na pytania uszczegółowiające (PB 20.1, PB 20.2, PB 20.3, PB 20.4, PB 20.5, PB 20.6).	<p>PB 20.1 Jakie wskaźniki i w jakim stopniu udało się osiągnąć na dzień prowadzenia badań?</p> <p>PB 20.2 Które wskaźniki nie osiągnęły zakładanych w SZOOP</p>	<p>Zgodnie z danymi z bazy SL2014 aktualnymi na dzień 19 lutego 2024 roku zrealizowano wskaźniki wskazane w SZOOP RPO WŁ 2014-2020 średnio na poziomie 201,20% we wszystkich działaniach oraz dodatkowe wskaźniki na poziomie 69,51%.</p> <p>Łącznie 10 z 15 wskaźników produktu/ rezultatu wskazanych w SZOOP zostało zrealizowanych na poziomie 100% lub więcej. Szczególnie wysokim poziomem realizacji odznaczały się wskaźniki: <i>Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach</i> - (600%), <i>Liczba instytucji kultury objętych wsparciem</i> (450%), <i>Liczba wybudowanej infrastruktury turystycznej</i> (423%) oraz <i>Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją</i> (324%).</p> <p>Stopień osiągnięcia celów OP VI różni się w zależności od konkretnych celów szczegółowych. We wszystkich celach znalazły się wskaźniki, których wartość osiągnięta nie była większa bądź równa docelowej.</p> <p>Łącznie 5 wskaźników z 15 wskazanych w SZOOP nie osiągnęło</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			<p>wartości docelowych? Jakie były przyczyny nieosiągnięcia wartości docelowych?</p>	<p>założonych wartości docelowych. Są to wskaźniki z obszaru przedsiębiorczości: <i>Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach</i> – realizacja na poziomie 79,95% oraz <i>Liczba przedsiębiorstw ulokowanych na rewitalizowanych obszarach</i> – realizacja na poziomie 43,86%, a także <i>Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzi w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne</i> (realizacja na poziomie 87,34%), <i>Liczba istniejących obiektów przystosowanych do pełnienia funkcji turystycznych</i> (realizacja na poziomie 96,97%) oraz <i>Wyremontowane budynki mieszkalne na obszarach miejskich</i> (realizacja na poziomie 57,30%).</p> <p>Wskaźniki związane z zatrudnieniem są tymi, które budziły najwięcej kontrowersji wśród rozmówców. Podkreśla się, że korzystne zmiany w zakresie zmniejszenia się poziomu bezrobocia w Polsce wpłynęły utrudniająco wobec prób osiągnięcia wartości wskaźnika. Zdaniem badanych, zatrudnienie powinno wzrastać w odpowiedzi na potrzeby kadrowe dofinansowanych obiektów/ instytucji, w przeciwieństwie do takiej sytuacji, w której realizacja projektu jest ukierunkowana na obligatoryjny wzrost zatrudnienia z uwagi na konieczność osiągnięcia założonych wartości docelowych wskaźników.</p> <p>Niski poziom realizacji wskaźnika związanego z remontem budynków mieszkalnych z jednej strony wynikać może ze "zmniejszenia zakresu projektów" (w tym m.in. na skutek katastrof budowlanych/ innych nieprzewidzianych trudności technicznych w budynkach zabytkowych, które pierwotnie</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
				<p>zostały ujęte w projekcie), z drugiej być efektem postawy beneficjentów, którzy koncentrowali się na remontach zewnętrznych części budynków, co nie wpływało na poprawę stanu technicznego lokali mieszkalnych.</p> <p>Kolejno, niski poziom realizacji wskaźnika związanego z oczekiwaną frekwencją w miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne może wynikać zarówno z braku aktualizacji danych monitoringowych (stan na 19.02.2024), jak i korelować z ogólną tendencją związaną ze spadkiem partycypacji mieszkańców województwa w kulturze (raportowaną przez GUS BDL).</p>
			<p>PB 20.3 W jakim stopniu wskazane wskaźniki odzwierciedlają stopień osiągnięcia celów OPVI?</p>	<p>Celem szczegółowym Priorytetu inwestycyjnego i jednocześnie celu tematycznego <i>Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego</i> jest zwiększona partycypacja w kulturze na terenie województwa łódzkiego. Działania podejmowane w ramach osiągnięcia tego celu szczegółowego wpłyną bezpośrednio na osiągnięcie pierwszego celu szczegółowego Umowy Partnerstwa <i>zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych oraz ich zachowanie</i>. Wskaźniki obrazujące stopień osiągnięcia ww. celu to: <i>widzowie i słuchacze w teatrach i instytucjach muzycznych na 1000 ludności oraz zwiedzający muzea i oddziały na 10 tys. Mieszkańców</i>.</p> <p>Celem szczegółowym Priorytetu inwestycyjnego i jednocześnie celu tematycznego <i>Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników</i> jest zwiększone wykorzystanie walorów przyrodniczych</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
				<p>i kulturowych województwa łódzkiego dla rozwoju gospodarki turystycznej. Interwencja w tym obszarze wpłynie na stworzenie warunków do utrzymania i wzrostu zatrudnienia w gospodarce turystycznej. Wskaźniki monitorujące ww. cel to <i>Nowo utworzone miejsca pracy w turystyce (według sekcji I PKD), Liczba pracujących w turystyce (według sekcji I PKD), Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie (CO01), Liczba przedsiębiorstw otrzymujących dotacje (CO02), Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach (CO08), Liczba wybudowanej infrastruktury turystycznej, Liczba przebudowanej infrastruktury turystycznej.</i></p> <p>Celem szczegółowym Priorytetu inwestycyjnego i jednocześnie celu tematycznego <i>Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją</i> jest przywrócenie lub nadanie funkcji społecznych i gospodarczych na terenach zdegradowanych. Powyższy cel dąży do przywrócenia lub nadania funkcji społecznych i gospodarczych na terenach zdegradowanych, aby w konsekwencji zniwelować różnice rozwojowe w poszczególnych obszarach. Wskaźniki użyte do oceny efektywności wdrażania tego celu to <i>Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym, Osoby korzystające ze świadczeń pomocy społecznej na 10 tys. mieszkańców, Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją, Liczba obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach, Wyremontowane budynki mieszkalne na obszarach miejskich (CO40).</i></p>
			PB 20.4 Czy poniesione nakłady	Tak. Poniesione nakłady pozwoliły zrealizować założone cele, gdyż wszystkie wskaźniki wskazane w SZOOP RPO WŁ 14-20 we wszystkich działaniach osiągnięto średnio na poziomie

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			<p>pozwoły zrealizować założone cele?</p> <p>PB 20.5 Jakie pojawiały się trudności i problemy we wdrażaniu projektów z osi VI, które mogłyby mieć wpływ na osiągnięcie zakładanych celów? (dotyczy trudności – czynniki zewnętrzne lub wewnętrzne - które wpłynęły na proces wdrażania projektu i mogły/ choć nie musiały – w przypadku odpowiedniej mitygacji –</p>	<p>201,20%, a średni stopień realizacji dodatkowych wskaźników przyjętych przez beneficjentów we wszystkich działaniach wyniósł 69,51%.</p> <p>Kluczowe problemy we wdrażaniu projektów miały charakter zewnętrzny. Były nimi przede wszystkim konsekwencje społeczno-gospodarcze wybuchu pandemii COVID-19. Wśród pozostałych trudności pojawia się przede wszystkim inflacja, w dalszej kolejności – problemy związane z własnością gruntów/ nieruchomości czy wadliwa ocena stanu technicznego zabytkowych budynków mających zostać poddanych remontom.</p> <p>Problemem może być również brak regularnej sprawozdawczości z otrzymanych wskaźników wśród beneficjentów wsparcia (często wynikających z opóźnień w harmonogramie prac w wyniku barier, o których mowa wyżej).</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			wpłynąć na nie osiągnięcie założonych wartości wskaźników)	
			PB 20.6 Jakie podjęto środki zaradcze, aby przezwyciężyć pojawiające się trudności?	Biorąc pod uwagę wykazany w PB 20.5 brak występujących trudności/ problemów, które w przypadku odpowiedniej mitygacji mogłyby nie wpłynąć na poziom osiągnięcia założonych wartości wskaźników, nie podejmowano środków zaradczych.
21	Czy połączenie trzech CT (CT6, CT8 i CT9) w jednej osi priorytetowej przyczyniło się do maksymalizacji oczekiwanych efektów realizacji interwencji w przedmiotowy m obszarze?	Odpowiedź na PB 21 w pełni zawiera się w odpowiedziach na pytania uszczegółowiające (PB 21.1, PB 21.2, PB 21.3).	PB 21.1 W jakim stopniu interwencje odpowiadające poszczególnym celom tematycznych miały odzwierciedlenie w realizowanych projektach?	Przedsięwzięcia realizowane w ramach OP VI w sposób bezpośredni przyczyniać się miały do: zwiększenia efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych (CT6), wsparcia rozwoju obszarów o specyficznych potrzebach i potencjałach endogenicznych (CT8), zmniejszenia poziomu ubóstwa (CT9). Linia demarkacyjna pomiędzy zakresem działań w ramach osi VI jest umowna – w rzeczywistości zdarzało się, że wnioski o dofinansowanie projektu były dostosowywane do kryteriów działania, w ramach którego prowadzono nabory. Najczęściej CT6 realizowany był poprzez projekty z działania VI.2, CT9 przez projekty z działania VI.3, natomiast CT8 przez wszystkie wyróżnione działania – z przewagą działania VI.I.
			PB 21.2 W jakim stopniu projekty związane	Projekty związane z włączenie społecznym (rządziej z zawodowym) były projektami uzupełniającymi w stosunku do działań infrastrukturalnych. Uwzględniały potrzeby

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółwiające	Wnioski uszczegółwiające
			<p>z włączeniem społecznym i zawodowym uwzględniały potrzeby branży turystycznej i kulturalnej?</p> <p>PB 21.3 Jakie zmiany można byłoby zauważyć, gdyby nie połączenie celów tematycznych? (dotyczy hipotetycznej sytuacji, gdyby każdy z trzech analizowanych CT znajdował się w odrębnej osi priorytetowej)</p>	<p>w szczególności branży kulturalnej (bardziej niż turystycznej), ponieważ znaczna część projektów miękkich realizowana przez współpracujące z samorządami organizacje pozarządowe lub jednostki miejskie realizowała działania o profilu kulturalnym.</p> <p>Zakłada się, że podobne. Zdaniem badanych to nie sam sposób zaprogramowania osi ma wpływ na obserwowane wzmacnianie się efektów, co naturalne przenikanie się obszarów wyznaczonych przez działania VI.1, VI.2 i VI3. Wskazuje się przy tym, że podobne krzyżowanie się wpływu interwencji widoczne jest w odniesieniu do wielu innych sfer, jakie otrzymały wsparcie finansowe z ramienia RPO WŁ 2014-2020. Ze względu na wielowymiarowy, kompleksowy charakter procesu rewitalizacji, działania zaprojektowane przez gminy w programach rewitalizacji (LPR/ GPR) pozwalały na zachowanie wysokiej komplementarności, a więc finansowane były z różnych osi RPO WŁ 2014-2020 (dotyczy m.in OP IV Gospodarka niskoemisyjna, OP VII Infrastruktura dla usług społecznych czy OP IX Włączenie społeczne).</p> <p>Oczekiwany efekt synergii trzech CT w ramach osi VI można byłoby osiągnąć w sposób bardziej efektywny poprzez wykorzystanie powiązań międzyinstytucjonalnych (w odróżnieniu od zakładanych powiązań obszarowych), dotyczy wpływu podejmowanych działań na otoczenie (w tym na uzupełniające się projekty innych podmiotów).</p>

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
22	Jakie są rekomendowane działania mające na celu wzrost wpływu środków zaangażowanych w ramach OP VI RPO WŁ 2014-2020 na partycypację mieszkańców województwa łódzkiego i turystów w kulturze, rozwój potencjału gospodarczego i gospodarki turystycznej w województwie łódzkim?	Rekomendowane działania zostały przedstawione w rozdziale 10. Rekomendacje.		
23	Jakie czynniki utrudniały realizację interwencji? Wskazanie oraz	Średnio ponad ¼ ankietowanych beneficjentów natknęła się na trudności podczas realizacji projektu. W przypadku beneficjentów działania VI.1 –	23.1 Jaki wpływ miała wojna w Ukrainie, oraz pandemia COVID-19	Wpływ pandemii COVID-19 był niekwestionowany i przejawiał się na kilku wymiarach: <ul style="list-style-type: none"> • Trudności w kontynuowaniu prac/ znalezieniu wykonawców;

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
	ocena zastosowanych środków zaradczych.	25% z nich doświadczyło trudności, podobnie wyglądał rozkład odpowiedzi w odniesieniu do beneficjentów działania VI.2 – 26%. Największą ilość problemów podczas realizacji interwencji doświadczyli ankietowani beneficjenci działania VI.3 – 30 %.	wywołana przez koronawirus SARSCoV-2 na realizację projektów?	<ul style="list-style-type: none"> • Problemy z dostępnością towarów/ półproduktów; • Przestoje związane z niską partycypacją mieszkańców w kulturze; <p>W związku z wojną w Ukrainie szczególnie problematyczny okazał się odpływ pracowników, co wiązało się z niedotrzymywaniem terminów realizacji projektów.</p>
			23.2 Jakie środki zaradcze podjęto w celu wyeliminowania pojawiających się problemów w trakcie wdrażania interwencji?	<p>Pytani o zastosowane środki zaradcze beneficjenci wymieniali:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beneficjenci VI.1: aneksowanie umów celem zmian w harmonogramie oraz rozproszenie swojej dotychczasowej działalności statutowej poprzez podjęcie współpracy z innymi ośrodkami kultury; • Beneficjenci VI.2 – negocjację umów celem zmian w harmonogramie oraz rezygnację z realizacji zadań niekwalifikowanych w projekcie (przy czym 2/3 ankietowanych z działania VI.2 twierdzi, że nie podjęło żadnych środków zaradczych); • Beneficjenci działania VI.3 – w pierwszej kolejności decydowali się na zwiększenie wkładu finansowego z budżetu gminy (bądź na znalezienie alternatywnych źródeł finansowania), kolejno: aneksowanie umów celem wydłużenie terminów realizacji czy też np. zakup działki (w przypadku napotkanych problemów własnościowych).
			23.3 Jakie inne problemy społeczno-gospodarcze	<p>Wśród pozostałych trudności realizacyjnych wymieniano:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nieprzewidziany wzrost cen towarów i usług (inflacja); • Katastrofy budowlane oraz/ lub inne nieoczekiwane problemy związane ze stanem technicznym budynków

LP	Pytanie badawcze	Wniosek	Pytania uszczegółowiające	Wnioski uszczegółowiające
			wystąpiły podczas wdrażania interwencji?	<p>planowanych do rewitalizacji skutkujące odstępianiem od wykonania zadania/ części zadania w projekcie.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Trudności związane z problemem własności budynków/ gruntów. • Opóźnienia w harmonogramie związane z czasem pracy konserwatora zabytków lub/i z wykopaliskami archeologicznymi.
24	Ocena wkładu EFSI w realizację strategii EUROPA 2020?	<p>Działania finansowane z EFSI realizowane w ramach Polityki Spójności na lat 2014-2020 w zakresie rewitalizacji wynikają ze spójnej strategii, która została przygotowana dla całej Unii Europejskiej, pn. Strategia Europa 2020. Rewitalizacja wpisuje się we wskazany w strategii priorytet „rozwój zrównoważony”, za którego realizację odpowiada wskaźnik dot. zmniejszenia liczby osób zagrożonych ubóstwem. Polska jako członek UE ustaliła poziom realizacji ww. wskaźnika w kraju na poziomie 1,5 mln osób.</p> <p>Z analizy danych GUS wynika, że wskaźnik zagrożenia ubóstwem dla województwa łódzkiego zmniejszył się w 2022 roku o 5p.p. względem roku 2011 (w latach 2012-2018 nie prowadzono tej statystyki na poziomie województwa).</p> <p>Mimo ogólnie pozytywnych tendencji, wskazujących na pozytywny wkład EFSI (jako całości funduszy unijnych) w realizację strategii Europa 2020, należy wskazać, że w kontekście działań rewitalizacyjnych realizowanych w ramach OP VI wpływ ten był co najwyżej pośredni.</p>		

Źródło: opracowanie własne

10. REKOMENDACJE

Tabela 26. Tabela wdrażania rekomendacji

Nr	Treść wniosku (wraz z numerem strony)	Treść rekomendacji	Sugerowany sposób wdrożenia	Obszar tematyczny	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa/ podklasa
1.	Jedną z trudności dla gmin przy pozyskiwaniu środków w ramach działania VI.3 był fakt prowadzenia pojedynczego naboru, podczas gdy w przypadku pozostałych działań OP VI prowadzone było kilka naborów. (str. 40-43)	Rekomenduje się prowadzenie więcej niż jednego naboru w ramach danego działania, co pozwoli na uniknięcie sytuacji braku przygotowania organizacyjnego gmin wobec startu w konkursie.	Opracowanie harmonogramu naborów w ramach poszczególnych osi, tak aby udział w organizowanych konkursach był na podobnych zasadach we wszystkich działaniach, co pozwoli lepiej przygotować się gminom do poszczególnych konkursów.	System realizacji polityki spójności	IZ FEŁ2027	31.12.2025	Programowa Operacyjna
2.	Oczekiwany efekt synergii trzech CT w ramach osi VI można osiągnąć w sposób bardziej efektywny poprzez wykorzystanie powiązań międzyinstytucjonalnych (w odróżnieniu od zakładanych powiązań obszarowych), co dotyczy wpływu	Rekomenduje się wzmocnienie powiązań międzyinstytucjonalnych w ramach realizacji interwencji – co wyrażać się może wyższą punktacją dla projektów zakładających realizację przedsięwzięcia w partnerstwie.	Rekomenduje się, aby w regulaminach poszczególnych konkursów związanych z rewitalizacją, kulturą, turystyką, założyć dodatkowe punkty w przypadku projektów realizowanych w partnerstwie, w szczególności, jeśli	Włączenie społeczne	IZ FEŁ2027	31.12.2025	Programowa Operacyjna

Nr	Treść wniosku (wraz z numerem strony)	Treść rekomendacji	Sugerowany sposób wdrożenia	Obszar tematyczny	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa/ podklasa
	podjęmowanych działań na otoczenie (w tym na uzupełniające się projekty innych podmiotów). (str. 31-33)		projekt dotyczy łączenia w sobie z zadań z zakresu poprawy infrastruktury i działań miękkich.				
3.	W zadania „miękkie” często zaangażowane były organizacje pozarządowe działające w partnerstwie z jednostkami samorządu terytorialnego (beneficjenci dotacji w ramach działania VI.3). Ponadto jednym z pozytywnych nieplanowanych efektów rewitalizacji jest pojawienie się lokalnych liderów (najczęściej przedstawicieli organizacji pozarządowych, radnych, dyrektorów szkół lub innych instytucji publicznych, ale i „zwykłych”	Należy kontynuować i jednocześnie wzmacniać współpracę samorządu z organizacjami pozarządowymi działającymi w celach zgodnych z procesem rewitalizacji. Konieczne jest wsparcie tzw. lokalnych liderów, którzy pojawiają się w procesie rewitalizacji jako osoby fizyczne lub podmioty prawne chętne do współpracy w ramach wspólnego celu/ dla dobra społeczności – szczególną uwagę należy skoncentrować na dyrektorach szkół, przedszkoli, kadrze	Biorąc pod uwagę, że gminy często zlecają realizację działań miękkich organizacjom pozarządowym należy zapewnić jak najlepszą jakość tych działań, a do tego potrzebne jest wyposażenie organizacji, a także liderów lokalnych w niezbędne narzędzia, dlatego warto uwzględnić w opisie typów projektów bądź też w samych kryteriach oceny projektów możliwość zrealizowania działań mających na celu wsparcie organizacyjne, merytoryczne	Włączenie społeczne	IZ FEŁ2027	31.12.2025	Programowa Operacyjna

Nr	Treść wniosku (wraz z numerem strony)	Treść rekomendacji	Sugerowany sposób wdrożenia	Obszar tematyczny	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa/ podklasa
	mieszkańców), którzy stali się katalizatorem zmian zachodzących w danym osiedlu czy dzielnicy. (str. 121-123)	pedagogicznej oraz na pracownikach bibliotek publicznych.	organizacji pozarządowych, w tym np. szkolenia dla lokalnych liderów.				
4.	Przeprowadzone analizy wskazują, że realizacja projektów rewitalizacyjnych pozostaje bez wpływu na aktywizację zawodową i poziom przedsiębiorczości mieszkańców. (str. 117-119; 228-229)	Rekomenduje się opracowanie bezpośrednich działań mających na celu objęcie aktywizacją zawodową mieszkańców OR – w tym konieczne jest podnoszenie kwalifikacji cyfrowych (niezbędnych do pracy zdalnej) oraz nawiązanie współpracy z lokalnymi przedsiębiorstwami.	Rekomenduje się zastosowanie w dokumentacjach konkursowych na działania związane z aktywizacją zawodową w ramach programu regionalnego, preferencji punktowych dla projektów realizowanych na obszarach rewitalizacji.	Rynek pracy	IP FEŁ2027 (WUP)	31.12.2025	Programowa Operacyjna
5.	Głównym przedmiotem krytyki w ramach prowadzonych badań było takie prowadzenie działań rewitalizacyjnych, które koncentrowało się wyłącznie na poprawie	Rekomenduje się zapewnienie finansowania zarówno na remonty części wspólnych w budynkach mieszkalnych jak i na remonty mieszkań będących w zasobie	Rekomenduje się objęciem kwalifikowalnością kosztów ponoszonych w ramach remontów pojedynczych lokali mieszkalnych (dotyczy lokali pozostających	Włączenie społeczne	IZ FEŁ2027	31.12.2027	Programowa Operacyjna

Nr	Treść wniosku (wraz z numerem strony)	Treść rekomendacji	Sugerowany sposób wdrożenia	Obszar tematyczny	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa/ podklasa
	atrakcyjności wizualnej budynków (fasada), nie uwzględniając (bądź też uwzględniając w sposób niewystarczający) stanu technicznego lokali mieszkalnych. Kwalifikowalność wydatków dotyczyła przede wszystkim przestrzeni wspólnych – stąd skupiano się na odświeżeniu elewacji czy wymianie stolarki okiennej, podczas gdy w wielu mieszkaniach pozostał stary system grzewczy bądź wciąż brakowało dostępu do podstawowej infrastruktury komunalnej. (str. 86, 115-116, 240)	komunalnym.	w zasobie gminy). Dzięki temu możliwa stanie się rzeczywista poprawa warunków życia mieszkańców OR.				
6.	Negatywnymi skutkami działań rewitalizacyjnych prowadzonych przed 2014 rokiem było niedocenienie wagi przestrzeni publicznej	Rekomenduje się większą koncentrację na użyteczności rewitalizowanych przestrzeni publicznych z punktu widzenia ich	W dokonywanych ocenach projektów związanych z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej na obszarze	Środowisko	IZ FEŁ2027	31.12.2026	Programowa operacyjna

Nr	Treść wniosku (wraz z numerem strony)	Treść rekomendacji	Sugerowany sposób wdrożenia	Obszar tematyczny	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa/ podklasa
	<p>oraz lekceważenie roli zieleni miejskiej - niższa cena prac w ramach projektu, wygoda obsługi betonowych placów oraz szybko uzyskiwane efekty w postaci osiągnięcia wskaźników dotyczących powierzchni poddanych rewitalizacji przeważały nad kontekstem ekologicznym i potrzebami mieszkańców. W części miejsc, mimo wniosków zebranych z wcześniejszej perspektywy, wciąż brakuje zieleni, bądź zieleń ta jest niewystarczająca/ nietrwała (np. niska roślinność zielna zamiast rozłożystego drzewostanu chroniącego przed słońcem w upalne dni).</p> <p>(str. 98-99)</p>	<p>użytkowania docelowego (mieszkańca). W tym konieczne jest uwzględnienie zasad planowania tzw. niebiesko-zielonej infrastruktury miejskiej (m.in. dbałość o retencję wodną oraz zapewnienie trwałych nasadzeń, w przeciwieństwie do tzw. roślinności niskiej).</p>	<p>rewitalizacji uwzględnienie konieczności zastosowania rozwiązań z zakresu błękitno-zielonej infrastruktury.</p>				

Nr	Treść wniosku (wraz z numerem strony)	Treść rekomendacji	Sugerowany sposób wdrożenia	Obszar tematyczny	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa/ podklasa
7.	Podstawową wadą realizowanych działań społecznych była ich krótkotrwałość i punktowość. Działania miękkie, jako uzupełniające, planowo rozpoczynać się miały mniej więcej w czasie zakończenia prac remontowych/ budowlanych (z uwagi na programowe powiązanie ich z powstającym/ rewitalizowanym miejscem). Jak się okazuje, takie rozwiązanie nie sprzyjało integracji mieszkańców wokół określonego celu, do tego bowiem potrzebny jest czas i zaangażowanie. Te same czynniki sprawiły, że trudno mówić o rzeczywistych skutkach przeciwdziałania negatywnym zjawiskom	Prowadzone w ramach procesu rewitalizacyjnego tzw. działania miękkie nie powinny być traktowane wyłącznie w charakterze uzupełniającym. Należy je prowadzić w sposób systemowy od początku do końca trwania projektu z założeniem kontynuacji po ustaniu okresu trwałości lub w taki sposób, aby cechował je wysokie potencjał autonomizacji (dotyczy określonych typów działań społecznych).	W regulaminach konkursów przewidzianych na projekty miękkie w ramach np. w przypadku działania 7.5 Integracja i społeczeństwo obywatelskie (FEŁ 21-27) i innych wpisujących się w charakter projektów rewitalizacyjnych powinny być premiowane projekty, które łączą się z projektami infrastrukturalnymi realizowanymi na obszarze rewitalizacji i w których jasno określone jest cały proces mający na celu włączenie społeczne i aktywizację zawodową oraz wykazane jest w jaki sposób działania mogą być kontynuowane po	Włączenie społeczne	IP FEŁ2027 (WUP)	31.12.2026	Programowa operacyjna

Nr	Treść wniosku (wraz z numerem strony)	Treść rekomendacji	Sugerowany sposób wdrożenia	Obszar tematyczny	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa/ podklasa
	społecznym poprzez aktywną pracę z ludźmi, jeśli praca ta miała charakter zrywu a nie metodycznej działalności społecznej. (str. 103-107)		zakończeniu projektu, czy może być on kontynuowany, w jaki sposób będą monitorowane losy uczestników projektu itp.				
8.	Z uwagi na postępujące starzenie się społeczeństwa konieczne jest kontynuowanie wsparcia ukierunkowanego na osoby z niepełnosprawnościami oraz seniorów. (str. 113-116)	Należy kontynuować i wspierać działania z zakresu aktywizacji społecznej seniorów, z uwagi na zdiagnozowaną dużą otwartość tej grupy społecznej (również względem rozwiązań cyfrowych) i jednocześnie świadomość ogólnokrajowych tendencji związanych z postępującym starzeniem się społeczeństwa. W tym obszarze, poza ofertą kulturalną i rozrywkową, warto rozważyć promowanie działalności wolontaryjnej.	W realizowanych projektach w ramach działania 5.2 i 5.3 oraz w ramach priorytetów 6 (FEŁ 21-27) należy przewidzieć (premiować) projekty skierowane do tej grupy społecznej. W tym także należy przewidzieć dodatkowe punkty w przypadku działania 7.9 jeśli projekt jest realizowany na obszarze rewitalizacji.	Włączenie społeczne	IP FEŁ2027 (WUP)	31.12.2026	Programowa operacyjna

Nr	Treść wniosku (wraz z numerem strony)	Treść rekomendacji	Sugerowany sposób wdrożenia	Obszar tematyczny	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa/ podklasa
9.	W kontekście uwypuklenia potencjału regionu w ramach badania respondenci korzystnie ocenili: rewitalizację przestrzeni publicznej uwzględniającą dziedzictwo historyczne miejsca; budowę nowych obiektów niezakłócającą dotychczasowej stylistyki miejsca; wprowadzenie nowych funkcji gospodarczych lub/i kulturowych wykorzystujących potencjał twórczy tkwiący w rodzimych artystach/ organizatorach. (str. 119-121)	Należy kontynuować działania rewitalizacyjne z wysoką wrażliwością na zachowanie potencjału endogenicznego regionu – m.in. poprzez rewitalizację przestrzeni publicznej uwzględniającą dziedzictwo historyczne miejsca; wprowadzanie nowych funkcji gospodarczych lub/i kulturowych wykorzystujących potencjał twórczy tkwiący w rodzimych artystach/ organizatorach czy dostrzeżenie i wykorzystanie potencjału tkwiącego w uwarunkowaniach środowiskowych.	Rekomenduje się uwzględnienie w dokumentacji konkursowej w ramach naborów projektów w działaniach 5.2 i 5.3 oraz 6.4 i 6.5 (FEŁ 21-27) dodatkowych punktów bądź też konieczności uwzględnienia i nawiązania do dziedzictwa historycznego miejsca i dotychczasowej stylistyki miejsca.	Rozwój regionalny i lokalny	IZ FEŁ2027	31.12.2026	Programowa operacyjna
10.	Ważnym wnioskiem jest coraz większa otwartość obiektów na różne potrzeby ich klientów	Rekomenduje się dalsze starania w zakresie otwartości miejsc i instytucji na różne	Rekomenduje się uwzględnienie w dokumentacji konkursowej w ramach	Turystyka i rekreacja	IZ FEŁ 2027	31.12.2026	Programowa operacyjna

Nr	Treść wniosku (wraz z numerem strony)	Treść rekomendacji	Sugerowany sposób wdrożenia	Obszar tematyczny	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa/ podklasa
	(elastyczność/ profilowanie względem różnych grup docelowych). Dobrym przykładem jest tu Filharmonia Łódzka, która w ramach działania VI.1 RPO WŁ 2014-2020 uruchomiła bawialnię wraz z opieką animatora dla dzieci na czas, kiedy ich rodzice uczestniczą w koncercie (str. 159, 252)	potrzeby ich klientów (elastyczność/ profilowanie względem różnych grup docelowych) – w tym przede wszystkim osób z niepełnosprawnościami, cudzoziemców oraz rodziców z małymi dziećmi.	naborów projektów w działaniach 6.4 i 6.5 (FEŁ 21-27) preferowania projektów, które w swoim zakresie zakładają dodatkowe udogodnienia (poza wymaganym dostosowaniem do osób z niepełnosprawnościami) dla osób o specjalnych potrzebach.				

Źródło: opracowanie własne

11. SPIS ELEMENTÓW GRAFICZNYCH

11.1. TABELE

Tabela 1. Zakres przedmiotowy badania	25
Tabela 2. Zakres przedmiotowy badania - podział tematyczny	26
Tabela 3. Odtworzenie logiki interwencji działania VI.1 <i>Zwiększenie partycypacji w kulturze</i> na podstawie dokumentów programowych	31
Tabela 4. Odtworzenie logiki interwencji działania VI.2 <i>Rozwój gospodarki turystycznej</i> na podstawie dokumentów programowych	32
Tabela 5. Odtworzenie logiki interwencji działania VI.3 <i>Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego</i> na podstawie dokumentów programowych	34
Tabela 6. Opis obszaru rewitalizacji wraz z projektami realizowanymi w ramach działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020 w podziale na poszczególne gminy wytypowane do badania	76
Tabela 7. Liczba mieszkań zlokalizowanych na obszarze rewitalizacji oraz liczba osób zamieszkujących obszar rewitalizacji w poszczególnych gminach wytypowanych do badania	93
Tabela 8. Liczba budynków publicznych wymagających remontu na obszarze rewitalizacji w podziale na poszczególne gminy	98
Tabela 9. Średnie wyniki egzaminów na zakończenie szkoły podstawowej z matematyki, języka polskiego oraz języka obcego w szkołach zlokalizowanych na obszarze rewitalizacji w podziale na poszczególne gminy	116
Tabela 10. Wskaźniki produktu i rezultatu wymienione w SZOOP RPO WŁ 14-20 w podziale na działania	208
Tabela 11. Wskaźniki dodatkowe do monitorowania w podziale na produkt i rezultat dla poszczególnych działań	209
Tabela 12. Wskaźniki monitorujące osiągnięcie celu szczegółowego <i>Zwiększona partycypacja w kulturze na terenie województwa łódzkiego</i>	214
Tabela 13. Wskaźniki monitorujące osiągnięcie celu szczegółowego <i>Zwiększone wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych województwa łódzkiego dla rozwoju gospodarki turystycznej</i>	214
Tabela 14. Wskaźniki monitorujące osiągnięcie celu szczegółowego <i>przywrócenie lub nadanie funkcji społecznych i gospodarczych na terenach zdegradowanych</i>	215
Tabela 15. Stopień realizacji wskaźników w zestawieniu z zaplanowaną i wykorzystaną alokacją finansową	217
Tabela 16. Zestawienie stopnia realizacji wskaźników wskazanych w SZOOP RPO WŁ 14-20 z wkładem UE przeznaczonym na projekt, za którego realizację odpowiada dany wskaźnik	221

Tabela 17. Zestawienie stopnia realizacji dodatkowych wskaźników do monitorowania z wkładem UE przeznaczonym na projekt, za którego realizację odpowiada dany wskaźnik	222
Tabela 18. Alokacja finansowa UE na poszczególne działania i poddziałania OP VI RPO Wł 2014-2020	229
Tabela 19. Analiza finansowa OP VI na koniec 2022 roku	232
Tabela 20. Stopień wykorzystania alokacji w zakończonych projektach w ramach OP VI w podziale na działania.....	232
Tabela 21. Stopień wykorzystania alokacji w zakończonych projektach w ramach OP VI w podziale na poddziałania.....	232
Tabela 22. Planowana alokacja w ramach OP VI na projekty z rozwiązanymi umowami w podziale na działania.....	233
Tabela 23. Planowana alokacja w ramach OP VI na projekty z rozwiązanymi umowami w podziale na poddziałania.....	233
Tabela 24. Nakłady finansowe UE (wydatki kwalifikowalne w projektach zakończonych) w przeliczeniu na 1 mieszkańca województwa posiadającego Oś Priorytetową dedykowaną rewitalizacji	233
Tabela 25. Odpowiedzi na pytania badawcze.....	234
Tabela 26. Tabela wdrażania rekomendacji	295

11.2. WYKRESY

Wykres 1. Odpowiedzi na pytanie dotyczące zmiany poziomu bezpieczeństwa w danej gminie.....	57
Wykres 2. Odpowiedzi na pytanie o zmniejszenie się poziomu negatywnych zjawisk społecznych w danej gminie	58
Wykres 3. Odpowiedzi na pytanie o zmniejszenie się ogólnej liczby osób korzystających z pomocy społecznej na terenie danej gminy na przestrzeni ostatnich lat.....	59
Wykres 4. Odpowiedzi na pytanie dotyczące zmiany struktury osób korzystających ze świadczeń społecznych na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat.....	60
Wykres 5. Odpowiedzi na pytanie o zauważenie poprawy w zakresie dostępności opieki nad dziećmi w wieku 0-6 lat na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat	61
Wykres 6. Odpowiedzi na pytanie o poprawę w zakresie oferty edukacyjnej na poziomie szkolnictwa podstawowego na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat?..	62
Wykres 7. Odpowiedzi na pytanie o poprawę w zakresie dostępności do oferty zajęć w czasie wolnym dla dzieci i dorosłych na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat.....	63
Wykres 8. Odpowiedzi na pytanie o zmianę w zakresie dostępności do usług medycznych na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat.....	64
Wykres 9. Odpowiedzi na pytanie o zmianę w zakresie dostępności do usług urzędowych na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat	65

Wykres 10. Odpowiedzi na pytanie o zmianę w zakresie dostępności do oferty kulturalno-rozrywkowej na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat	66
Wykres 11. Odpowiedzi na pytanie dotyczące zamieszkiwania obszaru rewitalizacji..	68
Wykres 12. Odpowiedzi na pytanie o zamieszkiwanie obszaru rewitalizacji wśród respondentów z gmin, które realizowały projekty rewitalizacyjne w ramach działania VI.3.....	68
Wykres 13. Odpowiedzi na pytanie o zaobserwowanie znaczących zmian na zamieszkiwanym terenie wśród respondentów z gmin, które realizowały projekty rewitalizacyjne w ramach działania VI.3.....	69
Wykres 14. Odpowiedzi na pytanie o konkretne zmiany zaobserwowane na terenie zamieszkiwanego obszaru wśród respondentów z gmin, które realizowały projekty rewitalizacyjne w ramach działania VI.3.....	70
Wykres 15. Odpowiedzi na pytanie o poprawę w kwestii aktywizacji zawodowej osób dotychczas bezrobotnych na terenie gminy na przestrzeni ostatnich lat.....	82
Wykres 16. Odpowiedzi na pytanie o wzrost poziomu przedsiębiorczości mieszkańców na terenie danej gminy na przestrzeni ostatnich lat	83
Wykres 17. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru o wpływ realizacji projektu na poprawę struktury gospodarczej	84
Wykres 18. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru o typ powstałego miejsca pracy.....	84
Wykres 19. Odpowiedzi na pytanie „Czy w ramach rewitalizacji były realizowane projekty z zakresu rozwoju przedsiębiorczości?”	85
Wykres 20. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu wpłynęła na poprawę stanu technicznego budynków mieszkalnych?”	92
Wykres 21. Odpowiedzi na pytanie „Jakiego rodzaju działania miały największy wpływ na poprawę stanu technicznego budynków użyteczności publicznej?”	95
Wykres 22. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru „W jakim zakresie realizacja projektu wpłynęła na poprawę dostępności do usług publicznych na terenie objętym rewitalizacją?”	99
Wykres 23. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu wpłynęła na poprawę w zakresie dostępności opieki nad dziećmi w wieku 0-6 lat na terenie objętym rewitalizacją?”	102
Wykres 24. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu wpłynęła na poprawę bezpieczeństwa na obszarze poddanym rewitalizacji?”	106
Wykres 25. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Jakiego rodzaju działania miały największy wpływ na poprawę bezpieczeństwa na obszarze poddanym rewitalizacji?”	106
Wykres 26. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu wpłynęła na zmniejszenie negatywnych zjawisk społecznych na terenie objętym rewitalizacją – takich jak ubóstwo, wykluczenie społeczne, przestępczość, uzależnienia, przemoc, etc.?”	109

Wykres 27. Odpowiedzi na pytanie otwarte „W jaki sposób realizacja projektu wpłynęła na zmniejszenie wymienionych negatywnych zjawisk społecznych?”	110
Wykres 28. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru „Jakie grupy społeczne najczęściej zyskały na prowadzonej w ramach projektu aktywizacji społecznej lub/i zawodowej?”	111
Wykres 29. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru o grupy społeczne, które priorytetowo należy objąć działaniami aktywizacyjnymi w ramach nadchodzących projektów	130
Wykres 30. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Jakie inne atrakcje turystyczne bądź kulturalne w wojewódzkie łódzkim mógłby/mogłaby Pan/i zarekomendować?”	134
Wykres 31. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Jakie są Państwa zdaniem główne atrakcje turystyczne województwa łódzkiego?”	135
Wykres 32. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Jakie są Państwa zdaniem główne atrakcje turystyczne województwa łódzkiego?”	135
Wykres 33. Odpowiedzi na pytanie „Jak na przestrzeni lat 2014-2023 zmieniła się liczba odwiedzin w Państwa obiekcie?”	139
Wykres 34. Noclegi udzielane turystom krajowym i zagranicznym w przeliczeniu na 10 tys. ludności w województwie łódzkim.....	140
Wykres 35. Liczba udzielonych noclegów w województwie łódzkim w ujęciu miesięcznym w latach 2014-2022.....	141
Wykres 36. Liczba uczestników imprez organizowanych w centrach, domach, ośrodkach kultury, klubach i świetlicach w województwie łódzkim w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w latach 2014-2022.....	143
Wykres 37. Liczba widzów w kinach stałych w województwie łódzkim w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w latach 2014-2022.....	144
Wykres 38. Odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pan/i poziom uczestnictwa w wydarzeniach kulturalno-rozrywkowych mieszkańców swojego sąsiedztwa w ciągu ostatnich pięciu lat?”	145
Wykres 39. Liczba osób odwiedzających muzea w województwie łódzkim w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w latach 2014-2022.....	147
Wykres 40. Odpowiedzi na pytanie „Czy zaobserwował/a Pan/i jakieś zmiany w odniesieniu do miejsca, w jakim się znajdujemy, na przestrzeni ostatnich 5 lat?”	148
Wykres 41. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Jakie zmiany zaobserwował/a Pan/i na przestrzeni ostatnich 5 lat?”	148
Wykres 42. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru „Czy realizacja projektu wiąże się z poprawą istniejącej bądź wprowadzeniem nowej oferty usług?”	151
Wykres 43. Odpowiedzi na pytanie „Czy Pana/i zdaniem województwo łódzkie zmieniło się w ostatnich pięciu latach pod kątem atrakcyjności dla osób przyjezdnych/turystów?”	155

Wykres 44. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Co jest powodem pozytywnych zmian w obszarze atrakcyjności turystycznej województwa łódzkiego?”	156
Wykres 45. Odpowiedzi na pytanie „Czy jest Pan/i usatysfakcjonowany/a skorzystaniem z oferty obiektu?”	158
Wykres 46. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Co najbardziej Pani/Panu podobało się podczas wizyty?”	161
Wykres 47. Odpowiedzi na pytanie „Na ile prawdopodobne jest, że Pan/i poleci odwiedzany obiekt swojemu przyjacielowi lub znajomemu w skali od „Jeden” do „Dziesięć”, gdzie „Jeden”=nie polecę, a „Dziesięć”=zdecydowanie polecę”	162
Wykres 48. Odpowiedzi na pytanie „Na ile prawdopodobne jest, że Pan/Pani poleci odwiedzany obiekt swojemu przyjacielowi lub znajomemu w skali od 1 do 10, gdzie 1=Nie polecę a 10=Zdecydowanie polecę.”	163
Wykres 49. Odpowiedzi na pytanie „Co można byłoby poprawić, aby wizyta w obiekcie dawała odwiedzającym jeszcze więcej wartości/ była jeszcze przyjemniejsza?”	164
Wykres 50. Odpowiedzi na pytanie otwarte „Co mogłoby sprawić, aby ofertą zainteresowały się również inne grupy odbiorców?”	165
Wykres 51. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru „Jakie grupy społeczne są obecnie kluczowymi klientami obiektu/ obszaru?”	167
Wykres 52. Produkty tradycyjne wpisane na listę w podziale na lata i województwa	169
Wykres 53. Odpowiedzi na pytanie „Czy zna Pan/i jakieś produkty tradycyjne województwa łódzkiego?”	170
Wykres 54. Odpowiedzi na pytanie „Jakie produkty tradycyjne Pan/i zna? Konkretnie wskazania”	171
Wykres 55. Odpowiedzi na pytanie „Co jest powodem wzrostu uczestnictwa w kulturze?”	174
Wykres 56. Odpowiedzi na pytanie „Czy w ostatnich 5 latach zmieniła się częstotliwość, z jaką Pan/i odwiedza to miejsce/obiekty?”	174
Wykres 57. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru „Jakie technologie informacyjno-komunikacyjne wykorzystuje Państwa instytucja?”	177
Wykres 58. Odpowiedzi na pytanie „Jak oceniają Państwo wpływ wprowadzonych zmian w zakresie technologii na zainteresowanie turystów i mieszkańców Państwa instytucją?”	178
Wykres 59. Odpowiedzi na pytanie „Czy planują Państwo wprowadzić udogodnienia technologiczne w ciągu najbliższych 5 lat?”	178
Wykres 60. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu wiązała się z wprowadzeniem nowych rozwiązań w obszarze technologii informacyjno-komunikacyjnych?”	179
Wykres 61. Odpowiedzi na pytanie „Czy korzystał/a Pan/i z technologii cyfrowych udając się na wizytę do obiektu/miejsca? Dotyczy zarówno systemu rezerwacji biletu, jak i samych odwiedzin na terenie obiektu”	180

Wykres 62. Odpowiedzi na pytanie „Czy zauważył/a Pan/i zmianę w obszarze wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w zakresie zwiększenia dostępu do kultury?”	180
Wykres 63. Odpowiedzi na pytanie „Czy planują Państwo zdigitalizować posiadane zasoby w ciągu najbliższych 5 lat?”	182
Wykres 64. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru o wprowadzone rodzaje udogodnień dla osób o szczególnych potrzebach (beneficjenci OPVI.1)	184
Wykres 65. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru o wprowadzone rodzaje udogodnień dla osób o szczególnych potrzebach (beneficjenci OPVI.2)	185
Wykres 66. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru o wprowadzone rodzaje udogodnień dla osób o szczególnych potrzebach (beneficjenci OPVI.3)	186
Wykres 67. Odpowiedzi na pytanie „Jak na przestrzeni lat 2014-2023 zmienił się poziom przystosowania Państwa obiektu do odwiedzin osób z niepełnosprawnościami?”	186
Wykres 68. Odpowiedzi na pytanie „Na ile Pana/i zdaniem obiekt jest dostosowany do uczestnictwa osób ze szczególnymi potrzebami?”	187
Wykres 69. Pracujący w sekcji I (zakwaterowanie i gastronomia) oraz R (kultura i rozrywka) w województwie łódzkim w latach 2014-2021	189
Wykres 70. Średnie zatrudnienie (etat) w sekcji I (zakwaterowanie i gastronomia) oraz R (kultura i rozrywka) w województwie łódzkim w latach 2014-2022.....	190
Wykres 71. Odpowiedzi na pytanie „Jak na przestrzeni lat 2014-2023 zmieniła się struktura zatrudnienia w Państwa instytucji?”	191
Wykres 72. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu przyczyniła się do wzrostu zatrudnienia?” (beneficjenci OPVI.1).....	192
Wykres 73. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu przyczyniła się do wzrostu zatrudnienia?” (beneficjenci OPVI.2).....	193
Wykres 74. Procentowy udział wydatków budżetów gmin wraz z miastami na prawach powiatu województwa łódzkiego w dziale 921 – kultura i ochrona dziedzictwa narodowego w odniesieniu do wszystkich wydatków	197
Wykres 75. Odpowiedzi na pytanie „Jak na przestrzeni lat 2014-2023 oceniają Państwo rentowność instytucji?”	198
Wykres 76. Odpowiedzi na pytanie wielokrotnego wyboru „Co miało wpływ na polepszenie się rentowności Państwa instytucji na przestrzeni lat 2014-2023?”	199
Wykres 77. Odpowiedzi na pytanie „Jak na przestrzeni lat 2014-2023 zmieniła się wartość nakładów inwestycyjnych Państwa instytucji?”	200
Wykres 78. Odpowiedzi na pytanie „Czy realizacja projektu przyczyniła się do wzrostu dochodów obiektu/ instytucji podlegającej rewitalizacji?”	200

11.3. ZDJĘCIA

Zdjęcie 1. Fasada (po lewej) oraz wnętrze (po prawej) budynku wyremontowanego w ramach rewitalizacji Zgierza.....	91
Zdjęcie 2. Zrewitalizowane osiedle robotnicze Księży Młyn w Łodzi.	93
Zdjęcie 3. Pałac Schlosserów (po lewej), wnętrze czytelni Biblioteki Miejskiej w Ozorkowie (po prawej)	95
Zdjęcie 4. Budynek Centrum Współpracy i Inicjatyw Społecznych (po lewej), wnętrze obiektu (po prawej)	96
Zdjęcie 5. Budynek Starego Młyna (po lewej), sala baletowa (po prawej)	97
Zdjęcie 6. Budynek Term Poddębic (po lewej), widok na baseny zewnętrzne Term Poddębice (po prawej)	97
Zdjęcie 7. Place zabaw wyremontowane w ramach rewitalizacji w Ozorkowie (po lewej) oraz Zgierzu (po prawej)	104
Zdjęcie 8. Ogródek podwórkowy na Księżym Młynie w Łodzi.....	118
Zdjęcie 9. Przykłady zdegradowanej tkanki miejskiej. Obszar zdegradowany w Ozorkowie (u góry) oraz obszar zdegradowany w Zgierzu (na dole).....	125
Zdjęcie 10. Przykład dostosowania obiektów dla osób z niepełnosprawnościami. Ekspozycja PGE Giganty Mocy w Bełchatowie (z lewej), Termy Poddębice (z prawej).	188

12. BIBLIOGRAFIA

12.1. LITERATURA

- Anielska K., *Gentryfikacja, jak ją rozpoznać... i zmierzyć przy użyciu dostępnych danych ilościowych*, Studia Regionalne i Lokalne Nr 3(77)/2019 ISSN 1509-4995, 2019.
- Brzeziński C., *Procesy suburbanizacji obszarów podmiejskich na przykładzie gmin powiatu pabianickiego*. Zmiany przestrzenne, Folia Oeconomica, Acta Universitatis Lodzianis, Łódź 2010.
- Florek M., Gazda J., *Znaczenie produktów tradycyjnych dla regionu – próba oszacowania*, Poznań, 2016.
- Górczewska M., *Gentryfikacja w polskim kontekście: krytyczny przegląd koncepcji wyjaśniających*, Przegląd geograficzny 2015, 87, 4, s. 589-611, 2015.
- Górecki W., Józefiak B., *Łódź. Miasto po przejściach.*, Wydawnictwo Czarne, 2020.
- Gulbicka B., *Żywność tradycyjna i regionalna w Polsce*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowego Instytutu Badawczego, Warszawa, 2014.
- Gulbicka B., *Żywność tradycyjna i regionalna w Polsce*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowego Instytutu Badawczego, Warszawa, 2014.
- Hall P., *Spatial Structure of Metropolitan England and Wales*, [w:] Chisholm M., Manners G., *Spatial Policy Problems of the British Economy*, Cambridge University Press, s. 96-125. Cambridge, 1971.
- Jadach-Sepioło A., (red.), *Ewaluacja systemu zarządzania i wdrażania procesów rewitalizacji w Polsce*, IRMiR, Warszawa-Kraków, 2021.
- Jadach-Sepioło A., Spadło K., Kułaczowska A., *Monitorowanie procesów rozwoju na poziomie wewnątrzmiastowym*, Instytut Rozwoju Miast, Warszawa, 2020.
- Kruczek Z., Nowak K., *Frekwencja w atrakcjach turystycznych w roku 2021*, Polska Organizacja Turystyczna, Kraków-Warszawa, 2022.
- Marcińczak Sz., *Małe miasta a proces urbanizacji – przykład województwa łódzkiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2011.
- Stelmaszewska N., *Konsekwencje suburbanizacji dla miast i stref podmiejskich w świetle literatury krajowej i zagranicznej*, Urban Development Issues 66, s. 25-34, 2020.

12.2. DOKUMENTY

- § 34 Rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. 2002 nr 75 poz. 690).
- *Analiza wielkości i charakterystyki ruchu turystycznego w lokalizacjach laureatów Polskich Marek Turystycznych*.
- Art. 2, ustęp 1, Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, Dz.U. 2015 poz. 1777.

- Art. 37 Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym; Dz.U.2023.0.977.
- Art. 37f ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
- Art. 9 ust. 1 Ustawy o rewitalizacji.
- GUS, *Turystyka w 2022 r.*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Warszawa, Rzeszów 2023.
- II etap Pilotażu pn. „Opracowanie modelu prowadzenia rewitalizacji obszarów miejskich na wybranym obszarze w Mieście Łodzi – etap 2”, 2017 r.
- Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych, Dz. U. 2012. poz. 1169.
- Krajowa Polityka Miejska 2023.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Uchwała nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. w sprawie przyjęcia „Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030” (M.P. 2019 poz. 1060), Warszawa, 2019.
- Lokalny Program Rewitalizacji Centrum Zgierza z 28.10.2004 r.
- NIK, *Realizacja programów rewitalizacji i ich efekty*, Informacja o wynikach kontroli, 2020, s.10.
- Polska Organizacja Turystyczna. *Frekwencja w atrakcjach turystycznych*.
- Poverty Watch 2023, s. 14 .
- Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020 – Umowa Partnerstwa – Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, styczeń 2020 r. s, 21.
- Raport z monitoringu ubóstwa EAPN Polska (Poverty Watch 2023).
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2015 roku w sprawie średniego kursu złotego w stosunku do euro stanowiącego podstawę przeliczania wartości zamówień publicznych
- RPO WŁ 2014-2020, s. 321.
- RPO WŁ 2014-2020, Załącznik nr 3 - *Kryteria wyboru projektów dla poszczególnych osi priorytetowych, działań i poddziałań*, s. 202.
- Sprawozdanie roczne z wdrażania Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020 za 2022r., uchwała nr 3/23 Komitetu Monitorującego Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020 z dnia 30 maja 2023r. Departament Polityki Regionalnej Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego
- Strategia EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, Bruksela, 3.3.2010 KOM (2010) 2020 wersja ostateczna, s. 5.
- Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych RPO WŁ na lata 2014-2020, wersja z dnia 13 grudnia 2023 roku.
- SZOOP RPO WŁ 2014-2020.
- Uchwała Nr XLII/1095/17 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 22 lutego 2017 r. w sprawie ustanowienia na obszarze rewitalizacji miasta Łodzi Specjalnej Strefy Rewitalizacji, zmienionej uchwałą Nr XLV/1182/17 z dnia 5 kwietnia 2017 r, za: Gminnym Programem Rewitalizacji, 2018, s. 292.

- Uchwała Nr XXV/589/16 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 10 lutego 2016 r. w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji miasta Łodzi.
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.
- Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o rejestracji i ochronie nazw pochodzenia, oznaczeń geograficznych oraz gwarantowanych tradycyjnych specjalności produktów rolnych i środków spożywczych, win lub napojów spirytusowych oraz o produktach tradycyjnych, Dz.U. 2023 poz. 558, Warszawa, 2023.
- Wytyczne Ministra Infrastruktury i Rozwoju w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 z dnia 3 lipca 2015 roku.
- Wytyczne w zakresie kwalifikowalności wydatków w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności na lata 2014-2020, zatwierdzone przez ministra Finansów, Funduszy i Polityki Regionalnej, wersja z dnia 21 grudnia 2020 r.
- Wytyczne w zakresie rewitalizacji RPO Wł 2014-2020, s. 140.
- Wytyczne w zakresie rewitalizacji RPO Wł 2014-2020, s.139.
- Załącznik nr I do rozporządzenia nr 1151/2012.
- Załącznik nr I do Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej.
- Załącznik nr 3 do RPO Wł 2014-2020 - *Koordinacja między funduszami polityki spójności, EFFROW, EFMR oraz innymi unijnymi i krajowymi instrumentami finansowania oraz EBI w RPO Wł na lata 2014-2020*
- Załącznik nr 3 do SZOOP RPO Wł 2014-2020 - Kryteria wyboru projektów dla poszczególnych osi priorytetowych, działań i poddziałań
- *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce, Główny Urząd Statystyczny, 2022.*
- *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2023 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2024.*
- *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2023 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2024.*

12.3. ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- [Certyfikaty POT, dostęp: 16.02.2024](#)
- [Dolina Skrzatów, dostęp 14.05.2024](#)
- [Działania rewitalizacyjne w Łodzi, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Energosfera, dostęp: 14.05.2024](#)
- [Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego \(2014–2020\), dostęp: 15.04.2023](#)
- [Filharmonia Łódzka, dostęp 16.05.2024](#)
- [Fundusze Europejskie - zasady działania funduszy , dostęp: 17.05.2024](#)
- [Fundusze Norweskie i EOG, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Geoportal, dostęp: 07.01. 2014](#)
- [Gmina Inowódz, dostęp: 15.05.2024](#)
- [GUS - bezrobocie rejestrowane i stopa bezrobocia, dostęp: 26.04.2024](#)
- [Miejska Strefa Kultury w Łodzi, dostęp 08.05.2024](#)
- [Kolegiata Tum, dostęp: 15.05.2024](#)

- [Krajowy Program Renaturyzacji Wód Powierzchniowych, dostęp 13.05.2024](#)
- [Kultura Enter 2021, dostęp: 12.06.2024](#)
- [Light Move Festival, dostęp 14.05.2024](#)
- [Łódzki Szlak Konny, dostęp 15.05.2024](#)
- [Maluch+, dostęp 24.04.2024](#)
- [Małe miasta a proces urbanizacji, dostęp: 22.04.2024.](#)
- [Mandoria, dostęp: 14.05.2024](#)
- [Międzynarodowy Festiwal Muzyka Świata, dostęp: 15.05.2024](#)
- [Modelowa Rewitalizacja Miast, dostęp: 23.04.2024](#)
- [Niebieskie źródła, dostęp 14.05.2024](#)
- [Organizacja imprez masowych, dostęp: 21.02.2024](#)
- [Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Pilotaż rewitalizacji Łodzi, dostęp: 23.04.2024](#)
- [Podręcznik dla Latarników społecznych, dostęp 13.06.2024](#)
- [Polski Ład, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Poverty Watch 2023, dostęp 10.05.2024](#)
- [Produkty tradycyjne - Krajowe Systemy Jakości, dostęp 14.02.2024](#)
- [Program Operacyjny "Rybacko i Morze", dostęp: 24.04.2024](#)
- [Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój, dostęp 24.04.2024](#)
- [Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Programy rządowe z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Raport EAPN Polska, dostęp: 10.05.2024](#)
- [Raporty Fundusze Europejskie, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Realizacja programów rewitalizacji i ich efekty ,dostęp: 24.04.2024](#)
- [Regionalne Centrum Polityki Społecznej, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Regionalne i lokalne strategie rozwoju turystyki, dostęp: 12.06.2024](#)
- [Rekonstrukcja walk w Beleniu, dostęp 14.05.2024](#)
- [Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi - projekt 1, dostęp: 07.05.2024](#)
- [Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi - Projekt 6, dostęp: 08.05.2024](#)
- [Rewitalizacja UMŁ, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Rządowy Fundusz Inwestycji Lokalnych, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Rządowy Fundusz Rozwoju Dróg, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Rządowy Program Mieszkania Komunalne, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Sady Klemensa, dostęp 14.05.2024](#)
- [Sołectwo na plus, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Specjalna Strefa Rewitalizacji w Łodzi , dostęp: 26.04.2024](#)
- [Spis działań w ramach rewitalizacji miasta Łodzi, dostęp 06.05.2024](#)
- [Sportowa Polska, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Spycimierskie Boże Ciało, dostęp 14.05.2024](#)
- [Strategia Rozwoju Marki "Łódzkie Promuje", dostęp: 18.05.2024](#)
- [Święto Róży, dostęp 14.05.2024](#)
- [Uniejowski Festiwal Smaków, dostęp 14.05.2024](#)

- [Winna Jantóń, dostęp 14.05.2024](#)
- [Wody Artezyjskie Ozorkowa, dostęp: 10.05.2024](#)
- [Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, dostęp: 24.04.2024](#)
- [Wskaźnik produktu, rezultatu i oddziaływania, dostęp: 17.05.2024](#)
- [Wskaźniki produktu i rezultatu w projektach UE, dostęp: 17.05.2024](#)
- [Wskaźniki Strategii Europa 2020, dostęp: 17.05.2024](#)
- [Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce, dostęp: 10.05.2024](#)

13. ANEKS

- 13.1. TABELA WNIOSKÓW I REKOMENDACJI
- 13.2. SZCZEGÓŁOWY OPIS ZASTOSOWANEJ W BADANIU METODYKI
- 13.3. ZBIÓR WYPEŁNIONYCH KART OBSERWACJI WRAZ Z DOKUMENTACJĄ FOTOGRAFICZNĄ, BĘDĄCY SZCZEGÓŁOWYM PODSUMOWANIEM METODY EKSPERYMENTALNEJ (WIZYTY LOKALNE)
- 13.4. NARZĘDZIA BADAWCZE ZASTOSOWANE W EWALUACJE (KWESTIONARIUSZE WYWIADÓW, ANKIETY)
- 13.5. LISTY RESPONDENTÓW, KTÓRZY WZIĘLI UDZIAŁ W BADANIACH REALIZOWANYCH Z ZASTOSOWANIEM POSZCZEGÓLNYCH METOD LUB TECHNIK BADAWCZYCH
- 13.6. ZESTAWIENIE DANYCH ZEBRANYCH W BADANIACH REALIZOWANYCH Z ZASTOSOWANIEM POSZCZEGÓLNYCH METOD LUB TECHNIK BADAWCZYCH WRAZ Z OBLICZENIAMI
- 13.7. ZESTAWIENIE TABEL UŻYTYCH NA POTRZEBY ZADANIA 1
- 13.8. ZESTAWIENIE TABEL UŻYTYCH NA POTRZEBY ZADANIA 2
- 13.9. TRANSKRYPCJE Z PRZEPROWADZONYCH WYWIADÓW POGŁĘBIONYCH ORAZ FOKUSÓW GRUPOWYCH
- 13.10. PREZENTACJA MULTIMEDIALNA WYNIKÓW
- 13.11. BROSZURA INFORMACYJNA
- 13.12. WNIOSKI I SUGESTIE Z BADANIA EWALUACYJNEGO SKIEROWANE DO PODMIOTÓW ZEWNĘTRZNYCH